

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

**АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ
ПІДВИЩЕННЯ СПРОМОЖНОСТЕЙ
СИЛ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ
І ОБОРОНИ УКРАЇНИ:
ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ
АСПЕКТИ**

*Матеріали міжнародної
науково-практичної конференції
27–28 березня 2025 року*

Київ • Алерта • 2025

Редакційна колегія:

Червяков О. І. – канд. юр. наук;

Олійников Д. О. – канд. юр. наук;

Грохольський В. П. – канд. юр. наук, доцент

- А43 Актуальні напрями підвищення спроможностей сил сектору безпеки і оборони України: правові та організаційні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції 27–28 березня 2025 року. Київ: Алерта, 2025. 370 с.

ISBN 978-617-566-913-6

У збірнику представлено матеріали міжнародної науково-практичної конференції 27–28 березня 2025 року, присвяченої обговоренню та вирішенню низки проблемних питань, пов'язаних із сучасними напрями підвищення спроможностей сил сектору безпеки і оборони України. Зокрема доповіді, виступи та їх тези стосуються пошуку нових можливостей та залучення ефективного досвіду країн ЄС щодо розслідування особливо небезпечних злочинів; посилення взаємодії органів сектору безпеки і оборони щодо протидії розповсюдженню і застосування зброї масового ураження в сучасних умовах; застосування новітніх підходів до реформування сил безпеки сектору безпеки і оборони України у практичні діяльності, а також в освіті та науці; практичної реалізації принципу гендерної рівності у секторі безпеки і оборони України; пошуку шляхів вирішення проблемних аспектів застосування норм гуманітарного права при розслідуванні особливо небезпечних злочинів.

Видання адресоване співробітникам підрозділів сил безпеки сектору безпеки і оборони України, працівникам прокуратури, суду, науковим працівникам, аспірантам, викладачам закладів вищої юридичної освіти (факультетів ЗВО), а також іншим особам, до предмету зацікавленості яких відносяться порушені питання.

Редакційна колегія наголошує, що висновки окремих авторів є дискусійними. Разом із тим, їх публікація здійснюється з метою забезпечення плюралізму наукової думки і публічного обговорення.

Матеріали друкуються мовою оригіналу. За виклад, зміст і достовірність матеріалів, а також використання наукових джерел без відповідного посилання відповідають автори.

УДК [342.951:351.746.1](477)(082)

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

ПОШУК НОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ТА ЗАЛУЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ДОСВІДУ КРАЇН ЄС ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ ОСОБЛИВО НЕБЕЗПЕЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

<i>Верхотурова М.</i> ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ ОХОРОНИ І ЗАХИСТУ КУЛЬТУРИХ ЦІННОСТЕЙ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ТИМЧАСОВОЇ ОКУПАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ	11
<i>Веліков С.</i> ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ ТА ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ ЇМ: ДОСВІД СУЧАСНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....	16
<i>Вергун В.</i> БЕЗПЕКА ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ РФ, ЩО СПІВПРАЦЮЮТЬ З УКРАЇНСЬКИМИ ПРАВООХОРОНЦЯМИ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ В УМОВАХ ВІЙНИ	20
<i>Вітвіцький С.</i> ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ПЕРІОДУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ ЧИ ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ	26
<i>Волобуєв А., Шевченко Т.</i> ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ОЗНАК ОРГАНІЗОВАНОСТІ ГРУПИ ОСІБ	29
<i>Євсюков О.</i> ЕФЕКТИВНА ВЗАЄМОДІЯ ПРАВООХОРОНЦІВ ЛАТВІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА УКРАЇНИ ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ	35
<i>Єрмолаш Р.</i> РОЛЬ ЄВРОПОЛУ В МІЖНАРОДНІЙ СПІВПРАЦІ ДЕРЖАВ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ	39
<i>Зоренко Д.</i> ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ І МЕТОДІВ OSINT ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ, ФІКСАЦІЇ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ ПОСЯГАНЬ НА ДЕРЖАВНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ.....	43

Капліна О. КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АГЕНТСТВА З РОЗШУКУ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ АКТИВІВ.....	46
Коваленко Є. ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ.....	52
Козут А. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА ТА ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ У ВИМІРІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ...	57
Лещенко Д. МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ	62
Магась Г., Максимів І. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ЯК ПЕРМАНЕНТНОГО ПРОЦЕСУ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ	68
Мамедова Е., Войтушенко І. МОЖЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СПЕЦІАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ ЩОДО ЗЛОЧИНІВ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	73
Метелев О. ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЦИФРОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ, ОТРИМАНОЇ ОПЕРАТИВНИМ ШЛЯХОМ...	77
Наумюк С. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ САНКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	83
Орлова Т. ПРО ТИПОВІ ПОМИЛКИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПЕРШОЧЕРГОВИХ СЛІДЧИХ ДІЙ ЗА ФАКТАМИ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ В УМОВАХ НЕОЧЕВИДНОСТІ.....	87
Островерх Т. ПОШУК НОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ТА ЗАЛУЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ДОСВІДУ КРАЇН ЄС ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ ОСОБЛИВО НЕБЕЗПЕЧНИХ ЗЛОЧИНІВ	92
Плетньов О. ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ СФЕРИ ЯК ЕЛЕМЕНТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ	99
Тюленев С. ВАЖЛИВІСТЬ І КОНКРЕТНІ РЕЗУЛЬТАТИ СПІВПРАЦІ З КРАЇНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ГАЛУЗІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	106

<i>Чорний С. Брендель О.</i> ПОШУК ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ АВТЕНТИЧНОСТІ ЦИФРОВИХ ЗОБРАЖЕНЬ.....	112
<i>Шептуховський С.</i> ІМОВІРНА ШКОДА СТОРОНИ ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ПІДСТАВА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА (ДОСВІД ФРАНЦІЇ)	116
<i>Шуміло О.</i> ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЕКОЦИДУ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЮ ЕКОЛОГІЧНОЮ ПРОКУРАТУРОЮ	123

СЕКЦІЯ 2

ПОСИЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ РОЗПОВСЮДЖЕННЮ І ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ МАСОВОГО УРАЖЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

<i>Абрамов К.</i> ДО ПИТАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХИСТУ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ВІД ХІМІЧНОЇ ЗБРОЇ.....	127
<i>Біла В., Оніщенко В.</i> ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ У ПРОТИДІЇ РХБЯ ЗАГРОЗАМ: ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ У КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ...	132
<i>Корчагін М</i> МІЖНАРОДНІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАПОБІГАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ХІМІЧНОЇ ЗБРОЇ.....	136
<i>Крайнов І., Чернігівський К.</i> ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МАСОВОГО ВИКОРИСТАННЯ БОЙОВИХ ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН	139
<i>Кучинська І.</i> ПОСИЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ПРОТИДІЇ РОЗПОВСЮДЖЕННЮ ЗБРОЇ МАСОВОГО УРАЖЕННЯ: ВИКЛИКИ, СТРАТЕГІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ...	141
<i>Лазорчик В.</i> СПІЛЬНІ ДІЇ СИЛ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ ЗМУ: ВИКЛИКИ, ДОСВІД, КООРДИНАЦІЯ.....	144

<i>Пономарьов В.</i> ВИМОГИ ДО ЗАХИСНОГО СПОРЯДЖЕННЯ ДЛЯ РОБОТИ В ХІМІЧНО- АКТИВНИХ СЕРЕДОВИЩАХ	147
<i>Тарахно О.</i> ІСТОРИЧНА РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ІЗ ЗАБОРОНИ ХІМІЧНОЇ ЗБРОЇ У МІЖНАРОДНІЙ СИСТЕМІ ХІМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПРОТИДІЇ РОЗПОВСЮДЖЕННЮ І ЗАСТОСУВАННЮ ХІМІЧНОЇ ЗБРОЇ ЯК ЗБРОЇ МАСОВОГО УРАЖЕННЯ ...	150
<i>Титаренко О.</i> ШЛЯХИ ТРАНСФОРМАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ МАСОВОГО УРАЖЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	157
<i>Чиркіна-Харламова М.</i> ОГЛЯД НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ВІЙСЬКОВОГО ХАРАКТЕРУ НА СХОДІ УКРАЇНИ.....	163

СЕКЦІЯ 3

НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО РЕФОРМУВАННЯ СИЛ БЕЗПЕКИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ: ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ОСВІТА ТА НАУКА

<i>Karpenko R.</i> CURRENT PROBLEMS OF TRAINING PER- SONNEL FOR THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR	166
<i>БЄЛЯЄВ Є.</i> МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВИХ НАВИЧОК СЕРЕД ПРАВООХОРОНЦІВ	171
<i>Білиба А.</i> УМОВНО-ДОСТРОКОВЕ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ДЛЯ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ ЯК НОВІТНІЙ ПІДХІД ДО РЕФОРМУВАННЯ СИЛ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ	175
<i>Біляцький О.</i> НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО РЕФОРМУВАННЯ СИЛ БЕЗПЕКИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ	180
<i>Вдовін І.</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ РІШЕНЬ У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ: ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ОБОРОННІЙ ПОЛІТИЦІ	184

<i>Геліх А.</i> ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ	192
<i>Гончаренко А.</i> СУСПІЛЬНИЙ ДОГОВІР І ТРАНСФОРМАЦІЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	194
<i>Горбатенко А.</i> АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ПРАВОПОРЯДКУ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ	201
<i>Грохольський В.</i> ОПТИМІЗАЦІЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ. КРОК ПЕРШИЙ	204
<i>Дрозд С.</i> РОЗВИТОК СУЧАСНИХ НАЗЕМНИХ БЕЗПІЛОТНИХ АПАРАТІВ: РОЛЬ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В ЇХ УДОСКОНАЛЕННІ	207
<i>Карастельов В.</i> ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ КІБЕРБЕЗПЕКОВИХ СТРАТЕГІЙ У ЗАГАЛЬНУ СИСТЕМУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОБОРОНИ: АНАЛІЗ ПРАВОВИХ, ТЕХНОЛОГІЧНИХ ТА ІНСТИТУЦІЙНИХ КОМПОНЕНТІВ ПРОТИДІЇ КІБЕРЗАГРОЗАМ	211
<i>Книженко А.</i> ПРО ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ І МЕТОДИ НАВЧАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	216
<i>Корчагін М.</i> СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ ПЕРСОНАЛУ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	219
<i>Лежнін В.</i> ОКРЕМІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ ОБОРОННИХ ЗАКУПІВЕЛЬ	223
<i>Моргунов О.</i> ПРО ПІДГОТОВКУ ЮРИСТІВ ДЛЯ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ЗА КОШТИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ	228
<i>Обоянцев В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	231
<i>Розсоха К.</i> СЕКТОР БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ: ЗАГРОЗИ І ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ... ..	234
<i>Старостін О.</i> ДО ПИТАННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ	238

<i>Столітній А.</i> РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ (ПРАВНИЧОЇ) ОСВІТИ. ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ЮСТИЦІЇ.....	245
<i>Чередниченко О.</i> АКТУАЛЬНІСТЬ ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИМ СКЛАДОМ ТА ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ СИСТЕМИ СБ УКРАЇНИ.....	249
<i>Шаблюстий В.</i> «НОВІ ПІДХОДИ» ДО ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: КРОК ВПЕРЕД ЧИ ДВА НАЗАД?	254
<i>Шемаєва Л.</i> РОЗВИТОК СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНИ: НАУКОВИЙ І ОСВІТНІЙ НАПРЯМИ.....	257
<i>Яковенко Ю.</i> АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	262

СЕКЦІЯ 4

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН І НАЙБЛИЖЧІ ПЕРСПЕКТИВИ

<i>Анікіна Н.</i> РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН І НАЙБЛИЖЧІ ПЕРСПЕКТИВИ	266
<i>Гаркуша П.</i> РОЗШИРЕННЯ УЧАСТІ ЖІНОК У СИЛАХ ОБОРОНИ УКРАЇНИ: ЗАКОНОДАВЧІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ.....	273
<i>Горностай А.</i> ЖІНКИ-ВЕТЕРАНКИ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ: СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ТА ГЕНДЕРНІ ВИКЛИКИ.....	277
<i>Задорожня Д.</i> МОТИВАЦІЯ ЖІНОК-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНСЬКІЙ АРМІЇ.....	282
<i>Міненко С.</i> ІНТЕГРАЦІЯ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ В ДІЯЛЬНІСТЬ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ	284

<i>Політова А.</i> ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН.....	288
<i>Пономарьов В.</i> ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ.....	294
<i>Черненко Т.</i> ЕКСПЛУАТАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ З МЕТОЮ ДЕГУМАНІЗАЦІЇ РОСІЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ	297
<i>Шаповалова К.</i> ПРИНЦИП ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ ВОЄННОГО СЬОГОДЕННЯ	300

СЕКЦІЯ 5

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ОСОБЛИВО НЕБЕЗПЕЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

<i>Гловюк І.</i> КОМАНДНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ВІДДАННЯ НАКАЗУ ЗА Ч. 1 СТ. 438 КК УКРАЇНИ: ДЕЯКІ РОЗДУМИ ЩОДО МОТИВУВАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ	306
<i>Добробог Л., Крупеницький Р.</i> ОЦІНКА СТАНУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО РОЗБУДОВУ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА В ГРОМАДІ НА ЗАСАДАХ ПАРТНЕРСТВА ТА СПІВПРАЦІ: МОНІТОРИНГ ДУМКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ	314
<i>Дуюнова Т.</i> ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ДО НАЦІОНАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....	317
<i>Житний О.</i> КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АКТИВ ЛІКВІДАЦІЇ ВОРОГА ЗА МЕЖАМИ ПОЛЯ БОЮ (НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР)..	321
<i>Константинов С.</i> АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІКСАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ.....	326

<i>Кухар О., Артюх Я.</i> ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ТА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ.....	331
<i>Магась Г., Судома Д.</i> СУТНІСТЬ ПРОЦЕСУ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	334
<i>Некоз А.</i> СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ.....	338
<i>Скляр О.</i> ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОДІЇ НПУ З ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ (СПЕЦІАЛЬНИХ) ОПЕРАЦІЙ.....	347
<i>Сорока О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ ТА БОЄПРИПАСАМИ ДО НЕЇ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	349
<i>Терлецький Є.</i> ДО ОБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТ. 332 КК УКРАЇНИ	356
<i>Тимофєєв А.</i> ЩОДО ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НАЙМАНСТВО	364
<i>Шинкарьов Ю.</i> ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	367

Секція 1 **ПОШУК НОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ТА ЗАЛУЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ДОСВІДУ КРАЇН ЄС ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ ОСОБЛИВО НЕБЕЗПЕЧНИХ ЗЛОЧИНІВ**

ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ ОХОРОНИ І ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ТИМЧАСОВОЇ ОКУПАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ

Мар'яна ВЕРХОТУРОВА

кандидат історичних наук, доцент

Науково-дослідний центр судової експертизи

у сфері інформаційних технологій

та інтелектуальної власності

Міністерства юстиції України

Культурні цінності завжди були і є цінними військовими трофеями, а відповідно й об'єктами воєнних злочинів. Їх викрадення може набувати різних форм, наприклад крадіжки безпосередньо з державних і приватних установ, здійснення незаконних археологічних розкопок з подальшим незаконним вивезенням за межі території держави, в якій ведуться бойові дії. Війни та військові конфлікти стають причиною витоку на міжнародний чорний ринок викрадених пам'яток культури, творів мистецтва, предметів археології, колекцій зброї та інших цінностей. Сучасна світова спільнота розглядає проблему незаконної торгівлі культурними цінностями також і в рамках розкриття злочинів, пов'язаних з міжнародною організованою злочинністю і тероризмом.

Не є винятком і ситуація в Україні. З початком тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та окремих територій Донецької та Луганської областей спостерігалась перша значна хвиля появи на інтернет-аукціонах лотів, споріднених за морфологічними, стилістичними та іншими ознаками, характерними для археологічних пам'яток кримського та східного регіонів нашої держави. Предмети цієї групи під час пересилки до покупців доволі часто вилучають митники країн Європи та навіть США [1]. У 2017 році на п'ятій сесії Допоміжного комітету наради держав-сторін Конвенції 1970 року про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності, Україна засудила привласнення РФ вивезених культурних цінностей та проведення несанкціонованих археологічних розкопок на території АР Крим та м. Севастополь. Втім, це не зупинило процес розграбування.

Друга велика хвиля витоку на чорний ринок культурних цінностей спостерігається з весни 2022 року. В умовах повномасштабної збройної агресії РФ українська культурна спадщина стала одним з перших об'єктів розграбування росіянами з метою подальшого незаконного вивезення з території України. Викрадені цінності потрапили як в державні установи, так і у приватні руки. Згідно даних Міністерства культури України лише з Херсонського обласного краєзнавчого музею незаконно вивезено понад 23 217 експонатів.

Бойові дії Другої світової війни призвели до пошкодження чи знищення незліченної кількості об'єктів культурної спадщини людства. У повоєнний період світова спільнота намагалася напрацювати ефективні міжнародні правові механізми, які мали б стати на заваді повторення трагедій війни у всіх її проявах. Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року стала першим міжнародно-правовим документом у сфері захисту культурної спадщини людства. Конвенція ЮНЕСКО 1970 року про заходи, спрямовані на запобігання незаконному вивезенню, ввезенню та передачі права власності на культурні цінності була прийнята у відповідь на збільшення кількості крадіжок з музеїв та археологічних пам'яток. Для ефективної дії Конвенція вимагає від держав включення її норм до національного законодавства. Конвенція ЮНІДРУА 1995 року про викрадені або незаконно вивезені культурні цінності є, фактично, доповненням до Конвенції

1970 року Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності визначає незаконний обіг культурних цінностей як організовану злочинність, виділяючи різні його аспекти. Резолюція Ради Безпеки ООН 2347/2017 року стала першою резолюцією РБ ООН щодо захисту культурної спадщини в умовах збройного конфлікту. Для України є важливим те, що даний документ підкреслює, що відповідно до норм міжнародного права керівництво незаконними атаками (*з пошкодженням культурної спадщини – авт.*) за певних обставин може становити воєнний злочин. Регламент (ЄС) 2019/880 Європейського Парламенту та Ради від 17 квітня 2019 року про ввезення та імпорт культурних цінностей повністю забороняє ввезення культурних цінностей, які були незаконно вивезені з країн їх походження та ін. положення. З початком повномасштабної збройної агресії РФ проти України міжнародні організації намагаються напрацювати правові інструменти, які б допомогли вирішити проблему розграбування культурних цінностей на тимчасово окупованих територіях. Так, у 2024 році ПАРЕ проголосували за резолюцію «Стирання культурної ідентичності». 28 лютого 2025 року Верховна Рада України ратифікувала Нікосійську конвенцію. Це Конвенція Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями 2017 року створена з метою протидії посяганням на культурну спадщину. В рамках дії документу Україна отримує правову підставу вилучати з продажу українські пам'ятки, виставлені на торги протиправним чином. Важливим аргументом в підтримку ратифікації Нікосійської конвенції є те, що Російська федерація є її підписантом [2]. Для України Конвенція стане ще одним юридичним інструментом для притягнення до відповідальності за злочини, пов'язані з викраденням культурної спадщини та для її повернення. Всі вище перелічені інструменти міжнародного права є доступними для України в боротьбі з незаконним вивезенням та поверненням культурних цінностей в умовах повномасштабної збройної агресії РФ.

На нашу думку, вагомою проблемою для України в питанні повернення культурних цінностей є відсутність єдиного повного реєстру рухомої культурної спадщини і нерухомих пам'яток, який би включав усі фонди державних музеїв. В деяких випадках відкритими джерелами інформації є наукові праці, присвячені дослідженню музейних предметів. Втім, недостатнє наукове вивчення колекцій

та практична відсутність каталогів музейних зібрань є реаліями українського сьогодення у цій сфері. На нашу думку, це створює значні складнощі, а часом і унеможливорює формування доказової бази для позовів проти Російської Федерації.

Як показує український досвід, в реальних умовах ведення інтенсивних бойових дій із застосуванням важкого озброєння та авіації ймовірність пошкодження або знищення об'єктів культурної спадщини є вкрай високою. Одним із прикладів знищення культурної спадщини є трагедія міста Бахмут. Ще під час Другої світової війни численні пам'ятки культури й історична архітектура міста зазнали значних руйнувань, втім, значно менш руйнівних, ніж тих, які були завдані внаслідок ведення бойових дій у 2022–23 роках. Під час бойових дій з захоплення міста росіянами в історичному центрі повністю знищені ранньомодерна будівля 1880-х років Банку взаємного кредиту, неоренесансна будівля 1989 року Земської управи, будівля 1902 року Азово-донського банку та інші об'єкти [3].

Під час бойових дій культурні цінності підлягають захисту в межах загальних джерел міжнародного гуманітарного права та в межах спеціальних конвенцій. З метою запобігання пошкодження і знищення цінних культурних об'єктів Україна здійснює спроби внутрішніми нормативно-правовими актами захистити культурну спадщину в умовах війни. Зокрема Наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164 затверджено Інструкцію про порядок використання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, згідно з якою культурні цінності не повинні використовуватися у воєнних цілях. Інструкція забороняє несанкціоноване використання розпізнавальних знаків культурних цінностей, знищення культурних цінностей, історичних пам'ятників, місць відправлень культових обрядів та об'єктів, які складають культурну чи духовну спадщину народів, а також використовувати їх з метою досягнення успіху в бойових діях. З метою забезпечення збереження культурних цінностей усі військові частини мають бути забезпечені текстами Міжнародного реєстру культурних цінностей, які перебувають під спеціальним захистом та Державного реєстру національного культурного надбання. Інструкція визначає неправомірний напад на культурні цінності, які чітко розпізнаються як серйозне порушення норм міжнародного гуманітарного права, проте за імперативною військовою необхідністю дозволяє напад на об'єк-

ти, внесені до таких, що мають велике значення для культурної спадщини, зокрема у тих випадках, коли вони стають військовою цілью. У випадку використання об'єктів культурної спадщини противником згідно Інструкції вони можуть на обмежений час втрачати імунітет, рішення про напад приймає начальник рівня не нижче командира бригади.

Водночас на виконання приписів статті 66 Конституції України, якою визначено, що кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду культурній спадщині і відшкодовувати завдані ним збитки, потребують розробки додаткові правові інструменти, які мають забезпечити як відновлення (відбудову) зруйнованих об'єктів культурної спадщини, так й повернення в Україну незаконно вивезених культурних цінностей.

Тисячолітні надбання минулих поколінь закладені в твори мистецтва, релігійно-обрядові предмети, історичну зброю та інші культурні цінності, що несуть в собі генетичну інформацію націєтворчих процесів для майбутніх поколінь є вираженням в матеріальних речах того, що вирізняє українців з-поміж інших народів й руйнує тези про «один народ». Саме тому збереження культурної спадщини в умовах збройної агресії Російської Федерації є першочерговим завданням для України.

Список використаних джерел

1. Кравченко Е., Підгорна Д. Переміщення культурних цінностей під час війни і фактор окупованого Криму. URL: <https://armyinform.com.ua/wp-content/uploads/2023/07/a3-ua.pdf>
2. Council of Europe Convention on Offences relating to Cultural Property (CETS No. 221) URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=221>
3. Широчин С. Засноване як фортеця, зруйноване як фортеця. Бахмут: історія та архітектура. URL: <https://zaborona.com/zasnovane-yak-forteczya-zrujnovane-yak-forteczya-bahmut-istoriya-ta-arhitektura/>.

ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ ТА ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ ЇМ: ДОСВІД СУЧАСНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Степан ВЕЛІКОВ

викладач Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Гібридна війна РФ проти України розпочалася не у 2014 році, а значно раніше, одразу після проголошення незалежності України у 1991 році. З того часу РФ використовувала широкий спектр інструментів, щоб підірвати суверенітет України та повернути її під свій вплив.

Гібридна війна, як явище, стала ключовим викликом для національної безпеки України в умовах сучасної збройної агресії. Починаючи з 2014 р. РФ, використовуючи широкий спектр невійськових та військових засобів, веде проти України війну нового типу, що характеризується поєднанням традиційних бойових дій з інформаційними операціями, кібератаками, економічним тиском та використанням проксі-сил.

Актуальність дослідження гібридних загроз та шляхів протидії їм в умовах сучасної війни в Україні зумовлена необхідністю глибокого розуміння цього складного явища для ефективного захисту національних інтересів. Аналіз досвіду України в боротьбі з гібридною агресією має не лише теоретичне, але й практичне значення для розробки стратегій національної безпеки та оборони.

Щоб розібратися з гібридними загрозами, важливо чітко розрізнити поняття «гібридні загрози» та «гібридна війна». Хоча вони мають схожі риси, гібридна війна – це масштабніший процес, який розгортається на більшій території та триває довше.

На сьогоднішній день термін «гібридна війна» не закріплений в законодавстві України, але це не означає, що держава не реагує на подібні загрози. Натомість, українське законодавство оперує ширшим спектром визначень, які охоплюють окремі складові гібридної війни, такі як політичні, економічні, інформаційно-психологічні, кібер- і воєнні засоби та інші (Указ Президента України «Про

рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України», яким було затверджено Стратегію національної безпеки України (надалі – Стратегія) [1]. Ці визначення, хоч і не об'єднані під одним терміном, дозволяють державі застосовувати необхідні заходи для захисту національної безпеки.

В п. 17 Стратегії зазначено: «Для відновлення свого впливу в Україні Російська Федерація, продовжуючи гібридну війну, системно застосовує політичні, економічні, інформаційно-психологічні, кібер- і воєнні засоби». Тобто, п. 17 Стратегії чітко виокремив основні складові гібридної війни, які застосовує РФ у боротьбі з Україною.

Поряд з цим, міжнародна спільнота також активно працює над визначенням та протидією гібридним загрозам. Зокрема, НАТО та Європейський Союз розробили власні концепції, які відображають їхнє розуміння цього явища.

Так, згідно зі Стратегічною концепцією НАТО 2010 р., гібридні загрози – це «загрози, створені супротивниками, здатні одночасно використовувати звичайні та нетрадиційні засоби адаптивного переслідування своїх цілей [2].

Відповідно до офіційної позиції ЄС, гібридні загрози – це такі загрози, що впливають на вразливі місця та використовують їх, щоб завдати шкоди нижче порогу відкритої агресії. Вони являють собою суміш примусової та підривної діяльності, звичайних і нетрадиційних методів, які використовуються скоординовано в багатьох сферах. Авторитарні режими дедалі частіше намагаються підірвати спільні демократичні цінності і поларизувати суспільства для власних цілей, використовуючи різні типи гібридної діяльності, такі як маніпулювання інформацією, кібератаки, закон, економічний примус або інструменталізація мігрантів [3].

З урахуванням гібридних загроз, які стають все більш поширеними у сучасному світі, особливо для України, яка перебуває в стані збройного конфлікту, підхід до упередження, протидії та розслідування особливо небезпечних злочинів вимагає суттєвих змін. Гібридні загрози характеризуються поєднанням військових та невійськових методів, таких як кібератаки, інформаційні війни, терористичні акти та диверсії тощо.

На сьогоднішній день сектор безпеки і оборони України має найбільший та найсучасніший досвід у сфері боротьби з різними видами гібридних загроз. За результатами досвіду, який було напрацьовано за останні декілька років, можна виокремити основні напрямки посилення державної політики у сфері запобігання та унеможливлення в майбутньому застосування гібридних загроз з боку інших країн.

Одним з ключових аспектів є посилення кібербезпеки. Сектор безпеки і оборони повинен мати можливість ефективно протидіяти кібератакам, які можуть бути спрямовані на порушення роботи критичної інфраструктури, викрадення конфіденційної інформації або поширення дезінформації. Шляхами протидії даному виду загроз є посилення захисту критичної інфраструктури, створення національної системи кібербезпеки, посилення співпраці з міжнародними партнерами у сфері кібербезпеки.

Інформаційні війни також є серйозною загрозою. Використання масштабних кампаній по дезінформації та пропаганді, спрямовані на розпалювання внутрішніх конфліктів та формування негативного образу України на міжнародній арені може дестабілізувати суспільство, підірвати довіру до органів державної влади. Тому важливо створювати центри стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, розвивати аналітичні можливості для виявлення та протидії інформаційним атакам, налагоджувати співпрацю з медіа та громадськістю для поширення достовірної інформації.

Фінансування терористичних організацій також є важливим аспектом гібридних загроз. Сектор безпеки і оборони повинен мати в своєму арсеналі можливість відстежувати та блокувати фінансові потоки, пов'язані з тероризмом та організованою злочинністю. Для цього необхідно посилити співпрацю з фінансовими установами та міжнародними організаціями, а також оптимізувати боротьбу з корупцією.

Терористичні акти та диверсії, які можуть бути спрямовані на критичну інфраструктуру або цивільне населення, вимагають особливої уваги. Сектор безпеки і оборони повинен мати можливість швидко реагувати на такі загрози, не допустити та запобігти майбутнім атакам. Для цього необхідно посилити

координацію між різними правоохоронними органами та спецслужбами, а також налагодити тісну співпрацю з міжнародними партнерами.

У контексті гібридних загроз, міжнародна співпраця стає ще більш важливою. Обмін інформацією, спільні розслідування та навчання з партнерами з країн ЄС та інших країн можуть допомогти країні, яка постійно веде боротьбу з гібридними загрозами, ефективніше протидіяти цим загрозам.

Досвід України у протидії гібридним загрозам є унікальним та цінним для міжнародної спільноти. Він демонструє необхідність комплексного підходу до забезпечення національної безпеки, а також важливість міжнародної співпраці у боротьбі з цим явищем.

Список використаних джерел:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» Указ Президента України № 392/2020 від 14.09.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення 17.03.2025).

2. Countering hybrid threats URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/countering-hybrid-threats_en (дата звернення 17.03.2025).

3. Joint communication to the European parliament and the council. Joint Framework on countering hybrid threats a European Union response: JOIN/2016/018 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016JC0018> (дата звернення 17.03.2025).

БЕЗПЕКА ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ РФ, ЩО СПІВПРАЦЮЮТЬ З УКРАЇНСЬКИМИ ПРАВООХОРОНЦЯМИ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Володимир ВЕРГУН

здобувач вищої освіти 3 курсу
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету
внутрішніх справ

Науковий керівник Оксана Броневицька

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності,
Львівського державного університету
внутрішніх справ

Широкомасштабна воєнна агресія з боку російської федерації значно вплинула на всі сфери суспільного життя України, зокрема на діяльність правоохоронних органів та систему кримінального судочинства. В умовах воєнного стану виникла нагальна потреба в адаптації правових механізмів для належного забезпечення прав людини, зокрема у сфері захисту військовополонених.

Особливу увагу слід приділити захисту військовополонених рф, які, незважаючи на тяжкі обставини, вирішили співпрацювати з органами досудового розслідування і надавати інформацію, що може мати вирішальне значення для розвитку кримінальних проваджень. Така співпраця є важливим елементом у боротьбі з агресором та забезпеченні справедливості, однак вона потребує особливого захисту.

Зокрема, перш за все, слід визначити, хто саме є військовополоненими згідно з нормами міжнародного гуманітарного права.

Відповідно до положень ст. 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року (далі –

Конвенція) [1], до категорії військовополонених належать особи, які опинилися в полоні внаслідок збройного конфлікту та входять до складу збройних сил сторони конфлікту. Також цей статус поширюється на учасників ополчення чи добровольчих формувань, що діють у складі таких збройних сил. Конвенція визначає основні права та обов'язки військовополонених, а в разі їхньої участі у кримінальному провадженні до них застосовуються додатково й норми Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [2].

В українському законодавстві термін «військовополонений» конкретизовано в Інструкції щодо порядку виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, яка затверджена Наказом Міністерства оборони України № 164 від 23 березня 2017 року [3]. Згідно з цією інструкцією, військовополоненими вважаються особи, які належать до наступних категорій:

- військовослужбовці збройних сил сторони конфлікту;
- учасники інших ополченських формувань і добровольчих загонів;
- члени організованих рухів опору, що діють від імені однієї зі сторін конфлікту.

Ці критерії повністю відповідають положенням ст. 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими. Таким чином, Україна враховує міжнародні стандарти у визначенні та регулюванні статусу військовополонених, що забезпечує захист прав осіб, залучених до збройних конфліктів [4, с. 159].

Чинний КПК України містить положення, що регламентують процедури міжнародного співробітництва в межах кримінального провадження (розділ IX), а також окремо визначає порядок взаємодії з Міжнародним кримінальним судом [2]. Проте, аналіз норм національного законодавства свідчить про відсутність чітко визначених умов для забезпечення захисту учасників кримінального процесу під час міжнародного співробітництва. У цьому контексті важливе значення мають положення Римського статуту Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998, зокрема ст. 68, яка встановлює певні гарантії безпеки для окремих категорій учасників судового процесу – потерпілих та свідків [5].

Так, ч. 2 цієї статті передбачає можливість використання спеціальних засобів для забезпечення конфіденційності та безпеки під

час надання доказів, зокрема застосування електронних технологій або інших технічних засобів зв'язку. Крім того, ч. 5 дозволяє обмежувати доступ до окремих доказів чи інформації, надаючи прокурору право представляти лише їхній узагальнений виклад з метою захисту учасників процесу [5].

Окремо слід зауважити, що міжнародні правові акти встановлюють жорсткі вимоги щодо дотримання балансу між забезпеченням безпеки учасників провадження та правами обвинуваченого. Будь-які заходи, спрямовані на захист потерпілих, свідків чи інших учасників процесу, не повинні суперечити основоположним принципам справедливого судочинства й гарантувати неупереджений розгляд справи. Ці положення закріплені, зокрема, у ч. 5 ст. 68 Римського статуту, що підкреслює важливість захисту учасників процесу без порушення прав обвинуваченого на справедливий суд.

Система забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства в Україні не зазнала значних змін протягом майже трьох десятиліть, що суттєво знизило її ефективність і призвело до зменшення рівня довіри з боку громадян. Аналіз положень Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23.12.1993 № 3782-XII [6] свідчить про наявність численних прогалин у механізмах захисту учасників кримінального процесу, особливо в умовах воєнного стану та інших надзвичайних ситуацій.

Відповідно до ст. 2 цього Закону, право на застосування заходів безпеки мають різні категорії осіб, зокрема ті, хто повідомив про кримінальне правопорушення або сприяв його розкриттю; потерпілі та їхні представники; підозрювані й обвинувачені, а також їхні захисники; цивільні позивачі та відповідачі у провадженнях, пов'язаних із відшкодуванням шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; представники юридичних осіб, щодо яких ведеться провадження; працівники органу пробації; свідки; викривачі; експерти; спеціалісти; перекладачі; поняті; а також члени сімей і близькі родичі цих осіб у разі загрози впливу на учасників процесу через погрози чи інші протиправні дії [6].

Незважаючи на широке коло осіб, на яких поширюються гарантії безпеки, законодавство не передбачає належних механізмів захисту для військовополонених російської федерації, які вирішили на повну співпрацювати з органами досудового розслідування і, внаслідок

цього, не мають наміру повертатися на батьківщину. Вони усвідомлюють, що після такої співпраці їхнє життя буде поставлене під загрозу, оскільки повернення до рф означатиме неминучу розправу. Це створює значні ризики порушення їхніх прав та ускладнює забезпечення належного рівня безпеки в умовах збройного конфлікту. У зв'язку з цим, існує гостра потреба в удосконаленні правових норм і створенні спеціальних процедур для захисту цих військовополонених, а також інших вразливих осіб, що залучені до кримінального процесу, особливо в умовах воєнного стану.

Однак ефективність цієї співпраці безпосередньо залежить від належного забезпечення безпеки військовополонених рф, а також їх близьких родичів, які можуть стати об'єктами потенційного тиску з боку агресора. У цьому контексті важливим є розуміння, що безпека учасників кримінального процесу є основою для забезпечення справедливості та неупередженості судового розгляду. Реальні заходи безпеки гарантують, що співпраця між військовополоненими рф та українськими органами правопорядку не лише буде ефективною, але й не порушить основоположних прав та свобод людей. Забезпечення цих стандартів безпеки є ключовим елементом для підтримки правового порядку і додержання принципів міжнародного гуманітарного права під час ведення кримінального провадження.

Вбивство пілота гелікоптера Мі-8 збройних сил Російської Федерації Максима Кузьміна, що сталося 19 лютого 2024 року в Іспанії, яскраво ілюструє наявність серйозних прогалин у системі забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у специфічних операціях, зокрема під час виконання завдань в рамках операції «Синиця» спецслужбами України. Хоча вжиті заходи безпеки включали ретельне легендування особи, організацію безпеки для родичів та їх евакуацію за межі Російської Федерації, виявлено порушення ключових принципів конспірації, таких як відмова від виконання рекомендацій з безпеки, неналежна оцінка потенційних загроз, а також необґрунтоване встановлення зв'язку з особою на території Росії. Крім того, було з'ясовано, що іспанська влада не була належним чином проінформована про перебування цієї легендованої особи на території країни, що стало серйозним порушенням міжнародних стандартів щодо захисту осіб, які співпрацюють з іншими державами чи організаціями.

Такі інциденти не лише виявляють недосконалість існуючих механізмів захисту, але й мають руйнівний вплив на загальний моральний стан осіб, які перебувають під захистом держави, зокрема військовополонених рф в якості свідків. Вони підривають довіру до державних органів і їх здатності забезпечити належний рівень безпеки, що у свою чергу може призвести до відмови від співпраці з правоохоронними органами, зокрема в контексті надання важливої доказової інформації для кримінальних розслідувань. Подібні ситуації, якщо вони не будуть належним чином розслідувані та враховані, можуть істотно вплинути на ефективність правосуддя та стабільність державних інститутів, що відповідають за безпеку учасників кримінальних проваджень [8, с. 249].

Отож, підводячи підсумок, варто зазначити, що захищати слід не всіх військовополонених, які є підозрюваними або свідками в кримінальних провадженнях, а саме тих, які активно співпрацюють з органами досудового розслідування. Особливу увагу необхідно приділяти тим військовополоненим, чий свідчення мають важливе значення для розслідування кримінальних правопорушень, оскільки їхня інформація може бути критично важливою для подальшого правосуддя. Такі особи є вразливими до посягань з боку спецслужб рф, що може призвести до загрози їхньому життю та здоров'ю. Це, в свою чергу, обґрунтовує необхідність застосування додаткових заходів захисту.

У таких випадках забезпечення безпеки військовополонених рф не повинно обмежуватися лише фізичною охороною. Потрібні комплексні заходи, включаючи гарантії захисту родичів військовополонених, спеціальні процедури для обмеження доступу до чутливої інформації, а також забезпечення безпеки через використання сучасних технологій для захисту конфіденційності.

Таким чином, для ефективного захисту таких осіб необхідно створити спеціалізовану правову базу, яка б враховувала їхню важливість для розслідування та судового процесу, а також потенційні загрози з боку агресора. Це дозволить забезпечити баланс між дотриманням прав військовополонених і ефективним розслідуванням злочинів, забезпечуючи при цьому безпеку всіх учасників кримінального процесу.

Список використаної літератури:

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Конвенція від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text. (дата звернення: 17.03.2025).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5091>. (дата звернення: 17.03.2025).
3. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (дата звернення: 17.03.2025).
4. Вергун В. А. Правові аспекти проведення спеціального досудового розслідування стосовно військовополонених. *Теорія модернізації в контексті сучасної світової науки*: збірник наукових праць з матеріалами IV Міжнародної наукової конференції, м. Мукачево, 24 січня, 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. – Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп, 2025. – 526 с.
5. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: Міжнародний документ від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#n615. (дата звернення: 17.03.2025).
6. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 № 3782-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>. (дата звернення: 17.03.2025).
7. Зеленський назвав кількість узятих у полон росіян на Куршчїні від 05.09.2024. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/zelenskij-nazvav-kilkist-uzjatikh-u-polon-rosijan-na-kurshchini-1018950.html>. (дата звернення: 17.03.2025).
8. Нагорний П. Проблемні питання забезпечення безпеки свідків-військовополонених у кримінальному провадженні. *Законодавчі аспекти протидії особливо небезпечним злочинам в Україні*. Матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу 14–15 березня 2024 року, м. Київ. Київ: Алерта, 2024. 344 с.

ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ПЕРІОДУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ ЧИ ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Сергій ВІТВИЦЬКИЙ

доктор юридичних наук, професор
заслужений юрист України
ректор Донецького державного
університету внутрішніх справ

Процес розслідування злочинів, учинених організованими групами чи злочинними організаціями, традиційно характеризується підвищеною складністю. У таких кримінальних провадженнях слідчим зазвичай доводиться викривати множинні епізоди суспільно-небезпечної поведінки, виявляти та фіксувати різномірні сліди кримінальних правопорушень, встановлювати особи та доводити винуватість великої кількості фігурантів, розплутувати злочинні схеми зі складною внутрішньою ієрархією та розподілом ролей між їх учасниками тощо.

В умовах активної фази збройної агресії російської федерації завдання правоохоронців щодо розкриття та розслідування згаданої категорії кримінальних правопорушень ускладнилося додатково. Зокрема, попри загальну згуртованість українського суспільства на тлі повномасштабного вторгнення північних сусідів, організовані групи правопорушників та злочинні організації не припиняють своєї протиправної діяльності. В той же час специфіка правового режиму воєнного стану, нестабільна безпекова ситуація та суттєві соціальні зміни створюють додаткові виклики для правоохоронців, які борються із негативним впливом організованої злочинності.

Серед основних факторів, які на поточному етапі впливають на процес розкриття і розслідування діянь, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, варто виокремити такі.

1. Розширення переліку охоронюваних законом відносин, на які посягають організовані групи та злочинні організації. Від моменту запровадження правового режиму воєнного стану на всій території

України 24 лютого 2022 року кількісні та якісні показники злочинності у нашій державі зазнали суттєвих змін. Серед іншого, в цей період істотно підвищився ступінь організованості осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері державних закупівель (зокрема й військових), інші корупційні та пов'язані з корупцією діяння, незаконно переправляють осіб через державний кордон України тощо. Значно більш масовими стали випадки телефонного та Інтернет шахрайства, які характеризуються тісною взаємодією правопорушників та розподілом ролей між ними, ретельним маскуванням слідів кримінально-протиправної діяльності, складними схемами легалізації здобутого злочинним шляхом майна тощо. Окрім того, протягом воєнного часу Верховна Рада України криміналізувала низку нових суспільно небезпечних діянь шляхом внесення відповідних змін до чинного Кримінального кодексу України. Серед таких правопорушень учасники організованих груп та злочинних організацій вчиняють окремі форми колабораційної діяльності (ст. 111–1 КК України), пособництво державі-агресору (ст. 111–2 КК України), незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201–2 КК України) та ін.

Українські правоохоронці все ще накопичують досвід боротьби з новими проявами організованої злочинності, і тому потребують науково-практичних рекомендацій щодо розкриття й розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються злочинними спільнотами в умовах правового режиму воєнного стану.

2. Системна протидія досудовому розслідуванню та судовому розгляду з боку організованих груп та злочинних організацій. Учасники злочинних угруповань застосовують широкий спектр «сірих» та протизаконних засобів захисту від кримінального переслідування: використовують на свою користь засоби масової інформації для впливу на суспільну думку, дискредитації правоохоронців та розповсюдження викривленої інформації тощо; застосовують адміністративний ресурс через корупційний вплив на окремих представників органів державної влади й місцевого самоврядування, правоохоронців та суддів; залучають «тітушок» для блокування роботи правоохоронних органів і судів, впливу на свідків й потерпілих тощо. В умовах правового режиму воєнного стану така протизаконна діяльність правопорушників є ще більш небезпечною.

Подолання описаних форм протидії потребує від слідчих та детективів системної й послідовної роботи щодо збирання доказової бази, захисту свідків й потерпілих а також запобігання витокам інформації про стан та результати розслідування.

3. *Складна безпекова ситуація в країні.* На правоохоронну діяльність підрозділів, які здійснюють розкриття й досудове розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, негативно впливають регулярні повітряні, артилерійські та ракетні атаки з боку держави-агресора. Постійна небезпека для життя громадян призводить до вимушеного переміщення свідків, потерпілих і підозрюваних всередині країни та за її межі, неможливості проведення слідчих (розшукових) дій поблизу лінії бойового зіткнення та на тимчасово окупованих територіях тощо. В багатьох регіонах країни, що межують із зонами ведення бойових дій, пошкоджено чи зруйновано матеріально-технічну базу місцевих підрозділів правоохоронних та судових органів.

4. *Часті та суттєві зміни до національного законодавства.* Протягом перших трьох років повномасштабної війни лише до чинного Кримінального процесуального кодексу України зміни були внесені 37 різними Законами. Суттєвого оновлення зазнав Кримінальний кодекс України, а також, акти, які регламентують діяльність органів досудового розслідування, прокуратури та суду. Правоохоронцям доводиться вчасно реагувати на усі зміни законодавства та належними чином адаптувати власну правозастосовну практику до нових реалій.

Крім того, у зв'язку з утвердженням європейського вектору розвитку держави вітчизняні правоохоронці стикаються з потребою швидкого адаптування своєї діяльності до європейського законодавства й інтегрування до загальноєвропейських систем боротьби зі злочинністю. Країни Європейського Союзу давно запровадили високі стандарти протидії організованій злочинності, створили систему внутрішньодержавних та міжнародних інституцій, спрямованих на подолання даного явища. Суттєвими умовами для вступу України до Європейського Союзу є підвищення ефективності роботи правоохоронних органів, адаптування кримінального процесуального законодавства до європейських стандартів та суттєве зменшення рівня організованої злочинності у нашій державі. Для того щоб Україна успішно завершила процес євроінтеграції, зга-

дані стандарти боротьби зі злочинністю мають запроваджуватися і давати відчутні результати уже сьогодні.

Підсумовуючи викладене зазначимо що розкриття й розслідування злочинів, учинених організованими групами та злочинними організаціями, лишається одним із пріоритетних завдань вітчизняних правоохоронців. В умовах воєнного періоду такі кримінальні провадження супроводжуються низкою додаткових складнощів, зокрема розширенням переліку охоронюваних законом відносин, на які посягають організовані групи та злочинні організації, системною протидією досудовому розслідуванню та судовому розгляду, складною безпековою ситуацією в країні, а також частими та суттєвими змінами до національного законодавства, зокрема пов'язаними із адаптацією Україною передових європейських практик протидії злочинним спільнотам. Вважаємо, що вирішення описаних проблем можливе завдяки системній та цілеспрямованій роботі правоохоронців, активній взаємодії з науковцями, інститутами громадянського суспільства в нашій країні та зарубіжними партнерами.

ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ОЗНАК ОРГАНІЗОВАНOSTІ ГРУПИ ОСІБ

Анатолій ВОЛОБУЄВ

доктор юридичних наук, професор,
професор Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Таїсія ШЕВЧЕНКО

т. в. о. завідувача кафедри
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Одним із проблемних питань під час розслідування злочинів, віднесених згідно ч. 2 ст. 216 КК України до підслідності органів безпеки, є доказування ознак організованості групи осіб, як кваліфікуючої обставини (ч. 3 ст. 109; ч. 4 ст. 110–2; ч. 3 ст. 258–5;

ч. 3 ст. 332–1; ч. 3 ст. 333; ч. 3 ст. 359; ч. 3 ст. 436–2) [1]. Проблемність зумовлена тим, що законодавець в кримінально-правовому інституті співучасті використав поняття «група осіб за попередньою змовою» та «організована група», що створює складності в їх розмежуванні і, відповідно, в доказуванні [2; 3]. Головне ж полягає у сенсі застосування такої обтяжуючої обставини до нетяжких злочинів, якими є, наприклад, дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади. Щодо такого злочину передбачається кримінальне покарання у виді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк з конфіскацією майна або без такої (ч. 3 ст. 109 КК України). І спостерігається тенденція до розширення кількості злочинів з такою обтяжуючою обставиною, що, як видається, не сприяє ефективності досудового розслідування, оскільки збільшує обсяг слідчої роботи у таких справах та відволікає від зосередження на розслідуванні дійсно особливо небезпечних злочинів. Так, у порівнянні з 2008 роком перелік злочинів з кваліфікуючою ознакою їх вчинення організованою групою значно збільшився (на той час існувало всього 37 складів таких злочинів) [4, с. 104]. Це може свідчити про «посилення» боротьби з організованою злочинністю кримінально-правовими засобами, що, на перший погляд, є позитивною ознакою. Але в той же час потрібно враховувати, що збільшується і навантаження на органи досудового розслідування і суди. Адже доказування ознак організованості групи осіб, якими у співучасті було вчинено злочин, як правило, заперечується стороною захисту в судах всіх інстанцій. І для цього, як показує аналіз судової практики нерідко існують підстави. Тому, як видається, існує проблема балансу між обґрунтованістю наділення окремих категорій злочинів вказаною обтяжуючою ознакою і витратами процесуальних ресурсів на доказування її існування.

Перш за все, потрібно підкреслити, що розслідування злочинів, які були вчинені організованою групою, є більш складним у порівнянні з розслідуванням таких же злочинів, але вчинених групою осіб за попередньою змовою і при відсутності ознак її організованості. Складнощі зумовлюються більш широким колом обставин, що входять у предмет доказування і докладанням значно більших зусиль для отримання відповідних джерел доказів. Зокрема, перед стороною обвинувачення завжди постає проблема розмеж-

ування, чи було вчинено злочин звичайною групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, чи організованою групою [5].

Аналіз ознак організованості групи, як форми співучасті, викладених у ч. 3 ст. 27 і ч. 3 ст. 28 ККУ, дозволяє вивести наступні ознаки організованої групи, що підлягають доказуванню:

- 1) у складі групи має бути не менше трьох осіб;
- 2) група повинна бути стійким об'єднанням осіб;
- 3) у складі групи має бути учасник, який виконував функції організатора;
- 4) створення такого об'єднання повинно мати на меті вчинення певної множини злочинів або одного злочину, але який потребує ретельної і тривалої підготовки;
- 5) злочинна діяльність членів групи має здійснюватися за єдиним узгодженим планом для досягнення єдиної мети;
- 6) кожен із членів групи повинен розуміти характер спільних кримінально протиправних дій (суб'єктивна ознака);
- 7) члени групи повинні здійснювати окремі призначені їм функції в механізмі вчинення запланованого злочину.

Таким чином кількість ознак організованості групи є значно більшою в порівнянні, наприклад, з ознаками попередньої змови між співучасниками злочину [6, с. 217]. Встановлення наведених ознак під час досудового розслідування є окремими тактичними завданнями, які для свого вирішення, як правило, потребують проведення комплексів слідчих (розшукових) дій – тактичних операцій, які вимагають значних витрат часу і зусиль. Ознайомлення з вироками судів у кримінальних провадженнях зазначеної категорії діє підстави для висновку, що найбільш проблемним є доказування стійкості групи, як ознаки її організованості, та наявності організатора (сторона захисту, як правило, оспорує наявність таких ознак у судах всіх інстанцій). Безумовною ознакою стійкості групи є вчинення багатьох епізодів однорідних злочинів чи кількох різних злочинів стабільним складом групи на протязі значного періоду часу. Так, Касаційний кримінальний суд визнав ознакою стійкості групи (оскаржувалася стороною захисту) з 4-х її членів факт вчинення нею у стабільному складі 17 епізодів таємного викрадення кабелю з колодязів кабельної каналізації на протязі кількох місяців. У постанові суду було зазначено, що на протязі зазначеного періоду часу члени групи підтримували тривалі стабільні відносини у зв'язку

з підготовкою та вчиненням злочинів, що знайшло підтвердження у матеріалах судового розгляду [7]. У зв'язку з цим зазначимо, що ознака стійкості групи характеризує її, перш за все, як соціально-психологічне утворення (феномен) і проявляється в існуванні між членами групи сталих соціальних зв'язків. Їх проявом можуть бути періодичні зустрічі (виїзди на пікніки, риболовлю, святкування днів народження тощо) під час яких обговорюються плани сумісної злочинної діяльності. Звичайно, системоутворюючим фактором сталих соціальних зв'язків є наявність і стабільність керівного ядра групи (лідера, його помічника). Тому встановлення ознаки стійкості групи нерозривно пов'язується й з встановленням організатора. Ці завдання вирішуються шляхом визначення членів групи, які виконували найменш значну функцію при вчиненні злочинів і від яких ймовірніше всього отримати правдиві показання. Як показує слідчо-судова практика, такі співучасники під час досудового розслідування і судового розгляду, як правило, не бажають перебирати на себе всю вину, а намагаються скористатися пом'якшуючими обставинами і можливостями, які надаються кримінальним процесуальним законодавством. Такі показання самих підозрюваних (обвинувачених) є важливим джерелом доказів про наявність стабільних соціальних зв'язків між членами організованої групи. Адже краще за них ніхто не може знати про деталі механізму підготовки і вчинення злочинів. Для отримання доказів стійкості групи при проведенні допитів потрібно прагнути встановити:

- під час яких зустрічей членів групи обговорювалися плани злочинної діяльності, розподілення ролей, обговорення подальших сумісних дій (місце, час, кількість учасників тощо);
- чи мало місце сумісне проведення часу членів групи (сумісний відпочинок, святкування днів народження, хрещення дітей, полювання, риболовля, відвідування сауни тощо), під час якого обговорювалися питання, пов'язані зі злочинною діяльністю;
- яким був характер стосунків всередині групи, хто користувався найбільшою повагою і чому, яку роль відігравав при вчиненні злочинів тощо.

Окрім допитів самих співучасників досить важливими можуть бути й допити свідків з найближчого оточення підозрюваних та інших свідків, які мають інформацію про стосунки між членами групи.

Ефективним процесуальним засобом встановлення організатора та ознак стійкості злочинної групи є судово-психологічна експертиза. Вона призначається для встановлення особливостей суб'єктного складу організованої групи, для виявлення лідера в організованій злочинній групі і місця в її структурі інших членів групи [8, с. 450]. Зокрема, така експертиза є необхідною у типовій ситуації, коли члени організованої групи дають суперечливі показання про те, хто є її лідером. Але судово-психологічна експертиза є дослідженням внутрішнього світу членів групи, що потребує її ретельної підготовки як з боку слідчого, так і з боку експерта. Потрібно зважати, що дана експертиза може бути часткою комплексного експертного дослідження, якщо виникають питання, вирішення яких потребує синтезування спеціальних знань з різних галузей науки (психолого-психіатрична експертиза). Тому витрати часу на проведення судової експертизи розраховуються в залежності від її ступеню складності (простої, середньої, складної та особливо складної) і можуть вимагати значного часу [9].

Видається, що є підстави зробити висновок, що доказування ознак вчинення злочину організованою групою осіб є набагато складнішим в порівнянні з доказуванням, коли йдеться про звичайну групу або групу, яка діяла за попередньою змовою. Такий висновок зумовлюється значно ширшим колом обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Фактично слідчому, прокурору потрібно належним чином зафіксувати і дослідити не тільки обставини вчинення кримінального правопорушення, але й ключові елементи формування і розвитку організованої групи як соціально-психологічного феномену, що є досить складним завданням. Тому уявляється, що зважаючи на досить великий обсяг обставин соціально-психологічного характеру, які потребують доказування у справах про організовані злочини, і значні витрати часу видається доцільним використовувати дану кваліфікуючу обставину тільки щодо злочинів, віднесених до категорії особливо тяжких, на яких і покликані зосереджувати свою увагу органи безпеки.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 28.11.2024).
2. Орловський Р.С. Організована група як форма співучасті. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. пр. Одеса: Юрид. л-ра, 2014. Вип. 72. С. 393–399.
3. Вознюк А.А. Організовані форми співучасті за Кримінальним кодексом України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 97–106.
4. Волобуєв А.Ф., Проценко М.В. Тактичні операції при розслідуванні злочинів, вчинених організованими групами. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 40. С. 104–112.
5. Маськовіта Марія. Група осіб за попередньою змовою, група осіб та організована групи: питання розмежування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». № 4 (32). 2021. С. 145–152.
6. Шевченко Т.В. Окремі питання кваліфікації співучасті в кримінальних правопорушеннях, передбачених розділом XVI КК України. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки: матеріали VI міжнар. наук.–практ. конференції, м. Харків, 12 трав. 2022 р. Харків: Право, 2022. С. 216–219. DOI: <https://doi.org/10.31359/978-966-998-424-1>.
7. Постанова Касаційного кримінального суду від 14 листопада 2018 р. Справа № 484/1134/16-к. Провадження № 51–989 км 18. URL: https://protocol.ua/ua/vs_kks_nayavnist/ (дата звернення 29.11.2024).
8. Герасименко О.А., Харіна Т.Г., Савкіна Т.В. Судово-психологічна експертиза за злочинами, вчиненими групою осіб. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 445–455.
9. Годзь В.С., Рябенко І.Ю. Строки у судовій експертизі: проблемні питання та шляхи їх вирішення. *Криміналістика і судова експертиза*. 2024. Випуск 69. С. 5–19. DOI: 10.33994/kndise.2024.69.01.

ЕФЕКТИВНА ВЗАЄМОДІЯ ПРАВООХОРОНЦІВ ЛАТВІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА УКРАЇНИ ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ

Олександр ЄВСЮКОВ

кандидат педагогічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник, судовий експерт
Національного наукового центру «Інститут судових
експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»

В Україні у 1996 році набув чинності «Договір між Україною та Латвійською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних, трудових та кримінальних справах» [1]. З точки зору правового захисту, відповідно до положень зазначеного Договору, громадяни України, які перебувають на території Латвійської Республіки, користуються таким самим правовим захистом, як і громадяни Латвійської Республіки.

На час військової агресії велика кількість українців вимушена була покинути свої домівки та шукати притулку в багатьох країнах світу, зокрема в європейських. Так одна з українських сімей виїхала до Латвійської Республіки. В подальшому, працюючи з латвійським психологом, один молодий український хлопець повідомив подробиці про те, що перебуваючи на території України став жертвою збочення, який був вчителем фізкультури. Раніше хлопець боявся будь-кому розказувати про те, що з ним сталося. Користуючись зазначеними нормами Договору, українському хлопцю була надана відповідна правова допомога та в подальшому Генеральна прокуратура Латвійської Республіки надала всі отримані матеріали справи українським правоохоронцям.

Вже на території України з зазначеного питання була проведена оперативна слідча робота, в ході якої було встановлено, що жертв насправді було набагато більше. З'ясувалося, що в різні часи,

на кожному з місць своєї роботи тренером або вчителем підозрюваний примушував дітей до сексуальних контактів. Він роками розбещував неповнолітніх хлопців, які приходили до нього на заняття. На сьогоднішній день збоченця знайдено, затримано та вручено обвинувальний акт, в якому йому інкримінують зґвалтування неповнолітніх, які не досягли чотирнадцяти років.

Кримінальний кодекс України, у межах кримінальних проваджень за фактами вчинення сексуальних злочинів, розмежовує такі склади злочину, як «Зґвалтування» (ст. 152 КК України) [2], «Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості» (ст. 155 КК України) [2], «Розбещення неповнолітніх» (ст. 156 КК України) [2] та ін. У даному випадку мова йде про ст. 156 КК України [2]. Обґрунтування окремих положень КК України дає можливість дійти висновку, що у випадках з неповнолітніми (малолітніми) необхідне проведення судово-психологічної експертизи потерпілого для визнання зґвалтування за ознакою використання безпорадного стану; або визначити, чи розуміла вона фактичну сторону; встановити рівень її розвитку; обізнаність щодо сексуальних відносин та їхнього соціального значення тощо.

Завдання, що мають бути вирішеними під час проведення зазначеного предметного виду судової психологічної експертизи такі:

- встановлення здатності потерпілої особи до розуміння сексуального характеру дій, які з нею здійснювалися в ході протиправної події посягання на її статеву недоторканість (свободу);
- встановлення здатності потерпілої особи до розуміння соціального, морально-етичного та правового значення дій, що з нею здійснювалися в ході протиправної події посягання на її статеву недоторканість (свободу);
- встановлення здатності потерпілої особи до здійснення спротиву насильницьким діям сексуального характеру, які з нею вчинялися в ході протиправної події посягання на її статеву недоторканість (свободу).

Об'єктом вказаного предметного виду судово-психологічного експертного дослідження є особистість потерпілої особи, сукупність джерел інформації (матеріали кримінального провадження, інші документи), які відображають індивідуально-психологічні особливості потерпілої особи, специфіку її емоційного стану і ді-

яльності у протиправній ситуації посягання на її статеву свободу чи статеву недоторканість.

Суб'єктами експертної діяльності в кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої недоторканості є судові експерти, які мають вищу психологічну освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, отримали атестацію судового експерта за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження».

З огляду на зазначене, можна стверджувати, що під час встановлення істини в межах розслідування даної категорії кримінальних правопорушень береться до уваги значний обсяг факторів механізму їх вчинення, показників індивідуально-психологічних особливостей суб'єкта й об'єкта посягання тощо.

Одне з основних питань, яке може бути вирішене: «Чи здатна потерпіла особа з урахуванням рівня її психічного розвитку, індивідуально-психологічних особливостей і психічного стану розуміти характер і значення дій сексуального спрямування, що з нею вчинялися та здійснювати їм спротив?».

У ході виконання судово-психологічної експертизи даного предметного виду застосовуються система методів наукового пізнання, методи психологічної науки та спеціальні методи дослідження. Загальнонаукові методи: діалектичний, формально-логічні методи, спостереження, вимірювання, опис, експеримент. Окремі методи психології: спрямоване спостереження, спрямована бесіда, біографічний метод, аналіз продуктів діяльності, контент-аналіз текстової інформації, експериментально-психологічні методи, спеціальні методи дослідження у вигляді Методик відповідно до їх реєстраційних кодів у Реєстрі Методик проведення судових експертиз.

Відповідно до п. 1.4 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз [3], вибір методів дослідження належить до компетенції експерта. За допомогою судово-психологічної експертизи здатності потерпілого у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої недоторканості можна отримати дані, які дають змогу зрозуміти і правильно оцінити особливості психічної активності та поведінкових проявів особи, що мають значення для висновків юридичного змісту. У результаті своєчасного й обґрунтованого застосування спеціальних психологічних знань виникає можливість з'ясування багатьох фактів, необхідних для встановлення істини за окремими категоріями кримінальних проваджень (у тому числі

щодо сексуально насильницької поведінки делінквентів), адже використання цих знань у юридичній діяльності має, насамперед, суттєве прикладне значення. Вирішення питань у межах провадження окресленої категорії потребує не лише професійного й життєвого досвіду слідчого чи судді, але й кваліфікованого експертного висновку фахівця в галузі психології.

Серед необхідних компонентів збереження здатності потерпілих до розуміння характеру та значення вчинюваних із ними дій справедливо виокремлюють:

- специфічний життєвий досвід потерпілої, насамперед обізнаність щодо особливостей перебігу сексуальних стосунків;
- усвідомлення вже на ранніх стадіях розвитку криміногенної ситуації сексуальної спрямованості дій злочинця;
- адекватну морально-етичну оцінку подій, сформованість здатності до розуміння соціального значення вчинюваних із нею дій тощо.

На підставі постанови слідчого, зазначені судово-психологічні експертні дослідження з потерпілими оперативно були проведені та надані відповідні експертні висновки. Відповідно до ч. 1 та ч. 2 ст. 102 ЦПК України висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені експертові, складений у порядку, визначеному законодавством [4].

Таким чином, завдяки існуючому Договору між Україною та Латвійською Республікою, була проведена ефективна діяльність правоохоронних органів обох країн щодо розслідування злочинів проти статевої недоторканості.

Список використаних джерел:

1. Договір між Україною та Латвійською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних, трудових та кримінальних справах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428_627#Text (дата звернення 21.03.2025).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 21.03.2025).

3. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5 (зі змінами та доповненнями) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення 21.03.2025).

4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 21.03.2025).

РОЛЬ ЄВРОПОЛУ В МІЖНАРОДНІЙ СПІВПРАЦІ ДЕРЖАВ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Ренат ЄРМОЛАШ

здобувач вищої освіти 1 курсу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Останнім часом численні переваги Європи, зокрема можливість безкоштовної освіти, вільний рух капіталу, а також безперешкодне та майже неконтрольоване пересування громадян країн-членів Європейського Союзу (надалі – ЄС), значно спростили діяльність міжнародних злочинних угруповань. Ці фактори сприяють контрабанді, нелегальній міграції, відмиванню грошей та іншим видам організованої злочинності, оскільки злочинці можуть легко переміщуватися, приховувати доходи та використовувати різні методи уникнення покарання. Отже, виникла необхідність у створенні поліцейської організації, що діє на території Європейського Союзу.

У світі міжнародна злочинність стала серйозною проблемою для багатьох країн, що вимагає налагодження дієвої міжнародної співпраці для боротьби з різними видами злочинів. Однією з основних організацій, яка координує зусилля держав Європейського

Союзу в боротьбі з міжнародною злочинністю є Агентство Європейського Союзу із співробітництва у сфері правоохоронної діяльності (надалі – Європол). Цей орган не тільки здійснює координацію правоохоронних органів країн-членів ЄС, але й забезпечує ефективний обмін інформацією, що дозволяє протидіяти таким злочинам, як торгівля наркотиками, тероризм, організована злочинність та кіберзлочинність.

Ідея створення Європолу виникла на тлі зростання загрози міжнародної злочинності, яка не знає кордонів і вимагає злагоджених зусиль на глобальному рівні. Перші кроки до створення Європолу були зроблені в середині 90-х років, коли ставала очевидною необхідність у створенні спеціалізованої європейської установи, здатної координувати діяльність правоохоронців країн ЄС. Відповідно до Маастрихтського договору, підписаного в 1992 році, було передбачено створення Європолу, яке втілювалося у 1998 році з підписанням Конвенції про Європол. Організація почала функціонувати повноцінно з січня 1994 року, коли було започатковано управління з боротьби з наркотиками, а з 1999 року її діяльність поширилася на інші види злочинів.

Основними завданнями Європолу є забезпечення ефективної боротьби з транснаціональною злочинністю та міжнародним тероризмом. Організація надає інформаційну підтримку правоохоронним органам, допомагає в аналізі кримінальних даних, організовує міжнародні операції та сприяє обміну інформацією між країнами-членами ЄС.

Напрямами діяльності Європолу є боротьба з організованими злочинними угрупованнями, які здійснюють злочини, що мають міжнародний характер. Це може включати такі види злочинів, як торгівля людьми, наркотиками, зброєю, а також фальшивомонетництво, кіберзлочинність і навіть екологічні злочини. Європол координує роботу національних правоохоронних органів у таких операціях, а також веде роботу щодо запобігання злочинності на ранніх етапах, розвиваючи превентивні заходи і аналітичні дослідження.

Одним із важливих аспектів діяльності Європолу є його співпраця з іншими міжнародними організаціями, що займаються боротьбою з міжнародною злочинністю. Це, зокрема, Інтерпол, Всесвітня митна організація, Євроюст, а також Управління ООН

з наркотиків і злочинності. Спільна робота з цими організаціями дозволяє здійснювати комплексний підхід до боротьби з глобальними загрозами, таких як міжнародний тероризм, організована злочинність і кіберзлочинність.

Європол також активно співпрацює з іншими країнами, тобто країнами, що не є членами ЄС. Це співробітництво здійснюється на підставі двосторонніх договорів та угод. Прикладом такої співпраці є угода між Україною та Європолом від 14 грудня 2016 року. Метою цієї угоди є встановлення відносин співробітництва між Україною та Європолом з метою підтримки України та держав-членів Європейського Союзу в запобіганні і боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом та іншими формами міжнародної злочинності у сферах злочинності (перерахованими в угоді), зокрема шляхом обміну інформацією між Україною та Європолом. Завдяки таким взаємодіям Європол може значно покращити ефективність своїх операцій та значно розширити охоплення глобальних загроз.

Однією з ключових задач Європолу є боротьба з міжнародним тероризмом. Європейський Союз стикається з різноманітними загрозами тероризму, включаючи ісламістські угруповання, праворадикальні та ліворадикальні групи. Європол активно займається аналізом і обміном інформацією про терористичні угруповання, їх фінансування та діяльність, що дозволяє правоохоронним органам країн ЄС координувати свої зусилля та дієвіше реагувати на терористичні загрози.

Якщо брати до уваги сучасні технології, зокрема Інтернет та інформаційні системи, вони стали важливими інструментами для боротьби з міжнародною злочинністю. Європол активно використовує новітні технології для збору, зберігання та обробки даних про злочини. Використання таких технологій дозволяє створювати бази даних, що містять інформацію про злочинців, крадені товари, підроблені документи, а також дозволяє здійснювати моніторинг інтернет-активності, що пов'язана з кримінальними діями.

Європол продовжує адаптуватися до змін у відповідь на нові виклики. Серед ключових завдань на майбутнє можна виділити посилення співпраці з країнами, що не входять до складу ЄС, а також вдосконалення технологій обміну інформацією. Також, важливим аспектом є розширення повноважень Європолу в боротьбі з новими

формами злочинів, такими як кіберзлочинність та злочини в сфері штучного інтелекту.

Враховуючи глобальні загрози, які виникають у світі, Європол має всі можливості стати ще більш важливим гравцем на міжнародній арені в сфері міжнародної правоохоронної діяльності. Успіхи організації в боротьбі з міжнародною злочинністю та тероризмом свідчать про її важливу роль у забезпеченні безпеки на континенті. Водночас, для досягнення максимальних результатів необхідно продовжувати вдосконалення юридичних і технологічних аспектів діяльності Європолу, а також поглиблювати співпрацю між країнами-членами ЄС та іншими міжнародними партнерами.

Сьогодні значення Європолу у боротьбі з міжнародною злочинністю є особливо важливою для забезпечення безпеки в Європейському Союзі. Співпраця, обмін інформацією між державами-членами ЄС, та спільні операції забезпечують ефективну протидію різноманітним видам злочинів, що мають міжнародний характер. Європол не лише здійснює координацію правоохоронних органів, а й активно співпрацює з міжнародними організаціями, що дозволяє забезпечити комплексний підхід до боротьби з глобальними загрозами. Враховуючи постійні зміни в сучасній Європі, Європол продовжує покращувати свої механізми співробітництва і обміну інформацією, що робить його результативним інструментом у боротьбі з міжнародною злочинністю.

Список використаних джерел:

1. Міжнародне співробітництво у сфері запобігання та протидії транснаціональній злочинності. *EZTUIR Home*. URL: <https://eztuir.ztu.edu.ua/handle/123456789/8169>(дата звернення: 13.03.2025).

2. Європейський поліцейський офіс (Європол). URL: <https://netherlands.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/spivrobitnictvo-z-mizhnarodnimi-organizacijami/spivpracya-z-yevropolom>(дата звернення: 13.03.2025).

ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ І МЕТОДІВ OSINT ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ, ФІКСАЦІЇ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ ПОСЯГАНЬ НА ДЕРЖАВНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

Дмитро ЗОРЕНКО

доцент Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

В умовах цифровізації та стрімкого розвитку електронних комунікаційних мереж традиційні прийоми виявлення, фіксації та документування правопорушень, віднесених до компетенції Служби безпеки України (далі – СБУ), часто можуть виявитися недостатніми. Інструменти та методи розвідки з відкритих джерел (OSINT) надають нові можливості для збору й аналізу великих обсягів різноманітної інформації, сприяючи підвищенню ефективності протидії посяганням на державну безпеку нашої країни.

Особливої актуальності застосування вказаних технологій набуло з початком повномасштабного вторгнення рф – завдяки наявному OSINT-арсеналу фахівці СБУ виявляють місцезнаходження ворожих військових формувань і техніки, встановлюють особисті дані воєнних злочинців та збирають відповідну доказову базу, викривають зрадників та колаборантів, ініціюють внесення осіб чи організацій до санкційних списків, здійснюють психологічно-інформаційний вплив на противника, розвінчують фейки ворожої пропаганди тощо [1, с. 5].

Аналіз чинного законодавства дозволяє виокремити два основні сегменти використання загальнодоступних даних у контексті протидії актуальним викликам і загрозам державній безпеці України:

- в рамках виконання завдань контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності, а також інформаційно-аналітичної роботи;
- здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень.

По-перше, до повноважень органів, підрозділів та співробітників СБУ віднесено право здійснювати контррозвідувальний пошук, опера-

тивно-розшукові заходи; виявляти, фіксувати і документувати гласно і негласно розвідувальні, терористичні та інші посягання на державну безпеку України, вести їх оперативний облік; збирати і вивчати, за наявності визначених законом підстав, документи та відомості, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, джерела і розміри їх доходів для попередження і припинення розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань на державну безпеку України (ст. 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» [2]); в інтересах контррозвідки і оперативно-розшукової діяльності створювати інформаційні системи в обсязі і порядку, що визначаються завданнями, покладеними на СБУ (ст. 25 Закону України «Про Службу безпеки України» [3]) та інші.

З метою реалізації вказаних завдань використовується комплексний підхід, заснований на поєднанні можливостей класичних пошукових систем (Google, Bing, DuckDuckGo) та численних профільних ресурсів (відкриті державні реєстри, соціально-орієнтовані платформи, вебархіви, сервіси для роботи з фото- та відеоконтентом, геолокацією, тендерними закупівлями, криптовалютними транзакціями тощо), спеціалізованих програмних продуктів (приміром, Artelligence, Clearview, Crystal, NexusXplore, Sayari, Tangles, YouControl), найпопулярніших генеративних моделей штучного інтелекту (ChatGPT, Claude, DeepSeek, Perplexity), а також інноваційних відомчих розробок у досліджуваній сфері. І не останнє місце в опрацюванні відкритих джерел даних відводиться методологічним засадам організації та здійснення OSINT-досліджень, сформованим з урахуванням набутого спецслужбою досвіду, рекомендацій іноземних партнерів та вимог сьогодення.

Все це забезпечує оперативним та аналітичним підрозділам можливість отримувати актуальну, а в деяких випадках і ключову інформацію щодо реальних та потенційних посягань з боку іноземних спеціальних служб, окремих організацій, груп й осіб на державну безпеку України та успішно протидіяти їм.

По-друге, з огляду на особливості формулювання диспозиції окремих статей Кримінального кодексу України, досудове розслідування за якими здійснюється слідчими підрозділами СБУ (наприклад, ст.ст. 110, 111–1, 111–2, 114–2, 436, 436–2, 438 КК), все частіше першим кроком для встановлення сукупності ознак складу такого правопорушення як підстави для початку кримінального провадження стає отримання фактичних даних саме з відкритих джерел.

Стаття 214 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) зобов’язує слідчого, дізнавача, прокурора невідкладно, але не пізніше ніж через 24 години після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. У свою чергу, відповідно до ст. 237 Кодексу з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять, зокрема, огляд даних шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі) [4].

З метою імплементації досвіду найкращих світових практик, при неухильному дотриманні вимог КПК України Офісом Генерального прокурора у 2021 р. рекомендовано запровадити в практичну діяльність слідчих та їх процесуальних керівників принципи, методики й стандарти огляду цифрової інформації з відкритих джерел, що викладені у Протоколі Берклі [5], який у 2020 р. представили Центр прав людини Університету Берклі (Каліфорнія, США) та Офіс Верховного комісара ООН з прав людини. При цьому, отримані за результатами OSINT-дослідження відомості можуть використовуватися як допустимі електронні докази в кримінальних провадженнях, так і сприяти поточній роботі слідчого – висуненню версій, плануванню, організації, підготовці й проведенню слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій, ініціюванні міжнародної правової допомоги тощо.

Водночас, узагальнення наявного досвіду використання інструментів та методів OSINT для виявлення, фіксації та документування посягань на державну безпеку України вказує на наявність певних прогалин у нормативно-правовій регламентації як відомчого характеру, так і на законодавчому рівні; актуальність подальшої розбудови системи формування цифрових компетентностей співробітників СБУ; необхідність подолання низки організаційних і матеріально-технічних викликів. Їх успішне вирішення, в тому числі і за рахунок ретельного наукового опрацювання та впровадження відповідних результатів, сприятиме підвищенню інституціональної спроможності органів та підрозділів Служби щодо виконання визначених завдань у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Використання інструментів та методів OSINT для отримання пошукової інформації: практичний poradnik. 5-те вид., переробл. та доповн. / Д. С. Зоренко, Л. О. Кульчицька, Р. В. Лех, О. І. Червяков. Харків. Видавець: О. А. Мірошніченко, 2024. 80 с.
2. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26.12.2002 р. № 374-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text> (дата звернення: 23.03.2025).
3. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 23.03.2025).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#top> (дата звернення: 23.03.2025).
5. Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних: практичний посібник. URL: <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf> (дата звернення: 23.03.2025).

КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АГЕНТСТВА З РОЗШУКУ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ АКТИВІВ

Оксана КАПЛІНА

доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020 (в редакції від 7 січня 2025 р.), державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний лад та інші життєво важливі національні інтереси мають бути захищені також від невоєнних загроз. Саме тому пріоритетними завданнями правоохоронних, спеціальних, розвідувальних та інших державних

органів відповідно до їх компетенції є: забезпечення реалізації завдань кримінального провадження, зокрема, пов'язаних із розслідуванням кримінальних правопорушень, вчинених на тимчасово окупованій території України, а також у районах здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій і Луганській областях; утвердження принципу нульової толерантності до корупції, забезпечення ефективної діяльності органів, які запобігають корупції та протидіють корупційним правопорушенням; забезпечення прозорості, підзвітності державних органів, доброчесності посадових (службових) осіб, ефективного доступу до правосуддя, вдосконалення досудового розслідування кримінальних правопорушень, судового розгляду кримінальних проваджень та виконання призначених судами покарань (п. 46) [1].

Отже, завдання, які визначені у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) та ті механізми, які закріплені як процесуальні шляхи вирішення цих завдань, належна правова процедура, у сукупності з іншими інституціональними механізмами, є важливими засобами забезпечення національної безпеки держави.

Функціонування економіки, яка, попри оголошений воєнний стан, істотні зовнішні ризика та загрози, має забезпечувати стратегічні фінансово-економічні потреби держави, не може зазнавати безпідставного тиску з боку органів охорони правопорядку. Рівною мірою як і в умовах, коли першочергова увага вказаних органів зосереджується на забезпеченні зовнішньої безпеки держави, неможна ослабити увагу до запобігання злочинності та боротьби з нею. При цьому, під час реалізації завдань кримінального провадження в Україні мають бути забезпечені права та законні інтереси осіб, що беруть участь у кримінальному провадженні, відповідно до Конституції України та взятих державою на себе міжнародних зобов'язань.

Економічний клімат держави в останні передвоєнні роки був пов'язаний із безбар'єрним рухом капіталу, економічною свободою, запровадженням сучасних інновацій, створенням умов для вільної конкуренції, рівним доступом для бізнесу, стрімким розвитком підприємництва, промислового сектору, енергетики, транспортної інфраструктури, будівництва тощо. Це сприяло економічному розвитку країни, стимулюванню розвитку бізнесу, покращенню

добробуту населення. Однак, на жаль, покращення загального бізнес-клімату не завжди веде до позитивної економічної конкуренції, оскільки в таких умовах збільшилася кількість корупційних проявів, організованої злочинності, виведення активів за межі України, вчинення так званих «економічних злочинів», які спрямовуються на порушення відносин власності, порядку ведення господарської та підприємницької діяльності, порушення законодавства у сфері оподаткування, конкуренції тощо.

Така ситуація обумовлюється значним збільшенням кримінальних правопорушень, при здійсненні досудового розслідування яких виникає необхідність розшукати приховані активи, накласти на них арешт, зберегти їх економічну вартість чи здійснити заходи стосовно управління ними.

Як відомо, 10 листопада 2015 р. був прийнятий Закон України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» [2] та створено однойменне агентство (далі – Національне агентство, АРМА), яке є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, та/або з управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави або які конфісковано у кримінальному провадженні чи стягнуто за рішенням суду в дохід держави внаслідок визнання їх необґрунтованими (ст. 2 Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів») [2].

Створення АРМА було доволі позитивним кроком не лише для правозастосовної діяльності, а й реалізацією одного з критеріїв виконання Україною плану дій з лібералізації візового режиму з Європейським Союзом. Прийняття зазначеного Закону України відбулося в межах імплементаційної правотворчості Конвенції ООН проти корупції, Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму.

На даний час АРМА виконує свої засадничі функції, а про певні успіхи, ми можемо судити виходячи з інформації, що розміщується на його офіційному сайті [3].

Як можна побачити з наведеної ст. 2 Закону України, який унормовує статус АРМА, основними напрямками його діяльності: 1) виявлення; 2) розшук; 3) управління активами. Крім того, ст. 9 передбачає функції Національного агентства. Усвідомлення функціональної спрямованості АРМА дає підстави стверджувати, що воно тісно співпрацює зі слідчими, детективами, прокурорами, судами (слідчими суддями), оскільки покладені на нього заходи із виявлення, розшуку, проведення оцінки активів здійснюється саме за їх зверненням до АРМА. Однак, доволі лаконічне нормативне регулювання такого співробітництва, подекуди межує з правовою невизначеністю.

Стратегія повернення активів, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2023р. № 670-р [4], зазначає, що на сьогодні «основним законодавчим актом, що регламентує повернення активів, є Кримінальний процесуальний кодекс України». Втім, можна звернути увагу на багато проблемних моментів, які свідчать про відсутність належної правової процедури, яка б в межах кримінального провадження забезпечувала не лише розшук активів та передачу їх в управління, а й захист прав та законних інтересів осіб, щодо майна яких приймаються відповідні рішення. Створення такої процедури має важливе значення, адже право на мирне володіння своїм майном захищається ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Діяльність із розшуку, виявлення активів та з передачі їх в управління має системний та комплексний характер, складне нормативне регулювання, полісуб'єктні правовідносини, які складаються між органами досудового розслідування (НАБУ, СБУ, БЕБ), прокуратурою (зокрема, САП) та АРМА.

КПК у ст. 100 закріплює: «Речові докази вартістю понад 200 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження, передаються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності – за рішенням слідчого судді, суду Національному агентству України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, для здійснення заходів з управління ними з ме-

тою забезпечення їх збереження або збереження їхньої економічної вартості, а речові докази, зазначені в абзаці першому цієї частини, такої самої вартості – для їх реалізації з урахуванням особливостей, визначених законом.» (абз. 7 ч. 6 ст. 100 КПК) [5]. У випадках, передбачених КПК, слідчий за погодженням із прокурором або прокурор звертається з відповідним клопотанням до слідчого судді місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – до слідчого судді Вищого антикорупційного суду, або до суду під час судового провадження, яке розглядається згідно із статтями 171–173 КПК. Після постановлення ухвали слідчого судді прокурор не пізніше наступного робочого дня надсилає копію цієї ухвали Національному агентству України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, із зверненням щодо прийняття активів, а також вживає невідкладних заходів щодо передачі цих активів Національному агентству України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів [5].

Таким чином, КПК закріплює нормативне регулювання стосовно передачі АРМА лише того майна, яке є речовим доказом у кримінальному провадженні (ст. 98 КПК). Отже, перш ніж звернутися до слідчого судді з відповідним клопотанням слідчий має винести постанову про визнання майна речовим доказом. У 2025 році прожитковий мінімум для працездатних осіб залишився на рівні 2024 р. та складає 3028 грн, а відтак Національному агентству має бути передані речові докази, вартість яких перевищує 605600 грн.

Така нормативна конструкція ст. 100 КПК суперечить статті 19 Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів», яка передбачає, що «Національне агентство здійснює управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні, у тому числі як захід забезпечення позову – лише щодо позову, пред’явленого в інтересах держави, із встановленням заборони розпоряджатися та/або користуватися такими активами, сума або вартість яких дорівнює або перевищує 200 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня відповідного року.» [2].

Законодавець неодноразово намагався вдосконалити процесуальний порядок взаємодії АРМА та органів досудового розслідування. Зокрема, були розроблені проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення діяльності Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» (реєстр. № 3335–1-д від 03.12.2020 р.); проект Закону України «Про внесення змін до статті 100 Кримінального процесуального кодексу України щодо переліку активів, які передаються в управління до Національного агентства України з питань виявлення та розшуку активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» (реєстраційний № 5826 від 26.07.2021); проект Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо посилення судового контролю за управлінням арештованими активами» (реєстр. № 12387 від 08.01.2025 р.); проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо міжнародного співробітництва у сфері виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» (реєстр. № 12446 від 27.01.2025) тощо.

Прогаленість нормативного регулювання, відсутність належної правової процедури, з одночасною важливістю її для кримінального провадження та захисту прав та законних інтересів особи, щодо майна якої вирішується питання про передачу в управління АРМА, робить актуальними наступні питання: 1) чи має КПК системно унормовувати форму процесуальної взаємодії слідчого, детектива, прокурора та АРМА; 2) чи треба для цього створювати окрему главу в КПК; 3) чи треба підвищити вартість активів, які можуть бути передані АРМА, наприклад, до 500 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 4) чи можна об'єднати у одному клопотанні вимогу щодо арешту майна та передачі його в управління АРМА; 5) чи доречно запровадити окремий захід забезпечення кримінального провадження – передача майна в управління АРМА; 6) чи має бути АРМА учасником кримінального провадження з одночасним закріпленням їх кримінального процесуального статусу в окремій статті КПК; 7) чи може АРМА здійснювати міжнародне співробітництво у сфері виявлення та розшуку активів на запит відповідного органу іноземної держави або центрального органу України тощо.

Список використаних джерел:

1. Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека держави». Затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 р № 392/2020 (в редакції 07.01.2025 р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>
2. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів»: Закон України від 10 листопада 2025 № 772-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text>.
3. Агентство з розшуку та менеджменту активів. Офіційний сайт. URL: <https://arma.gov.ua/>
4. Стратегія повернення активів, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2023р. № 670 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/670-2023-%D1%80/print>.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 37. Ст. 1370. Ред. від 26.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ

Євгеній КОВАЛЕНКО

кандидат юридичних наук, доцент,
професор Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Військово-технічне співробітництво України в якості багатовекторного явища, що віднайшло відображення у різних сферах суспільного життя, завжди мало відповідне втілення, оскільки наша країна є активною учасницею різних міжнародних угод в оборонній сфері, реалізує свою правосуб'єктність через промислово-економічні досягнення серед передових країн світу.

В умовах кризи системи міжнародної безпеки, з чим зіткнулося людство в останні десятиліття, питання здійснення та розвитку зовніш-

ньої політики будь-якою країною, у тому числі й Україною, безпосередньо пов'язано із реалізацією транснаціонального та регіонального співробітництва, зокрема у військово-технічній області, задля вироблення ефективних засобів подолання подібних негативних чинників.

Одним із нагальних питань сьогодення є створення ґрунтового правового фундаменту у проведенні діяльності з військово-технічного співробітництва за всіма елементами його складових з огляду на його форму та зміст. Дослідження цієї проблематики вченими здійснюється у контексті забезпечення реалізації змісту національної безпеки, що відповідає наявній нормативно-правовій базі. Так, побіжний аналіз згаданої Концепції військово-технічного співробітництва України з іноземними державами на період до 2010 року свідчить про наділення військово-технічного співробітництва такими ознаками: 1) являється основним чинником науково-технологічного розвитку вітчизняного оборонно-промислового комплексу; 2) є джерелом надходження коштів для розроблення новітніх технологій, створення й закупівлі озброєння і військової техніки для потреб Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів. Метою такої діяльності є забезпечення досягнення відповідних завдань у зовнішньополітичній сфері, підвищення науково-технічного, оборонно-промислового потенціалу України, її військових формувань та правоохоронних органів. Такий підхід цілком відповідає положенням ст. 3 Закону України «Про оборону України» стосовно підготовки держави до оборони у мирний час, де розвиток військово-технічного співробітництва опосередковується досягненням мети по забезпеченню Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів озброєнням, військовою технікою і майном, які не виробляються в Україні. При цьому визначальне місце у такій діяльності детермінується за Міністерством оборони України (ст. 10) та Генеральним штабом Збройних Сил України (ст. 11).

Разом з тим, ст. 2 Закону України «Про оборону України» серед основних засад здійснення діяльності із оборони України в межах запобігання збройній агресії та збройному конфлікту, забезпечення національних інтересів і реалізації власної воєнної політики Україна виокремлює реалізацію змісту міжнародного співробітництва, у тому числі у науково-технічній сфері, шляхом формування відповідного правового підґрунтя. В числі останнього вигідно вирізняються положення Закону України «Про засади внутрішньої та зов-

нішньої політики», в межах якого необхідно звернути на наступні характерні риси військово-технічного співробітництва: 1) взаємовигідне співробітництво між державами; 2) покладення в основу такого співробітництва потреб у гарантуванні безпеки, суверенітету та захисту територіальної цілісності України; 3) забезпечення національних інтересів і безпеки України шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права; 4) розширення міжнародного співробітництва з метою залучення іноземних інвестицій, новітніх технологій та управлінського досвіду в національну економіку в інтересах її реформування, модернізації та інноваційного розвитку. Фактично таке унормування є розвитком положень ст. 2 Конституції України щодо напрямків проведення зовнішньополітичної діяльності України.

З урахуванням викладеного вказані вище нормативні приписи у розрізі розвитку військово-технічного співробітництва отримали нового втілення з набранням чинності Законом України «Про Національну безпеку України», який детермінував зміст діяльності держави і суспільства, спрямований на захист національних інтересів, в основу якого поклав диференціацію загроз національній безпеці, планування та реалізацію змісту заходів з її забезпечення. У контексті предмету даного дослідження значущим є зміст ст. 24 даного закону, в якому міжнародне військово-технічне співробітництво розглядається в якості складової міжнародного співробітництва з питань національної безпеки, що є однією з форм реалізації державної політики у сфері національної безпеки, яка спрямована на захист національних інтересів України.

Необхідно відзначити, що військово-технічне співробітництво згідно положень останнього нормативно-правового акту розглядається у розрізі діяльності суб'єктів оборонно-промислового комплексу, які у тому числі здійснюють постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іншими державами (п. 13 ч. 1 ст. 1), що логічно має бути відображеним у Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України. Водночас, у науковій літературі сформульована досить раціональна думка, яка надає привід сприймати Стратегічний оборонний бюлетень України в якості правової основи до розвитку

військово-технічного співробітництва [1]. Така думка цілком обґрунтовується тим, що цей нормативно-правовий документ визначає: основні напрями реалізації воєнної політики України в контексті всеохоплюючої оборони України; перспективну модель Збройних Сил України та інших складових сил оборони і вимоги до її побудови, їх місію та візію; основні спроможності сил оборони, яких необхідно досягти; стратегічні цілі розвитку сил оборони на період до 2025 року, основні завдання та очікувані результати їх досягнення.

Дійсно в положеннях Стратегічного оборонного бюлетеня України віднайшли втілення норми, які визначають заходи з досягнення визначених цілей, де військово-технічне співробітництво розглядається в якості засобу до здійснення відповідної діяльності. Так в межах завдання щодо досягнення силами оборони військових критеріїв сумісності, необхідних для інтеграції України в євроатлантичні та європейські безпекові структури пропонується: 1) Поглиблення співробітництва з НАТО (планування та практична реалізація заходів зі співробітництва з НАТО у зв'язку з отриманням Україною статусу партнера НАТО з розширеними можливостями, зокрема імплементація концепції партнерства НАТО «Один партнер, один план», виконання річних національних програм під егідою Комісії Україна – НАТО, уточнення пакета Цілей партнерства в рамках Процесу планування та оцінки сил програми НАТО «Партнерство заради миру»); 2) створення механізмів наукового і науково-технічного співробітництва між Збройними Силами України та НАТО.

У змісті виконання завдання з планування розвитку озброєння і військової (спеціальної) техніки з урахуванням усіх етапів їх життєвого циклу із застосуванням механізму програмно-проектного управління оборонними ресурсами детермінується очікуваний результат – забезпечення сил оборони сучасним озброєнням і військовою (спеціальною) технікою з урахуванням можливостей державно-приватного партнерства та військово-технічного співробітництва, що може бути реалізованим через: 1) удосконалення нормативно-правової бази з питань організації створення і виробництва, закупівель озброєння і військової (спеціальної) техніки, військово-технічного співробітництва; 2) розвиток військово-технічного співробітництва з метою забезпечення Збройних Сил України системами озброєння, військовою (спеціальною) технікою, що відповідають встановленим вимогам, у тому числі шляхом здійс-

нення закупівель озброєння і військової (спеціальної) техніки, матеріальних ресурсів і послуг відповідно до законодавства України.

У площині розроблення та закупівлі нових, модернізації і підтримання технічної готовності існуючих зразків озброєння і військової (спеціальної) техніки з використанням вітчизняного оборонно-промислового комплексу, державно-приватного партнерства та військово-технічного співробітництва пропонується, зокрема: 1) нормативно-правове та організаційне врегулювання питань використання прав інтелектуальної власності на продукцію оборонного призначення та подвійного використання, що створена за рахунок державного бюджету; 2) забезпечення Збройних Сил України та інших складових сил оборони зразками озброєння і військової (спеціальної) техніки, що відповідають установленим вимогам і не виробляються в Україні; 3) здійснення закупівель озброєння і військової (спеціальної) техніки, матеріальних ресурсів і послуг відповідно до законодавства України; розроблення та закупівля пріоритетних номенклатур озброєння і військової (спеціальної) техніки за напрямками розвитку основних спроможностей сил оборони, уніфікованих за типами та комплектацією, які забезпечать набуття сумісності зі стандартами НАТО.

Заслужують уваги наукові дослідження питання використання прав інтелектуальної власності на продукцію оборонного призначення та подвійного використання, де окремо піднімається питання стосовно об'єктів, отриманих в результаті міжнародного військово-технічного співробітництва [2, с. 60–62]. Зокрема, запропоновані нормативно-правові та організаційні новели у сфері використання об'єктів інтелектуальної власності у сфері військово-технічного співробітництва, в числі яких: 1) унормування законодавчих засад військово-технічного співробітництва, у тому числі щодо створених результатів творчої, інтелектуальної діяльності в рамках спеціального закону; 2) доповнення двосторонніх та багатосторонніх договорів у сфері інтелектуальної власності також положеннями правового режиму щодо об'єктів, отриманих в межах військово-технічного співробітництва; 3) розширення підстав юридичної відповідальності за порушення права інтелектуальної власності складом, пов'язаним зі створенням таких об'єктів в межах військово-технічного співробітництва.

Слід погодитись із тим, що правове регулювання військово-технічного співробітництва виграє за умови спеціальноправового

детермінування умов правової охорони права інтелектуальної власності в межах цієї діяльності.

Також на разі є одним із важливих завдань є розвиток та впровадження інноваційних (критичних) технологій оборони, впровадження безпілотних платформ (систем) наземного, морського та повітряного базування й досягнення технічної сумісності сил оборони зі збройними силами держав – членів НАТО, що опосередковується через систему відповідних заходів, зокрема правового регулювання, які в тому чи іншому сенсі забезпечують реалізацію релевантних форм та змісту військово-технічного співробітництва.

Список використаних джерел:

1. Павловський І.В. Стратегічний оборонний бюлетень України – права основа реформування Збройних Сил і вдосконалення військово-технічної політики України (перебіг виконання, завдання на майбутнє, труднощі). *Наука і оборона*. 2018. № 2. С. 11–21.

2. Зайківський О. Нормативно-правове забезпечення охорони інтелектуальної власності в оборонній сфері (при розробленні озброєння та військової техніки; при здійсненні міжнародного військово-технічного забезпечення). *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2021. № 6. С. 49–67.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА ТА ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ У ВИМІРІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Артем КОГУТ

старший викладач

Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Питання дотримання конституційного права особи на недоторканість житла чи іншого володіння особи при проведенні огляду та обшуку постійно привертає увагу науковців та практиків – слід-

чих, детективів, прокурорів, адвокатів, суддів. Зрозуміло, що професійна належність дається взнаки та визначає фокус усвідомлення змісту розглядуваних норм права. Зокрема, науковці, як правило, звертають увагу на конструювання норм права, їх тлумачення, намагаються віднайти баланс між гарантіями дотримання прав людини та засадами верховенства права, законності, розумності, тоді як адвокати акцентують увагу на непорушності прав своїх підзахисних, а слідчі та детективи бачать норму права з точки зору необхідності запобігання злочинності, дотримання форми кримінального провадження, визначеної законодавством, та можливості досягнення завдань кримінального провадження.

Якщо буквально тлумачити норми права, можна прийти до висновку, що юридичною підставою для проведення будь-якого огляду у житлі чи іншому володінні особи є рішення слідчого судді. Так, у ст. 30 Конституції України закріплено, що не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду, а виключення дозволені лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. Аналогічні положення є у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України), статті якого, закріплюючи процесуальний порядок проведення огляду, передбачають:

- ч. 2 ст. 237 – «Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами цього Кодексу, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи»;
- ч. 2 ст. 234 – «Обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді»;
- ч. 1, 3 ст. 233 – «Ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків: ... лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення».

Водночас правозастосовна практика демонструє, що буквально тлумачення наведених норм не завжди має той, результат, який від-

повідляє тій ситуації, що склалася в доказуванні, чи має місце в житті. Наприклад, у випадку вчинення крадіжки, поєднаної з проникненням у житло, потерпілі б не мали можливості запросити представників органу досудового розслідування на місце вчинення кримінального правопорушення для проведення огляду місця події, а повинні були б чекати на звернення останніх до слідчого судді з метою отримання відповідного дозволу. Аналогічні проблеми мали б місце під час документування смерті особи, незалежно від того, чи настала вона природним шляхом, чи настала внаслідок злочину.

З огляду на це суди виробили сталі підходи до тлумачення норм про недоторканність житла чи іншого володіння особи. Яскравим прикладом є рішення, зазначене у постанові колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10.04.2024 у справі № 320/2919/20 (провадження № 51–7227км23) за касаційною скаргою на вирок у кримінальному провадженні за ознаками порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, що спричинили загибель кількох осіб. Так, сторона захисту зазначила, що слідчий самостійно перевіряв технічний стан автомобілю «Nissan Note» (справність гальмівної системи шляхом натискання на педаль гальм), але без згоди володільця рухомого майна, маючи на увазі порушення конституційних норм щодо недоторканості володіння особи. Разом з цим, суд визнав доводи сторони захисту про те, що огляд автомобіля «Nissan Note» під час проведення огляду місця дорожньо-транспортної пригоди проведено без ухвали слідчого судді, такими, що не заслуговують на увагу, оскільки, огляд місця дорожньо-транспортної пригоди істотно відрізняється від тих оглядів транспортного засобу, проведення яких вимагає дотримання вимог, передбачених статтями 233, 234 та 237 КПК України. Підставою для проведення огляду місця події стало повідомлення про дорожньо-транспортну пригоду. Саме з метою перевірки вказаної інформації та з'ясування події, що відбулася, було здійснено огляд ділянки місцевості, де сталася дорожньо-транспортна пригода, та пошкоджених транспортних засобів, що брали участь у ній. Отже, зазначена слідча дія була невідкладною, здійснювалася з метою перевірки отриманої інформації та не потребувала попереднього дозволу суду.

Також показовим є рішення колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду, викладене у постанові від

18.07.2022 у справі № 698/937/13-к (провадження № 51–3218км21), з матеріалів якої вбачається, що обвинувачена під приводом вступу в статевий зв'язок запросила потерпілого до дачного будинку, де в приміщенні літньої душової kabіни ховались інші двоє обвинувачених. У процесі ігор сексуального характеру обвинувачена прив'язала потерпілого до крісла, після чого її співучасники вбили потерпілого наносячи удари дерев'яною битою та металевою кувалдою. В подальшому вони на автомобілі вбитого поїхали з місця вчинення злочину, але потрапили у дорожньо-транспортну пригоду.

Після виявлення правоохоронними органами на автодорозі вказаного автомобіля зі слідами механічного пошкодження, його було оглянуто, складено протокол огляду та затримання транспорту, за яким він був поміщений на майданчик тимчасового утримання. Наступного дня слідчий повторно оглянув вищевказаний автомобіль на майданчику тимчасового утримання. У своїй скарзі захисник зазначив про недопустимість вищевказаних протоколів через незаконне проникнення слідчим до автомобіля, тобто без дозволу власника, або отримання дозволу слідчого судді після проведення таких оглядів. На це Верховний Суд зазначив, що наведені гарантії щодо недоторканності житла чи іншого володіння особи спрямовані на реалізацію захисту прав особи від зловживань правоохоронних органів, які здійснюють проникнення. Разом з цим вказані гарантії забезпечують насамперед дотримання прав саме володільця/користувача вказаним житлом чи майном, а не третіх осіб, які до вказаного житла чи майна не мають ніякого відношення. Сторона захисту не навела жодних доводів на обґрунтування того, як проведення слідчим огляду місця дорожньо-транспортної пригоди, а також огляду транспортного засобу вплинуло на права його підзахисного на недоторканість житла чи іншого володіння. При цьому Верховний Суд бере до уваги те, що потерпіла (дружина загиблого) ні під час досудового розслідування, ні в ході судового розгляду не скаржилась на порушення її прав у цьому аспекті.

Також цікавим прикладом, який демонструє підхід до застосування норм права, що розглядаються, є рішення колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 16.04.2024 у справі № 161/9346/19 (провадження № 51–3831км23) щодо вчинення шахрайства при купівлі-продажу та проведенні реконструкції нерухомого майна колективного сільськогосподарського

підприємства. Так, стороною захисту серед іншого оскаржувались протоколи огляду місця події як недопустимі докази, оскільки цю слідчу дію проведено без дозволу слідчого судді, а слідчим проведено обміри нежитлових приміщень за відсутності спеціаліста. На що Верховний Суд зазначив, що об'єктами огляду була неогорожена територія сільськогосподарського виробничого кооперативу. Слідчий за участю представника потерпілого провів загальний візуальний огляд території, на якій розміщувались об'єкти нерухомого майна, належні потерпілому, про що склав відповідні фототаблиці, а також електронною рулеткою провів заміри будівель без проникнення всередину приміщень. А такі дії слідчого не потребували попереднього дозволу слідчого судді, оскільки положення ст. 233 КПК України за наведених обставин не були застосовними.

Таким чином, аналіз наведених рішень демонструє підхід судів до вирішення спорів щодо недоторканності житла та іншого володіння особи в кримінальному провадженні, що ґрунтується на принципах захисту прав особи та розумності, а не суто буквальному тлумаченні процесуальних норм.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, 11–12, 13. – Ст. 88.
3. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 10.04.2024 р. у справі № 320/2919/20 (провадження № 51–7227км23) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118356542> (дата звернення: 15.03.2025).
4. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 18.07.2022 р. у справі № 698/937/13-к (провадження № 51–3218км21) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105438223> (дата звернення: 15.03.2025).
5. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 16.04.2024 р. у справі № 161/9346/19 (провадження № 51–3831км23) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118558536> (дата звернення: 16.03.2025).

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ

Дмитро ЛЕЩЕНКО

кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

доцент Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

В умовах цифрової трансформації світової економіки та стрімкого розвитку інформаційних технологій відбувається формування нових викликів та загроз у сфері кібербезпеки. Впровадження інноваційних фінансових інструментів, зокрема віртуальних активів (криптовалют), створює не лише нові можливості для розвитку фінансового сектору, але й призводить до появи специфічних видів кіберзлочинів.

Актуальність дослідження обумовлена транснаціональним характером кіберзлочинності, що вимагає консолідації зусиль міжнародної спільноти у протидії цифровим загрозам.

Україна, як держава з розвиненою ІТ-інфраструктурою та значним потенціалом у сфері цифрової економіки, активно залучається до міжнародних ініціатив з кібербезпеки, одночасно зіштовхуючись із суттєвими викликами під час впровадження глобальних стандартів у національну правову систему.

Метою цієї доповіді є комплексний аналіз механізмів співпраці України з міжнародними органами та Інтерполом у сфері кібербезпеки віртуальних активів (криптовалют), визначення проблем та перспектив їх розвитку, а також формування пропозицій щодо підвищення ефективності такої взаємодії.

Співпраця України з міжнародними органами у сфері кібербезпеки базується на системі багатосторонніх та двосторонніх договорів. Фундаментальним документом, що визначає основні напрями міжнародної координації у боротьбі з кіберзлочинністю, є Будапештська конвенція про кіберзлочинність 2001 року, ратифікована Україною у 2005 році [1]. Цей документ встановлює міжнародні стандарти криміналізації кіберзлочинів та визначає порядок співпраці держав-учасниць під час розслідування таких злочинів.

Значний внесок у формування міжнародної системи протидії злочинам, пов'язаним з віртуальними активами, здійснює Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). Рекомендації FATF стосовно віртуальних активів та постачальників послуг з переказу віртуальних активів (VASP), які періодично оновлюються, встановлюють стандарти регулювання криптовалютного сектору та запобігання використанню цифрових активів у злочинних цілях [2].

Важливу роль у формуванні міжнародного співробітництва відіграють також:

Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом від 16.05.2005 [3];

Регламент Європейського Парламенту та Ради ЄС № 2023/1114 про ринки криптоактивів (MiCA) [4].

Україна, як учасниця більшості зазначених міжнародних правових інструментів, приєднується до глобальної системи протидії кіберзлочинності та має зобов'язання щодо імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство.

Процес гармонізації національного законодавства України з міжнародними стандартами у сфері кібербезпеки та регулювання віртуальних активів відбувається поетапно. Ключовими законодавчими актами, що визначають правові засади міжнародної співпраці у досліджуваній сфері, є:

Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 № 2163-VIII, який визначає правові та організаційні засади кібербезпеки та окреслює механізми міжнародного співробітництва у цій сфері [5].

Закон України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 № 2074-IX (який ще не вступив у силу), що встановлює комплексне регулювання ринку віртуальних активів відповідно до рекомендацій FATF [6].

Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 № 361-IX, що імплементує міжнародні стандарти у сфері протидії відмиванню коштів через криптовалюти [7].

Кримінальний кодекс України, який визначає відповідальність за кіберзлочини та був доповнений нормами відповідно до вимог Будапештської конвенції [8].

Незважаючи на значний прогрес у розвитку національного законодавства, зберігаються певні прогалини, зокрема щодо регулювання новітніх технологій (DeFi, NFT) та забезпечення ефективної міжнародної співпраці у сфері слідчих дій стосовно криптовалютних транзакцій.

Україна активно співпрацює з Міжнародною організацією кримінальної поліції (Інтерпол) у сфері розслідування кіберзлочинів та протидії незаконному обігу віртуальних активів. Ключовими напрямками такої співпраці є:

- обмін інформацією через систему I-24/7, що дозволяє оперативно передавати дані про злочини та злочинців між національними бюро Інтерполу в різних країнах;
- участь у міжнародних операціях із виявлення та припинення діяльності організованих злочинних груп, що спеціалізуються на кіберзлочинах із використанням віртуальних активів (криптовалют);
- використання аналітичних продуктів Інтерполу, зокрема бази даних Cyber Fusion Centre, для ідентифікації та розслідування транскордонних випадків кіберзлочинності;
- проведення спільних навчань та тренінгів для правоохоронців з метою підвищення їх кваліфікації у сфері цифрової криміналістики.

Паралельно розвивається співпраця з Європейським поліцейським офісом (Європол), особливо з його спеціалізованим підрозділом EC3 (European Cybercrime Centre). Україна має статус стратегічного партнера Європолу та уклала Угоду про оперативне та стратегічне співробітництво з цією організацією у 2016 році [9].

Показовим прикладом успішної міжнародної операції за участю українських правоохоронців стала операція «Avalanche», спрямована на боротьбу з кіберзлочинними угрупованнями, які використовували криптовалюту для відмивання коштів. Результатом стало викриття мережі з обміну криптовалютами, що обслуговувала злочинні організації, та арешт її організаторів у кількох країнах.

Навіть під час військового стану, коли в пріоритеті інші більш важливі питання, Україна продовжує розвивати співпрацю з міжнародними фінансовими організаціями, що займаються питаннями протидії відмиванню коштів через віртуальні активи:

Взаємодія з Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). Україна як член MONEYVAL (ре-

гіональна група FATF) впроваджує рекомендації щодо регулювання постачальників послуг з переказу віртуальних активів (VASP) та проходить періодичні оцінки відповідності національних механізмів боротьби з відмиванням коштів.

Співпраця з Егмонтською групою підрозділів фінансової розвідки, що сприяє обміну інформацією між фінансовими розвідками різних країн щодо підозрілих транзакцій, включаючи операції з криптовалютами.

Взаємодія з Базельським комітетом з банківського нагляду щодо впровадження стандартів управління ризиками у сфері віртуальних активів.

Така співпраця дозволяє вдосконалювати національну систему фінансового моніторингу та запобігати використанню віртуальних активів у злочинних цілях.

Правоохоронні органи України у співпраці з міжнародними партнерами впроваджують сучасні технології аналізу блокчейн-транзакцій для ідентифікації та розслідування незаконних операцій з криптовалютами:

а) застосування спеціалізованого програмного забезпечення для аналізу блокчейн-транзакцій (Chainalysis, CipherTrace, Crystal Blockchain), що дозволяє відслідковувати рух коштів між криптовалютними гаманцями та ідентифікувати підозрілі операції;

б) використання технологій штучного інтелекту для виявлення аномальних патернів у криптовалютних транзакціях, що можуть свідчити про злочинну діяльність;

в) впровадження систем моніторингу даркнет-майданчиків, які часто використовуються для незаконного обігу віртуальних активів.

Як приклад успішного застосування таких технологій можна навести операцію Міжнародної асоціації кіберполіції, проведену у 2023 році за участю українських фахівців, яка дозволила ідентифікувати та заблокувати криптовалютні гаманці, пов'язані з фінансуванням кіберзлочинних угруповань [10].

Для ефективної міжнародної співпраці у сфері кібербезпеки та віртуальних активів використовуються спеціалізовані системи обміну інформацією та розвивається механізм створення спільних слідчих груп (Joint Investigation Teams), які дозволяють об'єднувати зусилля правоохоронних органів різних країн для розслідування складних кіберзлочинів, пов'язаних з віртуальними активами.

У 2025 році розпочалося спільне розслідування кібератак на критичну інфраструктуру та державні реєстри України вітчизняних спеціалістів з кібербезпеки та міжнародних партнерів, що дозволила ідентифікувати джерела атак та розробити механізми протидії.

Аналіз таких операцій демонструє високий рівень координації між правоохоронними органами різних країн та ефективність застосування міжнародних механізмів співпраці у сфері кібербезпеки.

В той же час, незважаючи на значні досягнення, міжнародна співпраця України у сфері кібербезпеки та віртуальних активів зіштовхується з низкою викликів, зокрема:

- юрисдикційні обмеження – відсутність єдиних стандартів визначення юрисдикції у кіберпросторі ускладнює розслідування транскордонних злочинів;
- технологічний розрив – різний рівень технологічного забезпечення правоохоронних органів різних країн створює асиметрію у можливостях виявлення та розслідування кіберзлочинів;
- недостатня гармонізація законодавства – відмінності у законодавстві різних країн щодо регулювання віртуальних активів ускладнюють міжнародну співпрацю;
- брак кваліфікованих кадрів – нестача фахівців у сфері цифрової криміналістики та блокчейн-аналізу обмежує ефективність правоохоронної діяльності;
- швидка еволюція технологій – постійний розвиток криптовалютних технологій та методів шифрування ускладнює виявлення та розслідування злочинів.

Для підвищення ефективності міжнародної співпраці України у сфері кібербезпеки та віртуальних активів доцільно зосередитись на таких напрямках:

Подальша гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами, зокрема імплементація оновлених рекомендацій FATF та положень Директиви ЄС про ринки криптоактивів (MiCA) та внесення необхідних змін у Податковий кодекс України для того, щоб Закон України «Про віртуальні активи» нарешті набрав чинності та запрацював в Україні.

Розширення інституційної спроможності спеціалізованих підрозділів з кібербезпеки та розслідування злочинів, пов'язаних з віртуальними активами.

Інтенсифікація співпраці з приватним сектором, зокрема з провайдерами послуг з переказу віртуальних активів (VASP) та блокчейн-аналітичними компаніями.

Впровадження інноваційних технологій, включаючи рішення на основі штучного інтелекту, для моніторингу та аналізу криптовалютних транзакцій.

Розробка та впровадження комплексних програм підвищення кваліфікації фахівців у сфері цифрової криміналістики та блокчейн-аналізу.

Перспективним напрямом є також розвиток публічно-приватного партнерства у сфері кібербезпеки, що передбачає залучення приватних компаній до протидії кіберзлочинності та обміну інформацією про загрози.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001 // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575

2. Оновлення Рекомендації № 15 «Віртуальні активи» від FATF (VASP) // <https://finap.com.ua/onovlennya-rekomendatsiyi-15-virtualni-aktyvy-vid-fatf/>

3. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом від 16.05.2005 р. // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text/

4. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937 // <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj/eng/>

5. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>

6. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20>

7. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20>

8. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

9. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво від 14.12.2016 // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-16/

10. Міжнародна асоціація кіберполіції. Звіт про операцію «CryptoSentry» (2023) // URL: <https://www.interpol.int/Crimes/Cybercrime/operations/cryptosentry>

11. Європол. Звіт про результати операції «CyberSurge» (2022) // URL: <https://www.europol.europa.eu/operations/cybersurge>

12. Департамент кіберполіції Національної поліції України. Звіт про участь у міжнародній операції «Cryptex» (2023) // URL: <https://cyberpolice.gov.ua/reports/2023/cryptex>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ЯК ПЕРМАНЕНТНОГО ПРОЦЕСУ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

Геннадій МАГАСЬ

доктор наук з державного управління, доцент
заступник начальника кафедри прикордонної безпеки
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Ігор МАКСИМІВ

заступник начальника 3 прикордонного загону
імені Героя України Євгенія ПІКУСА
з морально-психологічного забезпечення

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» вона є правоохоронним органом спеціального призначення і має таку загальну структуру: спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах охорони державного кордону; територіальні органи спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону; морська охорона, яка складається із загонів морської охорони; органи охорони державного кордону – прикордонні

загони, окремі контрольно-пропускні пункти, авіаційні частини; розвідувальний орган спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону; органи забезпечення (підприємства, установи, а також підрозділи технічного, матеріального, медичного та інших видів забезпечення її діяльності, навчальні заклади, науково-дослідні установи); підрозділи спеціального призначення: оперативного документування, оперативно-технічні, забезпечення внутрішньої безпеки та власної безпеки [1]; [2]; [3].

Проте, на нашу думку, судячи зі структури Державної прикордонної служби України (ДПСУ), вона є не органом, а системою органів, на які покладаються завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий та виключній (морській) економічній зоні.

Так, в Законі окремо виокремлено групу органів ДПСУ, які так і називаються – «органи охорони державного кордону» і до яких віднесено: прикордонні загони; окремі контрольно-пропускні пункти; авіаційні частини. Але звернімо увагу на такі положення цього ж Закону: а) «органи охорони державного кордону *безпосередньо виконують поставлені перед Державною прикордонною службою України завдання (виділено автором)* щодо забезпечення недоторканності державного кордону України» (ст. 10 Закону); б) охорона державного кордону України здійснюється не лише на суші, а й на морі, річках, озерах та інших водоймах, що є компетенцією «морської охорони, яка складається із загонів морської охорони» (ст. 6 Закону). Оскільки завданням морської охорони є: «охорона державного кордону на морі, річках, озерах та інших водоймах; контроль за плаванням і перебуванням українських та іноземних невійськових суден і військових кораблів у територіальному морі та внутрішніх водах України, заходженням іноземних невійськових суден і військових кораблів у внутрішні води і порти України та перебуванням у них; охорона суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та контроль за реалізацією прав і виконанням зобов'язань у цій зоні інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій» (ст. 9 Закону), то логічно до органів охорони державного кордону ДПСУ, про які йдеться у ст. 10 цього Закону [1], віднести і загони морської охорони, оскільки вони також безпосередньо виконують поставле-

ні перед ДПСУ завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону України.

Базуючись на викладеному вище, розглянемо основні категорії теорії управління стосовно ДПСУ.

Для формування і реалізації керівного впливу необхідною є наявність суб'єкта управління (керівної системи, підсистеми), об'єкта управління (керованої системи, підсистеми) і певним чином організованих прямих та зворотних зв'язків між ними. У сукупності суб'єкт управління, об'єкт управління та взаємозв'язки між ними утворюють систему управління в органах та підрозділах охорони державного кордону (ОПОДК).

До суб'єктів управління ОПОДК належать всі керівники, які мають повноваження приймати управлінські рішення, давати доручення підлеглим співробітникам і колективам та вимагати їх виконання, тобто всі елементи і підсистеми відділу прикордонної служби, прикордонного загону, регіонального управління та ДПСУ, які здійснюють цілеспрямований вплив.

Як об'єкти управління в ОПОДК виступають виконавці рішень, наказів, доручень керівної підсистеми, спеціалісти прикордонної справи, прикордонні колективи, організаційні структури тощо.

Для з'ясування питання про суб'єкт та об'єкт управління необхідно зрозуміти, що управління як структура, в ОПОДК має ієрархічний характер і що різні рівні управління в прикордонній системі одночасно виступають і як суб'єкти, і як об'єкти управління. Кожному рівню управління відповідає свій суб'єкт та об'єкт управління. Тому об'єкт управління в єдиній системі органів ОДК слід розглядати як суб'єкт наступних управлінських і виконавчих дій. Відповідно, й управління як вид діяльності в такій структурі має і розпорядчу, і виконавчу сторону.

Суттєву роль у системі управління відіграють взаємозв'язки між суб'єктом та об'єктом управління, які залежать від організаційної структури управління, інших чинників.

Суб'єкт управління отримує інформацію про фактичний стан об'єкта управління й оточуючого його зовнішнього середовища. Ця інформація переопрацьовується суб'єктом управління, у результаті чого приймається рішення, якому надається одна з форм управлінського рішення (наказ, розпорядження, резолюція тощо) для передачі його змісту об'єкту управління по каналу прямого

зв'язку. Інформація про виконання цього рішення й інформація про новий стан об'єкта управління (керованої системи) знову надходить до суб'єкта управління по каналу зворотного зв'язку. Отже, управління є відносно безперервним (перманентним) процесом. Безперервний характер управління органами охорони державного кордону обумовлено постійністю та неперервністю інформаційних процесів, що відбуваються в них. Неперервність процесу управління надає можливість стверджувати про його циклічність, тобто про певну послідовність і повторюваність виконання одних і тих самих видів управлінських робіт або стадій та етапів управління, які виконуються різними ланками управління і в різних формах. Наприклад, визначення цілей управління може здійснюватися у формі планування, вироблення основних напрямів розвитку системи ОПОДК тощо.

В управлінні в сфері охорони державного кордону діють специфічні закони управління [4]. До них можна віднести: закон залежності організаційних форм і методів управління від структури Державної прикордонної служби України, матеріально-технічної бази та умов управління; закон єдності організаційно-методологічних основ на всіх рівнях управління; закон збереження пропорційності й оптимального співвідношення всіх елементів системи управління; закон сумісності технічних засобів і систем управління підпорядкованих та взаємодіючих органів; закон єдності та співвідпорядкованості критеріїв ефективності, які використовуються у процесах управління; закон відповідності потрібного та наявного часу для вирішення завдань управління; закон залежності ефективності вирішення завдань управління від обсягу інформації, яка використовується.

На основі законів управління формуються принципи управління.

Зміна видів діяльності, форм оперативно-службової діяльності, розробка та втілення нових способів охорони кордону, бурхливий розвиток технічних засобів змушують постійно уточнювати структуру Державної прикордонної служби України і органів управління. Розвиток засобів автоматизації й зв'язку суттєво вплинув на розвиток системи управління, що в свою чергу дозволило автоматизувати багато процесів управління та вдосконалити організацію й методи роботи керівництва і органів управління. Усе це знайшло відображення в принципах управління.

У ДПСУ принципи управління склалися (формувалися) і перевірялися на практиці в період створення і розбудови Прикордонних військ України, створення Служби. Сформовані за ці роки принципи управління постійно уточнювалися й перевірялися на практиці під час охорони державного кордону та розбудови відомства.

На нашу думку, основними принципами управління у сфері охорони державного кордону доцільно вважати: принцип єдності державного управління та управління ДПСУ; принцип єдиноначальності; принцип централізації управління з наданням підлеглим ініціативи у визначенні способів виконання поставлених завдань; принцип твердості й наполегливості в проведенні ухвалених рішень (планів) у життя; принцип оперативного й гнучкого реагування на зміни обстановки; принцип особистої відповідальності начальників (командирів) за прийняті рішення, використання підлеглих і результатів виконання поставлених їм завдань.

Управління можна розглядати як сукупність взаємопов'язаних функцій управління. Під функціями управління слід розуміти відносно відокремлені напрями управлінської діяльності, які забезпечують управлінський вплив. Основними функціями управління є: аналіз, організація, керівництво, мотивація, контроль. Усі функції, які використовуються в процесі управління, практично пов'язані між собою, доповнюють одна одну, застосовуються в органічній єдності.

Система управління у сфері охорони державного кордону має складну структуру з великою кількістю складових елементів і підсистем, між якими існують визначені зв'язки і залежності, що впливають як на побудову системи і її підсистем, так і на їх функціонування.

На нашу думку, система управління є організаційно-технічною основою процесу управління і являє собою сукупність функціонально та ієрархічно пов'язаних між собою органів управління, пунктів управління і засобів управління (зв'язку і автоматизації, а також інших спеціальних систем, що забезпечують збирання й обробку інформації).

Список використаних джерел:

1. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15> (дата звернення: 15.03.2025).
2. Про затвердження Положення про орган охорони державного кордону Державної прикордонної служби України: наказ МВС від 30.11.2018 № 971. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1468-18/conv> (дата звернення: 15.03.2025).
3. Статут Державної прикордонної служби з охорони державного кордону України частина I прикордонний загін (проект), уведений в дію Наказом Голови Державної прикордонної служби України від 27 серпня 2004 р. № 634.
4. Магась Г.А. Методологічні основи державного управління у сфері охорони державного кордону (у контексті діяльності Державної прикордонної служби України): дис. докт. наук з держ. упр.: 21.07.05. Хмельницький, 2019. 505 с.

МОЖЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СПЕЦІАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ ЩОДО ЗЛОЧИНІВ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Ельміра МАМЕДОВА

доктор філософії,
інспектор служби освітньої безпеки
Управління патрульної поліції в
Дніпропетровській області

Ігор ВОЙТУШЕНКО

аспірант Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Повномасштабне військове вторгнення росії проти України, котре розпочалася у 2022 році, поставило міжнародну спільноту перед необхідністю забезпечення правосуддя, щодо вищого політичного та військового керівництва країни агресора. Існую-

чі міжнародно-правові механізми, такі як Міжнародний кримінальний суд, мають обмеження щодо юрисдикції над злочином агресії, що спонукає до розгляду можливостей створення міжнародного спеціального трибуналу для розслідування та притягнення до відповідальності за ці злочини. З огляду на ці обмеження, міжнародна спільнота продовжує активно обговорювати можливі шляхи створення трибуналу. Аналіз історичних прецедентів, таких як Нюрнберзький та Токійський трибунали, а також спеціальні трибунали щодо колишньої Югославії та Руанди, демонструє, що міжнародне правосуддя може бути ефективним інструментом у боротьбі зі злочинами агресії та притягненням до відповідальності винних осіб.

Міжнародний кримінальний суд, заснований Римським статутом, має юрисдикцію над геноцидом, злочинами проти людяності, воєнними злочинами та злочином агресії. Однак юрисдикція цього суду щодо злочину агресії обмежена, оскільки вона поширюється лише на держави-учасниці Статуту або за рішенням Ради Безпеки ООН. Держава-агресор росія не є учасницею Римського статуту і має право вето в Раді Безпеки, що ускладнює притягнення її керівництва до відповідальності через МКС. У відповідь на ці обмеження, Україна та її міжнародні партнери ініціювали створення спеціального трибуналу для розслідування злочину агресії. У лютому 2025 року коаліція міжнародних організацій, включаючи Європейський Союз та Раду Європи, оголосила про прогрес у створенні Спеціального трибуналу для притягнення до відповідальності російських лідерів, відповідальних за вторгнення в Україну [1].

Моделі створення спеціального трибуналу. Існують декілька можливих моделей створення спеціального трибуналу:

- Трибунал на основі угоди між Україною та міжнародними організаціями: Ця модель передбачає укладення угоди між Україною та, наприклад, ООН або Радою Європи про створення трибуналу. Такий підхід забезпечить міжнародну легітимність та підтримку[2].
- Регіональний трибунал за підтримки Європейського Союзу: ЄС може ініціювати створення трибуналу для розслідування злочинів агресії проти України, що підкреслить солідарність європейських країн з Україною[1].

- Національний суд з міжнародною підтримкою: Україна може створити спеціальний суд для розгляду злочинів агресії з залученням міжнародних суддів та експертів, що забезпечить прозорість та довіру до процесу.

Спеціальний трибунал повинен мати юрисдикцію над злочинами агресії, а також над іншими міжнародними злочинами, такими як геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини. Важливо забезпечити, щоб юрисдикція трибуналу охоплювала вищих посадових осіб, відповідальних за планування, підготовку, ініціювання та здійснення агресії.

Серед основних викликів можна виділити:

- Політичні перешкоди: опір з боку держав, які підтримують агресора, та використання права вето в Раді Безпеки ООН можуть ускладнити процес створення трибуналу.
- Фінансові та ресурсні обмеження: Створення та функціонування трибуналу потребує значних фінансових та людських ресурсів.
- Правові аспекти: Необхідно забезпечити відповідність діяльності трибуналу міжнародним правовим стандартам та уникнути дублювання з існуючими механізмами, такими як МКС.

Кожна з цих моделей має свої переваги та виклики, зокрема, необхідність міжнародного визнання рішень трибуналу, фінансового забезпечення та політичної підтримки з боку ключових світових гравців.

Успіх створення та функціонування спеціального трибуналу залежить від підтримки міжнародної спільноти. Держави, міжнародні організації та громадянське суспільство повинні об'єднати зусилля для забезпечення політичної, фінансової та технічної підтримки трибуналу[3]. Попри труднощі, створення трибуналу є реалістичною перспективою завдяки зростаючій підтримці з боку міжнародних організацій, таких як Європейський Союз, Рада Європи та ООН. Особливо важливою є роль країн, які підтримують верховенство міжнародного права, оскільки вони можуть надати юридичну, фінансову та дипломатичну підтримку цьому процесу.

Створення спеціального міжнародного трибуналу для розслідування злочину агресії проти України є необхідним кроком для забезпечення справедливості та притягнення до відповідальності винних осіб. Незважаючи на існуючі виклики, міжнародна спільнота демонструє готовність підтримати цей процес, що є важливим

сигналом для всіх, хто прагне миру та дотримання міжнародного права. Злочин агресії є найтяжчим міжнародним злочином, оскільки він тягне за собою масові воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид. Проте існуючі механізми, зокрема Міжнародний кримінальний суд, мають обмеження, що унеможливають повноцінне переслідування та покарання вищого політичного та військового керівництва росії.

Забезпечення справедливості у справі злочину агресії проти України має не лише символічне, а й практичне значення. Створення трибуналу стане важливим прецедентом для міжнародного права, що зміцнить систему глобальної безпеки та стане застереженням для інших держав, які можуть вдаватися до агресивної війни. Ба більше, успішна реалізація трибуналу посилить віру в міжнародне правосуддя та підтвердить, що жоден злочин не залишиться безкарним, навіть якщо його вчиняють найвищі посадові особи держави-агресора. Таким чином, міжнародна спільнота повинна продовжувати працювати над створенням спеціального трибуналу, долати правові та політичні перешкоди, забезпечувати його функціонування та гарантувати невідворотність покарання для ініціаторів війни проти України. Це не лише відновить справедливість для постраждалих, але й стане важливим кроком до встановлення стійкого міжнародного порядку, заснованого на верховенстві права.

Список використаних джерел:

1. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина. *JustGroup*. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf?utm_source=chatgpt.com. (дата звернення 17.03.2025)
2. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина. *JustGroup*. 28.04.2023. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf?utm_source=chatgpt.com. (дата звернення 17.03.2025)
3. Створення Спецтрибуналу щодо злочинів агресії проти України має широку міжнародну підтримку. *Ukrinform.ua*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3956464-stvorennaspectribunalu-sodo-zlociniv-agresii-proti-ukraini-mae-sirokumiznarodnu-pidtrimku-kaa-kallas.html>. (дата звернення 17.03.2025)

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЦИФРОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ, ОТРИМАНОЇ ОПЕРАТИВНИМ ШЛЯХОМ

Олексій МЕТЕЛЕВ

доктор філософії у галузі права,
завідувач кафедри Національного юридичного
університет імені Ярослава Мудрого

Цифровізація є визначальним фактором трансформації всіх сфер суспільного життя, включаючи правоохоронну систему. Вона відкриває нові можливості для боротьби зі злочинністю, але водночас створює нові загрози. Інтернет, штучний інтелект, технології Big Data і цифрові платформи стають одночасно інструментами захисту права та джерелом потенційних ризиків. Саме тому, питання отримання цифрової інформації, яка може згодом набути статусу цифрових доказів має важливе значення для ефективного забезпечення державної безпеки підрозділами Служби безпеки України (далі – СБУ). За своїм функціоналом, згідно положень ст. 24 Закону України «Про Службу безпеки України» співробітники СБУ здійснюють контррозвідувальну діяльність (далі – КРД), оперативно-розшукову діяльність (далі – ОРД) за кримінальними правопорушеннями, розслідування яких віднесено законодавством до компетенції СБУ, а також здійснюють досудове розслідування у кримінальних провадженнях [3]. Найбільш інформативним та надійним способом отримання достовірних цифрових відомостей під час здійснення КРД/ОРД є проведення негласних заходів, а під час досудового розслідування – негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД), оскільки ці заходи здійснюються в таємний спосіб, що знижує ймовірність навмисної модифікації чи знищення відомостей у цифровій формі, з огляду на їх швидкоплинність. Цифрова інформація, отримана за результатами проведення негласних заходів в рамках КРД/ОРД, міститься в файлах різних форматів представлення даних: фото-, відео-, аудіо-інформація, текстові документи, бази даних, електронні таблиці, службові лог-файли, програми і утиліти,

які в можуть в подальшому бути використані в доказуванні у кримінальних провадженнях. Практика свідчить, що цифрові доказові відомості, отримані за результатами проведення негласних заходів, дозволяють одержати достовірні дані не тільки про осіб, причетних до вчиненого злочину, але й про можливих свідків протиправної події, потерпілих, про місця приховування знарядь злочину, предметів і документів, що містять інформацію про перебіг злочинних дій, невстановлені зв'язки підозрюваних осіб тощо. За допомогою цифрових слідів злочинів нерідко встановлюються особи, які зникли безвісти, місця переховування осіб, які знаходяться в розшуку, їх озброєність та інші дані, що можуть сприяти або, навпаки, перешкоджати їх затриманню. Однак, використання матеріалів, отриманих в результаті здійснення КРД/ОРД, у кримінальному провадженні відповідно положень Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) стикається у судовому провадженні з певними труднощами щодо визнання таких відомостей достовірними доказами, оскільки, по-перше такі фактичні дані отримані до внесення відповідної інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), а по-друге, така цифрова інформації містить відомості, що становлять державну таємницю, розкриття яких у судовому засіданні може завдати суттєвої шкоди державній безпеці України.

Переважна більшість цифрових доказових відомостей отримуються в таємний спосіб шляхом проведення негласних заходів із застосуванням оперативно-технічних засобів. У кримінальному провадженні – це НСРД (Глава 21 КПК), під час здійснення ОРД використання оперативно-технічних засобів передбачено ст. 2 Закону України «Про ОРД», а під час здійснення КРД проведення оперативно-технічних заходів передбачено п. 1 ч. 2 ст. 7 Закону України «Про КРД» [1, 4, 5].

Водночас, необхідно наголосити, що мета здійснення КРД кардинально відрізняється від мети здійснення ОРД та кримінального провадження. Так, відповідно до ст. 2 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» метою КРД є попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, припинення розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на державну безпеку

України, усунення умов, що їм сприяють, та причин їх виникнення. Також, ст. 1 цього Закону визначено, що КРД – це спеціальний вид діяльності у сфері забезпечення державної безпеки. Також, п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку» визначає державну безпеку як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру [2]. В свою чергу, завданням здійснення ОРД є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підбивну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави (ст. 1 Закону України «Про ОРД»). Мета ж досудового розслідування витікає із загальної мети кримінального провадження. Необхідно погодитись з думкою Литвинчука О.І., який зазначив, метою досудового розслідування є забезпечення суду доказами та іншими необхідними матеріалами для здійснення правосуддя [6, ст. 220].

Тобто, ми бачимо, що здійснення КРД, на відміну від ОРД та досудового розслідування, по суті своїй, не має на меті отримання будь-яких цифрових доказових відомостей, у тому сенсі, як вони розуміються у кримінальній процесуальній науці. В КРД мова йде про будь-яку інформацію (у тому числі цифрову), яка може допомогти органам та підрозділам СБУ забезпечити такий стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів який унеможливить, або суттєво знизить ймовірність реалізації реальних і потенційних загроз на шкоду державної безпеки України.

Звичайно, коли під час здійснення КРД підрозділами СБУ отримані відомості у цифровій формі про скоєний злочин, або злочин, що готується, то відповідно до ст. 214 КПК такі матеріали КРД можуть бути підставою, для здійснення досудового розслідування. Але використання матеріалів КРД у кримінальному процесі як можливих цифрових доказів, з нашої точки зору, доволі складно буде реалізувати. Основною проблемою тут може стати вимога ст. 23 КПК про

безпосередність дослідження доказів у суді. Так, цифрова інформація, яка представляється суду для розгляду, міститься на цифровому носії інформації, який в свою чергу є додатком до протоколу проведення оперативно-технічного заходу. Для того щоб долучити цей цифровий носій з доказовими відомостями до справи та для того щоб згодом він набув статусу судового доказу (за умов належності та допустимості), необхідно розсекретити протокол і цифровий носій – додаток до протоколу у повному обсязі. Тобто, неможливо виділити окремо матеріали, які містять цифрову інформацію про злочинну діяльність і інформацію, яка не підпадає під дію Кримінального кодексу України, але має суттєве значення для забезпечення державної безпеки в рамках здійснення КРД. Розкриття такої інформації в судовому засіданні зазвичай може нанести значної шкоди державним інтересам. З використанням у кримінальному провадженні цифрової інформації, отриманої за результатами ОРД ситуація більш унормована. Так, відповідно до ч. 2 ст. 99 КПК, матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про ОРД», за умови відповідності вимогам цієї статті, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази. На практиці, цифрові доказові відомості відносять або до речових доказів (наприклад, жорсткий диск або оперативна пам'ять, на яких може міститись доказово значима цифрова інформація) або до документів (матеріали цифрової фотозйомки, звукозапису, відеозапису та т. ін.). Оскільки у цифровій інформації, яка отримана шляхом проведення оперативно-технічних заходів, слідство переважно цікавить зміст, а не форма, то за відсутністю поки у КПК поняття «цифровий доказ», цілком логічно відносити таку доказово значущу цифрову інформацію до документів. А отже, використання таких матеріалів ОРД в кримінальному процесі цілком припустимо. Водночас, певні сумніви викликає питання використання цифрової інформації за результатами здійснення КРД та ОРД в якості можливих доказів у кримінальному провадженні в контексті їх допустимості. Згідно ст. 93 КПК «збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самовряду-

вання, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом». Під час кримінального провадження забезпечується принцип змагальності, у тому числі і через право сторони захисту ініціювати проведення НСРД, чого в рамках КРД та ОРД здійснити неможливо. Відтак вважаємо, що цифрова інформація, отримана під час здійснення КРД та ОРД може слугувати лише приводами та підставами для початку досудового розслідування.

У КПК з 2012 року вже введене поняття НСРД, а слідчому надані повноваження проводити заходи (дії), що фактично є тожовими оперативно-розшуковим. Також, змінені підстави для проведення ОРД, яка тепер може проводитись тільки на стадії готування до вчинення злочину (п. 1 ч. 1 ст. 6 Закону «Про ОРД»). До того ж, більшість прав, що оперативні підрозділи мають згідно із Законом України «Про ОРД» (негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, аудіо-, відеоконтроль особи, аудіо-, відеоконтроль місця, спостереження за особою, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж, накладення арешту на кореспонденцію, здійснення її огляду та виїмки, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, та інші) повинні реалізовуватись згідно із положеннями КПК. В свою чергу, бланкетною нормою є ст. 7 Закону України «Про КРД», яка закріплює можливість вказаних заходів у порядку, передбаченому КПК України. Постає справедливе практичне питання: «Для чого на цій стадії проводити ОРД, якщо можна за фактом готування до вчинення злочину внести данні до ЄРДР, відкрити кримінальне провадження та в рамках нього здійснити комплекс необхідних НСРД?». Теж саме стосується і КРД, під час здійснення якої процедура отримання санкції слідчого судді на проведення заходів, пов'язаних із тимчасовим обмеженням прав і свобод людини, займає досить тривалий час, що в умовах воєнного стану є не виправданим з точки зору своєчасності реагування на загрози національній безпеці.

Висновок: Отже, недостатня гармонізація кримінального процесуального законодавства та законодавства, що регулює кон-

тррозвідувальну і оперативно-розшукову діяльність, негативно впливає на ефективність виконання оперативними підрозділами своїх завдань. Подальша реформа вітчизняної правоохоронної системи має рухатись за прикладом провідних західних країн та США, де поняття «оперативно-розшукова діяльність» взагалі відсутнє. У більшості зарубіжних демократичних країн світу таємне поліцейське розслідування є кримінально-процесуальною діяльністю, що являє собою гласні та негласні процесуальні дії, які здійснюються під керівництвом прокурора. Таким чином, для посилення контррозвідувальної складової у діяльності Служби безпеки України та враховуючи зарубіжний досвід у цій сфері, необхідно створити окремий, без посилання на вимоги положень Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінальний процесуальний кодекс України, механізм організації та проведення заходів, пов'язаних із тимчасовим обмеженням прав і свобод людини.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 12.03.2025).
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 22.10.2023).
3. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12> (дата звернення: 15.03.2025).
4. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26.12.2002 № 374-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15> (дата звернення: 15.03.2025).
5. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 12.03.2025).
6. Литвинчук О.І. Мета і завдання досудового розслідування. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна № 1082. Серія «Право». Випуск № 16, 2013. С. 219–221.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ САНКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Сергій НАУМЮК

кандидат юридичних наук, доцент
заступник Голови СБУ

Санкційна політика стала одним із ключових інструментів захисту національної безпеки України після початку російської агресії. Ще у 2014 році, реагуючи на загрози суверенітету та територіальної цілісності, було прийнято Закон України «Про санкції», який запровадив механізм застосування обмежувальних заходів всередині країни. Цей крок дозволив державі невідкладно реагувати на виклики, пов'язані з анексією Криму та конфліктом на Донбасі. Після повномасштабного вторгнення росії в 2022 році масштаб санкційної політики значно розширився – запроваджено тисячі нових санкцій, зокрема винесено близько 40 судових рішень щодо конфіскації активів як російських, так і окремих українських осіб [4]. Таким чином, санкції перетворилися на системний інструмент протидії загрозам державі.

Головним нормативним актом, що визначає правові засади санкційної політики, є Закон України «Про санкції» № 1644-VII від 14 серпня 2014 року. Він був ухвалений для захисту національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності України. Санкції можуть застосовуватися щодо іноземних держав, юридичних осіб (іноземних та контрольованих нерезидентами), іноземців, осіб без громадянства та суб'єктів терористичної діяльності [1]. В початковій редакції закону громадяни України та українські організації могли потрапити під санкції лише за причетність до терористичної діяльності [2]. Таким чином, закон первинно був спрямований на зовнішні загрози, переважно у зв'язку з агресією рф.

Конституція України (ст. 107) визначає, що рішення РНБО щодо санкцій вводяться указами Президента. Водночас, відповідно до ст. 62 Конституції, застосування санкцій до громадян України без доведення їхньої вини в судовому порядку викликає питання щодо дотримання презумпції невинуватості [2].

Після початку повномасштабної війни законодавець удосконалив правову базу санкцій. У травні 2022 року набув чинності Закон

№ 2257-ІХ, яким до Закону «Про санкції» було додано новий вид санкції – стягнення активів у дохід держави (так звана санкційна конфіскація) [6].

Таким чином, санкційне законодавство України еволюціонує, розширюючи інструменти впливу – від блокування активів (тимчасове замороження користування майном) до їх повної конфіскації в дохід держави у визначених законом випадках.

Різні державні інституції відіграють важливу роль у реалізації санкційної політики України:

- СБУ проводить оперативно-розшукову діяльність, виявляє загрози нацбезпеці, готує пропозиції щодо санкцій, контролює їх виконання.
- Національний банк України відповідає за фінансові санкції, блокує активи та рахунки підсанкційних осіб, забороняє фінансові операції.
- Держфінмоніторинг здійснює фінансовий моніторинг операцій, забезпечує виконання санкцій банками, контролює виведення капіталів.
- Держприкордонслужба реалізує санкції щодо перетину кордону, контролює в'їзд і виїзд підсанкційних осіб, забороняє перевезення для резидентів держави-агресора.
- МЗС координує міжнародний аспект санкційної політики, формує пропозиції щодо секторальних санкцій, комунікує з міжнародними партнерами (ЄС, США, Велика Британія, Канада).
- НАЗК активно залучене до розробки санкційних списків, ідентифікує потенційних кандидатів на санкції, веде портал «Війна і санкції» – найбільшу базу даних про санкції щодо російської агресії.
- Інші органи (Міністерство юстиції, Міністерство економіки, Держспецзв'язку, Нацкомісія з питань зв'язку) забезпечують примусове виконання санкційних рішень, контроль за торговельними обмеженнями та інформаційними санкціями.

Застосування санкцій в Україні відбувається у кілька етапів: уповноважений орган (наприклад, СБУ або уряд) подає пропозицію щодо санкцій, яку розглядає РНБО. Після схвалення РНБО Президент видає указ, що вводить санкції в дію. У разі секторальних санкцій Верховна Рада протягом 48 годин затверджує їх своєю

постановою. Закон України «Про санкції» передбачає 24 основних види санкцій.

Реалізацію санкцій забезпечують профільні органи:

- НБУ та Держфінмоніторинг – фінансові санкції;
- митні і прикордонні органи – санкції щодо переміщення осіб та товарів;
- регулятори галузей – ліцензії та дозволи;
- органи зв'язку – інформаційні санкції.

Ефективність санкцій залежить від дієвого контролю їх виконання, який наразі переважно здійснюється відомчо. Створення у 2023 році Державного реєстру санкцій покращило контроль і прозорість процесу.

Проблемою залишається відсутність спеціальної юридичної відповідальності за невиконання санкційних рішень, що ослаблює їх ефективність. Для запобігання обходу санкцій (передача активів підставним особам) застосовується механізм «опосередкованого контролю», що дозволяє визнавати реальних бенефіціарів активів, навіть якщо вони формально не є власниками.

Санкційна політика України з 2014 року охопила широкий спектр об'єктів – від іноземних держав і корпорацій до громадян України, запідозрених у загрозі національній безпеці:

- Санкції проти рф, її посадовців, олігархів, підприємств ВПК та фінансових установ.
- Санкції проти іноземних держав і компаній (наприклад, проти Нікарагуа та китайських інвесторів «Мотор Січ»).
- Конфіскація активів колаборантів, зокрема рішення ВАКС щодо майна В'ячеслава Богуслаєва («Мотор Січ») та Євгена Балицького (окупаційна адміністрація Запоріжжя).

Приклади застосування санкцій в Україні

Україна активно координує санкційну політику з міжнародними партнерами – Європейським Союзом, США, Великою Британією, Канадою та країнами G7, формуючи «санкційну коаліцію» проти російської агресії.

З 2020 року Україна системно інтегрується із санкційною політикою ЄС, добровільно приєднуючись до більшості санкційних рішень Євросоюзу (наприклад, санкції проти Ірану за постачання дронів РФ та санкції за порушення прав людини в Криму). Списки санкцій України та ЄС дедалі більше синхронізуються, що посилює тиск на агресора.

Інтенсивна співпраця України зі США та G7 здійснюється через міжнародну робочу групу («група Єрмака-Макфол»), яка розробила дорожню карту санкцій проти російських еліт. Україна також співпрацює в рамках міжнародної Task Force REPO, яка шукає та арештовує активи російських олігархів за кордоном.

Українські санкції відповідають міжнародному праву, будучи односторонніми (національними) заходами, що мають на меті персональний вплив на конкретних осіб, мінімізуючи негативні наслідки для цивільного населення.

Для підвищення ефективності санкційної політики України необхідно вдосконалити законодавство, чітко врегулювавши застосування санкцій щодо громадян України, процедури їх оскарження та відповідальність за порушення санкційних рішень, а також ухвалити єдиний порядок моніторингу і координації дій державних органів. Важливо створити окремий санкційний офіс (секретаріат) при РНБО або Кабміні, посилити міжнародну співпрацю (ЄС, США, G7), запровадити прозорі механізми обґрунтування санкцій і зворотного зв'язку з підсанкційними особами, а також забезпечити належну доказову базу для захисту позиції держави в міжнародних судах.

Санкційна політика України після 2014 року стала важливим інструментом захисту національної безпеки, особливо посилившись після початку повномасштабного вторгнення росії у 2022 році. Завдяки закону «Про санкції» Україна швидко реагує на загрози, застосовуючи блокування активів, заборону діяльності та конфіскацію майна підсанкційних осіб, координуючи ці дії з міжнародними партнерами. Водночас існує низка викликів, зокрема питання законності санкцій проти громадян України, недостатня відповідальність за порушення санкцій, необхідність покращення контролю та прозорості процедур. Подальше вдосконалення санкційної політики має передбачати зміни до законодавства, посилення інституційної координації та міжнародної взаємодії, забезпечуючи баланс між ефективністю та дотриманням прав людини, що є особливо актуальним у контексті інтеграції України до ЄС.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про санкції» від 14.08.2014 № 1644-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 24.03.2025).

2. Санкції як інструмент української влади: проблеми та шляхи вдосконалення [Електронний ресурс] // GOLAW.– 2023.– Режим доступу: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/sankcziyi-yak-instrument-ukrayinskoyi-vladi/> (дата звернення: 24.03.2025).

3. 40 вироків про стягнення майна: як в Україні застосовують санкції [Електронний ресурс] // Українська Гельсінська спілка з прав людини.– Режим доступу: <https://helsinki.org.ua/articles/40-vyrokiv-pro-styahnennya-majna-yak-v-ukraini-zastosovuyut-sanktsiyi/> (дата звернення: 24.03.2025).

4. Прес-реліз про запуск розділу «Кандидати на санкції» на порталі «Війна і санкції» [Електронний ресурс] // НАЗК.– 2023.– Режим доступу: <https://nazk.gov.ua/uk/novyyny/nazk-zapustylo-rozdil-kandydaty-na-sanktsiyi-na-portali-vijna-i-sanktsiyi/> (дата звернення: 24.03.2025).

5. Санкційні питання в Україні: ефективні інструменти 2024 року [Електронний ресурс] // Юридична газета.– 2024.– Режим доступу: <https://yur-gazeta.com> (дата звернення: 24.03.2025).

6. Аналітика щодо санкції стягнення активів у дохід держави [Електронний ресурс] // Інститут законодавчих ідей.– 2023.– Режим доступу: <https://izi.institute> (дата звернення: 24.03.2025).

ПРО ТИПОВІ ПОМИЛКИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПЕРШОЧЕРГОВИХ СЛІДЧИХ ДІЙ ЗА ФАКТАМИ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ В УМОВАХ НЕОЧЕВИДНОСТІ

Тетяна ОРЛОВА

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ

Відповідно до загальноприйнятого підходу в теорії й на практиці під вбивствами, що вчинюються в умовах неочевидності, розуміють виявлення ознак цього злочину в наступних трьох ситуаціях.

Ситуація 1. Надходить заява про зникнення людини при обставинах, що вказують на можливість її вбивства. До таких випадків відносяться зникнення дітей та молодих жінок, коли ті прямували за визначеним маршрутом (додому, до магазину, до школи, на роботу тощо), не з'явилися у визначеному місці та з ними втрачено мобільний зв'язок. А також зникнення чоловіків при обставинах виявлення відчиненого автомобіля (або із залишеними ключами запуску двигуна) на віддаленій території при відсутності його власника/водія.

Ситуація 2. Виявлено труп з ушкодженнями, спричиненими сторонньою особою, за наступних обставин:

- труп виявлено на віддаленій від житла місцевості;
- особу загиблого на момент виявлення тіла не встановлено;
- відсутні свідки (очевидці) події вбивства;
- комплекс слідів на трупі та місці події вказує на відсутність корисливого мотиву вбивства, вбивства на ґрунті раптового конфлікту між знайомими особами чи іншого очевидного і зрозумілого практиці варіанта дій вбивці.

Ситуація 3. Виявлено частини розчленованого трупа. Узагальнення практики розслідування вбивств з розчленуванням трупа вказує на те, що їх вчиняють особи з найближчого оточення потерпілого. До розчленування трупа вони вдаються з метою приховати місце вчинення вбивства, яким виступає будинок, квартира чи інше приміщення, що прямо вказує на особу злочинця; та/або намагаються скрити сам факт смерті особи, якщо соціальний зв'язок із вбивцею є очевидним. Виходячи із наведеного, розслідування вбивств, що супроводжуються розчленуванням, мають специфіку тільки у ракурсі вирішення одного ключового завдання на початковому етапі – це встановлення особи загиблого та кола осіб з близького оточення.

У представлений роботі хотілось би приділити увагу типовим помилкам (недолікам), що допускаються під час проведення початкових слідчих дій, які надалі мінімізують перспективу формування обґрунтованого обвинувачення у кримінальному провадженні. Результати проведеного нами дослідження при цьому стосуються перших двох вказаних ситуацій (виявлення трупу після тривалих пошукових дій, та виявлення трупу невпізнаної особи на віддаленій території).

Практика вказує на те, що пошук дитини або молодої жінки необхідно розпочинати як найшвидше. Якщо особа не була знайдена протягом трьох годин, вірогідність відшукування її живою різко знижується. Кожна година пошуків грає проти життя потерпілого. З кожною годиною старший пошукової групи (процесуальний керівник) повинен зміритися з думкою, що група відшукає труп, і відповідно повинен контролювати і концентрувати увагу на дотриманні процесуального порядку фіксації і вилучення слідів (речових доказів) біля/на/в трупі. Головним завданням при цьому є: 1) не знищити сліди; 2) визначити технічну послідовність вилучення слідів; 3) забезпечити дотримання процедури встановленої законом вилучення доказів.

Оскільки судова практика свідчить про єдиний підхід визнання «плодів отруєного дерева» недопустимим доказами, розглянемо недоліки заходів тактичних операцій з пошуку зниклих, що заважають потім процесу збору і формування доказів.

1. Велика кількість неорганізованих учасників під час прочісування місцевості знищує сліди злочину/вбивці (відбитки взуття, коліс автотранспорту, сліди волочіння і переміщення трупу, сліди боротьби жертви із вбивцею, сліди крові і біологічні мікрооб'єкти виділення). Дуже багато випадків, коли вбивці приймають активну участь у пошукових діях (відомі серійні вбивці – Андрій Чикатило, Сергій Ткач).

Присутність великої кількості учасників пошуку жертви на місцевості зводить нанівець можливість роботи кінологічної служби, оскільки знищуються повністю або «перебиваються» запахові доріжки слідів жертви та злочинця. Собаки не можуть працювати у такій слідовій картині, оскільки вноситься багато свіжих сторонніх запахів. Особливо, якщо представники пошукової групи мають різкі запахові характеристики – користуються парфумами, працюють з мастильними матеріалами (бензином, соляркою). Заважає працювати службовому собаці й запах тютюну та алкоголю. Тому під час планування пошуку та інструктажу учасників необхідно враховувати цей фактор.

2. Як правило відсутній план пошуку. Учасники (курсанти і працівники ДСНС, поліція, волонтери, місцеві жителі) пересуваються хаотично, часто ходять один за одним. Практика свідчить про те, що краще призупинити пошук, розробити єдину стратегію операції, ніж направити людей без будь-якого інструктажу і керівництва.

3. Речові докази (предмети, сліди відбитки, мікрочастинки), які виявляються, вилучаються з порушенням процесуальної процедури (не упаковуються вірно, не присутні поняті, не оформлюються протоколом). На допущених процесуальних помилках потім сторона захисту робить акцент в суді. Ці докази визнаються недопустимими і виводяться із бази доказів обвинувачення, як «Плоди отруєного дерева».

План пошуку повинен бути продуманий з точки зору черговості, послідовності та доцільності застосованих заходів. Кожна ситуація при цьому є індивідуальною.

4. Учасники, які обстежують домоволодіння жителів місцевості, повинні чітко знати:

- їх дії повинні відбуватися тільки за добровільної згоди власників об'єкту, тобто до огляду, обстеження може допустити тільки та особа, якій належить цей об'єкт;
- самостійно вилучати, доставляти речові докази слідчому/прокурору вони не мають права, це повинен робити тільки слідчий у процесуальній формі з дотриманням правил (протокол, поняті, опис, пакування і опечатування).

5. Якщо учасників пошуку (учасників СОГ в тому числі) не пускають власники у приміщення або на територію, необхідно враховувати два аспекти: 1) є підстави для проведення примусового обстеження (обшуку) з наступним повідомленням прокурора та судді про такий факт та результати (мова йде про підстави необхідності врятування життя людини, переслідування злочинця, попередження дій із знищення слідів злочину); 2) цей об'єкт необхідно розцінювати, як підозрілий, взяти його під жорсткий контроль і спостереження цей об'єкт та дії осіб, що мають доступ до нього, і отримати у найкоротший термін Ухвалу суду на проведення обшуку у ньому.

6. Слід враховувати такий вкрай небезпечний фактор, як накопичення під час пошукової операції внутрішнього гніву, як у членів родини зниклого/загиблого. Тут біль втрати, страх, паніка накопичуються, трансформуються у ненависть і гнів до тих, кого можна звинуватити. Приклад: 19 листопада 2019 року події у м.Прилуки, підліток Денис Чаленко потрапив під потяг, загинув від удару на місці, батьки побачили байдужість членів СОГ, небажання обслідувати ретельно місце події, вислухали про єдину «робочу» версію події від них – нещасний випадок. Результат – представники міс-

цевої громади повстали, організували масові протести біля відділу поліції, що потягло численні звільнення в тому числі керівництва ГУНП, кримінальне провадження зайшло у глухий кут. Аналогічні події та наслідки були у місті Криве Озеро у 2016 році з приводу вбивства Олександра Цукермана під час затримання; у травні 2020 у місті Кагарлик з приводу зґвалтування у відділі поліції жінки.

Треба пам'ятати, що в учасників пошуку також накопичується гнів. Люди не сплять декілька днів, втомлюються, мерзнуть. Цей фізіологічний стан трансформується у агресію. Через декілька перших днів пошуку в учасників нарощується внутрішнє напруження, яке повинно знаходити вихід. Це напруження трансформується у агресію і виражається у наступному:

- у формі фізіологічної розправи над затриманими особами, яких вважають причетними до вбивства /зґвалтування;
- у фізичній розправі над родичами затриманих, знищення їх майна (розписують їх паркани, б'ють вікна, заливають фарбою підвір'я);
- у претензіях до поліції, обвинуваченні у бездіяльності, недбалості, хабарництві.

Враховуючи вказаний фактор, необхідно діяти і приймати заходи на упередження накопичення гніву, зокрема робити наступне.

1. Не давати «пару накопичитися». Для цього попереджати скупчення людей і обговорення ними теми пошуку зниклого (або вбивства), оскільки люди один одного частіше заряджають негативом. В обговоренні натовпом немає конструктиву, там тільки підвищується емоційне переживання.

2. С представниками громади необхідно постійно спілкуватись, інструктувати, ділитись інформацією, доводити до відома новини у провадженні, проводити прес-конференції тощо, тобто «пар випускати».

3. Найбільш активних/агресивних учасників та лідерів громади необхідно відразу від'єднувати та залучати до співробітництва. Такі учасники повинні постійно відчувати відповідальність і наближення до керівництва.

Підводячи підсумок, хотілось би акцентувати увагу на важливості подальшого удосконалення тактики пошукових операцій осіб при обставинах, що вказують на вчинення вбивств в умовах неочевидності.

ПОШУК НОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ТА ЗАЛУЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ДОСВІДУ КРАЇН ЄС ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ ОСОБЛИВО НЕБЕЗПЕЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Тетяна ОСТРОВЕРХ

аспірант Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Євроінтеграційний вектор розвитку України зумовлює потребу в прийнятті загальноєвропейської політики виявлення та розслідування особливо небезпечних злочинів. Проте, не дивлячись на велику загрозу особливо небезпечної категорії злочинів, у тому числі й для національної безпеки і суспільства, удосконалення процедур розслідування особливо небезпечних злочинів до цього часу не визнано пріоритетним напрямом політики держави. Підтвердженням таких прогалин є відсутність національної стратегії протидії вчиненню особливо небезпечних злочинів та відповідних змін у положеннях кримінального процесуального законодавства щодо розслідування зазначеної категорії протиправних діянь. До того ж, недостатнім є вивчення феномену особливо небезпечних злочинів, яка виходить за межі звичних схем та характеристик кримінально-правової доктрини.

Варто зауважити, що питання ефективного зарубіжного та міжнародного досвіду країн-членів ЄС у сфері розслідування особливо небезпечних злочинів виступало предметом дослідження кримінально-правових та кримінологічних праць таких вітчизняних науковців як В. Дрьомін, Т. Качка, Т. Серватко, М. Корнієнко, О. Джужа, А. Закалюк, А. Савченко, С. Морозенко, М. Хавронюк та інших. Не зважаючи на наявність окремих досліджень, присвячених даному питанню, до цього часу в науковій літературі не представлено ґрунтовних праць, в яких представлено всебічне вивчення процесуальних аспектів розслідування особливо небезпечних злочинів та пошук нових можливостей і залучення ефективного досвіду країн ЄС, що й обумовлює актуальність даної статті.

Особливо небезпечні злочини прийнято відносити до найнебезпечнішої категорії злочинів, перелік яких визначено на міжнародному рівні, оскільки вони завдають шкоди чи створюють загрозу

знищення встановленого міжнародного правопорядку. Як правило такі види злочинів порушують права великої кількості окремих суб'єктів та можуть поєднуватися з неправомірним використанням озброєння чи інших заходів примусового характеру. Такі злочини можливо поділити на три основні види, а саме: злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності [2, с. 332–334].

Перша категорія злочинів передбачає здійснення планування, підготовки та безпосереднього розв'язування конфліктів, у тому числі й агресивних військових дій, внаслідок чого порушуються міжнародні угоди чи конвенції. У свою чергу військові злочини є грубими порушеннями договору чи звичаєвих норм і вважаються найсерйознішими порушеннями міжнародного права. Такі злочини знаходять свій прояв, наприклад, в умисних вбивствах, безглуздому знищенні приватної власності, катуванні або нелюдському поводженні, навмисному заподіянні великих страждань або серйозних ушкоджень тілу чи здоров'ю, незаконній депортації чи передачі, захопленні заручників, вербуванні та використанні дітей-солдатів та навмисному позбавленні людини права справедливого та регулярного судового розгляду, що відбувається в контексті збройного конфлікту.

Злочини проти людяності становлять серйозні порушення прав людини, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на мирне населення. Злочини проти людства включають такі дії, як, зокрема, катування, вбивства, винищення, поневолення, депортація чи примусове переміщення, сексуальне насильство, переслідування тощо. При цьому варто звернути увагу на те, що для військових злочинів, на відміну від злочинів проти людства, відсутня потреба у встановленні фактів широко розповсюдженої або систематичної практики масових вбивств, оскільки один єдиний інцидент, наприклад, вербування однієї дитини-солдата або один катувальний випадок під час збройного конфлікту, означав би військовий злочин [6].

У відповідності до Римського статуту Міжнародного кримінального суду, який набув чинності для України лише 01 січня 2025 року, до категорії злочинів проти миру і безпеки людства потрібно віднести злочини геноциду, проти людяності, воєнні злочини та агресію [3]. На сьогоднішній день на міжнародному рівні саме положення даного статуту в повному обсязі розкривають склади вищезазначених злочинних посягань, що викликає потребу

їх найбільш повного відображення у положеннях національного законодавства будь-якої держави.

2 березня 2022 року прокурором Міжнародного кримінального суду Карімом Ханом оприлюднено заяву про початок розслідування подій на території України, що відбувалися починаючи з 21 листопада 2013 року, а саме воєнних злочинів проти людяності й геноциду. Варто зауважити, що вже на той період тривала повномасштабна агресія росії проти України. Медійний простір було заповнено новинами про розстріли цивільного населення, окупацію населених пунктів у Київській, Чернігівській, Сумській, Херсонській та Запорізькій областях. В умовах продовження вчинення злочинів з боку військ агресора, саме доведення вчинення росією цілої низки злочинів, у тому числі й проти людяності та геноциду, виступає принциповим завданням «lawfare», тобто війни у правовому полі, що триває одночасно із активними бойових дій на території України.

Ключовою проблемою виступає той факт, що українське кримінальне законодавство не містить такого поняття як «воєнний злочин» або «злочин проти людяності». Воєнні злочини (порушення законів та звичаїв війни) віднесено виключно до сфери міжнародного кримінального права, а повний перелік воєнних злочинів визначено у положеннях Римського статуту (Статут Міжнародного кримінального суду), який не ратифіковано Україною. Не дивлячись на відсутність законодавчого закріплення поняття воєнних злочинів, окремі кримінальні правопорушення, визначені у положеннях Кримінального кодексу України (далі КК України) є саме воєнними, а не військовими, наприклад: мародерство (ст. 432 КК України); погане поводження з військовополоненими (ст. 434 КК України); насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 КК України); незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання ними (ст. 435 КК України) [4].

Як зазначено експертом з кримінальної юстиції Центру політико-правових реформ Є. Крапивіним, коли мова йде про розслідування воєнних злочинів, немає іншим повністю ідентичних випадків, подібних до України: «Релевантного міжнародного досвіду як такого немає. Україна дійсно перебуває в унікальній ситуації, насамперед тому що вона повністю зберегла свою національну систему правосуддя» [4]. Ним вказано на те, що Україна активно працює у напрямку притягнення до відповідальності винних у вчи-

ненні міжнародних злочинів ще до закінчення війни, у тому числі й залучаючи вітчизняних слідчих, прокурорів та суддів; аналогічних моделей не існувало за увесь періоду ведення воєн у світі [4].

Проблема документування, фіксації та розслідування злочинів росії полягає у високому рівні їх латентності. Так, правозахисниками було задокументовано 233 факти депортації у прикордонних населених пунктах Харківської області. За результатами спілкування з цивільним населенням встановлено, що більшість з них не повідомляли про такі факти правоохоронним органам. У переважній кількості людина не розуміє, що по відношенню до неї скоєно кримінальне правопорушення, оскільки примусове виселення маскується під евакуацію.

Більш складна ситуація склалася із затриманими на окупованих територіях активістами, підпільниками, журналістами та іншими членами руху опору. Про зникнення людей переважно отримується інформація виключно від рідних, оскільки російськими спецслужбами не висуваються затриманим жодних офіційних обвинувачень, позбавляючи гарантованого права на правовий захист. Саме тому неурядові структури виступають в ролі єдиних, хто займається пошуком таких в'язнів шляхом використання власної мережі контактів у російських тюрмах та катівнях.

Українські екологи також стикаються із низкою проблем у процесі документування такого злочину як екоцид, оскільки його кваліфікація ґрунтується на оціночних судженнях. Так, експерти-екологи не мають можливості для збору доказів через існування високої мінної небезпеки, особливо у лісах чи на території інших природних об'єктах [1].

Враховуючи високі показники латентності особливо небезпечних злочинів, що вчиняються росією на території України, існує потреба у запровадженні практики отримання показань про вчинені злочини безпосередньо від військовослужбовців країни-агресорки, у тому числі й військовополонених. У цьому зв'язку варто забезпечити справедливе і належне відправлення правосуддя, в якому особливого значення набуває безпека свідків, що дозволить задокументувати та отримати свідчення від безпосередніх свідків та виконавців злочинних наказів.

На сьогоднішній день в Україні створено чотири табори для тримання російських військовополонених. До того ж, станом на 31 січ-

ня 2025 року правоохоронними органами України задокументовано 140 956 кримінальних проваджень за фактами вчинення злочинів військовими країни-агресора, з яких: 125 079 випадків воєнних злочинів; 9 320 – порушення територіальної цілісності; 4 268 – колабораційна діяльність та 274 – державна зрада [5]. Отже, враховуючи величезну кількість лише задокументованих фактів вчинення особливо небезпечних злочинів існує потреба в отриманні правоохоронними органами свідчень від військовополонених та запровадження програми захисту свідків, що дозволить запобігти подальше повернення таких осіб до росії та відмові від наданих свідчень.

У контексті досліджуваного питання варто звернути увагу на випадок, який стався із російським пілотом гелікоптера Максима Кузьмінова в Іспанії у 2024 році, який активно сприяв українським спецслужбам у проведенні операції «Синиця». Не зважаючи на прийняття максимальних заходів безпеки було допущено низку прогалин, а саме: неврахування потенційних загроз з боку росії, вихід на зв'язок із особами на території рф, публікація та оприлюднення результатів операції у засобах масової інформації, неповідомлення владі Іспанії про перебування на території країни особи у рамках програми захисту свідків. Все це негативно впливає на підвищення співпраці з російськими військовополоненими та діючими військовослужбовцями, одночасно зменшуючи доказову базу про вчинені злочини.

У цьому зв'язку існує необхідність у запровадженні позитивного зарубіжного досвіду у сфері захисту свідків, що підвищить ефективність проведення розслідування особливо небезпечних злочинів та дозволить сформувати достатню доказову базу для подальшого представлення у міжнародних судових інституціях, зокрема у Міжнародному кримінальному суді. Так, у відповідності до кримінального процесуального законодавства Німеччини передбачено існування двох основних моделей захисту свідків: 1) довготривалий, що передбачає охорону за місцем роботи, проживання, у громадських місцях та залі суду; 2) повна ізоляція, що передбачає обрання місця проживання, роботи, іншої діяльності підзахисною особою, а також надання необхідної допомоги матеріального характеру. До того ж, Кримінальним процесуальним кодексом Німеччини заборонено доступ до інформації, яка містить дані про свідка, який перебуває під захистом, будь-яких посадових осіб, окрім суду [7].

Звертаючи увагу на досвід Австрії щодо захисту свідків, яким загрожує реальна небезпека у справах про злочини проти державного устрою, пов'язані з організованою злочинністю, у сфері обігу наркотичних речовин та інших категоріях особливо небезпечних злочинів, варто зауважити, що відповідні програми передбачають реалізацію низки заходів. Зокрема, кримінальне процесуальне законодавство передбачає здійснення сукупності наступних заходів у процедурах захисту свідків: переміщення та переселення до безпечного місця проживання, у тому числі й до іншої країни; створення «легенди», тобто нової історії життя свідків; оформлення і легалізація нових документів; забезпечення контролю за поштовими та електронними засобами комунікації; забезпечення соціальної адаптації та надання психологічної допомоги [8].

За результатами проведеного дослідження встановлено, що однією із ключових проблем у процесі виявлення, документування та збору доказів за фактами вчинених росією злочинів на території України виступає відсутність навичок і спеціалістів з розслідування такої категорії кримінальних правопорушень. До того ж, велика кількість злочинів залишається прихованою через неможливість отримання фактичного доступу до місця події, наприклад, на окупованих територіях чи замінованих місцевостях, внаслідок чого можливо спиратися виключно на матеріали у соціальних мережах чи знімки зі супутника, що не завжди визнаються в якості належного доказу для міжнародної спільноти.

Враховуючи досвід країн ЄС можливо стверджувати, що через тривалу воєнну агресію проти України, оприлюднення інформації про свідків-військовополонених проти країни свого громадянства, а особливо у засобах масової інформації, є грубим порушенням принципів захисту учасників кримінального провадження. У даному випадку найбільш логічною моделлю захисту свідків, які надали інформацію про військові злочини росії проти України, виступає саме повна ізоляція. Тобто, у процесі проведення розслідування та документування особливо небезпечних злочинів кожен із таких свідків має перебувати під охороною та контролем українських спецслужб до моменту остаточного притягнення країни-терориста до відповідальності чи припинення існування загроз, щоб не повторити долю Максима Кузьмінова. До того ж, такі заходи та гарантії безпеки дозволять зацікавити все більшу кількість російських

військовополонених до співпраці та підготувати для Міжнародного кримінального суду більш міцну доказову базу.

У цьому зв'язку існує потреба у запровадженні наступних заходів: розробити нові механізми захисту свідків у кримінальному провадженні щодо особливо небезпечної категорії злочинів, у тому числі й для російських військовополонених; забезпечити удосконалення процедур отримання, фіксації та використання показань свідків у кримінальному провадженні, спрямованих на реалізацію гарантій анонімності та повноцінного захисту; розробка правових механізмів використання отриманих показань російських військовополонених у міжнародних судових інституціях, зокрема у Міжнародному кримінальному суді; укласти двосторонні договори із країнами-партнерами щодо забезпечення захисту та охорони свідків у кримінальних провадженнях за фактами вчинення росією особливо небезпечних злочинів проти України, у тому числі й щодо можливості отримання громадянства та інших заходів безпеки; встановлення заборони на публікацію й оприлюднення у засобах масової інформації відомостей щодо проведення спецоперацій та отримання свідчень від військовополонених чи діючих військовослужбовців армії РФ, якими надано покази у справах щодо вчинення військових злочинів на території України.

Список використаних джерел:

1. Бурдига І. Як неурядові організації розслідують воєнні злочини армії РФ. URL: <https://www.dw.com/uk/ak-neuradovi-organizacii-dopomagaut-rozsliduvati-voenni-zlocini-armii-rf/a-65006596>. (дата звернення: 18.03.2025).

2. Міжнародне публічне право: підручник: у 2 т. / за ред. В.В. Мицика. Харків: Право, 2019. 416 с.

3. Римський статут Міжнародного кримінального суду: Міжнародний документ від 17.07.1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text. (дата звернення: 18.03.2025).

4. Розслідування воєнних злочинів в Україні: правозахисники анонімно опитали правоохоронців і зібрали дані. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/doslidzhennia-rozsliduvannia-voiennyh-zlochyniv-v-ukraini/32602285.html>. (дата звернення: 18.03.2025).

5. Російські воєнні злочини: оновлені дані станом на 31 січня 2025 року. URL: <https://mvs.gov.ua/news/zlocini-vcineni-viiskovimi->

rf-pid-cas-povnomasstabnogo-vtorgnennia-v-ukrayinu-stanom-na-31012025. (дата звернення: 19.03.2025).

6. International Criminal Law. URL: <https://www.diakonia.se/en/IHL/The-Law/International-Criminal-Law1/#:~:text=War%20crimes%20are%20grave%20breaches,most%20serious%20violations%20of%20IHL>. (дата звернення: 18.03.2025).

7. Mischkewitz A. Das staatliche Zeugenschutzprogramm in Deutschland: Übersicht, Analyse der Rechtslage und Problemfelder des polizeilichen Zeugenschutzes. Kriminologisches Repository. 2022. URL: <https://tobias-lib.ub.uni-tuebingen.de/xmlui/handle/10900/124878>. (дата звернення: 19.03.2025).

8. Zeugenschutzprogramm besteht seit 25 Jahren. URL: <https://www.sn.at/panorama/oesterreich/zeugenschutzprogramm-besteht-seit-25-jahren-140428555>. (дата звернення: 19.03.2025).

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ СФЕРИ ЯК ЕЛЕМЕНТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

Олег ПЛЕТНЬОВ

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Реалії сьогодення свідчать про залучення інтегральних чинників у світоустрою, що пов'язане з поєднанням доцентрових та відцентрових явищ у формуванні соціальних процесів в світовій спільноті через зникнення кордонів, урізноманітнення каналів комунікації та логістики між різними етносами, націями, народами та іншими групами людей. Наведене супроводжується впровадженням правил правового, релігійного, економічного тощо походження, які сприяють формуванню цивілізованого та осучасненого простору для перетікання таких явищ. Завдяки цьому створюються межі соціального-політичного, економічного, юридично-

го тощо характеру, як наслідок забезпечується реалізація основних прав і свобод людини, задекларованих у міжнародних договорах. Викладене є одночасно змістом та формою такого соціально-правового явища як міграція, коли люди з метою задоволення власних потреб від безпеки до духовності переміщуються в межах відповідних територій.

Таким чином, міграційні процеси мають тенденцію до глобалізації та носити загрозливий характер у випадку дії певного чинника одночасно на велику масу людей. Реалії українського сьогодення, на жаль, свідчать про виникнення та розвиток в якості такого чинника екзистенціального характеру у формі збройної агресії з боку РФ, що стало передумовою до виникнення одночасно потреби у великого числа людей, і не тільки українців, щодо переміщення у більш безпечні регіони як межах однієї країни, так і за кордон. Так, згідно статистичних даних у 2025 році 4,9 млн. українців зареєстровано як внутрішньо переміщені особи [1]. В той же час майже 4,3 млн. українців виїхали отримали тимчасовий захист к раїнах ЄС [2]. Безумовно, наведене свідчить про вагомість створеної цими явищами проблем, які потребують вирішення перш за все у правовій площині, у тому числі з метою захисту публічних та приватних інтересів, що охоплюються сутністю національної безпеки України.

Вивчення структури та змісту Стратегії національної безпеки України, схваленого рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року та затвердженого Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, надає можливість детермінувати в її структурі та змісті наступні положення щодо кореляції заходів із забезпечення національної безпеки та відповідної міграційної політики. У її II розділі з огляду на зовнішньополітичні та внутрішні умови серед поточних та прогнозованих загроз національній безпеці й національним інтересам України вказуються нелегальна міграція, що спричинена реалізацією сучасної моделі глобалізації с певними деструктивними явищами, спричинена у тому числі еміграцією негативна демографічна ситуація, зростання кількості порушень міграційного законодавства іноземцями та особами без громадянства, особливо з країн міграційного ризику, у тому числі залучення таких осіб до правопорушень іншого виду.

Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України по суті деталізує положення Стратегії національної безпеки України в частині окреслення сутності загроз наведеного виду, а також створення та реалізації сукупності заходів з їх попередження та усунення. Зокрема, саме такого висновку необхідно дійти за наслідками аналізу змісту відповідного проекту [20], де звернена увага на загострення міграційної ситуації, основними факторами якої виступають такі: 1) міграційна криза в державах-членах ЄС; 2) підвищення рівня міграції з політично нестабільних держав; 3) масова трудова міграція громадян України до інших країн; 4) відсутність контролю за значною ділянкою державного кордону в Донецькій та Луганській областях; 5) сукупність загроз, пов'язаних з агресією рф.

Водночас серед заходів із протидії правопорушенням, пов'язаним з дотриманням міграційних правил, пропонується: 1) посилення протидії незаконній міграції, перш за все кримінальних елементів; 2) посилення контролю за дотриманням міграційного законодавства на території України; 3) активізація заходів з повернення нелегальних мігрантів до держав їх походження; 4) підвищення спроможностей, пов'язаних із забезпеченням протидії торгівлі людьми; 5) забезпечення переговорного процесу з державами міграційного ризику щодо укладення угод про реадмісію.

Варто погодитись з науковою позицією щодо створення умов для реалізації змісту Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України шляхом розробки та прийняття відповідних нормативних актів [3, с. 178]. У площині предмету даного дослідження варто звернути увагу на такі визначальні для реалізації міграційної політики, у тому числі задля забезпечення національної безпеки, стратегічні документи як Концепція державної міграційної політики, затвердженої Указом Президента України від 30 травня 2011 року № 622/2011 року, та Стратегія державної міграційної політики України, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 року № 482-р. Якщо перший документ на сьогодні досить застарілий як за основними структурними елементами, змістовним наповненням відповідних загроз та заходів їх подолання, то другий в вагомій частині відтворює нагальний стан справ у даній сфері державної розбудови, у тому числі з урахуванням екзистенціальних викликів, пов'язаних з повномасштабною

агресією проти нашої держави, що стало підставою для внесення змін до зазначеного нормативно-правового акту.

Серед визначальних завдань та заходів, з метою досягнення визначених цілей у сфері міграції в умовах сьогодення, пропонуються заходи, спрямовані на: 1) зниження адміністративних бар'єрів для забезпечення свободи пересування населення України; 2) зменшення негативних наслідків еміграції з України та збільшення її позитивного впливу на розвиток держави; 3) створення необхідних умов для повернення та реінтеграції в українське суспільство громадян України, які є трудовими мігрантами та/або яким надано за кордоном тимчасовий захист; 4) сприяння легальній міграції в Україну, узгодженій із соціальною політикою та економічним розвитком держави; 5) забезпечення успішної інтеграції іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, в українське суспільство; 6) ефективне використання системи видачі віз та можливості консульських установ для управління міграцією; 7) здійснення прикордонного контролю осіб, що адаптований до змінних міграційних потоків та можливостей інтегрованого управління кордонами; 8) посилення контролю за дотриманням міграційного законодавства всередині держави; 9) забезпечення поваги до людської гідності осіб, що повертаються, заохочуючи їх до добровільного повернення; 10) запровадження належного механізму та програми регуляризації нелегальних мігрантів; 11) забезпечення іноземцям та особам без громадянства, які звернулися до відповідного органу міграційної служби із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, можливості розгляду їх заяв про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, за допомогою ефективної і справедливої процедури; 12) забезпечення належної інфраструктури та створення умов для проживання осіб, які звернулися із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, а також осіб, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту; 13) забезпечення інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство, а також задоволення інтеграційних потреб осіб, які звернулися із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту; 14) забезпечення захисту прав і інтересів населення України, яке вимушене було покинути свої

домівки через широкомасштабну військову агресію, розпочату 24 лютого 2022 р. РФ проти України, та створення умов для повернення в Україну; 15) забезпечення відповідності українського законодавства та адміністративної практики у сфері міграції стандартам Європейського Союзу.

За наслідками вивчення європейського досвіду протидії нелегальній міграції визначено три основні складові такої діяльності: ефективне регулювання міграційних процесів та заходів із протидії нелегальній міграції; формування та реалізація політико-управлінських рішень, пов'язаних з нелегальною міграцією; раціоналізація механізмів взаємодії суб'єктів управління, діяльність яких спрямована на підтримку кордонів, управління міграцією та створенням правового режиму притулку для біженців [30, с. 194]. Серед заходів по протидії даному явищу з урахуванням вивченого досвіду пропонується: постійний аналіз міграційних ризиків та прогнозування виникнення нових загроз у цій сфері; впровадження жорстких та ефективних прикордонних заходів безпекового рівня; використання новітніх технічних засобів; співпраця з країнами походження мігрантів, зокрема шляхом реалізації дієвого механізму реадмісії; надання допомоги країнам, які приймають шукачів притулку; створення дієвих засобів повернення осіб, які втратили підстави для подальшого перебування.

Досить витребуване часом є дослідження трансформації європейської міграційної політики в умовах глобальних і регіональних викликів, у тому числі пов'язаних з агресією РФ проти України, в якому серед інструментарію урегулювання міграційних процесів в країнах ЄС є саме впровадження нових регуляторних важелів на макро-, мікро- та мезорівні. При цьому ЄС прагне до вироблення та впровадження уніфікованих підходів, спрямованих на гармонійне поєднання національного та міжнародного законодавства в сфері імміграції та поглиблення інклюзії, серед яких вагомим є надання допомоги біженцям у вивченні мови й культури, забезпечення працевлаштуванням, медичним супроводженням тощо. Не менш значимим є також питання співпраці з країнами походження біженців, зокрема урядом України, задля формування програм їх повернення на батьківщину [4, с. 149–150].

В умовах сьогодення основні засади міграційної політики нашої держави досить деталізовані в рамках законодавства із забез-

печення національної безпеки. При цьому міграційна сфера відна-йшла відображення у таких доленосних для України документах як Стратегія національної безпеки України, Стратегія забезпечення державної безпеки і Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України. Факторами загострення міграційної ситуації з огляду на нормативно-правові приписи визнаються у тому числі: міграційна криза в державах-членах ЄС; підвищення рівня міграції з політично нестабільних держава; масова трудова міграція громадян України до інших країн; відсутність контролю за значною ділянкою державного кордону в Донецькій та Луганській областях; сукупність загроз, пов'язаних з агресією рф. Разом з тим, не детерміновано цілу низку інших загроз у даній сфері, пов'язаних з повномасштабних вторгненням рф. При цьому частково окреслено заходи з усунення та подолання міграційних загроз, викликаних воєнною агресією проти України.

У наявних наукових дослідженнях охарактеризовані риси міграційної політики в якості складової діяльності із забезпечення національної безпеки. Сама ж міграційна сфера розглядається як складова соціальної безпеки, економічної безпеки, безпеки комплексного характеру і, нарешті, міграційної безпеки. В умовах війни загрози міграційного характеру мають як внутрішні, так і зовнішні походження економічного, правового та соціального характеру, що спричиняє міграцію як в межах України, так і в зарубіжні країни. При цьому звернена увага на міграційні загрози, що витікають із процесів міграції як з України, так і до неї, особливо, коли це стосується громадян інших країн та осіб без громадянства з певними проблемами соціалізації.

При вивченні проблем та перспектив запозичення позитивного досвіду зарубіжних країн у протидії загрозам міграційного походження для забезпечення національної безпеки варто диференціювати заходи з попередження нелегальної міграції, тероризму, криміналізації суспільства, торгівлі людьми, гуманітарної загрози, дестабілізації ринку праці, іноземної економічної інтервенції, соціальної напруги. До того ж підтримано відповідне організаційне, фінансово-економічне та нормативно-правове супроводження цих процесів.

Вартим запозичення у цьому питанні є практика комплексного та системного проведення міграційної політики, координація всіх

суб'єктів сектору безпеки та оборони з міграційними підрозділами, включення в коло регіональних та глобальних інтересів питань проведення міграційної політики. Особливої уваги з метою забезпечення національної безпеки з огляду на проведення міграційної політики необхідно приділити заходам: постійного аналізу міграційних ризиків та прогнозування виникнення нових загроз у цій сфері; впровадження жорстких та ефективних прикордонних заходів безпекового рівня; використання новітніх технічних засобів; співпраці з країнами походження мігрантів, зокрема шляхом реалізації дієвого механізму реадмісії; надання допомоги країнам, які приймають шукачів притулку; створення дієвих засобів повернення осіб, які втратили підстави для подальшого перебування.

У розрізі останнього нагальним є питання створення нормативно-правових та економічних засад для вирішення питання співпраці з країнами ЄС задля формування програм повернення українців на батьківщину.

Список використаних джерел:

1. Внутрішньо переміщені особи. *Міністерство соціальної політики*. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/2445.html> (дата звернення 14.04.2025).
2. В ЄС тимчасовий захист мають понад 4 мільйони українців. *Суспільне новини*. URL: <https://www.suspilne.media/967357-v-es-timcasoviy-zahist-maut-ponad-4-miljoni-ukrainciv.html> (дата звернення 14.03.2025).
3. Васильєва О.А., Литвинчук О.В. Міграційна криза ЄС: причини і шляхи подолання. *Національна безпека в умовах війни, післявоєнної відбудови та глобальних викликів XXI століття*: зб. тез доп. всеукр. наук.– практ. конф., 7–8 грудня 2023 року. Житомир: Житомирська політехніка, 2023. С. 457–460.
4. Адамик В., Стахова Н. Трансформація європейської міграційної політики в умовах глобальних і регіональних викликів. *Вісник економіки*. 2022. № 3.

ВАЖЛИВІСТЬ І КОНКРЕТНІ РЕЗУЛЬТАТИ СПІВПРАЦІ З КРАЇНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ГАЛУЗІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сергій ТЮЛЕНЄВ

кандидат економічних наук,
директор Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

У сучасних умовах глобалізованого світу, де злочинність набуває все більш транснаціонального та технологізованого характеру, ефективне розслідування особливо тяжких злочинів – від кібератак і тероризму до воєнних злочинів та масових порушень прав людини – неможливе без міжнародної консолідації ресурсів, знань і технологій. Для України, яка стикається з безпрецедентними викликами через збройну агресію росії та необхідність документування її наслідків, роль міжнародної підтримки у сфері судових експертиз стає ключовим чинником здійснення судово-експертної діяльності. Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» (далі – *ННЦ ICE*) як одна з провідних установ у галузі судової експертизи в Україні є важливою ланкою у цьому процесі, інтегруючи європейські стандарти, інноваційні методики та практики в національну експертну систему.

Мета цієї праці – проаналізувати значення міжнародної підтримки ЄС у контексті діяльності ННЦ ICE, зосередившись на її впливі на розслідування особливо небезпечних злочинів. До ключових досягнень співпраці належать, зокрема, запровадження антропологічної експертизи в Україні за підтримки Міжнародної комісії з питань зниклих безвісті (ICMP), модернізація ДНК-аналізу завдяки обладнанню американської компанії ANDE та французької мобільної лабораторії TRACIP, надання Королівством Нідерландів ННЦ ICE спільної розгорнутої лабораторії експлуатації та аналізу (JDEAL), розширення можливостей ідентифікації жертв за допомогою європейського програмного забезпечення Skeleton-ID (Іспанія) тощо.

Особливо небезпечні злочини у країнах ЄС розслідують, спираючись на розвинену законодавчу базу та допомогу ключових європейських агенцій – таких, як Європол та Євроюст.

На рівні Європейського Союзу діє низка директив, спрямованих на боротьбу з особливо небезпечними видами злочинів. Директиви ЄС щодо боротьби з тероризмом, кіберзлочинністю, організованою злочинністю, торгівлею людьми й відмиванням коштів передбачають мінімальні стандарти криміналізації відповідних діянь, а також заходи з посилення співпраці між державами-членками в цій сфері [1]. Важливим інструментом є Директива (ЄС) 2023/977 про обмін інформацією між правоохоронними органами держав-членків, яка сприяє оперативному обміну інформацією, необхідною для успішного розслідування транскордонних злочинів [2].

ННЦ ICE активно співпрацює з європейськими партнерами, реалізуючи спільні наукові проекти, зокрема «ForUkraine», спрямований на підтримку українських судових експертів у документуванні воєнних злочинів. У межах цього проекту укладено тристоронню угоду між Україною, Латвією та Естонією, що сприяло розширенню експертних можливостей і міжнародної співпраці. Так, у 2023 році розпочалася реалізація цього проекту. Упродовж року судові експерти ННЦ ICE двічі відвідали Латвію та один раз Естонію з робочими візитами з метою обміну досвідом і підвищення кваліфікації, а також надання допомоги в розробленні й апробації нових методів судової експертизи. ННЦ ICE отримав благодійну допомогу від Республіки Латвія для проведення ДНК-досліджень (обладнання та витратні матеріали на загальну суму 70 тисяч євро).

Оскільки в сучасних умовах ДНК-дослідження є вкрай важливими, американські партнери ANDE забезпечили ННЦ ICE двома сучасними приладами для проведення експрес-аналізу ДНК: ANDE Rapid DNA 6C, а також батареями для приладів і витратними матеріалами для проведення молекулярно-генетичних досліджень. Співробітники фірми ANDE також провели тижневий курс навчання, після завершення якого троє співробітників ННЦ ICE отримали відповідні сертифікати.

На цьому підтримка з боку зарубіжних партнерів не зупинилася. За сприяння Офісу Генпрокурора України та Мін'юсту України для оперативного виконання експертних досліджень ННЦ ICE отримав мобільну лабораторію TRACIP з аналізу ДНК, передану французькими колегами.

Сьогодні ННЦ ICE активно співпрацює з Міжнародною комісією з питань зниклих безвісті (ICMP). Поміж заходів співпраці між ICMP і ННЦ ICE – стажування українських експертів у Нідерландах і проведення тренінгів для фахівців ННЦ ICE в Україні антропологом з Європи з метою запровадження в Україні антропологічної експертизи. Така співпраця допомагає державі в пошуках зниклих безвісті людей в умовах війни.

Отже, інтегрування України в європейський простір судової експертизи є необхідною передумовою ефективного розслідування особливо небезпечних злочинів. Спільна діяльність з Європолом, Євроюстом та іншими міжнародними партнерами дає змогу адаптувати найкращі практики до національної системи правосуддя, що підвищує рівень безпеки та справедливості в Україні.

Міжнародна співпраця є невід’ємною складовою ефективного розслідування особливо небезпечних злочинів, зокрема тих, що мають транскордонний характер. Країни ЄС мають значний досвід у цій сфері, застосовуючи різноманітні механізми й інструменти взаємодії.

Міжнародна співпраця країн ЄС не обмежується лише державами-членками. Угоди про співпрацю між Європолом та Євроюстом із третіми країнами, а також тісна співпраця між Інтерполом та ЄС у боротьбі зі злочинністю є важливими аспектами цієї діяльності [3].

Ефективна міжнародна співпраця в ЄС ґрунтується на розвиненій законодавчій базі, активній діяльності спеціалізованих агенцій і широкому спектрі інструментів взаємодії між правоохоронними органами, що сприяє успішному розслідуванню навіть найскладніших транскордонних злочинів.

У сучасному світі новітні технології відіграють усе більш важливу роль у розслідуванні особливо небезпечних злочинів. Країни ЄС активно впроваджують передові технологічні рішення для підвищення ефективності роботи правоохоронних органів.

Залучення досвіду країн ЄС у практику розслідування особливо небезпечних злочинів в Україні є важливим, але водночас складним процесом, що пов’язаний із низкою проблем, хоча й відкриває значні перспективи.

Однією з основних проблем є відмінності у кримінальному законодавстві та процедурах між Україною та країнами ЄС [4]. Для успішного залучення європейського досвіду необхідно адаптувати відповідні практики до національного законодавства, зважаючи

на особливості правової системи України. Окрім того, в Україні існує недостатній рівень розвитку технологічної інфраструктури та підготовки фахівців у сфері застосування новітніх технологій для розслідування злочинів [5]. Розв'язання цієї проблеми потребує значних інвестицій у розвиток технологій і навчання персоналу правоохоронних органів та судово-експертних установ.

Воєнний стан в Україні створює значні проблеми для вільної міжнародної співпраці у сфері розслідування злочинів, особливо тих, що пов'язані з воєнними діями та скоєні на тимчасово окупованих територіях. Розслідування воєнних злочинів має особливу специфіку й потребує спеціальних підходів, а відсутність доступу до тимчасово окупованих територій ускладнює збирання доказів і з'ясування обставин злочинів. Випадки корупції в Україні також є серйозною перешкодою для ефективного розслідування особливо небезпечних злочинів, оскільки вона здатна негативно впливати на об'єктивність і неупередженість слідчих дій. До того ж наявна неузгодженість законодавства у сфері боротьби з дискримінацією може ускладнювати розслідування злочинів, мотивованих ненавистю.

Попри окреслені проблеми, Україна має значні перспективи для успішного залучення досвіду ЄС у сфері розслідування особливо небезпечних злочинів – завдяки, зокрема: суттєвій підтримці з боку країн ЄС і міжнародних організацій, спрямованій на реформування правоохоронної системи; наданню технічної допомоги й обладнання; організованому для українських правоохоронців навчанню. Участь України в роботі спільних слідчих груп разом з представниками країн ЄС, особливо в розслідуванні воєнних злочинів, є важливим внеском у практичну співпрацю. Яскравим прикладом такої співпраці стала угода між Міністерством оборони Королівства Нідерландів і ННЦ ICE щодо передавання останньому Спільної розгорнутої лабораторії експлуатації та аналізу (JDEAL). Ця унікальна мобільна лабораторія містить 13 контейнерів, оснащених сучасним обладнанням для криміналістичних досліджень, зокрема: перевірки відбитків пальців, аналізу слідів ДНК, зчитування даних з мобільних пристроїв, що сприяє підвищенню ефективності розслідувань. Процес гармонізації законодавства України з правовими стандартами ЄС у межах євроінтеграції також створює сприятливі умови для залучення передового європейського досвіду. Передавання Нідерландами лабораторії JDEAL – це не лише

технічна допомога, а й символ єдності ЄС з Україною у боротьбі за правосуддя. Такі ініціативи, разом із гармонізацією законодавства й інтеграцією в європейські мережі (наприклад, ННЦ ICE є членом Європейської мережі судово-експертних установ (*European Network of Forensic Science Institutes, ENFSI*)), створюють основу для повноцінного членства України в ЄС.

Судово-експертна діяльність відіграє важливу роль у розслідуванні особливо небезпечних злочинів, забезпечуючи отримання об'єктивних і науково обґрунтованих доказів. ННЦ ICE є однією з найдавніших судово-експертних установ України. Установа бере активну участь у розслідуванні особливо небезпечних злочинів, включно з воєнними, документуючи наслідки агресії російської федерації проти українського народу, проводячи різноманітні експертизи. ННЦ ICE має широкий спектр експертних можливостей, зокрема: експертизи з оцінки майна та майнових прав, дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, а також експертизи з питань безпеки життєдіяльності та охорони праці тощо; загалом спеціалісти установи проводять понад 100 видів експертних досліджень.

ННЦ ICE є членом ENFSI, що сприяє обміну досвідом і знаннями з провідними європейськими судово-експертними установами, активно співпрацює з міжнародними партнерами. У своїй роботі ННЦ ICE послуговується сучасними технологіями (наприклад, 3D-сканерами тощо) для підвищення ефективності експертних досліджень.

Існують значні можливості для розширення міжнародної співпраці ННЦ ICE із судово-експертними установами країн ЄС: приміром, участь у спільних проєктах, обмін досвідом і знаннями в межах ENFSI, залучення експертів з країн ЄС для проведення спільних експертиз у складних і резонансних справах, застосування європейських стандартів і методик у судово-експертній діяльності, а також отримання гуманітарної та технічної допомоги від країн ЄС.

Співпраця з країнами Європейського Союзу надала Україні не лише доступ до передового обладнання та експертного досвіду, а й заклала підвалини для гармонізації українського законодавства з європейськими нормами (зокрема, у сферах кібербезпеки, захисту даних і взаємного визнання експертних висновків). Реалізація спільних проєктів (таких, як «ForUkraine» за участю країн Балтії), використання програмних рішень (на кшталт програми Skeleton-ID для ідентифікації жертв війни), а також отримання сучасних ла-

бораторних комплексів від партнерів з ЄС стали конкретними прикладами синергії, що перетворює теоретичні наміри на практичні результати. Ця взаємодія не обмежується технологічною допомогою: вона містить і навчання фахівців, і створення міждержавних слідчих груп, і участь у європейських наукових мережах (зокрема, в ENFSI).

Аналіз досвіду ННЦ ICE доводить, що міжнародна підтримка ЄС є не лише інструментом технічного вдосконалення, а й стратегічним ресурсом для утвердження України як суб'єкта міжнародного права. Кожен успішний кейс співпраці – від документування злочинів агресії до запобігання кіберзагрозам – стає кроком до інтегрування країни в європейський правовий простір, посилення довіри до української правової системи й реалізації принципів верховенства права на всіх рівнях.

Успішне залучення досвіду ЄС у практику розслідування особливо небезпечних злочинів в Україні потребує комплексного підходу, політичної волі та тісної співпраці між усіма зацікавленими сторонами. Це дасть змогу підвищити рівень безпеки у країні, зміцнити верховенство права й наблизити Україну до європейських стандартів у сфері кримінального правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Faure M. The Creation of an Autonomous Environmental Crime through the New EU Environmental Crime Directive. Focus: Protection of the Environment. 2024. Is. 2. Pp. 153–157. DOI: 10.30709/eucrim-2012–011 (дата звернення: 20.03.2025).
2. Information exchange between law enforcement authorities of Member States. Directive (EU) 2023/977 on the exchange of information between the law enforcement authorities of Member States. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/information-exchange-between-law-enforcement-authorities-of-member-states.html?fromSummary=23> (дата звернення: 20.03.2025).
3. Anagnostopoulos I., Tsagkalidis A. Directive (EU) 2023/977 on the Exchange of Information Between the Law Enforcement Authorities: Swift Information Exchange, at What Cost? / Chambers and Partners. 16 Dec, 2024. URL: <https://chambers.com/legal-trends/eu-directive-law-enforcement-information-sharing> (дата звернення: 20.03.2025).
4. Tymoshenko Y.P., Kozachenko O.I., Kyslenko D.P., Horodetska M.S., Chubata M.V., & Barhan, S.S. Latest technologies

in criminal investigation (testing of foreign practices in Ukraine). Amazonia Investiga. 2022. Vol. 11. Is. 51. Pp. 149–160. DOI: 10.34069/AI/2022.51.03.14 (дата звернення: 20.03.2025).

5. Monthly-Newsletter European Union Advisory Mission Ukraine. June 2017. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/wp-content/uploads/2017/07/EUAM-Ukraine-Monthly-Newsletter-June-2017.pdf> (дата звернення: 20.03.2025).

ПОШУК ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ АВТЕНТИЧНОСТІ ЦИФРОВИХ ЗОБРАЖЕНЬ

Сергій ЧОРНИЙ

кандидат технічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»,
Міністерства юстиції України

Ольга БРЕНДЕЛЬ

доктор філософії, завідувач сектору
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

Розслідування злочинної діяльності потребує комплексного підходу, використання сучасних технологій та методик, світового досвіду та міжнародного співробітництва [1]. Одним з актуальних напрямів пошуку нових можливостей є розширення застосування технологій штучного інтелекту у галузі цифрової криміналістики, зокрема, на стадії аналізу автентичності цифрових зображень та кадрів відеозаписів які широко використовуються як докази у ході судових розслідувань та судових проваджень.

У сучасній практиці редагування зображень значного поширення набули технології засновані на використанні методів штучного інтелекту, які створюють на видалених ділянках зображення реалістичні фрагменти (Inpainting) [2], або домальовують зображення за межі оригіналу (Outpainting) [3], якість яких унеможливає їх візуальне виявлення експертом. У багатьох випадках застосування відомих методів фільтрації (Error Level Analysis – ELA [4], Principal Component Analysis – PCA [5] та ін.) також не дає можливості виявити місця редагування.

Перспективним шляхом подолання цієї проблеми, який досліджується у цій роботі, є використання одночасно кількох методів фільтрації з узагальненням їх результатів за допомогою технологій штучного інтелекту, наприклад, моделлю штучної нейронної мережі (ШНМ).

Авторами розроблено інформаційну технологію та програмне забезпечення для пошуку зон редагування цифрових зображень яка включає попередню обробку дослідного зображення за методами ELA та PCA з подальшим узагальненням їх результатів різними моделями ШНМ. Вихідним результатом є зображення у якому значення кожного пікселя пропорційне ймовірності його редагування. Таким чином, результатом є зображення маски редагування зображення де світлі ділянки відображають редаговані місця.

В дослідженні використано 10 відомих моделей ШНМ у режимі семантичної класифікації та їх заздалегідь треновані параметри [6]. Кожна з моделей була додатково тренована авторами на наборі з 21 зображення, які були редаговані Inpainting-редактором із створенням відповідних зображень дійсних масок редагування. Оцінки ймовірності виявлення зон редагування розраховані на інших тестових 24 зображеннях. Ймовірність виявлення ознак редагування (редагованих ділянок) методом ELA без ШНМ на тренувальному наборі зображень склала 0.6, а методом PCA – 0.3. Узагальнені результати досліджень ймовірності виявлення зон редагування за запропонованою технологією (ELA + PCA + ШНМ) приведені у Таблиці 1.

Приклад редагування зображення за технологією Inpainting приведено на Рисунку 1, результати оцінки зони редагування цього зображення – на Рисунку 2.

Аналіз результатів (див. Табл. 1) свідчить про те, що використання ШНМ, само по собі не гарантує покращення результатів пошуку зон редагування у порівнянні з із звичайним використанням методу ELA або PCA: лише 5 з 10 конфігурацій забезпечують

ймовірність пошуку редагованих ділянок вище 0.75. Найкращий результат з ймовірністю 0.91 забезпечила конфігурація моделі Unet з класифікатором ознак EfficientNetB4.

Таблиця 1

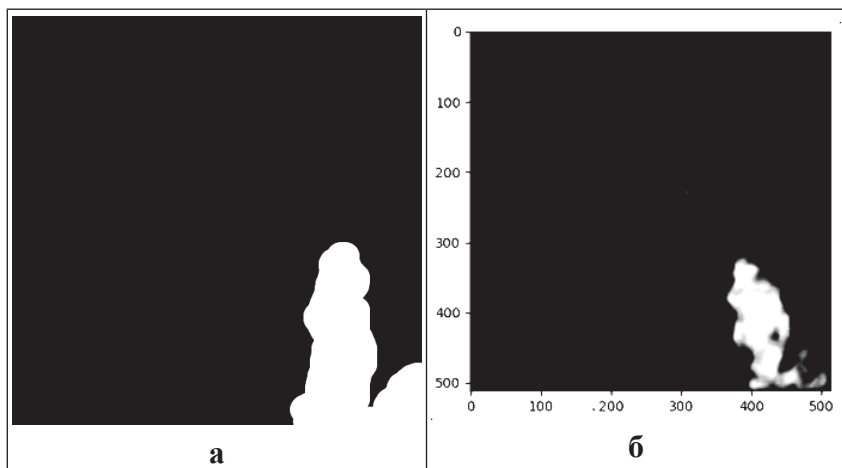
Дослідження ефективності виявлення зон редагування

Найменування моделі	Ймовірність виявлення зон редагування
FPN-EfficientNetB4-16	0.75
FPN-EfficientNetB4-96	0.79
LinkNet-EfficientNetB3	0.83
Unet-EfficientNetB4	0.91
Keras Unet Collection Attunet	0.45
Keras Unet Collection Vnet	0.25
LinkNet-DenseNet-201	0.79
DeepLabV3Plus-MobileNetV1	0.25
BiSegNet -MobileNetV1	0.33
BiSegNet – Xception	0.45

Рисунок 1.

Приклад семантичної сегментації редагованого зображення(а-оригінал, б – результат редагування за технологією Inpainting)

Рисунок 2.

Приклад результату семантичної сегментації редагованого зображення (а – справжня маска редагованих зон зображення, б-результат семантичної сегментації зображення для моделі Unet-EfficientNetB4)

Таким чином, розроблена інформаційна технологія та програмне забезпечення для оцінки автентичності зображень на основі узагальнення результатів методів ELA та PCA за допомогою моделей штучних нейронних мереж у режимі семантичної класифікації дозволяє підвищити ймовірність виявлення зон редагування з 0.70 при ізольованому використанні методів фільтрації до 0.91 у випадку ELA+PCA+ШНМ для зображень редагованих за технологією Inpainting.

Розроблена технологія є складовою розроблених авторами методичних рекомендацій в галузі судової фототехнічної експертизи цифрових зображень, об'єкти якої досліджуються експертами за спеціальностями 6.1 «Дослідження фотозображень та технічних засобів їх виготовлення» та 7.1 «Технічне дослідження матеріалів і засобів відео-, звукозапису».

Список використаних джерел:

1. Digital-forensics. URL: <https://www.interpol.int/en/How-we-work/Innovation/Digital-forensics>. (дата звернення 23.03.2025)

2. Inpaint. URL: <https://theinpaint.com/>. (дата звернення 23.03.2025)
3. Complte images with AI Outpainting. UPL: <https://getimg.ai/features/outpainting>. (дата звернення 23.03.2025)
4. Errorlevelanalysis. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Error_level_analysis#:~:text=Error%20level%20analysis%20%28ELA%29%20is%20the%20analysis%20of,resulting%20in%20a%20uniform%20level%20of%20compression%20artifacts. (дата звернення 23.03.2025)
5. Principal Component Analysis. UPL: https://en.wikipedia.org/wiki/Principal_component_analysis. (дата звернення 23.03.2025)
6. Semantic Segmentation. URL: <https://github.com/search?q=Semantic-Segmentation&type=repositories>. (дата звернення 23.03.2025)

ІМОВІРНА ШКОДА СТОРОНИ ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ПІДСТАВА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА (ДОСВІД ФРАНЦІЇ)

Станіслав ШЕПТУХОВСЬКИЙ

кандидат юридичних наук,
Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України

У всіх видах судочинства висновок судового експерта є процесуальним джерелом доказів. Жоден доказ не має наперед встановленої сили, однак судова експертиза часто є єдиним, унікальним засобом встановлення факту чи обставини, яка є ключовою для вирішення правового спору (зокрема встановлення події, наслідків правопорушення, його кваліфікації). Цим визначається соціальна значущість, публічна функція судового експерта. Правовий механізм забезпечення належного її здійснення поєднує стимулюючі і заборонні приписи. Зокрема, законом встановлено низку *гарантій* незалежності судового експерта і *правильності* його *висновку* (ст. 4 Закону України «Про

судову експертизу» [1]). Серед них – створення необхідних умов для діяльності, заборона втручання в проведення судової експертизи. Окрім приписів щодо захисту експертів, спектр цих гарантій уключає і можливість проведення повторної експертизи, і присутності у певних випадках під час проведення судової експертизи учасників процесу; з певними обмовками це можна віднести до елементів контролю результатів діяльності судового експерта. Зрештою, серед вказаних гарантій згадується і *відповідальність* експерта.

Загальним обов'язком судового експерта є проведення повного дослідження, надання обґрунтованого і об'єктивного висновку і за потреби –роз'яснення такого висновку (ст. 12 Закону України «Про судову експертизу») [1]. Відповідальність є засобом «негативного» забезпечення цього обов'язку. Її характер і межі зазначений Закон України позначає вельми чітко – це *кримінальна* відповідальність за дачу *свідомо неправдивого* висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків (абз. 6 ст. 4 зазначеного Закону України) [1]. Така гарантія в цілому кореспондується зі ст. 384 КК України, формою якої є складання для надання чи до органу досудового розслідування чи до суду *завідомо неправдивого* висновку експерта, та зі ст. 385 КК України, якою криміналізовано відмову експерта без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків, зокрема у суді або під час провадження досудового розслідування [2]. Слід зауважити, що санкція цих статей, у порівнянні із іншими кримінальними правопорушеннями проти правосуддя, не є суворою. Межі покарання надають мінімальний превентивний ефект, отже гарантія має порівняно слабе карне «забезпечення». Легко підшукати і протилежності, рубіж цієї відповідальності та закладені складності для сторони обвинувачення – згаданих кримінальних правопорушень немає там, де неправильність помилковість, об'єктивна неправдивість висновку не усвідомлена судовим експертом (ст. 384 КК України), або там, де невиконання, наприклад у формі відмови у наданні висновку, зумовлена якимись поважними (з погляду інституту вини – поважними на думку самого суб'єкта відповідальності) причинами. Чи це означає, що закон є вибачливим і поблажливим до некомпетентних судових експертів, неспроможних належним чином здійснювати свою суспільно важливу роботу? Або до тих, хто розуміючись на вченні про умисел і засобах його доказування, ховає протиправ-

ний намір за нібито випадковістю, необережністю, недосвідченістю? І, з іншого боку, чи слід розуміти розглянуту гарантію із її відсилкою саме і лише до закону про кримінальну відповідальність, як те, що винний несе таку відповідальність і тільки її?

Вочевидь ні. Види відповідальності експерта (ч. 1 ст. 14 Закону України «Про судову експертизу») включають як кримінальну, так і цивільно-правову, адміністративну та дисциплінарну [1]. Тож, з формального погляду, інші, крім кримінальної, види відповідальності експерта просто не віднесені законом до гарантій його незалежності та правильного висновку. Але вони існують. І, хоча б почасти, мають спільний об'єкт, зменшуючи ризик судової помилки, спричиненої спотворенням одного з процесуальних джерел доказів чи ускладнень внаслідок відмови експерта від виконання своєї публічно-правової функції.

Так, передбаченою є адміністративна відповідальність судового експерта за злісне ухилення від явки в суд (ч. 3 ст. 185–3 КУпАП), до прокурора чи органів досудового розслідування (ч. 185–4 КУпАП) [3]. Ці норми КУпАП перекликаються з обов'язком експерта надати роз'яснення до свого висновку. Адміністративна відповідальність не застосовується одночасно із кримінальною (ч. 2 ст. 9 КУпАП) [3], отже йдеться про норми, котрі частково дублюють ст. 385 КК. І саме частково, адже надання експертом завідомо неправдивого висновку є кримінально-караним. Зі ст. 61 Конституції України [4] можна впевнено вивести, що за одне й те саме правопорушення може одночасно наставати юридична відповідальність різних видів. Порушення обов'язків судового експерта можуть, крім кримінальної або адміністративної, паралельно утворювати підстави дисциплінарної відповідальності (п.п. 4, 12 ч. 3 ст. 14 Закону України «Про судову експертизу» [1]) та, у разі заподіяння судовим експертом шкоди – відповідальності цивільної. Але, якщо вже говорити про цивільну відповідальність, про яку шкоду може йтися? Диспозиція ст.ст. 384, 385 КК України визначає об'єктивну сторону діянь у формальний спосіб: збитки, наслідки і шкода ніяк не впливають на кваліфікацію. Можливо, це тому, що виробити підходи до визначення шкоди, джерелом якої є неправильно проведена експертиза видалося законодавцеві неможливим? Або тому, що відправлення правосуддя взагалі не знає від цього шкоди у її юридичному розумінні?

Для пошуку відповіді зосередимося на розгляді характеру шкоди, яку може заподіяти судовий експерт внаслідок подання неякісного висновку – помилкового, неправдивого, необ’єктивного, неповного тощо.

Яким є статус висновку судової експертизи? Судова влада має з цього приводу доволі змістовні правові позиції [5]: висновок судового експерта для суду не є обов’язковим і оцінюється за внутрішнім переконанням судді; судова оцінка висновку відбувається в межах певного судового процесу. Встановивши недоліки судової експертизи, суд має право відреагувати на них, зокрема, призначити повторну або додаткову судову експертизу; оскарження висновку в іншому судовому провадженні, зокрема подання позову у порядку цивільного судочинства про визнання висновку експерта недійсним не передбачено законом; висновок експерта не є правочином, адже він не приводить до набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов’язків, а лише містить висновки про проведені експертні дослідження за допомогою спеціальних знань, якими володіє експерт, тобто містить констатацію певних фактів, обставин.

Отже, висновок експерта (навіть якщо він належить до державної спеціалізованої установи, не є дією чи рішенням органу влади, а неправильно складений (неправдивий тощо) висновок не є предметом жодної статті КУпАП. Це унеможливує його скасування в порядку КАС України та створення адміністративної преюдиції для доказів у цивільній справі (ч. ч. 4–6 ст. 82 ЦПК України) [6]. Тому, зокрема, стаття 1174 ЦК України [7] з її спрощеним порядком стягнення шкоди («Шкода, завдана ... незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю посадової або службової особи органу державної влади ... при здійсненні нею своїх повноважень, відшкодовується ... незалежно від вини цієї особи»), не є застосовною. По-друге, не є він і правочином. У світлі наведеної судової позиції, неправильний висновок експертизи важко віднести до цивільного правопорушення, хоч за деліктною, хоч за договірною підставою.

Але, як, знову ж було згадано на початку, висновки експертів є доказами. Неналежне проведення експертизи може мати драматичні наслідки для прав однієї чи всіх сторін у провадженні. Чи можна вважати такі наслідки шкодою в цивільно-правовому розумінні? Для розбору цього питання звернемося до досвіду Франції,

від якої, у виді Кодексу Наполеону, походить сучасна європейська цивілістика.

У Франції підставою цивільно-правової відповідальності судового експерта може стати будь-яка помилка, навіть незначне і ненавмисна, якщо вона заподіяла шкоду. Проте йдеться лише про помилку, яка є наслідком його необачності, яку б не вчинив би уважний свідомий та обізнаний спеціаліст. Якщо ж помилка налице, але експерт вжив всіх належних заходів з її недопущення, відповідальність не настає. Але тут для висновку про наявність підстав для відповідальності належить порівняти те, що експерт зробив із тим, що він мав би зробити. Вказане ставить перед суддею непросту задачу, адже він не володіє спеціальними знаннями (що і зумовило звернення до експерта), необхідними для такого порівняння. Це не є нездоланною проблемою. Суд може призначити другого судового експерта, завданням якого є надання висновку щодо роботи першого; такий висновок можуть зробити також експерти, залучені сторонами [8, с. 4–6].

Окрім власне помилки, елементом підстави цивільної відповідальності судового експерта є причиново-наслідковий зв'язок із наступною шкодою. Для виникнення такого зв'язку судові рішення, виконання якого заподіяло шкоду, має бути винесено саме на основі неправильного висновку експерта. І навіть не просто висновку як такого, а на наявній у ньому помилці – і лише у відповідній цій помилці мірі. Ба більше, причиново-наслідковий зв'язок вважається наявним тільки тоді, коли помилку експерта не могли виявити суддя чи сторони [8, с. 9].

Специфічний характер має питання про шкоду. Її джерелом є акт судової влади, скомпрометований хибними даними, наданими судовим експертом. Цей акт часто є правовстановлюючим, посідаючи місце у більш складних механізмах причиновості. Проводячи паралелі із вченням про шкоду в українській цивілістичній доктрині, тут неможна говорити про матеріальну відповідальність (в порядку регресу) експерта як працівника, винного у заподіянні «прямої дійсної шкоди» (ст. 130 КЗпП України) [9]. Не було б коректним говорити і про також знайому українському цивільному праву «упущену вигоду» (різновид збитків – п. 2 ч. 2 ст. 22 ЦК України) [7], адже порушені помилкою експерта наслідкові ланцюжки не завжди мали б вести до «вигоди».

У французькій судовій практиці сформувалася така категорія шкоди як «втрата шансу» (*une perte de chance*). Прецедентні судові рішення визначають її як «дійсне та достеменно зникнення певної сприятливої імовірності». Варто зазначити, що наявність такої втрати пов'язується не лише із помилкою в експертному висновку, але також і з порушенням встановлених строків його подання, – у разі, якщо таке порушення унеможливило реалізацію певних прав. Водночас, згадана імовірність – і обов'язок відшкодування шкоди – не мають бути безмежними. Відновлення втраченого шансу має бути співрозмірним зі зниклою можливістю і не може дорівнювати перевагам, які надавав би цей шанс, якби він був реалізований. Пояснює цю складну думку практичний приклад про наслідки визнання нікчемним висновку експерта у спорі про будівельні роботи. Така нікчемність позбавила особу можливості позиватися проти третьої, не залученої до справи, особи – продавця будівельних матеріалів, які згідно з (нікчемним) висновком виявилися неякісними. Суд визнав, що втрата шансу не охоплює можливу перевагу у виді відшкодування вартості (будматеріалів), оскільки вірогідність такого відшкодування залежала б від результатів судового розгляду претензій сторін, у якому розгляді висновок експерта був би лише одним з доказів на обґрунтування (унеможливленого) позову. Отже, втрачений шанс мав би бути реальним і серйозним, а імовірність бажаної події – вельми вагомою. Бо в протилежному випадку йдеться лише про потенційну шкоду – яку неможливо відшкодувати. Оскільки шкода полягає у втраті можливості для вдалої судової дії, серйозність та реальність втраченого шансу має визначатися з огляду на вірогідність успіху такої дії [8, с. 9].

Таким чином, французькою правовою доктриною напрацьовано підхід, якій все ж визначає можливість визначення як дійсного, так і очікуваного негативного впливу висновку судової експертизи залежно від ролі, яку він відіграв (чи мав би відіграти за відсутності цілеспрямованого правового втручання у причиново-наслідкові ланцюги із участю неналежного експертного висновку). Тому видається, осмислення такого підходу може бути застосовано для визначення негативних наслідків і встановлення збитків, зокрема, державі, заподіяних у кримінальному провадженні у виді настання різного роду процесуальних «унеможливлень»: стягнення збитків, пропущення процесуальних строків, своєчасного арешту майна

тощо. Розглянутий підхід є продуктивним і з огляду на визначену законодавством можливість залучення іноземних, а отже – в т.ч. французьких фахівців до проведення судової експертизи в Україні. Питання їх можливої відповідальності цілком доречно ставити з урахуванням норм національного права країни громадянства.

В більш широкому розумінні французький підхід можна інтерпретувати як обґрунтування «процесуальної шкоди» і принципову можливість запобігання її заподіяння несумлінним судовим експертом.

Список використаних джерел:

1. Про судову експертизу. Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. ст. 232. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 22.03.2025).

2. Кримінальний кодекс України. Кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-ІІІ. *Офіційний вісник України*. 2001. № 21 від 08 червня. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 22.03.2025).

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Кодекс України від 07 грудня 1984 року № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51.

4. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.

5. Постанова від 18 травня 2023 року у справі № 761/11228/21 (провадження № 61-12517св22) / Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_18_05_2023_roku_u_spravi_761_11228_21/ (дата звернення: 22.03.2025).

6. Цивільний процесуальний кодекс України. Кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 22.03.2025).

7. Цивільний кодекс України. Кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 22.03.2025).

8. Simonnet V. Comment engager la responsabilité de l'expert judiciaire? *Maître Valentin Simonnet Avocat*. 2024. 21 mai. URL: <https://www.simonnetavocat.fr/comment-engager-la-responsabilite-de-lexpert-judiciaire/> (дата звернення: 22.03.2025).

9. Лук'янчиков О.М. Пряма дійсна шкода: проблеми розуміння. Актуальні питання юридичної науки: теорія та практика: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кіровоград, 11 грудня 2013 року). Кіровоград: КІДМУ КПУ. 2013. с. 209–211. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstreams/3e1ee625-5b06-45f3-8b1d-279aa18eb4e2/download> (дата звернення: 22.03.2025).

ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЕКОЦИДУ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЮ ЕКОЛОГІЧНОЮ ПРОКУРАТУРОЮ

Олексій ШУМІЛЮ

кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри юридичних дисциплін
Сумської філії Харківського національного
університету внутрішніх справ

Зважаючи на повномасштабне вторгнення російської федерації та вчинення великої кількості тяжких злочинів, розслідування яких належить до юрисдикції Міжнародного кримінального суду, не менш актуальним у правовому просторі є питання захисту довкілля, оскільки застосування різноманітних заборонених і вибухових речовин, боєприпасів, артилерії, ракетної зброї завдає шкоди рослинному й тваринному світу, землям, водам, надрам, лісам, атмосферному повітрю. Саме тому у сучасних умовах протидії росії, як країні-терористу, існує потреба у спеціалізованих правоохоронних органах, призначення одного з них ми розкриємо в цьому дослідженні.

До проведеної у 2014 році реформи у структурі вітчизняної прокуратури існували кілька десятків природоохоронних прокуратур, завданням яких було дотримання законодавства про збереження, використання, охорону та відтворення природних ресурсів

[1]. Із прийняттям нового ЗУ «Про прокуратуру» було ліквідовано кілька спеціалізованих прокуратур, серед яких опинилась і природоохоронна.

У попередніх редакціях ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» (до 26 жовтня 2014 р.) ст. 37 регламентувала прокурорський нагляд за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища і в разі необхідності у складі органів Прокуратури України могли створюватися спеціалізовані екологічні підрозділи [2, с. 293–294].

У 2021 році було створено Спеціалізовану екологічну прокуратуру, а в структурі обласних прокуратур було утворено спеціалізовані екологічні прокуратури на правах відділів (управління) [3].

Ми погоджуємося з тезою В.І. Чечерського, що «екологічна злочинність є однією з найбільш небезпечних і розповсюджених видів злочинності загалом у світі» [4]. Це свідчить про актуальність, зокрема для України, існування інституцій, які покликані: гарантувати основоположне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди; стати засобом державного забезпечення та контролю вимог охорони та збереження довкілля; організовувати нагляд за додержанням законів органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність; оперативно встановлювати інформаційні зв'язки з посадовими особами у сфері охорони навколишнього природного середовища; протидіяти корупції; виконувати превентивну діяльність із попередження вчинення екологічних злочинів і порушення вимог нормативно-правових актів про охорону навколишнього природного середовища.

Вивчаючи Єдиний звіт про кримінальні правопорушення в державі за січень – березень 2023 року, що розміщений на сайті Офісу Генерального прокурора, можна відстежити наступну статистику по екологічним правопорушенням. Так, кримінальних правопорушень проти довкілля було обліковано 1475 справ у звітному періоді. За цією категорією зареєстровано 310 кримінальних правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру. Але не всі описи кримінальних правопорушень містяться в цьому розділі звітності. Так, окремо реєструються кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, куди згідно з КК України, розд. XX, віднесено ст. 441

«Екоцид». Аналізуючи звітність за 2022 рік (грудень – січень 2022 року), слід звернути увагу на те, що за зазначеним кримінальним правопорушенням минулого року було обліковано 15 правопорушень. Два було припинено у зв'язку з тим, що місцеперебування підозрюваного невідомо, а по 13 кримінальних правопорушеннях на кінець звітного періоду рішення не прийнято (про завершення або зупинення) [5].

За даними Офісу Генерального прокурора Спеціалізована екологічна прокуратура скерувала до суду перший за часи історії незалежної України обвинувальний акт за фактом вчинення екоциду. Досудове розслідування у кримінальному провадженні здійснювали слідчі Головного слідчого управління СБУ за оперативного супроводу ГУ ДЗНД СБУ.

Як бачимо, поновлення спеціалізованих екологічних прокуратур перманентно демонструє виправданість і результативність свого функціонування за досить короткий проміжок часу, і навіть у період воєнного стану реалізується низка заходів, спрямованих на протидію корупції, викриття злочинних груп, що посягають на об'єкти довкілля, здійснення процесуального керівництва у кримінальних провадженнях щодо екоциду [6] та інших кримінальних правопорушень, які вчиняються військовими країни-агресора, збереження заповідних територій, виконання певних заходів у сфері охорони надр, а також захист державних інтересів поза кримінально-правовою площиною.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін і доповнень до наказів Генерального прокурора України: Наказ Генеральної прокуратури України від 04.10.2011 р. № 3/2/1гн. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення: 16.03.2025).

2. Науково-практичний коментар Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», прийнятого 25.06.91. № 1264-ХІІ зі змінами і доповненнями, станом на 09.02.06 / за заг. ред. О.М. Шуміла. Харків: Фактор, 2006. 592 с.

3. Про затвердження Положення про Спеціалізовану екологічну прокуратуру (на правах Департаменту) Офісу Генерального прокурора: Наказ Офісу Генерального прокурора від 02.08.2021 р. № 247.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення: 16.03.2025).

4. Чечерський В.І. Ефективність впровадження спеціалізації прокурорів на прикладі Спеціалізованих екологічних прокуратур. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Т. 3. № 75. С. 123–128.

5. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 16.03.2025).

6. Шуміло О.М. Перспективи встановлення юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо екоциду. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 5. С. 106–112. URL: <https://dspace.univd.edu.ua> (дата звернення: 16.03.2025).

СЕКЦІЯ 2. **ПОСИЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ** **ОРГАНІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ** **І ОБОРОНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ** **РОЗПОВСЮДЖЕННЮ** **І ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ** **МАСОВОГО УРАЖЕННЯ** **В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

ДО ПИТАННЯ НЕОБХІДНОСТІ **ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХИСТУ** **СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ВІД ХІМІЧНОЇ** **ЗБРОЇ**

Костянтин АБРАМОВ

старший викладач

Національного юридичного

університету імені Ярослава Мудрого

Після початку військової агресії РФ проти України в березні 2014 р., анексії Криму та повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року виникли серйозні проблеми, пов'язані з можливими диверсійними актами, направленими на ослаблення нашої держави. Одним із видів найнебезпечніших диверсійних проявів може бути застосування деяких видів зброї масового ураження, а саме – тероризм, пов'язаний із використанням хімічної зброї, руйнуванням об'єктів хімічної промисловості та хімічний тероризм.

Як свідчать останні події триваючої жакливої війни в державі, загроза застосування зброї масового знищення, включаючи хімічну зброю, з боку росії проти України постійно нависає. Ми всі дуже

сподіваємося, що такий жахливий сценарій розвитку подій ніколи не станеться в реальному житті. Проте зважаючи на те, що війна триває, а сусідня країна-терорист, хоч і є однією зі 193 країн, які зобов'язалися *«ніколи, за жодних обставин не розробляти, виробляти, купувати, накопичувати, передавати або використовувати хімічну зброю»* проти інших країн, постійно порушує цю угоду та не дотримується законів та правил ведення війни. І це обумовлює важливість висвітлення цієї тематики. Росія застосовує в Україні хімічну зброю. Про це неодноразово попереджали США та інші наші партнери. Передувала цьому чергова брехня кремля про наявність в Україні «таємних біологічних лабораторій», що дуже схоже на провокацію, аби можна було в усіх гріхах звинуватити нашу державу.

Будь-яке використання хімічної зброї росією є порушенням міжнародного права, Конвенції щодо заборони хімічної зброї, що підписана самою країною-окупантом. Втім, як показує життя, від східного сусіда-агресора можна очікувати чого завгодно.

Протягом багатьох років росія позиціонувала себе як стійкого прихильника нерозповсюдження хімічної зброї. Стверджуючи, що вона знищила найбільші запаси хімічної зброї та активно працювала над стримуванням інших країн від її розробки та використання, росія заявила, що має право на керівну позицію в Організації із заборони хімічної зброї (ОЗХЗ). Коли росію або її союзників почали звинувачувати у протилежному, росія рішуче заперечувала всі такі заяви та звинуватила західні країни в організації кампаній дезінформації, спрямованих на її дискредитацію.

За останнє десятиліття під керівництвом російського президента володимира путіна росія була серійним порушником заборони на хімічну зброю і заперечувала це щоразу, коли її оскаржували. Застосування росією хімічної зброї за часів путіна можна простежити з 2015 року, коли росія була звинувачена у отруєнні болгарського підприємця Еміліана Гебрева, який продавав озброєння в Україну після початку росією неоголошеної війни на Донбасі у 2014 році. Як впливає зі спільного розслідування Bellingcat, The Insider і німецького тижневика Der Spiegel, опублікованого в кінці серпня 2020 року, для замаху на Гебрева могла використовуватися отрута сімейства «Новачок», а виконавцями замаху могли бути агенти ГРУ.

Знову ж таки, у 2018 році російські військові агенти отруїли Сергія Скрипаля, колишнього офіцера ГРУ, та його доньку в Со-

лсбері, Велика Британія. У цій атаці було використано хімічну речовину з групи нервово-паралітичних речовин, відомих як «Новачок», також відомих як отруйні речовини четвертого покоління. «Новачки» були розроблені за часів Радянського Союзу, і, незважаючи на запевнення росії про припинення програми, докази свідчать про те, що їх розробка тривала. Можливо, росія навмисно використовувала нервово-паралітичну речовину «Новачок» у порушення статті I Конференції держав-учасниць Організації із заборони хімічної зброї (далі – КЗХЗ), щоб уникнути виявлення, оскільки ці отруйні речовини не були конкретно визначені в Додатку КЗХЗ щодо хімічних речовин. У відповідь на ці дії Росія зіткнулася зі значними дипломатичними та економічними наслідками. Незважаючи на численні докази причетності уряду путіна, російські чиновники на них не звертали уваги. США та Євросоюз запровадили санкції та вислали понад сотню російських дипломатів з різних країн.

Росія постійно заперечує будь-яку причетність.

У 2020 році співробітники російської військової розвідки отруїли російського опозиціонера Олексія Навального нервово-паралітичною речовиною «Новачок» у літаку, який летів між містами Росії. Навальний пережив напад і у співпраці з Bellingcat зумів зателефонувати військовим, причетним до його отруєння, і змусити їх зізнатися в скоєному. Напад на Навального призвів до нових санкцій і засуджень. Російські офіційні особи знову спростували докази та надали низку дезінформації про цю справу.

Росія також зіграла важливу роль у забезпеченні дипломатичного прикриття, коли режим Асада застосував хімічну зброю проти районів, де були розташовані сили опозиції в Сирії.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну значно посилює занепокоєння щодо використання агресором хімічної зброї. Ще до війни, міністр оборони росії Сергій Шойгу звинуватив американських підрядників у плануванні «провокації з невідомими хімічними компонентами». Реагуючи на ці заяви, путін попередив про «військово-технічну відповідь» і використав ці звинувачення, серед іншого, як привід для вторгнення. Неправдиві заяви путіна про загрози застосування хімічної зброї далі поширювали підтримувані росією сепаратисти та високопосадовці росії, які стверджували, що Україна готується використовувати їх для виправдання

своїх запланованих широкомасштабних операцій на Донбасі. Вони ніколи не надавали жодних доказів своїх заяв.

У лютому 2024 року прес-секретар росії Марія Захарова неправдиво стверджувала, що російські служби безпеки зірвали український план використання «аналога бойової хімічної речовини НАТО BZ». Крім того, Росія звинуватила Україну в розміщенні хімічної зброї на російській території, наприклад у Курській області. Знову ж таки, Росія не надає жодних доказів для цієї заяви. Це лише ще один приклад її спроби відвернути увагу від реальності неспровокованого вторгнення в Україну.

На відміну від брехливих тверджень росії, є значні докази того, що держава-агресор використовувала хімічні засоби боротьби з масовими заворушеннями та хімічну зброю, щоб витягнути українські війська з окопів для легкого вбивства. Це нагадує використання токсичних хімікатів під час Першої світової війни, що призвело до перших міжнародних зусиль щодо заборони хімічної зброї у війні. Щоб приховати ці дії, росія часто заявляє про свою жертву, заперечуючи використання своїх сил і відволікаючи увагу, звинувачуючи інших у хімічних атаках проти неї. Міжнародне співтовариство має оперувати перевіреними фактами та визначити неправдиві заяви росії чим вони є – дезінформацією.

Україна неодноразово повідомляла про хімічні атаки російських військ. Ці інциденти включають факти застосування проти Збройних сил України хімічних засобів боротьби з масовими заворушеннями та хімічної речовини хлорпікрин. Заяви України підтверджувалися повідомленнями російських військових, фотодоказами та свідченнями постраждалих українських військових.

4–5 березня 2025 року в Гаазі під час засідання Виконавчої ради Організації із заборони хімічної зброї (ОЗХЗ) делегація України представила докази, що рф застосовує хімічну зброю. Країна-агресорка системно порушує Конвенцію про заборону хімічної зброї. Глава делегації, заступник директора департаменту міжнародної безпеки МЗС України Андрій Касьянов наголосив на збільшенні випадків використання росією небезпечних хімічних речовин, зокрема хімічних засобів боротьби із заворушеннями, як методу ведення війни проти України. За даними Міністерства оборони, з лютого 2023 по лютий 2025 року було зафіксовано понад 6900 випадків застосування боєприпасів із хімічними речовинами.

За період з 24 грудня 2024-го до 24 січня 2025-го було зафіксовано 844 такі випадки, та ще понад 2100 звернень військовослужбовців до медичних закладів із симптомами хімічного ураження, зокрема, три летальні випадки. Україна надала звіт, та зазначила, що передані докази у формі чотирьох російських газових гранат і відповідних зразків ґрунту і трави, місять речовину CS, яка входить до складу засобів ведення боротьби із масовими заворушеннями. Ці гранати виготовляються на російських підприємствах, зокрема в науковому центрі «Прикладної хімії» та Науково-прикладному інституті прикладної хімії. Касьянов також підкреслив важливість подальшої ізоляції росії на міжнародній арені та недопущення її до складу Виконавчої ради ОЗХЗ третій рік поспіль.

Отже, під час сучасних бойових дій не можна недооцінювати важливість ведення радіаційної, хімічної та біологічної (РХБ) розвідки та радіаційного хімічного спостереження, збору та обробки інформації про РХБ обстановку, а також проведення лабораторних аналізів води, продуктів харчування та вміння використання сучасних засобів індивідуального і колективного захисту, а також впевнене застосування засобів, що містяться в індивідуальних аптечках.

Враховуючи все вище вказане, слід вживати серйозних заходів не тільки щодо запобігання можливим диверсіям але й вміти аналізувати, розуміти дезінформацію на тему РХБЯ загрози в засобах масової інформації, на платформах соціальних мереж та ефективно реагувати на неї.

Список використаних джерел:

1. Україна представила в Гаазі докази застосування росією хімічної зброї. 06 Березня 2025, URL: <https://ua.news/ua/world/ukrayina-predstavila-v-gaazi-dokazi-zastosuvannya-rosiyeyu-himichnoyi-zbroyi> (дата звернення 16.03.2025)
2. Вокс Україна. Фактчек заяв росії про хімічну зброю. 21 Січня 2025, URL: <https://voxukraine.org/faktchek-zayav-rosiyi-pro-himichnu-zbroyu> (дата звернення 17.03.2025)
3. https://biz.censor.net/news/3358118/u_bolgariyi_vybuhnuv_sklad_z_boyeprypamy_biznesmena_scho_postachav_zbroyu_ukrayini 02 Липня 2022 (дата звернення 17.03.2025)

ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ У ПРОТИДІЇ РХБЯ ЗАГРОЗАМ: ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ У КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Вікторія БІЛА

доктор юридичних наук, доцент,
Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України

Віталій ОНІЩЕНКО,

Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України

Сучасні виклики у сфері безпеки та оборони вимагають від держав створення ефективних механізмів протидії загрозам, пов'язаним із розповсюдженням і можливим застосуванням зброї масового ураження (ЗМУ). Успішна протидія ЗМУ вимагає розбудови не лише дієвої системи взаємодії між органами сектору безпеки і оборони, однак і формування механізмів та процедур координації діяльності органів публічної адміністрації, міжнародного співробітництва. Враховуючи євроінтеграційний вектор розвитку безпекового сектору України особливої уваги в цьому контексті заслуговує досвід Європейського Союзу (далі – ЄС). При цьому впровадження кращих європейських практик у сфері безпеки доцільно розпочати саме з підходів до оцінки сучасного стану спроможностей у сфері РХБЯ безпеки в Україні.

Ініціативою MASC–CBRN¹ було розроблено методологію оцінки національних спроможностей у сфері РХБЯ безпеки (далі – Методологія), окремі положення якої можуть бути використані для визначення стану взаємодії органів сектору безпеки і оборони України у протидії РХБЯ загрозам з метою її подальшого вдосконалення.

¹ MASC–CBRN – це ініціатива, що фінансується Європейською Комісією та спрямована на розробку інтегрованого та всеосяжного підходу до посилення спроможностей ЄС у запобіганні хімічним, біологічним, радіологічним і ядерним (ХБРЯ) подіям.

Перше на що варто звернути увагу – це складові РХБЯ безпеки, якими згідно з Методологією, є: 1) захищеність РХБЯ матеріалів, відповідної інформації та інфраструктури від нецільового використання та незаконного поводження; 2) забезпечення ефективного реагування на інциденти пов'язані із застосуванням РХБЯ-матеріалів [1]. Зважаючи на ті виклики, з які виникли в Україні у зв'язку із воєнним станом, до цього переліку варто додати й третю складову – реагування та подолання наслідків РХБЯ інцидентів в районах / територіях ведення бойових дій. Ці три складові РХБЯ безпеки на наш погляд перебувають у стійкому взаємозв'язку загального, особливого та одиничного. Водночас наявність процедур взаємодії органів сектору безпеки і оборони щодо забезпечення стану захищеності РХБЯ матеріалів, інформації та інфраструктури, пов'язаної з ними, не означитиме ефективності такої взаємодії під час реагування на інцидент, пов'язаний із застосуванням РХБЯ матеріалів. Як зазначено у документах Робочої Групи із запобігання та реагування на застосування ЗМУ Цільової групи ООН з реалізації заходів боротьби з тероризмом (СТІТФ) наявності самого факту та процедур двосторонньої / багатосторонньої взаємодії між органами публічної адміністрації (міжнародними інституціями) недостатньо. Важливим і необхідним є встановлення спеціально визначених каналів комунікації та процедур взаємодії під час реагування на РХБЯ-інциденти [2]. При цьому за для забезпечення ефективності взаємодії у разі настання інциденту, пов'язаному із застосуванням РХБЯ матеріалів, координація спільних дій усіх залучених до реагування на такий інцидент суб'єктів повинна бути забезпечена заздалегідь.

Повертаючись до Методології, важливо зазначити, що власне спроможностями у сфері РХБЯ-безпеки, оцінку яких пропонується здійснити, вважаються:

- нормативно-правові акти, що врегульовують процедури взаємодії між суб'єктами реагування, використання необхідної інфраструктури, стратегічні акти, стандартні операційні процедури тощо;
- суб'єкти реагування, а саме відповідальні органи публічної адміністрації та недержавні суб'єкти, призначені відповідальні посадові особи тощо;
- особи, що мають необхідні компетентності для реалізації визначених для них функцій під час запобігання/реагування на РХБЯ інциденти [1].

Для вимірювання цих спроможностей використовуються 4 критерії: нормативний, інституційний, процедурний та технічний. Під час оцінки пропонується дати відповідь на індикативні запитання, що дозволяють визначити чи досягаються цілі РХБЯ безпеки. Нижче ми наведемо деякі з цих питань, що дозволять оцінити стан організації взаємодії органів сектору безпеки і оборони у протидії РХБЯ загрозам.

Отже, під час оцінки за нормативним критерієм необхідно звернути увагу на те, чи наявні програмно-цільові акти з питань складових РХБЯ-безпеки, які суб'єкти були залучені до формування державної політики у цій сфері та як вироблена політика реалізована у нормативно-правових актах, як визначено ролі, права та обов'язки суб'єктів реагування на РХБЯ інциденти, які національні стандарти, рекомендації, тактики, технології та процедури визначають питання РХБЯ-безпеки, чи гармонізовані вони з міжнародним законодавством та/або стандартами і кращими практиками [1].

Нормативний критерій є одним із ключових в оцінці ефективності взаємодії органів сектору безпеки і оборони у протидії РХБЯ загрозам. Оскільки лише вироблені та формалізовані у нормативно-правових актах конкретні процедури взаємодії дозволяють стверджувати про наявність правових підстав для виконання тієї чи іншої функції під час запобігання\реагування на РХБЯ інцидент. В той же час формалізації лише процедури вочевидь не достатньо. Перш за все необхідно визначити компетенцію кожного органу публічного адміністрування залученого до забезпечення РХБЯ-безпеки з урахуванням усіх трьох її складових наведених вище, а також визначити порядок фінансування та технічного забезпечення цієї діяльності.

Саме ці аспекти підлягають оцінці в межах інституційного критерію. Під час визначення стану спроможностей за цією ознакою необхідно визначитись який орган державної влади відповідальний за формування державної політики у сфері РХБЯ безпеки, які органи на державному та регіональному рівнях залучені до виконання функцій у сфері РХБЯ безпеки, як розподілені їх ролі, чи наявні міжвідомчі інституції (наприклад, робочі групи), що виконують функції у сфері РХБЯ безпеки [1]. Окремо звертається увага на інституційне забезпечення міжнародної співпраці та взаємодії, а саме ратифіковані міжнародні договори у сфері РХБЯ безпеки, наявність

представництва у міжнародних організаціях з питань РХБЯ безпеки, національних контактних пунктів тощо.

Процедурний критерій призначений для визначення рівня взаємодії та обміну інформацією, а саме: як суб'єкти забезпечення РХБЯ безпеки здійснюють обмін інформацією між собою, зокрема під час настання РХБЯ інциденту, яким чином буде оприлюднена інформація про РХБЯ інцидент у разі його настання, які суб'єкти будуть відповідальними за повідомлення про настання РХБЯ інциденту громадськості та міжнародним організаціям [1]. Також саме цей критерій вимагає оцінити, які основні функції виконуються на національному та регіональному рівні для запобігання нецільовому використанню та незаконному поводженню з РХБЯ-матеріалами.

Технічна оцінка стосується визначення інфраструктури та обладнання доступних для забезпечення РХБЯ безпеки, а також наявності відповідних навчальних програм та тренінгів для суб'єктів, залучених до забезпечення РХБЯ безпеки. Також передбачається, що буде визначено державний орган, що відповідає за технічне забезпечення виконання функцій у сфері РХБЯ-безпеки, а також порядку фінансування виконання цих функцій [1].

Загалом Методологія надає початковий орієнтир для визначення основних вимог до розбудови системи РХБЯ безпеки. Названі критерії можуть бути використані як при проведенні наукових досліджень, так і під час вдосконалення взаємодії органів сектору безпеки і оборони у протидії РХБЯ загрозам.

Список використаних джерел:

1. Methodology for nation-level capacity assessment. URL: <https://masc-cbrn.eu/publications/>.
2. Ensuring Effective Interagency Interoperability and Coordinated Communication in Case of Chemical and/or Biological Attacks. https://www.un.org/counterterrorism/sites/www.un.org.counterterrorism/files/uncct_ctitf_wmd_wg_project_publication_final.pdf.

МІЖНАРОДНІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАПОБІГАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ХІМІЧНОЇ ЗБРОЇ

Микола КОРЧАГІН

кандидат наук з фізичного виховання та спорту,
доцент, заслужений тренер України,
завідувач кафедри Національного юридичного
Університету імені Ярослава Мудрого

Відповідно до міжнародного права використання хімічної зброї є злочином проти людства [1].

Протистояння загрозам від зброї масового ураження є дуже важливим завданням сучасного світу [2]. Організація ООН відіграє ключову роль у цьому питанні, сприяючи міжнародній співпраці та контролю над поширенням таких видів зброї. Крім того, багато країн мають свої власні програми та агентства, спрямовані на запобігання поширенню та застосуванню зброї масового ураження, а також розробку відповідних стратегій безпеки [3, 4]. Однією з таких є Організація із заборони хімічної зброї (далі – ОЗХЗ) – незалежна міжнародна організація, створена за підтримки ООН 29 квітня 1997, після набуття чинності Конвенції про заборону хімічної зброї (далі – КЗХЗ), відкритої до підписання в січні 1993 року [5].

Головні завдання ОЗХЗ – забезпечення контролю за дотриманням заборони на використання хімічної зброї, ліквідації її запасів, сприяння розвитку співпраці в галузі мирної хімії, надання допомоги державам у забезпеченні захисту від хімічної зброї, забезпечення нерозповсюдження хімічної зброї. Вона стежить за дотриманням і виконанням КЗХЗ і встановлює умови для знищення хімічної зброї. Штаб-квартира розташована в Гаазі (Нідерланди). До організації приєдналося 190 країн-учасниць (за станом на жовтень 2013 року).

Станом на початок 2004 року 95% держав-учасниць надали свої дані в ОЗХЗ. Шість держав оголосили про те, що вони володіють запасами хімічної зброї (Албанія, Індія, Лівія, Росія, США та інша держава-учасниця, яка побажала, щоб її назва не згадувалося в офі-

ційних документах ОЗХЗ). Загалом ці запаси становили близько 70 тис. тонн отруйних сполук різних типів. З них нервово-паралітичні отруйні речовини – VX (28%), зарин (22%), зоман (13%) становили 63%, шкірнонаривної (переважно іприт та люїзит) 35%. Решта 2% припадали на бінарну хімічну зброю та різні токсичні відходи.

Станом на 7 липня 2023 року, згідно повідомлення ОЗХЗ, у світі знищили всі заявлені запаси хімічної зброї, які були оголошені усіма державами-учасницями КЗХЗ. Відповідно до вимог КЗХЗ будь-які спроби набути чи використовувати хімічну зброю є недопустимими і «караються законом». Тому на даний час міжнародними організаціями впроваджується безліч заходів із притягненням росії до відповідальності у зв'язку із застосуванням хімічної зброї в Україні.

КЗХЗ передбачає можливість проведення інспекцій за запитом. Інспекція за вимогою може проводитися в будь-якій державі-учасниці за запитом іншої держави-учасниці без права відмови з метою прояснення або вирішення будь-якого питання, що стосується можливого недотримання Конвенції. Держава, яка звернулася в інспекцію з запитом, зобов'язана обмежувати запит на інспекцію рамками Конвенції та подавати у запиті всю відповідну інформацію, на основі якої виникло занепокоєння. Кожна держава-учасниця повинна утримуватися від необґрунтованих запитів, уникаючи зловживань. Держава зобов'язана надавати доступ у межах запиту, виключно з метою встановлення фактів, що мають відношення до занепокоєння іншої держави щодо можливого недотримання Конвенції.

КЗХЗ передбачає надання державам-учасникам допомоги та захисту у разі застосування проти них або загрози застосування хімічної зброї. Відповідно до положень Конвенції така допомога може передбачати надання державам-учасникам засоби виявлення та системи сигналізації, захисного та дегазаційного обладнання та засобів дегазації, медичних антидотів та засобів лікування, а також консультування з будь-яких захисних заходів.

ОЗХЗ є однією з основних складових системи міжнародної безпеки, яка працює на знищення одного з найнебезпечніших видів зброї масового знищення. Співпраця українських правоохоронців із такими організаціями як ОЗХЗ у напрямку збо-

ру, оформлення та доведення доказів є запорукою притягнення до відповідальності російських злочинців, що здійснюють злочини проти людства.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення. Ратифіковано Законом України N 187-XIV (187–14) від 16.10.98. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182#Text (дата звернення: 14.03.2025).

2. Пономарьов В. Організація протидії загрозам від зброї масового ураження. Міжнародна науково-практична конференція «СБУ в умовах війни в Україні: сучасні реалії та інноваційні стратегії забезпечення національної безпеки». Київ: Алерта, 2024. С. 188–189.

3. Пономарьов В.О., Євтушенко І.В. Роль міжнародних організацій у запобіганні використанню зброї масового ураження. *Законодавчі аспекти протидії особливо небезпечним злочинам в Україні*. Київ: Алерта, 2024. С. 325–328.

4. Міжнародна програма запобігання розповсюдженню зброї масового ураження (ICP). URL: <https://ua.usembassy.gov/uk/embassy-uk/kyiv-uk/sections-offices-uk/defense-threat-reduction-office-uk/international-counterproliferation-program-icp/> (дата звернення: 14.03.2025).

5. Організація із заборони хімічної зброї. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Організація_із_заборони_хімічної_зброї (дата звернення 14.03.2025).

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МАСОВОГО ВИКОРИСТАННЯ БОЙОВИХ ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН

Ігор КРАЙНОВ

доктор технічних наук, професор
Заслужений діяч науки та техніки України
головний науковий співробітник
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

Костянтин ЧЕРНІГІВСЬКИЙ

судовий експерт
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

Агресивні дії росії супроводжуються масовим, чрезмерно інтенсивним і часто не виправданим використанням різного виду боєприпасів – артилерійських снарядів, авіабомб, різного виду мін, безпілотних повітряних суден тощо. На жаль, ці боєприпаси використовуються російською стороною не тільки для ураження військових цілей, дуже часто нападу піддаються мирне населення, цивільна інфраструктура і об'єкти природного середовища.

Наприклад, щодня тільки артилерійських снарядів може використовуватися до 20 тисяч. Середня вага вибухової речовини в одному снаряді складає приблизно 5 кг. Температура вибуху досягає 4500°C. Внаслідок вибуху 1 кг вибухівки утворюється до 1000 л тільки газоподібних продуктів. Завдяки дуже високій температурі вибуху, крім газоподібних речовин, утворюються тверді сильно дисперговані частинки, що містять практично всі хімічні елементи, що входять до складу речовин і матеріалів, з яких був виготовлений боєприпас, а також речовин і матеріалів, в середовищі яких стався вибух та продуктів їх взаємодії в результаті реакцій

термолізу. Все це значно збільшує сумарні вагу і об'єм продуктів вибуху.

Таким чином, в продуктах вибуху можуть перебувати важкі метали, такі як мідь, цинк, нікель, свинець, кобальт, сурма, олово, вісмут, ртуть, кадмій, уран, талій тощо. Ці хімічні елементи можуть знаходитися як у вигляді диспергованих металевих частинок, так і у вигляді найрізноманітніших простих і складних сполук. В результаті реакцій термолізу полімерів і пластмас що входять до складу компонентів, які потрапили в високотемпературну зону вибуху, утворюються органічні, металоорганічні сполуки, в першу чергу стійкі органічні забруднювачі, органічні пероксиди і т.п. Всі ці елементи і сполуки знаходяться в газоподібному середовищі, що утворилася в результаті горіння вибухових речовин, в якій присутні пари води.

У такому гетерофазному середовищі під впливом високої температури і тиску утворюються ідеальні умови для утворення аерозолів [1] складної будови і складу [2], що мають високу інгаляційну токсичність і здатність легко взаємодіяти з компонентами природного середовища, в першу чергу, компонентами атмосфери.

Таких аерозолів утворених внаслідок вибуху, тільки при використанні зазначеної вище кількості артилерійських снарядів, щодня може утворюватися до 100 000 м³, що за 1000 днів війни орієнтовно складе близько 60 мільйонів тонн аерозолів.

Властивості аерозолів вибуху істотно відрізняються в гіршу сторону для атмосфери, інших компонентів природного середовища і людини в порівнянні з властивостями аерозолів, що утворюються при лісових пожежах, пожежах нафтопромислів, виверження вулканів або промислового виробництва. Тому при відносно меншій кількості, їх негативний вплив може бути істотно вище, ніж «класичних» аерозолів та інших «парникових» газів.

Це пов'язано з тим, що аерозолі вибуху мають високу селективну реакційну здатність до озону та кисню; вони мають дуже високу «парникову» здатність; їх електрофізичні властивості (наявність металевих частинок) впливають на фізику атмосферних явищ, таких як утворення електростатичної електрики хмар та електропровідність атмосфери. Трансформація аерозолів вибуху призводить до утворення вільних радикалів і іон-радикалів, що володіють надзвичайною реакційною здатністю і токсичністю.

Не дивлячись на те, що їх фізичні, фізико-хімічні та хімічні властивості на теперішній час вивчені недостатньо, можна стверджувати, що вплив аерозолів вибуху бойових вибухових речовин в першу чергу дуже сильно погіршує стан земної атмосфери та створює негативний вплив на всі компоненти навколишнього середовища.

Список використаних джерел:

1. Аерозолі – дисперсні системи: Монографія / Чекман І.С., Си-
рочая А.О., Андрієва С.В., Макаров В.О. / – Х: «Цифрова друкарня
№ 1», – 2013. – 100 с. URL: https://udhtu.edu.ua/tezy_sppczb_2024.
(дата звернення 21.03.2025)

2. Аерозолі в атмосфері. «Методика і апаратне забезпечення
дослідження атмосферного аерозолію та валідації супутникових
досліджень аерозолію та озону в атмосфері Землі» – проект назем-
ної підтримки космічного експерименту «Аерозоль-UA (NAS)».
URL: https://www.mao.kiev.ua/vchs/Tem_plan_2015. (дата звернен-
ня 21.03.2025)

ПОСИЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ПРОТИДІЇ РОЗПОВСЮДЖЕННЮ ЗБРОЇ МАСОВОГО УРАЖЕННЯ: ВИКЛИКИ, СТРАТЕГІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

Ірина КУЧИНСЬКА

кандидат фармацевтичних наук

головний науковий співробітник

Українського науково-дослідного інституту

спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

Зброя масового ураження (ЗМУ) є однією з найбільших загроз сучасному світу, оскільки її застосування може призвести до катастрофічних наслідків для людства та навколишнього середовища. Враховуючи глобальність цієї загрози, міжнародне співробітництво

у протидії розповсюдженню та застосуванню хімічної, біологічної, радіологічної та ядерної (ХБРЯ) зброї є ключовим елементом міжнародної безпеки. Для ефективної протидії цьому явищу необхідні не лише національні заходи, а й активна співпраця між державами та міжнародними організаціями.

Міжнародне співробітництво у боротьбі з розповсюдженням ЗМУ ґрунтується на важливих міжнародних договорах. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ, 1968 рік) забезпечує ядерний контроль, запобігає поширенню ядерної зброї, сприяє мирному використанню ядерної енергії та передбачає її поступове роззброєння. Конвенція про заборону хімічної зброї (КХЗ, 1993 рік) забороняє виробництво, накопичення й застосування хімічної зброї. Конвенція про біологічну та токсинну зброю (КБТЗ, 1975 рік) обмежує використання біологічних агентів і токсинів у військових цілях. Крім того, Рада Безпеки ООН ухвалює резолюції, що вводять санкції проти порушників і реагують на загрози застосування ЗМУ.

Основними міжнародними організаціями, що контролюють ЗМУ, є МАГАТЕ та ОЗХЗ. МАГАТЕ здійснює моніторинг ядерних програм та сприяє мирному використанню ядерної енергії відповідно до міжнародних стандартів. ОЗХЗ контролює дотримання заборони хімічної зброї, проводячи інспекції та розслідування порушень, а також надаючи технічну підтримку державам-учасникам. Важливими ініціативами також є Група Великої Сімки (G7) та Глобальне партнерство з нерозповсюдження ЗМУ, які координують зусилля з боротьби з тероризмом і розповсюдженням ЗМУ.

Проте, незважаючи на існуючі механізми контролю, загроза ЗМУ залишається значною. Терористичні організації можуть прагнути до її здобуття, а деякі держави продовжують розробляти подібні програми. Глобалізація та новітні технології збільшують ці ризики, тому посилення санкцій і контролю над порушниками залишаються ключовими завданнями.

Для посилення міжнародної протидії ЗМУ необхідна тісна співпраця між державами. Важливими аспектами є: моніторинг та контроль за допомогою супутникових систем, штучного інтелекту та інших технологій для виявлення загроз; міжнародне партнерство в рамках НАТО, ООН та ЄС для розробки спільних стратегій; а також освіта й підготовка фахівців через навчання та тренінги для швидкого реагування на ХБРЯ загрози. Важливим є досвід участі

Експертної служби Служби безпеки України в проєкті «TRIGLAV», спрямованому на поліпшення безпеки на словацько-українському кордоні, що є частиною Шенгенської зони. Проєкт має на меті усунення розбіжностей у технічних можливостях сил безпеки обох країн та сприяння стабільності в прикордонній зоні.

Проєкт «TRIGLAV» також включає вдосконалення механізмів спільного реагування, створення навчальної системи та проведення міжнародних навчань. Основними завданнями є координація правоохоронних органів двох країн, впровадження системи швидкого реагування та розширення співпраці з міжнародними партнерами. У ньому беруть участь Міжнародний дослідницький центр зі зниження ризиків ХБРЯ, Державна прикордонна служба України, Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ Словаччини та Норвезьке управління радіаційної та ядерної безпеки. Проєкт заснований на попередньому досвіді та передбачає створення системи навчання для спеціалістів, оснащення правоохоронців сучасними засобами виявлення та захисту і посилення контролю за транскордонним переміщенням небезпечних речовин.

Співпраця між Україною та Словаччиною у протидії незаконному обігу ХБРЯ матеріалів триває вже понад шість років. З 2017 року проєкт «SOS Alert Solution» виявив недоліки координації між компетентними органами обох країн, що стало основою для запуску проєкту «TRIGLAV». Це відповідає на зростання терористичних загроз у ЄС і інтерес злочинних угруповань до ХБРЯ матеріалів, значна частина яких походить з країн колишнього Радянського Союзу і перетинає кордон України з ЄС.

Посилення міжнародного співробітництва у протидії розповсюдженню та застосуванню зброї масового ураження є важливим кроком до забезпечення глобальної безпеки. Спільні зусилля держав та міжнародних організацій дозволять зупинити цю загрозу та забезпечити стабільність у світі, зменшуючи глобальні ризики.

СПІЛЬНІ ДІЇ СИЛ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ ЗМУ: ВИКЛИКИ, ДОСВІД, КООРДИНАЦІЯ

Віктор ЛАЗОРЧИК

здобувач вищої освіти I курсу

Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Нинішня безпекова ситуація в Україні стала загрозою, пов'язаною з можливим застосуванням зброї масового знищення (хімічної, біологічної, радіологічної та ядерної зброї) через повну агресію Російської Федерації. У цьому контексті скоординовані дії сил безпеки і оборони України є вкрай важливими для оперативного реагування, усунення ризиків, захисту населення та довкілля.

Одним із ключових викликів є те, що зброю масового знищення можна використовувати не лише як зброю масового знищення в буквальному сенсі, а й як засіб терору, дестабілізації регіонів, дезорганізації влади та посягання на життєво важливі функції держави. Особливо це стосується критичної інфраструктури – атомних електростанцій, хімічних заводів, біологічних лабораторій, сховищ токсичних матеріалів тощо [1].

Другий виклик – це недостатня готовність частини регіональних підрозділів до комплексного реагування на надзвичайні ситуації такого типу. Часто відсутні чіткі міжвідомчі алгоритми, стандартизовані протоколи, ефективна система оповіщення населення. Крім того, варто враховувати недосконалість чинної нормативно-правової бази, фрагментарність повноважень між установами та обмежене технічне забезпечення, особливо у прикордонних і прифронтових регіонах.

Третім викликом є необхідність протидії інформаційно-психологічним наслідкам загрози ЗМЗ. Навіть чутки чи провокації щодо можливого використання хімічної чи біологічної зброї можуть викликати паніку, порушити системи охорони здоров'я та логістичні мережі. Силовики повинні бути готові комплексно протидіяти як фізичній, так і інформаційній складовій цієї загрози.

Після засідання Ради безпеки у 2014 році, а особливо починаючи з 2022 року, Україна почала активно формувати систему реагування на загрозу можливого застосування зброї масового знищення. Суттєві

зміни відбулися у сфері практичної підготовки Збройних Сил України, ДСНС, СБУ, Національної гвардії та Національної поліції [2].

Наступні фактори відіграють важливу роль у формуванні національного досвіду:

- Спільне міжвідомче навчання, яке включає такі сценарії, як хімічне та біологічне зараження, евакуація персоналу та нейтралізація вибухових або токсичних матеріалів;
- взаємодія з міжнародними партнерами, зокрема в рамках програм НАТО, ЄС та ООН, які забезпечують Україну обладнанням радіохімічного моніторингу, мобільними лабораторіями та засобами індивідуального захисту; [3].
- Ліквідувати наслідки атак на хімічні підприємства, склади небезпечних матеріалів та реагувати на реальні випадки можливих спроб застосування окупаційними військами отруйних речовин. Позитивним є також досвід створення груп швидкого реагування у складі ДСНС та служби безпеки України, особливо в районах активних бойових дій. Ці групи оснащені сучасними засобами радіологічного, хімічного та біологічного контролю, проходять відповідне навчання та координуються з місцевою владою. [2].

Одним із визначальних факторів ефективної відповіді на зброю масового знищення є чітка міжвідомча координація. Наразі в Україні впроваджуються такі методи:

- Створення міжвідомчих ситуаційних центрів на національному та регіональному рівнях для забезпечення координації у разі виникнення надзвичайних ситуацій, пов'язаних із зброєю масового знищення;
- Єдине сховище для спостереження та попередження для моніторингу потенційних загроз у реальному часі;
- гармонізовані процедури реагування, зокрема розробка національних планів реагування на надзвичайні ситуації техногенного та біологічного характеру відповідно до стандартів НАТО та ЄС; [3].
- До процесу розробки нових моделей реагування та вдосконалення професійної підготовки експертів залучені наукові установи та фахові підрозділи [4].

Вдалим прикладом ефективної координації став ворожий обстріл 2023 року потенційно хімічно небезпечних об'єктів у Хар-

ківській області, де спільними діями ДСНС, СБУ, Збройних Сил України та місцевої влади не лише ліквідовано загрозу, а й уникнуто жертв серед мирного населення. Водночас координація має бути постійною, а не лише тоді, коли ситуація загострюється.

Необхідно:

- Реалізація спільних міжвідомчих навчальних програм;
- Розробити уніфіковане середовище обміну цифровими даними;
- спростити систему управління реагуванням на надзвичайні ситуації шляхом впровадження принципів антикризового управління;
- Підвищити роль громадського контролю за використанням ресурсів у цій сфері. [5].

ВИСНОВКИ

Україна вже має унікальний досвід протидії загрозам ЗМЗ, але рівень викликів зростає. Для підвищення ефективності дій спільних сил безпеки необхідно продовжити реформування сектору безпеки за такими напрямками:

- Розвивати міжсекторальне співробітництво,
- Підвищення професіоналізму персоналу,
- Модернізація технологічної бази,
- Інтеграція в євроатлантичну систему безпеки.

Протидія загрозі зброї масового знищення є не лише оборонною функцією, а й невід'ємною частиною цивільної безпеки, наукового потенціалу, стратегічного прогнозування та національної стабільності.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII.
2. Стратегія біобезпеки та біозахисту України на період до 2025 року. Указ Президента України від 14.04.2021 № 149/2021.
3. NATO Handbook on the Protection Against Chemical and Biological Agents, 2020.
4. Стратегія біобезпеки та біозахисту України на період до 2025 року. Указ Президента України від 14.04.2021 № 149/2021.
5. Oversight and Intelligence in Ukraine's Security Sector. URL: https://ukrainesecuritysector.com/wp-/2017/04/oversight_inte-1_ukraine_UKR.pdf. (дата звернення 10.01.2025)

ВИМОГИ ДО ЗАХИСНОГО СПОРЯДЖЕННЯ ДЛЯ РОБОТИ В ХІМІЧНО-АКТИВНИХ СЕРЕДОВИЩАХ

Віктор ПОНОМАРЬОВ

доктор філософії,

професор кафедри Національного юридичного

Університету імені Ярослава Мудрого

Для захисту працівників під час роботи в хімічно-активних середовищах застосовується спеціальний одяг, до якого повинні висуватися вимоги, дотримання яких дозволяє безпечно для людського організму перебувати у таких середовищах та виконувати поставлені завдання. Основні вимоги спеціального одягу такі:

1. Захист від хімічної активності речовин (одяг повинен бути виготовлений з матеріалів, стійких до проникнення та руйнування під дією хімічних речовин (кислоти, луги, розчинники тощо). Вибір матеріалу залежить від конкретного середовища: наприклад, полімерні матеріали (ПВХ, неопрен, бутилова гума) часто застосовуються для кислотних середовищ).

2. Конструктивні вимоги, герметичність (захисний одяг повинен щільно прилягати, забезпечуючи мінімізацію контактів зі шкідливими речовинами. Наявність ущільнень у місцях можливого проникнення (манжети на рукавах, штанинах, комірах). Одяг може бути одноразовим або багаторазовим з можливістю очищення та дезінфекції).

3. Механічна міцність (стійкість до порізів, розривів та проколів, особливо якщо робота передбачає фізичний контакт із твердими або гострими предметами).

4. Повітропроникність та комфорт (для тривалої роботи необхідно забезпечити належний рівень вентиляції для уникнення перегрівання та підвищення комфорту).

5. Водонепроникність та стійкість до вологи (стійкість до рідких та газоподібних хімічних речовин).

6. Вимоги до обробки та догляду (багаторазовий одяг повинен легко очищуватися без втрати захисних властивостей).

7. Додаткові засоби захисту (захисні рукавички, окуляри, маски, респіратори, протигази або спеціальні шоломи необхідні відповідно до характеру середовища).

Вимоги до захисного одягу регулюються стандартами. В Україні спеціальний одяг перевіряється на відповідність ДСТУ та нормативних актів з охорони праці.

При ліквідації хімічних інцидентів різні організації дотримуються специфічних вимог щодо захисного одягу, залежно від рівня небезпеки та типу хімічних речовин.

Рівні захисту спеціального одягу та засобів індивідуального захисту (далі – ЗІЗ) в Україні регламентуються низкою нормативно-правових актів та державних стандартів. Основні документи, що визначають вимоги до ЗІЗ, включають:

1. Технічний регламент засобів індивідуального захисту, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 771 [1]. Цей документ встановлює загальні вимоги до ЗІЗ, їх відповідності та процедури оцінки відповідності.

2. Положення про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту, затверджене наказом Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 24 березня 2008 року № 53 [2]. Це положення регламентує порядок забезпечення працівників ЗІЗ, їх використання та облік.

3. Норми безоплатної видачі спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту працівникам підприємств, затверджені наказом Міністерства соціальної політики України від 29 серпня 2018 року № 1240 [3]. Ці норми визначають перелік та обсяги ЗІЗ, що надаються працівникам безкоштовно.

Державні стандарти України (ДСТУ) встановлюють технічні вимоги до різних видів захисного одягу, наприклад: ДСТУ EN ISO 13688:2016 «Одяг захисний. Загальні вимоги» визначає загальні характеристики захисного одягу [4], ДСТУ EN ISO 20471:2016 «Одяг підвищеної видимості. Методи випробування та вимоги» встановлює вимоги до одягу, що забезпечує видимість працівника в умовах недостатнього освітлення [5]. Ці документи забезпечують стандартизацію та контроль якості спеціального одягу та ЗІЗ, гарантують їхню ефективність у захисті працівників від виробничих ризиків та небезпек.

Рівні захисту спеціального одягу визначаються залежно від типу небезпеки, з якою може зіткнутися працівник, і діляться на чотири основні рівні:

Рівень А (максимальний захист) забезпечує повний захист шкіри, дихальних шляхів та очей від небезпечних речовин. Використовується в умовах з невідомими або висококонцентрованими небезпечними речовинами. **Комплект рівня захисту А включає:**

- повністю герметичний хімічно стійкий комбінезон,
- дихальний апарат з подачею стисненого повітря (SCBA),
- хімічно стійкі рукавички (двошарові),
- хімічно стійкі черевики з захистом від проколів.

Рівень В (високий захист дихальних шляхів) використовується коли є небезпека вдихання токсичних парів, газів або частинок, але шкіра не є головним ризиком. **Комплект включає:**

- неконструктивний хімічно стійкий одяг (комбінезон або костюм),
- дихальний апарат з подачею стисненого повітря (SCBA),
- хімічно стійкі рукавички,
- хімічно стійкі черевики.

Рівень С (помірний захист) використовується коли відомо, що концентрація небезпечних речовин є низькою або вони не проникають через шкіру. **Комплект включає:**

- хімічно стійкий одяг (комбінезон або костюм),
- фільтруючий протигаз або респіратор з відповідним фільтром,
- хімічно стійкі рукавички,
- хімічно стійкі черевики.

Рівень D (мінімальний захист) застосовується в ситуаціях, де відсутні небезпечні речовини або ризики. **Комплект рівня захисту D включає:**

- звичайний робочий одяг (комбінезон, куртка, штани),
- захисні рукавички та взуття (якщо необхідно).

Вибір рівня захисту залежить від типу небезпечних речовин та їх концентрації, шляхів потрапляння речовин в організм (дихальні шляхи, шкіра, очі) та умов навколишнього середовища та характеру роботи.

Список використаних джерел:

1. Технічний регламент засобів індивідуального захисту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771-2019> (дата звернення 14.03.2025).
2. Положення про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0446-08> (дата звернення 14.03.2025).
3. Норми безоплатної видачі спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту працівникам підприємств. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1078> (дата звернення 14.03.2025).
4. ДСТУ EN ISO 13688:2016 «Одяг захисний. Загальні вимоги». URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=67538 (дата звернення 14.03.2025).
5. ДСТУ EN ISO 20471:2016 «Одяг підвищеної видимості. Методи випробування та вимоги». URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=71631 (дата звернення 14.03.2025).

ІСТОРИЧНА РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ІЗ ЗАБОРОНИ ХІМІЧНОЇ ЗБРОЇ У МІЖНАРОДНІЙ СИСТЕМІ ХІМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПРОТИДІЇ РОЗПОВСЮДЖЕННЮ І ЗАСТОСУВАННЮ ХІМІЧНОЇ ЗБРОЇ ЯК ЗБРОЇ МАСОВОГО УРАЖЕННЯ

Олена ТАРАХНО

доктор технічних наук, професор,
Національний університет цивільного захисту України

Хімічні загрози для України є надзвичайно актуальними особливо сьогодні, коли велика кількість хімічних об'єктів високого ризику піддається обстрілам і руйнуванню внаслідок бойових дій.

Крім того, зафіксовано безліч випадків застосування російськими військовими хімічних засобів боротьби з заворушеннями, хоча застосування таких агентів «як засобу ведення війни» порушує міжнародні угоди і вважається воєнним злочином.

У міжнародній системі хімічної безпеки і захисту провідну роль відіграє Організація із заборони хімічної зброї (ОЗХЗ). Її діяльність спрямована на повну заборону виробництва, зберігання, застосування та поширення хімічної зброї (ХЗ), а також на забезпечення світової спільноти механізмами контролю за виконанням цих зобов'язань.

Використання отруєної зброї як метод ведення війни практикувалося з давніх часів. Заборона використання отрут у війні здається майже такою ж стародавньою, як і сама ХЗ. Масштабне використання ХЗ під час Першої світової війни широко засуджувалося міжнародним співтовариством. Використання ХЗ знову заборонили міжнародними документами. У 1925 р. 37 держав підписали Женевський протокол щодо заборони застосування хімічної та біологічної зброї під час війни. Упродовж майже семи десятиліть Протокол залишався єдиним документом у сфері заборони ХЗ. Проте, Женевський протокол не забороняв розробку, виробництво та накопичення запасів ХЗ або володіння нею. А отже розробка нових високотоксичних речовин продовжувалась. За час Холодної війни СРСР, США і західні держави накопичили сумарно понад 90 тисяч тон БОР, створивши реальну загрозу їх застосування у разі виникнення воєнного конфлікту. Припускають, що після другої світової війни і до початку 90-х років ХЗ застосовували понад 20-ти країн світу у десятках збройних конфліктів по всьому світу.

Хімічна зброя має певні переваги у порівнянні зі звичайною зброєю, що робить її зброєю масового ураження:

- висока токсичність отруйних речовин (ОР), що дозволяє призводити до тяжких і смертельних уражень за дуже малих доз (токсичність сучасних ОР у порівнянні з першою ХЗ зросла майже у 2000 разів);
- біохімічний механізм уражаючої дії ОР на живі організми;
- об'ємний характер дії ОР, який полягає у забрудненні приземного шару повітря на значній площі;
- можливість проникати всередину військової техніки, будівлі, споруди й уражати незахищену живу силу, яка знаходиться там;

- тривалість дії внаслідок здатності ОР зберігати певний час свої уражаючі властивості на місцевості та в атмосфері;
- складність своєчасного виявлення факту застосування противником такої зброї масового ураження і встановлення типу ОР;
- можливість керувати характером і ступенем ураження живої сили, потужний морально-психологічний ефект впливу на людей;
- можливість вибірково уражати лише живу силу противника без руйнування будівель і знищення матеріальних засобів;
- необхідність використання для захисту від ураження ХЗ і під час ліквідації наслідків її застосування різноманітного комплексу спеціальних засобів хімічної розвідки, індивідуального та колективного захисту, дегазації, санітарної обробки, антидотів тощо.

Крім того, результатом застосування ХЗ можуть бути важкі екологічні та генетичні наслідки, ліквідація яких вимагатиме багато часу та коштів.

Широкомасштабне використання ХЗ під час війни у В'єтнамі і в ірано-іракській війні стало новим потужним поштовхом для міжнародного обговорення питання щодо заборони хімічної та біологічної зброї. У 1992 р. Конференція з роззброєння надала Генеральній Асамблеї ООН текст Конвенції про заборону хімічної зброї. 29 квітня 1997 р. Конвенція про заборону хімічної зброї (КХЗ) набула чинності і стала першою у світі багатосторонньою угодою у галузі роззброєння, що передбачає не тільки заборону застосування ХЗ під час військових конфліктів, але заборону на виробництво і накопичення ХЗ, і найголовніше, повну ліквідацію цілого класу зброї масового ураження під глобальним міжнародним контролем протягом встановленого терміну [1].

Контроль за виконанням мандату Конвенції, дотриманням державами-учасницями (Д-У) її статей здійснює міжнародна Організація із заборони хімічної зброї (ОЗХЗ). Приєднання держави до КХЗ означає автоматичне набуття членства в ОЗХЗ.

Ключовими положеннями КХЗ є:

- заборона виробництва та застосування ХЗ;
- ліквідація (або використання з іншою метою) потужностей з виробництва ХЗ;

- знищення всіх запасів ХЗ;
- взаємодопомога між державами та взаємодія з ОЗХЗ у разі застосування ХЗ;
- інспекції ОЗХЗ з метою контролю за виробництвом хімікатів, з яких може бути виготовлена ХЗ;
- міжнародне співробітництво у мирному використанні хімікатів у відповідних галузях.

Найважливішим результатом діяльності ОЗХЗ є широке впровадження Конвенції у світі. Членами ОЗХЗ станом на 2023 рік стали 193 держави; під захистом КХЗ знаходиться 98% населення земної кулі, а під контролем знаходиться 98% світової хімічної промисловості. Лише чотири держави світу залишаються поза Конвенцією: Ізраїль Конвенцію підписав, але не ратифікував, 3 держави не приєдналися до КХЗ: Єгипет, Північна Корея і Південний Судан. Є великі підозри, що деякі з цих країн володіють запасами ХЗ.

Як виконавчий орган КХЗ, ОЗХЗ разом із 193 Д-У контролює глобальні зусилля щодо остаточної ліквідації ХЗ. 7 липня 2023 р. ОЗХЗ повідомила про знищення в умовах перевірки всіх запасів ХЗ, які були оголошені Д-У. Станом на кінець 2024 року з експлуатації було виведено всі оголошені об'єкти з виробництва ХЗ, у тому числі 74 демонтовано, а 23 переведено на випуск цивільної продукції. Крім того, продовжуються інспекції промислових об'єктів подвійного використання, які потенційно можуть бути застосовані для виробництва ХЗ. Отже завдяки зусиллям ОЗХЗ на теперішній час застосування ХЗ у глобальних масштабах є малоймовірним.

Незважаючи на значні успіхи у ліквідації запасів ХЗ, сучасний світ продовжує стикатися з новими викликами та ризиками. У світі продовжують лишатися країни, які офіційно володіють ХЗ та можуть становити потенційну загрозу міжнародній безпеці. Крім того, хоча на території більшості країн ХЗ відсутня, але у промисловості та побуті використовується значна кількість токсичних хімічних речовин. Відносна легкість використання хімічних речовин терористичними угрупованнями становить потенційну загрозу для будь-якого суспільства та вимагає постійного вдосконалення системи національної та міжнародної хімічної безпеки.

Останні роки продемонстрували, що міжнародні домовленості хоч і зменшують загрозу застосування ХЗ, але не гарантують її повного зникнення. Випадки застосування росією токсичних речовин

в інцидентах з отруєнням окремих осіб, а також системний характер застосування токсичних речовин під час бойових дій в Україні підкреслюють актуальність цієї проблеми. Згідно з Конвенцією, держави-учасниці зобов'язані декларувати всі токсичні хімічні речовини, які вони мають, для боротьби з масовими заворушеннями. Крім того, Конвенція забороняє використання засобів боротьби з масовими заворушеннями як методу ведення війни. Якщо ці агенти використовуються як засіб ведення війни, вони вважаються хімічною зброєю і, отже, заборонені відповідно до пункту 5 статті I Конвенції.

Тому діяльність ОЗХЗ у сучасному світі значно виходить за рамки ліквідації ХЗ і вимагає адаптації та розширення для запобігання появі нових загроз, пов'язаних із ХЗ. Організація повинна бути готова реагувати, якщо і коли ХЗ використовується. Конвенція передбачає проведення розслідувань передбачуваного використання ХЗ у зв'язку з запитами Д-У двома способами:

- шляхом подання запиту на інспекцію відповідно до статті IX;
- шляхом подання запиту про допомогу відповідно до статті X у ситуації, коли проти запитуючої Д-У нібито була застосована ХЗ, або нібито були використані агенти боротьби з масовими заворушеннями як метод ведення війни, або їй загрожують дії чи діяльність будь-якої держави, які заборонені статтею I КХЗ.

Існують різні способи, якими ОЗХЗ може реагувати на використання або ймовірне застосування ХЗ, починаючи від проведення офіційного розслідування до надання екстреної допомоги.

Експерти ОЗХЗ надають технічну і методичну допомогу у розслідуванні інцидентів та наданні доказів чи спростуванні фактів використання ХЗ для міжнародних судових органів. При цьому кожна Д-У зобов'язана дозволити Технічному секретаріату ОЗХЗ проводити інспекцію «у будь-який час і будь-де» без права відмови. Під егідою ОЗХЗ були створені *Місія з виявлення фактів застосування хімічної зброї*, яка розслідувала та підтвердила випадки застосування ХЗ у Сирії у 2013 р., ідентифікувала виконавців атак із застосуванням ХЗ; та *Група з розслідування та ідентифікації*, яка розслідувала та підтвердила факт використання нервово-паралітичного агента Новачок у Великобританії, де було отруєно Сергія Скрипаля та його доньку [2].

Саме після цього випадку Д-У на спеціальній сесії у 2018 р. надали право ОЗХЗ називати винних у здійсненні хімічних атак. Розширення повноважень ОЗХЗ є важливим етапом у вдосконаленні міжнародної системи безпеки.

ОЗХЗ уважно стежить за ситуацією в Україні, бо і Російська Федерація, і Україна звинуватили одна одну у застосуванні ХЗ. За даними Генерального штабу України від початку повномасштабного вторгнення до лютого 2025 р. росія понад 6900 разів застосувала боеприпаси з токсичними хімічними речовинами, майже 3400 українських військових отримали медичну допомогу через симптоми отруєння невідомими хімікатами. Троє українських захисників померли [3].

На запит України Технічний секретаріат ОЗХЗ направив в Україну групу фахівців з візитом технічної допомоги (Technical Assistance Visit (TAV)) у зв'язку з інцидентами ймовірного застосування ХЗ вздовж ліній зіткнення між протиборчими силами у Дніпропетровській області. Під час своїх двох місій експерти Технічного секретаріату (команда TAV) зібрали звіти від неурядових організацій і медичних закладів, документацію та цифрові файли, свідчення очевидців, а також отримали зразки навколишнього середовища (снаряди від гранат, зразки ґрунту та рослинності), зібрані з місць уздовж лінії зіткнення з військами противника. Аналізи, проведені лабораторіями ОЗХЗ, підтвердили, що всі зібрані зразки містили агент боротьби з масовими заворушеннями CS або споріднені з CS сполуки [4]. Пізніше повідомлялося також, що окупанти застосували проти ЗСУ на Таврійському напрямку гранати К-51 з хлорпікрином.

Постійне представництво України при ОЗХЗ звернулося до Технічного секретаріату з проханням розсекретити ці звіти та надати їх усім Д-У. ОЗХЗ проінформувала міжнародну спільноту про ці інциденти на 108 Сесії Виконавчої Ради 4–7 березня 2025 р. та публічно засудила росію. Порушення вимог КХЗ передбачає застосування міжнародних заходів протидії. Це може включати обмеження або призупинення прав і привілеїв Д-У за Конвенцією; застосування економічних санкцій, заборону на постачання хімічних речовин або обладнання, рекомендації іншим Д-У вжити колективних каральних заходів відповідно до міжнародного права, а також, в особливо серйозних випадках, винесення питання на розгляд Генеральної Асамблеї ООН і Ради Безпеки.

Інформація, що отримана у ході поточного розслідування, наявність жертв застосування ХЗ свідчить про необхідність негайних заходів. Тому Виконавча рада прийняла рішення про надання додаткової технічної та гуманітарної допомоги Україні. Наразі ОЗХЗ співпрацює з українськими державними органами, щоб допомогти їм підготуватися до можливих хімічних атак та зміцнити їхні можливості реагування, надає експертну та технічну підтримку уряду України у вигляді:

- навчання персоналу для реагування на хімічні атаки;
- постачання обладнання для виявлення хімічних речовин та захисних засобів для ліквідації наслідків хімічного забруднення;
- консультацій з розслідування випадків застосування токсичних хімікатів як засобів ведення війни та збору доказів порушень Конвенції.

Окрім обладнання, ОЗХЗ може надати постраждалій країні також технічну допомогу у вигляді:

- захисного обладнання для персоналу та цивільного населення;
- екстреної медичної допомоги для лікування постраждалих від хімічних агентів;
- підтримки у ліквідації наслідків хімічного забруднення;
- допомога у розробці національного плану дій у разі виникнення хімічних загроз.

ОЗХЗ також може сприяти наданню міжнародної допомоги у випадку інцидентів через такі організації як ООН або Червоний Хрест.

Отже необхідно констатувати, що ОЗХЗ залишається фундаментальною структурою у міжнародній системі хімічної безпеки. Її діяльність виходить за рамки ліквідації ХЗ, сфера її інтересів охоплює усі галузі, де використовуються хімічні речовини прямого та подвійного призначення, включає не лише моніторинг і контроль, але й наукові дослідження, технічну підтримку країн і розширення співпраці у боротьбі з новими викликами, такими як хімічний тероризм та розробка нових хімічних агентів.

Діяльність ОЗХЗ є прикладом успішної міжнародної співпраці у сфері роззброєння і контролю над зброєю масового ураження.

Список використаних джерел:

1. The Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction (the Chemical Weapons Convention or CWC): <https://www.opcw.org/chemical-weapons-convention>
2. Організація із заборони хімічної зброї дістала право називати винних у хімічних атаках. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/worldnews/-organizatsija-po-zaboroni-himichnoji-zbroji-otrimala-pravo-nazivati-vinnih-u-himatakah-253136.html> (дата доступу: 21.02.2021).
3. РФ використала боєприпаси з хімічними речовинами майже 7 тисяч разів – Міноборони України: <https://zmina.info/news/rf-vykorystala-boeyprypasy-z-himichnymu-rechovynamy-majzhe-7-tysyach-raziv-minoborony-ukrayiny> (дата доступу: 05 Березня 2025)
4. OPCW issues report on its Technical Assistance Visit to Ukraine following an alleged incident of use of toxic chemicals as a weapon: <https://www.opcw.org/media-centre/news/2024/11/opcw-issues-report-its-technical-assistance-visit-ukraine-following>.

ШЛЯХИ ТРАНСФОРМАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ МАСОВОГО УРАЖЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Олексій ТИТАРЕНКО

доктор юридичних наук, доцент,
начальник науково-дослідної лабораторії з підготовки військ
Київського інституту Національної гвардії України

В умовах триваючої вже четвертий рік повномасштабної агресії рф зростає кількість злочинів агресії та воєнних злочинів, які вчиняються окупантом. Станом на 22 березня 2025 року за даними Офісу Генерального прокурора України зареєстровано 160962 таких злочини, серед яких 156069 (97%) – це саме воєнні злочини (ст. 438 КК України) [1; 2].

Під час вчинення воєнних злочинів ворог все частіше використовує такі види озброєння, які заборонені міжнародними конвенціями, характеризуються невибірковим характером заподіяння шкоди цивільному населенню та військовим Сил оборони. Так, наприклад, збільшилась кількість випадків застосування ворогом хімічної зброї в зоні проведення бойових дій проти сил оборони, що є порушенням Конвенції про заборону розроблення, виробництва, накопичення й застосування хімічної зброї та про її знищення та зокрема Женевського протоколу 1925 року [3]. За даними Міністерства оборони України, з лютого 2023 по лютий 2025 року зафіксовано понад 6900 випадків застосування боєприпасів із небезпечними хімічними речовинами (лише за період 24.12.2024–24.01.2025 зафіксовано 844 такі випадки), зокрема 2-хлоробензальмалонітрил (CS), хлорацетофенон (CN), а також хлорпікрин та меркаптани (вони відносяться до групи бойових отруйних речовин), які завдають шкоди здоров'ю нашим захисникам та захисницям [4; 5]. Основним засобом доставки цих небезпечних хімічних речовин є використання безпілотних літальних апаратів, переважно зі скидом гранат К-51 та РГ-ВО.

В той же час сьогодні залишається висока вірогідність застосування з боку країни-агресорки зброї масового знищення, зокрема ядерної зброї, хімічної та біологічної. Так, впродовж 2022–2024 року постійно лунали загрози щодо можливості застосування ядерної зброї (тактичної ядерної зброї) з боку політичного керівництва рф [6; 7]. Кримінальним законодавством передбачена відповідальність за застосування зброї масового знищення, а саме – ст. 439 КК України. Проте дана норма не перетерпіла жодних змін з моменту прийняття КК України, у зв'язку з чим виникає питання, щодо відповідності її сучасним загрозам.

Нагадаємо, що повномасштабна агресія рф суттєво вплинула на трансформацію чинного кримінального законодавства в частині відповідальності за кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Останнє пов'язане з ратифікацією Україною Римського статуту МКС, яка зумовила вдосконалення кримінального законодавства та національного правосуддя щодо розслідування воєнних злочинів [8] шляхом внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України на підставі Закону України від 9 жовтня 2024 року

№ 4012-IX [9]. В той же час будь-яких змін та доповнень до ст. 439 КК України внесено не було, а практика її застосування майже відсутня (виключенням є одне кримінальне провадження відкрите у 2024 році СБУ) [10].

Статтею 439 КК України передбачається відповідальність як за застосування зброї масового знищення, забороненої міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, так і за певні наслідки (загибель людей, інші тяжкі наслідки), які настали в результаті застосування такої зброї.

Поняття «зброя масового знищення» зазвичай визначається через сукупність міжнародних угод і резолюцій, які регулюють використання конкретних видів цієї зброї, а саме: **Конвенція про заборону розробки, виробництва і накопичення хімічної зброї та про її знищення (1993 р.)**, **Конвенція про заборону біологічної зброї (1972 р.)**, **Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (1968 р.)**, **Женевська конвенція (1949 р.)**, **Договір про заборону ядерної зброї (2017 р.)**. Проте сьогодні немає єдиного міжнародного документу, який би одночасно охоплював усі види зброї масового знищення (далі – ЗМЗ), але ці договори разом визначають основні категорії такої зброї: хімічна, біологічна і ядерна зброя. У той же час залишається відкритим питання про те, а чи охоплюється диспозицією ст. 439 КК України застосування інших видів ЗМЗ, які не заборонені міжнародними договорами, а саме: радіочастотної, радіологічної, інфразвукової, геофізичної та променевої зброї? На перспективу це питання може бути вирішено шляхом розширення диспозиції даної кримінально-правової норми.

Також доцільним вбачається запровадити диференціацію кримінальної відповідальності за ст. 439 КК України, зокрема в частині:

1) запровадження відповідальності за публічні погрози військового, політичного керівництва, офіційних представників іноземної держави про можливість застосування зброї масового знищення відносно України, в тому числі з використанням засобів масової інформації. Щодо останнього, то даний спосіб вчинення кримінального правопорушення вже передбачений в якості кваліфікуючої ознаки в: ч. 3 ст. 109, ч. 2 ст. 258–2, ч. 2 ст. 436–1, ч. 3 ст. 436–2 КК України;

2) розмежування зброї масового знищення за рівнем небезпечності (від небезпечної до найбільш небезпечної) та первинними і вторинними наслідками [11];

3) доповнення норми кваліфікуючою ознакою у виді настання таких наслідків, як масове знищення людей (саме настання таких наслідків є характерним для ЗМЗ).

У питанні дослідження можливої трансформації ст. 439 КК України представляє інтерес в даному аспекті і положення проєкту нового Кримінального кодексу України (17.02.2025) [12]. Попередній аналіз проєкту КК України (Книга 11 «Злочини проти міжнародного правопорядку»), розроблений робочою групою з питань розвитку кримінального права в контексті диференціації відповідальності за застосування зброї масового знищення показав, що його розробники в розділі 11.5. «Злочини проти міжнародної безпеки» передбачили також окрему статтю 11.5.4. «Застосування зброї масового знищення», якою встановлюється відповідальність особи, яка (крім випадків, передбачених розділами 11.2 «Злочини проти людяності», 11.4 «Воєнні злочини» цього Кодексу), застосувала зброю масового знищення, заборонену міжнародним договором. Але окремими статтями (11.5.2. та 11.5.3.) встановлюються ознаки, які підвищують тяжкість даного злочину, а саме:

1) ст. 11.5.2. «ознаками, що підвищують на два ступеня тяжкість злочинів є: вчинення умисного злочину, передбаченого ст. 11.5.4. з використанням службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей публічною службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, зокрема іноземною; в умовах воєнного стану»;

2) ст. 11.5.3. «ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь для ст. 11.5.4 є: вчинення у складі простої групи; з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей; в особливий період чи в умовах надзвичайного стану».

Крім цього у п. 24 ч. 2 ст. 1.1.1. «Значення термінів Кримінального кодексу» проєкту нового КК (17.02.2025) надається визначення «масове знищення, отруєння, захворювання» – таке, від якого постраждало 50 і більше осіб.

Як можемо побачити, в проєкті нового КК відповідальність за застосування зброї масового знищення є більш диференційованою в порівнянні з чинною редакцією ст. 439 КК України.

Підсумовуючі викладене, з врахуванням наявних загроз, можемо запропонувати для обговорення наступну редакцію ст. 439 КК України:

«Стаття 439. Застосування зброї масового знищення

1. Погроза застосування зброї масового знищення, вчинення військовим, політичним керівництвом, офіційними представниками іноземної держави відносно України, в тому числі вчинена з використанням засобів масової інформації, –

карається позбавленням волі на строк від восьми.

2. Застосування зброї масового знищення, забороненої міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також іншої зброї (радіочастотної, радіологічної, інфразвукової, геофізичної, променевої), яка може спричинити масове знищення людей, –

карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.

3. Діяння, передбачене частиною другою цієї статті, якщо воно спричинило загибель людей, –

карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

4. Діяння, передбачене частиною третьою, якщо воно спричинило масове знищення людей або інші тяжкі наслідки, –

карається довічним позбавленням волі.».

У зв'язку із запропонованими змінами, відбудуться зміни і щодо суб'єкту даного злочину. В перспективі суб'єкт даного злочину може бути як загальним, так і спеціальним.

Список використаних джерел:

1. Злочини вчиненні в період повномасштабного вторгнення рф (станом на 22.03.2025). URL: <https://www.gp.gov.ua>

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року (в редакції від 01.02.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

3. Заява МЗС щодо порушення Російською Федерацією Конвенції про заборону хімічної зброї. 14.02.2025. URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-shchodo-zvitu-ozhz-pro-pidtvverdzhenni-fakti-porushennya-rf-konvenciyi-pro-zaboronu-himichnoyi-zbroyi>

4. Понад 2000 українських військових зазнали отруєння хімічними речовинами, які застосовує РФ (13.12.2024). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3937815-ponad-2000-ukrainskih-vijskovih-zaznali-otruenna-himicnimi-recovinami-aki-zastosovue-rf.html>

5. Хімічні атаки Росії в Україні. Наскільки вони небезпечні і як на них реагує Захід (27 квітня 2024). URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c51np9r1377o>

6. Путін підписав нову ядерну доктрину: чим це загрожує Україні та світу (19 листопада 2024 року). URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/clyrejzj848o>

7. Звернення Верховної Ради України до парламентів та урядів іноземних держав, Організації Об'єднаних Націй, Європейського Союзу, Організації Північноатлантичного договору та її Парламентської Асамблеї з нагоди 30-ї річниці підписання Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Будапештського меморандуму): Постанова Верховної Ради України від 5 грудня 2024 року № 4119-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4119-20#Text>

8. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року (м. Рим), ратифікований 21.08.2024 (набрання чинності 01.01.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

9. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 9 жовтня 2024 року № 4012-IX (набрання чинності 24.10.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text>

10. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення (січень-лютий 2025, січень-грудень 2024, січень-грудень 2023, січень-грудень 2022). URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

11. Аналітична записка «Стан радіаційної, хімічної, біологічної, ядерної загрози (CBRN-Defence) в контексті доктрини кримінального права України» / Комашко В.В., Шамара О.В., Титаренко О.О., НІСД. 2024. 10 с.

12. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України (17.02.2025). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.

ОГЛЯД НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ВІЙСЬКОВОГО ХАРАКТЕРУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Марина Чиркіна-Харламова

кандидат технічних наук, доцент

заступник начальника кафедри

спеціальної хімії та хімічної технології

Національного університету цивільного захисту України

Україна є державою з розвинутою промисловою інфраструктурою, яка має численні хімічно небезпечні об'єкти, зокрема хімічні підприємства, склади для зберігання отруйних речовин, нафтопереробні підприємства та інші об'єкти, що працюють з токсичними речовинами, стикаються з численними ризиками в реаліях сьогодення. Особливо небезпечними є такі об'єкти, які розташовані в зонах активних бойових дій або поблизу них.

Упродовж 2024 року в Україні, за оперативними даними [1], зареєстровано 106 надзвичайних ситуацій (далі – НС), які відповідно до Національного класифікатора «Класифікатор надзвичайних ситуацій» ДК 019:2010 розподілилися наступним чином: 34 надзвичайні ситуації техногенного характеру; 67 надзвичайних ситуацій НС природного характеру і 5 надзвичайних ситуацій – соціальні. За масштабами надзвичайні ситуації, що виникли у 2024 році, розподілилися на НС: державного рівня – 1; регіонального рівня – 3; місцевого рівня – 66; об'єктового рівня – 36.

З початку широкомасштабного військового вторгнення рф на територію України станом на 31 грудня 2024 року виявлено, вилучено і знешкоджено 551 тис. 800 од. вибухонебезпечних предметів (з них 3 тис. 757 авіаційних бомб) та обстежено територію площею 169 тис. 610 га (з них понад 2 тис. 683 га за допомогою машин механізованого розмінування). У зв'язку з масштабністю вторгнення та активними бойовими діями інформація щодо наслідків цієї НС уточнюється [1].

У 2024 році у Київській та Миколаївській областях виникло по 9 НС, Волинській – 7 НС. На території Львівської, Полтавської, Чернігівської та Черкаської областей зареєстровано по 5 НС, у Дніпро-

петровській, Івано-Франківській та Сумській областях – по 4 НС, у Вінницькій, Житомирській, Кіровоградській, Рівненській, Тернопільській, Чернівецькій областях та м. Києві – по 3 НС. По одній НС зафіксовано у Запорізькій, Одеській, Херсонській та Хмельницькій областях. А найбільшу кількість надзвичайних ситуацій зареєстровано на території Закарпатської та Харківської областей (по 13 НС в кожній), а також у Донецькій області (11 НС).

Східний регіон перевантажений важкою промисловістю та містить багато небезпечних об'єктів хімічної, металургійної та вугільної промисловості. Аварійне порушення роботи таких підприємств унаслідок бойових дій може призвести до небезпечних екологічних наслідків та загрожувати життєдіяльності у першу чергу місцевого населення. Під час війни в Україні, зокрема на сході країни, відбулося кілька інцидентів, пов'язаних з хімічними аваріями або загрозами хімічного забруднення. Деякі з таких випадків стали результатом обстрілів чи атак, що спричинили викиди небезпечних хімічних речовин або пошкодження об'єктів, де зберігались або оброблялись хімічні речовини. Ці інциденти мали серйозні наслідки як для населення, так і для екології та економіки країни.

Обстріли хімічних заводів, складів з токсичними та вибухонебезпечними речовинами створюють загрозу витоку хімічних речовин. Це може призвести до масових отруєнь, забруднення навколишнього середовища і небезпечних викидів у повітря. Наприклад, в Донбасі є багато хімічних заводів, сховищ і підприємств, що можуть стати джерелами забруднення довкілля при обстрілах або технічних аваріях. Під час бойових дій у Донецьку та Луганську були обстріляні хімічні підприємства, що могло спричинити викид (вилив) небезпечних токсичних речовин у повітря та водні ресурси.

В травні 2022 року війська агресора завдали повітряного удару по хімічному підприємству «Азот», внаслідок чого знищено цистерну з нітратною кислотою. Взагалі, внаслідок бойових дій це підприємство неодноразово зазнавало пошкоджень, що спричинило загрозу витоків небезпечних речовин. В результаті артилерійського обстрілу території ПАТ «Суміхімпром» в березні 2022 року, який є одним з найбільших в Україні, де зберігаються значні запаси аміаку, було пошкоджено один з резервуарів, де зберігався аміак. Це спричинило витік газу, який швидко поширився в навколишньому середовищі.

Згідно з аналітичним звітом Державної екологічної інспекції України [2], артилерійські та авіаційні удари по «Азовсталі» зруйнували виробничі цехи, склади та резервуари з хімічними речовинами, що використовуються в процесах металургійного виробництва, такими як кислотні розчини, відходи хімічних процесів та інші токсичні речовини. Внаслідок цього стався витік небезпечних хімікатів, що підвищило ризик хімічних аварій, витоків токсичних газів, таких як аміак, сірководень та інших шкідливих речовин.

В травні 2022 року було пошкоджено дренажний клапан аміакопроводу Тольятті – Одеса у Бахмутському районі. Завдяки тому, що аміакопровід на той час газ не перекачував і високого тиску в ньому не було, то район ураження був невеликий і значної небезпеки для людей витік газу не становив. В червні 2023 року аміакопровід був знову пошкоджений в Куп'янському районі Харківської області. За оцінками, в атмосферу потрапило 134 тон аміаку. Отруйну хмару віднесло вітром в бік тимчасово окупованих територій Луганської та Донецької областей [2].

Враховуючи ризики, ДСНС України разом з іншими відомствами постійно працює над забезпеченням безпеки населення, проводить моніторинг хімічно небезпечних об'єктів, вживає заходів для попередження аварій та своєчасно реагує на техногенні катастрофи, що виникають внаслідок обстрілів.

Список використаних джерел:

1. Інформаційно-аналітична довідка про надзвичайні ситуації, які виникли в Україні у 2024 році. Державна служба України з надзвичайних ситуацій. URL: <https://dsns.gov.ua/> (дата звернення: 22.03.2025).
2. Інформаційно-аналітичний звіт Державної екологічної інспекції України. Державна екологічна інспекція України. . URL: <https://www.dei.gov.ua/> (дата звернення: 22.03.2025).

СЕКЦІЯ 3.
НОВІТНІ ПІДХОДИ
ДО РЕФОРМУВАННЯ СИЛ
БЕЗПЕКИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ
І ОБОРОНИ УКРАЇНИ: ПРАКТИЧНА
ДІЯЛЬНІСТЬ, ОСВІТА ТА НАУКА

CURRENT PROBLEMS OF TRAINING
PERSONNEL FOR THE SECURITY
AND DEFENSE SECTOR

Roman KARPENKO

associate Professor at the department
of civil law disciplines
Dnipro State University of Internal Affairs,
candidate of legal sciences, docent

To ensure the proper functioning of the security and defense sector in Ukraine, it is important to create real conditions for the development of our state's security capabilities and the formation of a security environment capable of responding in a timely manner to various crisis situations. (conducting hybrid warfare, exercising informational and informational-psychological influence aimed at forming a negative image of Ukraine in the international arena, attempts by the Russian Federation to destabilize the political and economic situation in Ukraine, increasing number of cyber threats to automated systems of state and military management, critical information infrastructure facilities, spread of international terrorism, spread of coronavirus disease (COVID-19), insufficient protection of property rights, etc.).

This requires developing our own integrated system of responding to internal and external threats to the national security of our state (re-

garding their detection and neutralization, as well as preventing their occurrence in the future). Within the framework of the functioning of such a system, special attention should be paid to: a) proper use of resources, in particular human resources; b) optimization of the personnel management system, in particular regarding forecasting and strategic planning of activities; c) updating approaches to organizing personnel training for the security and defense sector, capable of performing assigned tasks at a high quality level and responding in a timely manner to crisis situations that threaten the national security of our state both in peacetime and in special periods; d) creation of a modern system of monitoring, analysis, forecasting, modeling and decision-making support in the field of security and defense using unified methodologies; e) development of adaptive personnel management strategies.

Several problematic issues arise:

- not all higher education institutions that train personnel for the security and defense sector can ensure a completely open nature of their operations and organization of the educational process through the availability of training for this category of employees, for whom training is carried out through the teaching of special academic disciplines, which contain information marked «secret» and «top secret»;
- it is impossible to fully ensure the right of higher education institutions, where personnel are trained for the security and defense sector, to autonomy (autonomy, independence, etc.) due to the specifics and organizational structure of individual bodies included in the security and defense sector;
- the requirements for compliance with the principles of openness and transparency during the certification of higher education applicants in higher education institutions where personnel are trained for the security and defense sector cannot always be fully implemented due to the presence of academic disciplines that contain information marked «secret» and «top secret»;
- it is difficult to avoid specialization due to the existence of uniform standards of higher education (this mainly applies to higher education institutions that train personnel for the security and defense sector, i.e. we are talking about the specifics of training inherent in a particular higher education institution).

In this regard, it is important to establish constructive interaction between higher education institutions that are within the jurisdiction of state authorities that are part of the security and defense sector, under whose jurisdiction specialized higher education institutions belong, the Ministry of Education and Science of Ukraine, and the National Agency for Quality Assurance in Higher Education.

One of the results of such interaction could be the development of a Concept for Training Personnel for the Security and Defense Sector of Ukraine.

The Concept should clearly address:

- unified professional standards for educational training for the security and defense sector, which must necessarily include a requirement to take into account gender equality in educational programs;
- requirements for educational programs of relevant higher education institutions, taking into account the specifics of training and the profile of future specialization, formulated with maximum compliance with the requirements of the Ministry of Education and Science of Ukraine and the National Agency for Quality Assurance in Higher Education, agreed with the position of the employer (customer of educational services);
- educational programs that should clearly outline the features of training officers, non-commissioned officers, and non-commissioned officers for state authorities that are part of the security and defense sector (in particular, take into account the methodology of training for performing defense and law enforcement tasks according to NATO standards);
- the possibility of developing and adopting higher education standards not only for a separate specialty, but also taking into account the specifics of training within a separate higher education institution subordinate to a specific state authority – a component of the security and defense sector (this is due to the nature and specifics of the implementation of operational, law enforcement and defense measures);
- criteria for assessing the quality of training for the security and defense sector; – limits of autonomy of higher education institutions that train personnel for the security and defense sector;

- the procedure for implementing direct management of higher education institutions by those central government bodies to which they are subordinate;
- global trends in ensuring a gender-oriented approach when selecting candidates for positions in the security and defense sector, their training, advanced training and career advancement; – requirements for developing educational process schedules focused on mandatory combination of the principles of specialization and individualization of personnel training, compliance with which will allow to increase the professional level of personnel; – requirements for combining the principles of transparency (openness) and confidentiality during the organization of the educational process (taking into account the secrecy seal during the teaching of individual academic disciplines), as well as conducting certification of higher education applicants; – a procedure for implementing the principles of integrity, transparency and accountability, developed in accordance with international standards and practices established for the defense and security sectors; – tools and mechanisms for educating and adhering to integrity requirements; – the structure of qualification requirements (competence profiles) for officials of security sector bodies whose activities are related to the performance of military service and service in law enforcement agencies;
- a personnel audit procedure for the security and defense sector of Ukraine, which will make it possible to clearly identify the specialties in which the state feels the greatest need, and to review the volume of the state order for the training of specialists of this level and direction, etc.

An important aspect of ensuring training for the security and defense sector is also the formation of a high-quality recruitment system and staffing of security and defense forces with professional personnel capable of performing the tasks assigned to them at the proper level.

The specified system should be based on clearly defined, transparent and fair criteria for the selection of future employees. The creation of such a system will make it possible to conduct a high-quality recruitment of those wishing to work in the relevant state authorities that are part of the security and defense sector and perform the operational tasks of a security and law enforcement nature assigned to them.

References:

1. Implementation of the Right to the Anti-corruption Expertise as a Strategy for the Protection of Business / S. Vashchenko, Yu. Riabchenko, O. Dzhafarova et al. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2019. Vol. 22, Spec. Iss. 2. URL: <https://www.abacademies.org/articles/Implementation-of-the-right-to-the-anti-corruption-expertise-as-a-strategy-for-the-protection-of-Business-1544-0044-22-SI-2-378.pdf> (дата звернення 13.03.2025).

2. Muzychuk O.M., Bezpalova O.I., Rudoi K.M., Kalenichenko L.I. International experience of ensuring public safety and order by police forces during mass events and the possibility of its application in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2020. Vol. 9, No. 25. Pp. 493–499. <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1099/> (дата звернення 13.03.2025).

3. Panova O.A., Tanko A., Povydysh V.V., Aliksieieva O.V. Law Enforcement Agencies in the System of Entities of Protection and Defense of Human Rights. *Amazonia Investiga*. 2020. Vol. 9, No. 30. Pp. 77–83. (дата звернення 13.03.2025).

4. Problems of intellectual property in the national security system of the country / O. Bryhinets, R. Shapoval, A. Bakhaieva et al. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. 2021. Vol. 8, No. 3. Pp. 471–486. DOI: [https://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3\(30\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3(30)). (дата звернення 13.03.2025).

5. Shapoval R.V., Nastyuk V. Ya., Bezpalova O.I., Khystynchenko N.P. Path towards national security in the European Union: genesis and further development processes. *Journal of Security and Sustainability Issues*. 2018. Vol. 8, No. 1. Pp. 45–54. DOI: [https://doi.org/10.9770/jssi.2018.8.1\(4\)](https://doi.org/10.9770/jssi.2018.8.1(4)). (дата звернення 13.03.2025).

МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВИХ НАВИЧОК СЕРЕД ПРАВООХОРОНЦІВ

Євгеній БЄЛЯЄВ

асистент Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

У сучасному світі цифрові технології стали невіддільною частиною життя людей, проте з їх розвитком виникають нові загрози. Кіберзлочини охоплюють широкий спектр правопорушень: від крадіжки персональних даних до атак на державні органи, фінансові установи та критичну інфраструктуру. Кількість кіберзлочинців, продовжує стабільно зростати завдяки впровадженню нових технологій, а також зростанню складності цифрових інфраструктур, що розширює потенційний ландшафт для атак. Також, слід зазначити, що кіберзлочинність часто має транснаціональний характер, що потребує активного міжнародного співробітництва.

Можна констатувати, що кіберзлочинність має достатньо великі масштаби. До розповсюджених злочинів у кіберпросторі можна віднести:

- використання ботнетів – мереж пристроїв, заражених зловмисним програмним забезпеченням без відома користувачів, для передачі вірусів, які отримують незаконне дистанційне керування пристроями, крадіжки паролів та відключення антивірусного захисту. Ботнети зазвичай використовуються для розсилання спаму, установки шпигунського програмного забезпечення чи викрадення облікових даних користувачів. Великий ботнет може застосовуватися для проведення атак типу DDoS (Distributed Denial of Service), спрямованих на перевантаження сайту додатковим трафіком, що призводить до уповільнення його роботи або повного збою в підключенні;
- створення бекдор (від англ. back door, чорний хід) на скомпromетованих пристроях, тобто метод обходу стандартних процедур автентифікації, для крадіжки грошей і даних, або віддаленого доступу до пристроїв для створення ботнетів;

- створення онлайн-форумів для торгівлі хакерським досвідом;
- куленепробивний хостинг (англ. bulletproof hosting) – це вид хостингу, що може бути як віртуальним, так і виділеним сервером. Його власники зазвичай демонструють толерантність до вмісту розміщених сайтів і ігнорують скарги правовласників чи інших зацікавлених сторін. Завдяки цій особливості такі сервери стають популярними серед спамерів, операторів онлайн-казино та розповсюджувачів порнографічного контенту;
- створення контр-антивірусних сервісів;
- відмивання фіатної валют і криптовалюти;
- онлайн-шахрайство, наприклад, через системи онлайн-платежів, банківських платіжних карток і соціальної інженерії;
- різні форми сексуальної експлуатації дітей в Інтернеті, включаючи розповсюдження матеріалів про сексуальне насильство над дітьми та пряму трансляцію таких дій;
- онлайн-хостинг операцій, пов'язаних з продажем зброї, фальшивих паспортів, підроблених і клонованих кредитних карток, наркотиків і хакерських послуг.

З огляду на типи злочинів, слід звернути увагу на те, що для їх реалізації необхідно володіти доволі широким спектром специфічних знань та навичок. До таких знань і навичок можна віднести:

- знання мов програмування для створення шкідливого програмного забезпечення чи скриптів;
- глибоке розуміння операційних систем (Windows, Linux, macOS) та їхніх вразливостей;
- володіння навичками роботи з мережевими протоколами (TCP/IP, DNS, HTTP);
- вміння аналізувати програми, виявляти їхні слабкі місця і створювати експлойти;
- знання методів шифрування, алгоритмів криптографії для захисту своїх комунікацій або зламування зашифрованих даних;
- знання методів тестування на проникнення (penetration testing) та інструментів для сканування вразливостей (наприклад, Metasploit, Nessus);
- навички налаштування, управління та використання ботнетів, знання анонімних мереж, таких як Tor, для приховування слідів;

- навички написання вірусів, троянів, шпигунського програмного забезпечення, розуміння роботи антивірусних програм для обходу їхніх захисних механізмів;
- глибокі знання про методи злому Wi-Fi-мереж, систем моніторингу та інших засобів захисту;
- вміння працювати з криптовалютами та відмивати гроші, використовуючи технології блокчейн або підставні компанії.

Цей арсенал знань дозволяє кіберзлочинцям діяти ефективно, маскуючи свої сліди та завдаючи значної шкоди.

Сучасні кіберзлочини відзначаються високим рівнем технічної складності та активним використанням новітніх технологій, що вимагає від правоохоронців глибокого розуміння інформаційних технологій. Володіння навичками аналізу великих обсягів даних, знання основ шифрування та кібербезпеки, а також здатність визначати слабкі місця цифрових систем є необхідними для успішного розслідування таких правопорушень.

Окрім того, велика частина кіберзлочинів носить міжнародний характер, що вимагає міжвідомчої та міждержавної координації. Для ефективної роботи у таких умовах правоохоронцям необхідно знати особливості законодавства інших країн, дотримуватись міжнародних стандартів та процедур розслідувань. Також важливо володіти сучасними комунікаційними і технічними засобами для ефективної взаємодії з колегами з інших держав.

Постійний розвиток технологій зобов'язує правоохоронців регулярно вдосконалювати свої знання та навички. Вміння адаптуватися до новітніх технологій, таких як штучний інтелект, блокчейн та аналіз великих даних, є вирішальним фактором для ефективного реагування на сучасні загрози кіберзлочинності.

Методи навчання та розвитку компетентностей правоохоронців необхідні для формування сучасного, ефективного підходу до виконання професійних завдань в умовах глобальних технологічних змін. Вони забезпечують здобуття актуальних знань, розвиток практичних навичок і критичного мислення, необхідних для реагування на складні виклики, зокрема у сфері кібербезпеки. Крім того, ці методи сприяють професійному зростанню, підвищенню адаптивності до інноваційних технологій та інтеграції міжнародного досвіду, що є ключовим для забезпечення безпеки та довіри громадян.

До таких методів можна віднести:

1. Методи навчання та розвитку компетенцій:

- проведення практичних семінарів та тренінгів;
- впровадження онлайн-курсів з інтерактивними завданнями;
- використання симуляторів та кейсів для моделювання реальних ситуацій;
- обмін досвідом через програми міжнародного співробітництва.

2. Інтеграція цифрових інструментів у навчальний процес:

- використання сучасних платформ для управління навчанням;
- аналіз великих даних (Big Data) як частини навчальних програм;
- ознайомлення зі штучним інтелектом для аналізу кіберзагроз.

Розвиток цифрових навичок співробітників правоохоронних органів є стратегічним пріоритетом, що дозволяє не лише ефективно протидіяти кіберзлочинності, але й адаптувати їхню діяльність до стрімко змінюваних умов сучасного технологічного світу.

Список використаних джерел:

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05 жовтня 2017 р. № 2163-VIII. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 15.03.2025).

2. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: Указ Президента України від 11 травня 2023. № 273/2023 / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text> (дата звернення: 15.03.2025).

3. Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA) 2024. URL: <https://www.europol.europa.eu/publications-events/main-reports/internet-organised-crime-threat-assessment> (дата звернення: 15.03.2025)

УМОВНО-ДОСТРОКОВЕ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ДЛЯ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ ЯК НОВІТНІЙ ПІДХІД ДО РЕФОРМУВАННЯ СИЛ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Ангеліна БІЛІБА

аспірант Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби є актуальним правовим механізмом, що набув особливого значення у зв'язку зі збройною агресією рф проти України. В умовах воєнного стану питання доцільності залучення засуджених осіб до виконання військового обов'язку викликає дискусії серед науковців, правників та громадськості.

Запровадження цього інституту має дві ключові цілі: посилення обороноздатності держави та надання засудженим можливості виправлення через службу в Збройних Силах України. Однак, реалізація такої ініціативи стикається з низкою правових, організаційних та етичних проблем, серед яких – ризики зловживань, недосконалість правового регулювання та необхідність розробки ефективного механізму контролю.

У травні 2024 року Верховна Рада України ухвалила Закон № 3687-ІХ, який доповнив Кримінальний кодекс України (далі – КК України) статтею 81–1, що передбачає можливість умовно-дострокового звільнення засуджених для проходження військової служби за контрактом. Цей законодавчий крок відкриває нові можливості для реінтеграції засуджених та одночасно посилює оборонні спроможності країни. Проте ефективність цього механізму значною мірою залежить від якості та точності правового регулювання всіх аспектів його реалізації.

Відповідно до нього, умовно-дострокове звільнення (далі – УДЗ) передбачає звільнення засудженого від подальшого відбування покарання за умови, що він довів своє виправлення та не потребує подальшої ізоляції від суспільства.

Статтею 81–1 передбачено можливість застосування судом умовно-дострокового звільнення до засудженого, який виявив бажання проходити військову службу за контрактом та відповідає встановленим вимогам. При цьому, даний механізм не може застосовуватись до осіб, засуджених за злочини проти національної безпеки України, умисне вбивство при обтяжуючих обставинах, особливо тяжкі корупційні правопорушення та засуджених за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152–156–1, 258–258–6, частина 4 статті 286–1, статтею 348, а також засуджених службових осіб, які згідно з підпунктом 1 пункту 3 примітки до статті 368 Кримінального кодексу України займали особливо відповідальне становище.

Стаття 21–5 Закону України «Про військовий обов’язок і військову службу» цього Закону визначає вимоги до осіб, які бажають проходити військову службу за контрактом. Зокрема, на військову службу за контрактом можуть бути прийняті особи, звільнені умовно-достроково від відбування покарання, за умови відповідності встановленим вимогам та відсутності обмежень, передбачених законодавством.

Закон № 3687-IX також доповнив Кримінально-виконавчий кодекс України статтею 154–1 «Порядок умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби». Ця стаття встановлює процедуру подання та розгляду клопотання про умовно-дострокове звільнення, обов’язки адміністрації установи виконання покарань щодо підготовки необхідних документів, а також порядок дій засудженого після ухвалення рішення про його умовно-дострокове звільнення. А саме, засуджений, який виявив бажання проходити військову службу за контрактом, подає відповідну заяву до адміністрації установи виконання покарань. Дана установа перевіряє відповідність засудженого вимогам ст. 81–1 КК України щодо можливості застосування умовно-дострокового звільнення, надає інформацію до відповідного територіального центру комплектування та соціальної підтримки про намір засудженого проходити військову службу та організовує

первинний медичний огляд у закладах охорони здоров'я. Установа виконання покарань організовує розгляд питання про можливість застосування УДЗ за участю представника Територіального центру комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП), у тому числі у форматі відеоконференції, та представника військової частини, де засуджений планує проходити службу. За результатами такого розгляду ТЦК та СП може видати засудженому направлення для проходження військово-лікарської комісії (далі – ВЛК). У разі визнання засудженого придатним до військової служби за станом здоров'я, копія довідки ВЛК з відповідною постановою невідкладно, але не пізніше 24 годин, надається установі виконання покарань. Після отримання довідки ВЛК установа виконання покарань готує та направляє до суду клопотання про застосування УДЗ, до якого додаються заява засудженого, письмова згода командира військової частини, копії військово-облікових документів та довідка ВЛК. Суд розглядає подання в порядку, визначеному кримінальним процесуальним законодавством, і ухвалює рішення про умовно-дostroкове звільнення або про відмову в звільненні.

У разі ухвалення рішення про УДЗ та його набрання законної сили, засуджений передається підрозділам Національної гвардії України для супроводження до ТЦК та СП. Днем завершення відбування кримінального покарання вважатиметься день передачі особи до підрозділів Національної гвардії України.

Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», прямо не регулює порядок умовно-дostroкового звільнення для проходження військової служби, проте створює правові підстави для залучення громадян до служби під час мобілізації, що опосередковано стосується і засуджених. Закон визначає, що мобілізації підлягають військовозобов'язані громадяни, які придатні за станом здоров'я. Водночас, особи, що перебувають у місцях позбавлення волі, не можуть бути мобілізовані до моменту їхнього звільнення. Саме тому виникла необхідність у правовому механізмі дostroкового звільнення засуджених для проходження військової служби, що реалізується через Кримінальний кодекс України (ст. 81–1) та Кримінально-виконавчий кодекс України (ст. 154–1).

Крім того, закон покладає обов'язки щодо реалізації мобілізаційної політики на ТЦК та СП. Вони беруть участь у попередньому розгляді можливості звільнення засудженого для військової служ-

би, організовують проходження ним військово-лікарської комісії та видають направлення до військової частини.

В умовах воєнного стану закон дозволяє спрощене комплектування Збройних Сил України, що стало підставою для ухвалення механізму УДЗ засуджених, які виявили бажання служити. Це дозволяє залучити додатковий мобілізаційний ресурс та забезпечити швидке проходження всіх необхідних процедур.

Закон передбачає відповідальність за ухилення від мобілізації. Це стосується і засуджених, які після отримання УДЗ для проходження військової служби можуть нести кримінальну відповідальність за самовільне залишення військової частини або ухилення від виконання військового обов'язку.

Реалізація положень щодо УДЗ для проходження військової служби також регулюється низкою підзаконних актів, таких як накази Міністерства оборони України та інших компетентних органів, які деталізують процедури відбору, оформлення та проходження служби особами, звільненими умовно-дostroково.

Зокрема, постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2025 р. № 32, яка затверджує «Порядок супроводження осіб, звільнених умовно-дostroково від відбування покарання, Національною гвардією до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, а також відповідних підрозділів Збройних Сил до спеціалізованого підрозділу військової частини для укладення контракту та проходження військової служби». Вона визначає процедуру супроводження таких осіб від установ виконання покарань до відповідних військових підрозділів для укладення контракту та проходження служби.

Наказ Міністерства оборони України № 495 від 23 липня 2024 року, яким затверджено зміни до Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України. Зокрема, встановлено, що військовослужбовцям, звільненим умовно-дostroково для проходження військової служби, не присвоюються чергові військові звання під час іспитового строку. Також визначено умови надання відпусток таким військовослужбовцям та особливості їх атестування.

Таким чином, у зв'язку з триваючою збройною агресією рф проти України, інститут умовно-дostroкового звільнення від від-

бування покарання для проходження військової служби набуває все більшої актуальності. У цей складний період для національної безпеки та оборони залучення осіб, які відбувають покарання, до виконання військового обов'язку стає правовим механізмом для зміцнення Збройних Сил України. Однак, це питання обумовлює дискусій серед науковців, правників і громадськості, адже воно стосується не тільки ефективності використання людських ресурсів у контексті оборони країни, але й морально-етичних аспектів, прав людини та правового регулювання. Для успішного впровадження цієї практики необхідно розробити чіткі правові норми та механізми контролю, які б забезпечили справедливість і прозорість цього процесу. У результаті збалансований підхід до цього питання може стати важливою складовою стратегії реформування сектору безпеки та оборони України в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 20.03.2025)
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України № 1129-IV від 11.07.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 20.03.2025)
3. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України № 2232-XII від 25.03.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 20.03.2025)
4. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України № 3543-XII від 21.10.1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12> (дата звернення: 20.03.2025)
5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби: Закон України № 3687-IX від 2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-20> (дата звернення: 20.03.2025)
6. Про затвердження Порядку супроводження осіб, звільнених умовно-достроково від відбування покарання, Національною гвардією до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки: постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2025

№ 32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32-2025-п> (дата звернення: 20.03.2025)

7. Про затвердження змін до Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 23.07.2024 № 495. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1361-24#Text> (дата звернення: 20.03.2025)

НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО РЕФОРМУВАННЯ СИЛ БЕЗПЕКИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Олексій БІЛЯЦЬКИЙ

старший викладач кафедри

Національного юридичного Університету
імені Ярослава Мудрого

На початку 2022 року, після повномасштабного вторгнення росії, ми стали свідками докорінних змін у зовнішньополітичній ситуації України та всього світу, що, на мою думку, дало змогу істотно поглибити стосунки України з європейськими партнерами, прискорити процеси адаптації силових структур України, зробити напрацювання новітніх підходів до реформування сектору безпеки і оборони України до нових викликів і загроз XXI століття. Сьогодні в світі відбувається переосмислення понять міжнародної та національної безпеки. Це пов'язано з низкою об'єктивних причин. Серед них, перш за все, агресивна військово-політична позиція росії на світовій арені, зростання динаміки процесів глобалізації економічних відносин, розвиток новітніх технологій обміну інформацією, поява нових товарних та міграційних потоків. Наслідками цих явищ є виникнення загроз планетарного масштабу. Вони не тільки створюють небезпеку для існування окремих індивідів, соціальних груп або держав, а й ставлять під сумнів продовження прогресивного розвитку людства загалом.

Для України, яка відмовилася від ядерної зброї надійне забезпечення національної безпеки не мислиме без участі у системах ко-

лективної безпеки. Саме до таких систем безпеки належать НАТО і ЄС. Відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про стратегію національної безпеки України» [1] та рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» [2], ці організації є гарантами безпеки і стабільності в Європі. Тому активізація євроатлантичної інтеграції України з орієнтацією на вступ до НАТО і пов'язане з цим глибоке реформування оборонної сфери держави визначені одними з найважливіших пріоритетів як зовнішньої, так і внутрішньої політики України.

Слід зауважити, що реформування «силового» блоку полягає в опрацюванні єдиної комплексної стратегії приведення всіх складових сектору безпеки до загальноприйнятих європейських норм і стандартів.

По-перше, на підставі аналізу сучасних викликів і загроз потрібно визначити сили і засоби всіх військових формувань та правоохоронних органів, що необхідні для їх нейтралізації, з виключенням міжвідомчого дублювання.

По-друге, варто внести відповідні зміни до національного законодавства та інших нормативно-правових актів щодо функцій і завдань усіх складових Воєнної організації держави.

По-третє, треба спромогтися здійснити ресурсне (фінансове, матеріально-технічне) забезпечення реформ.

На мою думку, слід більш прискіпливо вивчати і використовувати досвід, набутий у цій сфері країнами-членами НАТО та державами Центральної і Східної Європи, які відносно нещодавно приєдналися до Альянсу, зокрема, Польщі, Словаччини, Румунії. Також доцільно зосередитися на таких найважливіших проблемах, як:

1. Адаптація оборонних концепцій і воєнних доктрин. НАТО очікує від усіх претендентів дотримання підходу до безпеки, визначеного у стратегічній концепції Альянсу, і надає пріоритет забезпеченню взаємосумісності воєнних доктрин. має важливе значення для забезпечення їх відповідності новим уявленням і визначає орієнтири для планування структури збройних сил.

2. Створення сил, здатних виконувати завдання НАТО (з можливостями швидкого розгортання та ведення тривалих самостійних дій; захищені від ядерної, хімічної, біологічної та радіологічної зброї; адаптовані до структур НАТО системами командування,

управління та зв'язку; з системою розвідки, спостереження та виявлення цілей; високою боєздатністю та можливостями її швидкого відновлювання).

3. Адаптація національних структур, політики і процедур для виконання зобов'язань НАТО. Для виконання визначених для ЗС завдань урядам претендентів потрібні органи та процедури для ефективної розробки оборонної політики і політики безпеки відповідно до економічних і політичних реалій та для її ефективного здійснення. Ключовими питаннями тут є:

- перебудова центральних силових відомств (МО, СБУ, МВС, Держприкордонслужби, МНС);
- реформа управління (особовий склад, бюджетно-ресурсне, фінансово-бюджетне, оборонне планування);
- створення механізмів міжвідомчої координації. Для підвищення ефективності оборонного та оперативного планування відповідні структури та процедури мають бути наближені до моделей країн-членів Альянсу.

4. Стандартизація та взаємосумісність. В країнах НАТО обговорюється нова система підготовки і подальшої сумісності країн-членів Альянсу, що пов'язана з визнанням, розумінням і запровадженням у взаємовідносинах єдиної стратегічної культури. Загалом ми маємо говорити про введення військово-адміністративної та військово-технічної стандартизації.

5. Підготовка до участі у спільних установах та органах НАТО. Претенденти до вступу в Альянс мають готувати офіцерів і цивільних фахівців для служби у військових штабах та інших органах управління НАТО. Створення резерву претендентів вимагає визначення наперед особового складу для його подальшого навчання і підготовки. У Збройних Силах України це питання практично не вирішується за браком коштів на навчання в установах НАТО.

На жаль, зараз ми є свідками (і учасниками) як непослідовності, так і неузгодженості між собою загалом правильних кроків на шляху реформування сектору безпеки. Слід констатувати, що відсутність єдиного концептуального документа, який узгоджував би відповідні дії та заходи центральних органів виконавчої влади за часом, зусиллями і використанням фінансово-матеріальних засобів, об'єктивно уповільнює процес реформування структур сектору безпеки. При цьому, за логікою речей, доцільніше було б

розпочинати реформування інших військових формувань на підставі пропозицій, уже висловлених фахівцями Альянсу.

Дані пропозиції зводяться у головному до наступного:

- треба виходити з того, що основні елементи політики України у сфері безпеки взаємопов'язані між собою, а також з ризиками, завданнями та очікуваними результатами;
- має бути аргументовано доведено, чому існуючі структури і можливості складових Воєнної організації держави не відповідають вимогам забезпечення національної безпеки в сучасних умовах;
- слід уникнути зайвої деталізації, зосередитися на основних напрямках реформування; необхідно чітко обумовити етапи здійснення структурних і змістовних перетворень, з визначенням термінів та показників, яких планується досягти на кожному із них;
- заслуговує на окреме висвітлення питання людського фактора (соціальні програми і програми адаптації для тих, хто звільняється, та плани поліпшення служби і життя тих, хто залишається).

Крім того, постає потреба у створенні міжвідомчого органу щодо координації питань реформування та розвитку сфери безпеки, але життєздатного, діючого не лише на папері, оскільки бюрократичний апарат не спроможний і не буде реформувати сам себе.

Список використаних джерел:

1. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення 19.03.2025);

2. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (дата звернення 19.03.2025).

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ РІШЕНЬ У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ: ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ОБОРОННІЙ ПОЛІТИЦІ

Ілля ВДОВІН

кандидат юридичних наук
співробітник СБ України

Сучасні військові конфлікти та загрози національній безпеці визначаються високим рівнем технологічної складності, цифровізацією бойових дій і стрімким розвитком інноваційних технологічних рішень. Автономні бойові системи, штучний інтелект, кіберзброя, квантові комунікації та біометричні технології стають ключовими елементами сучасних збройних сил. Їхня імплементація вимагає чіткого нормативно-правового регламентування, що спрямоване на забезпечення ефективного контролю, запобігання зловживанням та дотримання норм міжнародного гуманітарного права.

Одним із найважливіших аспектів правового регулювання інноваційних технологій у військовій сфері є визначення меж їхнього застосування відповідно до чинних міжнародних угод, національного законодавства та етичних стандартів. В умовах постійного оновлення технологій виникають нові виклики, які потребують негайного реагування з боку державних і міжнародних інституцій. Зокрема, використання автономної летальної зброї, алгоритмічного ухвалення рішень у бойових умовах та програмно-апаратних комплексів з елементами штучного інтелекту створює серйозні правові колізії, пов'язані з відповідальністю за бойові дії, забезпеченням цивільного захисту та контролем за використанням таких технологій.

Сьогодні військові інновації мають не лише суто оборонне значення, а й виступають важливим фактором формування сучасної геополітичної стратегії. Держави, які володіють розвиненими кібернетичними, цифровими та автономними технологіями, отримують стратегічну перевагу в сучасних збройних конфліктах і операціях.

Водночас це створює потенційні ризики, пов'язані з асиметричними загрозами, кібертероризмом і зловживанням технологічним домінуванням.

Ключовими викликами у сфері правового регулювання є недосконалість міжнародних норм щодо контролю над інноваційною зброєю, недостатня адаптація національного законодавства до нових реалій та відсутність уніфікованих механізмів контролю за використанням високих технологій у військових конфліктах. Держави розвивають нові підходи до цифрового управління бойовими операціями, однак правове забезпечення цих процесів залишається недостатньо врегульованим. Таким чином, у межах даного дослідження розглядаються основні виклики, можливості та етичні аспекти імплементації сучасних технологій у військову сферу, їх вплив на міжнародну безпеку та правову відповідальність держав за використання високотехнологічного озброєння. Метою статті є аналіз нормативно-правового забезпечення цих процесів, оцінка правових ризиків та перспектив розробки міжнародних стандартів регулювання військових інновацій. До основних інноваційних технологій у військовій сфері належать штучний інтелект, безпілотні системи, кіберзброя, квантові технології, великі дані, автоматизовані системи управління та цифрові платформи. Вони розширюють можливості ведення сучасних бойових дій, впливають на прийняття стратегічних і тактичних рішень, а також створюють нові виклики для міжнародного права та оборонної політики.

Одним із найважливіших компонентів сучасних військових технологій є штучний інтелект. Його використання дозволяє автоматизувати процеси збору, аналізу та обробки великих масивів даних, що сприяє підвищенню швидкості та точності прийняття рішень. Алгоритмічні системи з елементами машинного навчання здатні прогнозувати розвиток подій, моделювати бойові сценарії, аналізувати супутникові знімки та ідентифікувати потенційні загрози. Військові системи на основі штучного інтелекту застосовуються для управління дронами, автономними бойовими машинами, кібернетичного захисту та розвідки, що значно знижує ризики для особового складу та підвищує оперативність бойових підрозділів. Водночас використання ІІІ у військовій сфері породжує правові та етичні питання, зокрема щодо відповідальності за ухвалені алгоритмами рішення та потенційної автономії летальних систем.

Безпілотні системи відіграють дедалі більшу роль у сучасних збройних конфліктах, забезпечуючи високоточні удари, розвідку та моніторинг оперативної обстановки. Дрони та безпілотні літальні апарати використовуються для збору розвідувальної інформації, нанесення ударів по стратегічних об'єктах, а також підтримки наземних військ. Безпілотні наземні та морські платформи розширюють можливості ведення бойових дій у складних умовах, дозволяючи зменшити ризики для військовослужбовців. Однак ефективність таких систем залежить від рівня їхньої автономності, захищеності від кібератак та можливостей інтеграції з іншими компонентами військової інфраструктури.

Кіберзброя стає одним із найнебезпечніших інструментів сучасної війни, дозволяючи здійснювати атаки на критичну інфраструктуру, порушувати системи управління, знищувати інформаційні мережі та виводити з ладу військові об'єкти. Кібероперації можуть бути спрямовані на компрометацію систем управління збройними силами противника, маніпулювання інформаційними потоками та проведення психологічних операцій. Розвиток засобів кіберзахисту, зокрема багаторівневих систем протидії атакам, шифрування даних та кіберрозвідки, є критично важливим для забезпечення інформаційної безпеки та стабільності військових операцій. Водночас регламентація кіберзброї у міжнародному праві залишається фрагментарною, що створює ризики застосування її без належного глобального контролю [4; 5; 6].

Квантові технології мають значний потенціал для військової сфери, зокрема у сфері криптографії, зв'язку та розвідки. Квантові комп'ютери здатні здійснювати обчислення, що значно перевершують можливості класичних систем, дозволяючи підвищити ефективність обробки інформації та прогнозування військових загроз. Впровадження квантових технологій може кардинально змінити принципи управління військами, розвідки та комунікацій, однак наразі їхній розвиток перебуває на ранніх стадіях і потребує значних інвестицій та досліджень.

Великі дані відіграють вирішальну роль у сучасному військовому плануванні та управлінні. Аналіз масивів інформації дозволяє виявляти приховані закономірності, передбачати динаміку конфліктів, оцінювати ефективність військових операцій та розробляти стратегії протидії загрозам. Інтеграція систем збору та аналізу ве-

ликих даних у військове командування дає змогу оптимізувати логістичні процеси, забезпечувати оперативне управління підрозділами та підвищувати рівень бойової готовності.

Автоматизовані системи управління військами стають невід'ємним елементом сучасної військової стратегії. Вони дозволяють здійснювати оперативний контроль за діями військових підрозділів, координувати бойові дії та забезпечувати зв'язок між командуванням та польовими структурами. Використання штучного інтелекту у системах управління сприяє зниженню рівня помилок, оптимізації бойових маневрів і підвищенню загальної ефективності військових операцій.

Цифрові платформи відіграють критичну роль у військовій сфері, забезпечуючи комплексне управління інформаційними потоками, взаємодію між підрозділами та аналіз оперативної обстановки. Вони інтегрують різні технологічні рішення, включаючи супутникові системи спостереження, системи ситуаційної обізнаності та алгоритмічний аналіз даних. Військові цифрові платформи також використовуються для моделювання бойових дій, симуляцій стратегічних сценаріїв та підготовки особового складу.

Правове регулювання військових технологій є складним процесом, що охоплює міжнародні та національні механізми контролю за розробкою, випробуванням, використанням та розповсюдженням сучасних засобів оборони. Наразі виникає потреба в адаптації нормативно-правової бази до сучасних викликів у сфері безпеки та дотримання вимог міжнародного гуманітарного права. Чинні міжнародні договори, зокрема Конвенція ООН про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї [4], Договір про нерозповсюдження ядерної зброї [5] та Конвенція про кіберзлочинність [6], зосереджені переважно на традиційних видах зброї, а механізми імплементації щодо автономних платформ досі не набули загальнообов'язкового характеру. Міжнародні переговори з обмеження автономних летальних систем ведуться під егідою ООН, однак поки не призвели до ухвалення чітких юридичних норм.

Національне законодавство України поступово адаптується до реалій впровадження інноваційних військових технологій. Основними актами, що визначають нормативно-правову базу, є Закон України «Про національну безпеку України» [1], Закон України

«Про оборону України» [2] та Стратегія інформаційної безпеки України (Указ Президента № 685/2021) [3]. Важливим чинником є інтеграція України у систему стандартів НАТО, що охоплює розвиток ситуаційної обізнаності, цифрове управління військами та посилення кібербезпеки.

Державна політика України спрямована на цифровізацію оборонного сектору, впровадження автоматизованих систем управління, розширення використання безпілотних платформ та вдосконалення кіберзахисту. Одним із пріоритетів виступає створення національних технологічних кластерів, що об'єднують військово-промисловий комплекс, наукові установи та органи державної влади. Ефективність автономних бойових платформ і безпілотних апаратів, продемонстрована в реальних бойових умовах, стимулює подальше вдосконалення законодавчих механізмів. Водночас найбільші виклики постають у регулюванні алгоритмічних бойових систем і кіберзброї, які значно підвищують ризик асиметричних загроз і гібридних конфліктів.

Розвиток правового регулювання військових технологій вимагає комплексного підходу, що включає вдосконалення національного законодавства та участь у міжнародних ініціативах. Необхідно створити механізми правового контролю, які гарантуватимуть відповідність застосування сучасних військових рішень міжнародним стандартам і нормам гуманітарного права. З огляду на випереджаючий темп технологічного прогресу, особливої ваги набуває розробка нових юридичних інструментів, що допоможуть збалансувати національну безпеку, міжнародні зобов'язання та забезпечення гуманітарних принципів.

Правове регулювання інноваційних військових технологій стикається з рядом викликів, зумовлених відсутністю усталених міжнародних стандартів та потребою адаптації національних норм до цифровізації бойових дій. У міру інтеграції штучного інтелекту та автономних систем постає питання їх правового статусу і ступеня втручання людини в ухвалення рішень. Якщо не будуть запроваджені чіткі нормативні механізми, виникають ризики неконтрольованого застосування таких рішень, що може спричинити порушення норм гуманітарного права й ускладнити встановлення відповідальності за дії, виконані без безпосередньої участі людини.

Однією з основних проблем є так званий правовий вакуум, коли можливості військових технологій зростають швидше, ніж розробляються правила їх регулювання. Зокрема, Женевські конвенції [7] чи інші глобальні угоди здебільшого зорієнтовані на традиційні типи озброєнь і не враховують специфіки ШІ, роботизованих платформ і кіберзброї. Тому у випадку застосування таких засобів у конфліктах відсутні належні гарантії дотримання міжнародного гуманітарного права. Більшість держав бачать у військових інноваціях важливий стратегічний ресурс і не готові до обов'язкових обмежень, що ускладнює міжнародний діалог про єдині стандарти.

Колізії між національними та міжнародними нормами ще більше ускладнюють процес правового регулювання військових технологій. Країни мають різні пріоритети: США та Китай активно розвивають ШІ на засадах власних національних стратегій, а ЄС робить акцент на етичних аспектах та прагне запровадити жорсткі обмеження для автономних озброєнь. Для України, яка орієнтується на євроатлантичний простір і водночас розбудовує власний оборонний потенціал, актуальним є забезпечення гармонійного балансу між технологічним розвитком та дотриманням правових стандартів.

Імплементація інноваційних технологій у військову сферу залишається стратегічним пріоритетом для збройних сил, адже суттєво підвищує ефективність оборонних операцій, прискорює ухвалення рішень та посилює стійкість до новітніх загроз, включно з кібернетичними. Поєднання автономних систем, штучного інтелекту, роботизованих платформ і цифрових рішень підвищує точність ураження цілей, рівень ситуаційної обізнаності й координацію підрозділів.

Військові технології дають змогу автоматизувати збір та аналіз розвідувальної інформації, оптимізувати управління військами й покращувати можливості ураження супротивника. Використання безпілотних літальних апаратів із високоточною зброєю дозволяє вирішувати бойові завдання без безпосереднього ризику для особового складу. Роботизовані платформи, що відповідають за розмінування, логістику чи бойову підтримку, знижують людські втрати та забезпечують точніше виконання тактичних операцій. Кіберзахист командних систем відіграє ключову роль

у протидії спробам паралізувати військове управління або вкрасти секретні дані.

Стратегії інтеграції новітніх технологій у збройні сили та військову промисловість включають розвиток оборонних технопарків, створення інноваційних платформ для тестування сучасних зразків озброєння та розширення міжнародної співпраці у сфері військових досліджень. Запровадження стандартів НАТО щодо військових технологій забезпечує сумісність збройних сил України з іноземними партнерами й посилює оборонну спроможність у рамках колективних безпекових ініціатив. Спільні програми з державами-партнерами дозволяють залучати передові розробки й підвищують рівень управління військами.

Етичні аспекти застосування сучасних військових технологій є одним із найскладніших викликів для міжнародного права та оборонної політики. Дедалі частіше бойові системи з елементами штучного інтелекту ухвалюють критичні рішення на полі бою. Постає питання, хто нестиме відповідальність у разі помилкового чи надмірного застосування сили, особливо якщо алгоритми працюють автономно. Крім того, при використанні високотехнологічної зброї важливо не порушувати принципи міжнародного гуманітарного права, зокрема щодо захисту цивільного населення та обмеження непотрібних страждань.

Штучний інтелект у військовій сфері дедалі частіше використовується для аналізу розвідувальної інформації, управління бойовими системами, моделювання сценаріїв конфліктів та підтримки ухвалення рішень у критичних ситуаціях. Проте саме питання відповідальності за дії автономних систем залишається однією з головних моральних та юридичних дилем сучасності. Відсутність чітко прописаних норм, що регулювали б ступінь втручання людини і межі автономії бойових платформ, ускладнює процес визначення винних у разі порушення міжнародного права. Тому розвиток високотехнологічних засобів водночас вимагає запровадження ефективних правових механізмів, які унеможливили б зловживання та порушення гуманітарних принципів.

Узагальнюючи варто зауважити, що на тлі стрімкої цифровізації військової сфери правові норми поки що не встигають за темпами технологічного прогресу. Це породжує виклики, пов'язані з відсутністю уніфікованих міжнародних правил і труднощами

кваліфікації кібератак або дій автономних бойових систем. Водночас розширення спектра високотехнологічних засобів дає державам суттєві переваги в обороні, що посилює мотивацію до їх масштабного впровадження. Для України ключовим завданням є вдосконалення національного законодавства, адаптація до стандартів НАТО та активна участь у глобальних ініціативах із вироблення спільних підходів до правового регулювання військових інновацій. Це дасть змогу поєднати потенціал нових технологій із дотриманням гуманітарних принципів і забезпеченням міжнародної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2018. – № 31. – Ст. 241.
 2. Про оборону України: Закон України від 6 груд. 1991 р. № 1932-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – Ст. 106.
 3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовт. 2021 р. «Про Стратегію інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 28 груд. 2021 р. № 685/2021 // Офіційний вісник Президента України. – 2021. – № 29.
 4. Конвенція ООН про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї: [укладена в м. Женеві 10 жовт. 1980 р.] // Офіційний вісник України. – 1999. – № 15. – Ст. 68.
 5. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї: [укладений 1 лип. 1968 р. у Лондоні, Москві та Вашингтоні]. – (В редакції чинних міжнародних договорів та з урахуванням приєднання України).
 6. Конвенція про кіберзлочинність: [укладена в м. Будапешт 23 листоп. 2001 р.] // Офіційний вісник України. – 2006. – № 5. – Ст. 221.
- Женевські конвенції від 12 серп. 1949 р. про захист жертв війни: [ратифіковані Указом Президії Верховної Ради УРСР від 3 лип. 1954 р.] // Зібрання чинних міжнародних договорів України.

ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Андрій ГЕЛІХ

здобувач вищої освіти 1 курсу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Реформування сектору безпеки і оборони України є стратегічно важливим завданням, яке визначає здатність держави ефективно реагувати на сучасні загрози та виклики. Схвалений Президентом України Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку на 2023–2027 роки передбачає масштабні трансформації, що сприятимуть зміцненню демократичних інституцій, підвищенню рівня державної і громадської безпеки, а також адаптації правопорядку до стандартів Європейського Союзу [1].

Однією з ключових перспектив реформування є забезпечення верховенства права, що передбачає впровадження ефективних механізмів контролю за діяльністю органів правопорядку, запобігання корупційним ризикам і підвищення прозорості їхньої роботи. Удосконалення системи управління передбачає чіткий розподіл повноважень між структурами безпеки, що дозволить уникнути дублювання функцій та неефективного використання ресурсів.

Ще одним важливим напрямом реформ є цифрова трансформація, яка включає впровадження сучасних інформаційних технологій у процеси оперативного управління, автоматизацію аналітичних інструментів, а також покращення взаємодії між органами правопорядку через єдині інформаційні платформи. Використання штучного інтелекту, блокчейну та інших інноваційних рішень дозволить підвищити ефективність кримінального провадження, зменшити ризики втручання у слідчі процеси та забезпечити оперативність прийняття рішень.

Гармонізація кримінального та кримінального процесуального законодавства України зі стандартами ЄС є невід’ємною частиною реформування. Це передбачає чітке визначення юрисдикції різних правоохоронних органів, вдосконалення процесів досудового розслідування, що сприятиме зменшенню навантаження на судову систему та прискоренню розгляду справ. Окрім того, реформування

передбачає впровадження відновного правосуддя, альтернативних заходів вирішення кримінально-правових конфліктів, що дозволить розвантажити систему та підвищити ефективність правосуддя.

Розвиток міжнародного співробітництва, особливо у сфері безпеки та правопорядку, є важливим кроком для інтеграції України в загальноєвропейський простір безпеки та правосуддя. Спільні операції з партнерами, обмін даними та використання міжнародних практик сприятимуть посиленню здатності держави протидіяти транснаціональній злочинності, кіберзагрозам та терористичним загрозам.

Важливим аспектом реформування є посилення демократичного цивільного контролю над діяльністю сектору безпеки та оборони, що сприятиме підвищенню рівня довіри громадян до правоохоронних органів. Впровадження механізмів громадського нагляду, забезпечення прозорості звітності та відкритого доступу до інформації про діяльність силових структур допоможе уникнути зловживань і сприятиме розвитку демократичних інститутів.

Перспективи реформування також включають підвищення рівня професійної підготовки кадрів, зокрема через впровадження міжнародних стандартів у навчальні програми, удосконалення системи відбору та підвищення кваліфікації правоохоронців. Важливим є запровадження незалежних механізмів оцінювання ефективності роботи правоохоронних органів, що дозволить забезпечити високий рівень професіоналізму серед співробітників.

Таким чином, реформування сектору безпеки і оборони України є складним і багатовимірним процесом, який передбачає послідовне вдосконалення правових засад, цифрову трансформацію, міжнародну інтеграцію та зміцнення демократичних механізмів контролю. Комплексний підхід до реформ дозволить створити ефективну, підзвітну та демократичну систему правопорядку, що відповідатиме європейським стандартам і сприятиме зміцненню національної безпеки України.

Список використаних джерел:

1. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки. Указ Президента України від 11.05.2023 № 273/2023. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text> (дата звернення: 16.03.2025).

СУСПІЛЬНИЙ ДОГОВІР І ТРАНСФОРМАЦІЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анна ГОНЧАРЕНКО

доктор юридичних наук, доцент,
професор Національної академії СБ України

В умовах війни та глибоких соціально-політичних трансформацій українського суспільства зростає значення суспільного договору як ключового концепту взаємодії держави та громадян. Це особливо актуально у контексті реформи Служби безпеки України (далі – СБ України), яка має відповідати викликам сучасності та враховувати суспільні очікування. Безпека України сьогодні – питання виживання нації, питання нашого майбутнього. У 2022 році ворог розпочав повномасштабну війну, намагаючись не лише знищити нашу державність, а й стерти саму ідентичність українського народу. В цих умовах СБ України відіграє одну з ключових ролей у захисті держави від ворожих агентів, диверсійних груп, колаборантів, терористичних загроз та інформаційних атак. Але чи може модель спецслужби, що дісталася нам у спадок від радянської системи, відповідати викликам сучасної гібридної війни?

Для розуміння взаємопов'язаності суспільного договору з трансформацією СБ України розглянемо для початку зміст цього багатогранного поняття і ті етапи, які Україна пройшла починаючи з проголошення Акту незалежності до сьогодення, бо для нашої країни, особливо в умовах війни, суспільний договір набуває особливого змісту.

Так, суспільним договором є концепція, що описує легітимність влади через домовленість між громадянами та державою щодо прав, обов'язків та меж втручання держави у життя суспільства, яку з історії філософської думки ми знаємо, розробляли такі мислителі, як Т. Гоббс [1], Дж. Локк [2] та Ж.–Ж. Руссо [3]. Із сучасників погоджуся з думкою вченого Валерія Пекаря, що сучасний суспільний договір базується на нових цінностях, які включають національну єдність, відповідальність громадян за спільну справу та оновлення державних інституцій.

Формування суспільного договору в Україні з 1991 року до сьогодні, проаналізувавши думки вчених істориків, політологів, юристів, ми можемо стверджувати, що пройшло через кілька ключових етапів, кожен з яких відображав трансформації в політичній, соціальній та економічній сферах. Особливо значні зміни відбулися під час війни, що почалася у 2014 році та продовжується й досі.

Період перший, після здобуття незалежності (1991–2004 роки). Вчений Ярослав Грицак [4] показує, що Україна успадкувала радянську систему управління, яка характеризувалася централізованою владою та відсутністю розвиненого громадянського суспільства, а суспільний договір того часу засновувався на негласній угоді між владою та громадянами: держава забезпечувала базові соціальні гарантії, а громадяни не втручалися в політичні процеси. Ця модель, на жаль, сприяла розвитку корупції та збереженню авторитарних практик.

Другим періодом назвемо Помаранчеву революцію та її наслідки (2004–2013 роки). Вчений Валерій Пекар описує події 2004 року, які відомі як Помаранчева революція, такими, що стали реакцією суспільства на фальсифікації виборів та прагнення до демократичних змін [5]. Цей період ознаменувався спробами реформувати політичну систему, зміцнити демократичні інститути та встановити новий суспільний договір, заснований на прозорості та підзвітності влади. Однак, через політичну нестабільність, багато реформ залишилися незавершеними [4]. Суспільний договір почав змінюватися: громадяни стали більш активними в політичному житті, зросла роль вільних медіа та громадянського суспільства. Проте нестабільність політичної системи, боротьба між елітами та відсутність глибинних реформ призвели до поступового розчарування суспільства у владі.

Третім етапом є Революція Гідності та початок війни (2013–2014 роки), бо Революція Гідності 2013–2014 років стала переломним моментом у формуванні суспільного договору. Громадяни вийшли на Майдан Незалежності з вимогами європейської інтеграції, боротьби з корупцією та поваги до прав людини [6], чітко заявили про свою готовність не лише обирати владу, а й контролювати її дії. Відбулося зміцнення громадянського суспільства, зросла роль волонтерського руху, а питання національної безпеки та європейського вектора розвитку стали центральними. Ця демонстрація

прагнення суспільства до глибоких змін та звісно оновлення суспільного договору.

Четвертий етап, який пов'язаний з початком війни найбільш вплинув на трансформацію суспільного договору (2014–2021 роки). Так, після анексії Криму та початку війни на Сході України в 2014 році суспільний договір зазнав значних змін. Громадяни об'єдналися перед зовнішньою загрозою, що призвело до підвищення рівня патріотизму та солідарності [5]. Волонтерський рух, підтримка армії та внутрішньо переміщених осіб стали продуктами елементів нового суспільного договору.

П'ятий етап, який триває, це повномасштабна війна та новий суспільний договір (2022–2025 роки). Повномасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року стало найсерйознішим випробуванням для української державності. Суспільний договір змінився кардинально: держава стала значно більш залежною від активної підтримки громадянського суспільства, волонтерських ініціатив та міжнародної допомоги. Водночас громадяни стали більш вимогливими до влади, очікуючи ефективного управління, відповідальності та прозорості. Щодо цього етапу слушною є думка українського філософа Володимира Єрмоленка, що Україні потрібні різні версії суспільної угоди, але в правильному балансі, «в основі цих теорій – безпека, справедливість і повнота відповідно, а Україні потрібні всі ці версії суспільного договору, але в правильному балансі» [7]. На наочність змін вказує й той факт, що у 2024 році Уряд (Міністерство економіки України) та представники українського бізнесу підписали заяву про посилення співпраці між державою та підприємцями для покращення бізнес-клімату в Україні, що стало кроком у формуванні нового суспільного договору [8].

Війна загострила питання соціальної справедливості, довіри до інституцій та необхідності структурних реформ. Основні риси нового суспільного договору включають: пріоритет національної безпеки та оборони; зміцнення ролі громадянського суспільства; вимога до ефективного державного управління та підзвітності влади; підтримка євроатлантичної інтеграції як гарантії майбутнього безпечного розвитку України.

З 1991 року суспільний договір в Україні еволюціонував від пасивної згоди на існуючий порядок до активного громадянського су-

спільства, яке вимагає прозорості, підзвітності та справедливості. Війна стала каталізатором для консолідації нації та переосмислення відносин між державою та громадянами [9]. Цей процес триває, і його успіх залежить від здатності суспільства та влади до діалогу, взаємної поваги та спільної роботи над побудовою демократичної та процвітаючої України. Не лише в умовах війни, а й після її завершення суспільний договір продовжуватиме трансформуватися, відображаючи нові виклики, що стоять перед державою та її громадянами.

Тож, повномасштабна війна з РФ суттєво змінила суспільний договір в Україні і призвела до: – зростання довіри до державних інституцій, зокрема до сектору безпеки та оборони; – формування нової моделі відповідальності, де держава і суспільство спільно працюють на досягнення перемоги; – підвищення очікувань щодо ефективності управління та подальшої модернізації безпекових структур.

Історично Україна вже неодноразово проходила трансформації суспільного договору, зокрема, після Революції Гідності 2014 року громадяни почали активно вимагати реформування правоохоронних органів, що призвело до створення нових антикорупційних структур (НАБУ, САП, НАЗК) та реформування Національної поліції. Ці процеси підтверджують еволюційний характер змін у відносинах між державою та суспільством. Сьогодні питання суспільного договору та трансформації СБ України на порядку денному. Повномасштабна війна змінила саму сутність нашої державності, поставивши український народ перед вибором: або створити ефективну державу, яка зможе гарантувати безпеку, або втратити незалежність. У цій боротьбі не може бути компромісів – слабкість державних інституцій, корупція, недостатня координація органів безпеки є загрозами не менш серйозними, ніж ракети та дрони ворога.

Від СБ України, як центрального суб'єкта системи сектора безпеки і оборони країни, її ефективності, залежить не лише обороноздатність країни, а й захист громадян від внутрішніх загроз: диверсій, шпигунства, корупції, інформаційних атак. Якщо Україна хоче перемогти у цій війні не лише на полі бою, а й у стратегічному вимірі – вона повинна мати сучасну, ефективну, підзвітну суспільству СБ України, що діє за стандартами НАТО та відповідає очі-

куванням громадян. Реформа СБ України є ключовим елементом оновленого суспільного договору.

Бачення трансформації СБ України в контексті нового суспільного договору, на думку вчених та практиків, яку узагальнивши, опишу основними напрямками цієї трансформації:

1. Пріоритетизація на контррозвідувальній діяльності, протидії розвідувально-підливній і диверсійній діяльності іноземних спецслужб, боротьби з тероризмом, забезпеченні кібербезпеки, охороні державної таємниці [10]. Це означає, що СБ України поступово позбувається невластивих їй функцій, таких як боротьба з економічними злочинами. Головний фокус має бути на виявленні, запобіганні та нейтралізації загроз державній безпеці.

2. Прозорість роботи та підзвітність суспільству. В умовах війни довіра до СБ України значно зросла, однак після перемоги Україні потрібна сучасна спецслужба, яка підзвітна парламенту та громадянському суспільству. Важливим є впровадження механізмів громадського контролю та антикорупційних заходів.

3. Впровадження сучасних технологій і стандартів НАТО. Україна вже здійснює активну інтеграцію в євроатлантичний простір, і це потребує модернізації спецслужби. Необхідно впроваджувати кібербезпекові ініціативи, нові стандарти роботи з інформацією, а також адаптувати систему управління загрозами до підходів країн-членів НАТО.

4. Підвищення ефективності взаємодії з громадянським суспільством. Без тісної співпраці з волонтерами, журналістами, правозахисниками, аналітичними центрами ефективність роботи СБ України не буде максимально ефективною. Громадянське суспільство, як показав досвід співпраці у період повномасштабного вторгнення РФ може бути ключовим союзником у боротьбі з дезінформацією, деструктивною пропагандою, при виявленні корупційних загроз тощо.

Бачення трансформації СБ України в контексті нового суспільного договору, повною мірою відповідає схваленому Указом Президента України вже під час повномасштабної збройної агресії РФ проти України, 11 травня 2023 року за № 273/2023 «Комплексному стратегічному плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки» [11], який застосовується, зокрема зазначено і до СБ України.

Йдеться, що зміни в системі органів правопорядку мають бути комплексними і стосуватися всіх аспектів їх функціонування: від підготовки та добору високопрофесійних співробітників на службу до забезпечення ефективності функціонування системи з урахуванням міжнародних стандартів, зокрема, підзвітності та прозорості. Корупційні та інші ризики слід надалі мінімізувати, у тому числі шляхом посилення механізмів демократичного цивільного контролю за процесом прийняття рішень. Водночас загальна мета реформування органів правопорядку – удосконалити їхні ціннісні орієнтири, організаційну культуру, структуру управління, законодавче регулювання, зокрема з урахуванням потреб правозастосовної практики [11].

Суспільний договір в Україні зазнав суттєвих змін під впливом війни, що вимагає модернізації всіх державних інституцій, включно з СБ України. Трансформація СБ України має ґрунтуватися на нових цінностях довіри, прозорості та ефективності, що забезпечить її відповідність очікуванням суспільства та викликам часу. «Війна кардинально змінила підходи до державної безпеки. Сильна СБ України сьогодні – одна з важливих передумов для Перемоги України. Наше завдання – протидіяти рф комплексно і системно. І в нас це добре виходить, поки парламент шукає оптимальну модель реформи СБ України з урахуванням реалій воєнного часу», – зазначає Голова СБ України Василь Малюк [10]. Системна робота над розвитком інституційних і функціональних спроможностей СБ України не припиняється і сьогодні. Мета цих процесів – реформування Служби, посилення її функцій з урахуванням європейського та євроатлантичного досвіду побудови служб внутрішньої безпеки. Враховуючи попередній досвід реформ, важливо забезпечити системний підхід, аби зміни реально впливали на підвищення безпеки держави та громадян. СБ України повинна стати потужним, мобільним, високотехнологічним органом, здатним не лише реагувати на загрози, а й випереджати їх.

Список використаних джерел:

1. Гоббс Т. «Левіафан». Харків: Фоліо, 2008. С. 85–110.
2. Локк Д. «Два трактати про правління». Київ: Основи, 2012. С. 200–230.
3. Руссо Ж.– Ж. «Про суспільний договір». Львів: Світ, 2015. С. 50–75.
4. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2021. С. 215–320.
5. Пекар В. Суспільний договір для України: проблеми та перспективи. Дзеркало тижня. 2022. № 23 (1187). С. 6–8.
6. Рахманін С. Контракт на майбутнє: як і з ким Україна будувати новий суспільний договір? / Українська правда. 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2020/12/18/7277023/> (дата звернення: 22.03.2025).
7. Ермоленко В. Яка суспільна угода нам потрібна? / Суспільне Культура. 2024. URL: <https://suspilne.media/culture/454836-aka-suspilna-ugoda-nam-potribna-esej-filosofa-volodimira-ermolenko> (дата звернення: 22.03.2025).
8. Новий суспільний договір між бізнесом та Урядом– питання національної безпеки України /Офіційний сайт Міністерства економіки України. 2024. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?id=4cf247be-8aa1-4a50-b8df-955ba5273fdd&lang=uk-UA> (дата звернення: 22.03.2025).
9. Ліпкан В. А. Національна безпека України: концептуальні засади модернізації. Київ: КНТ, 2021.– С. 280.
10. Посилення спроможностей СБУ/Офіційний сайт Служби безпеки України. 2025. URL: <https://ssu.gov.ua/posylennia-spromozhnostei-sbu> (дата звернення: 22.03.2025).
11. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text> (дата звернення: 22.03.2025).

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ПРАВОПОРЯДКУ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Андрій ГОРБАТЕНКО

викладач ВСП «Фаховий коледж

Інформаційних технологій

НУ «Львівська політехніка»

Трансформація Військової служби правопорядку (ВСП) у Збройних силах України у Військову поліцію (ВП) є стратегічним кроком, що відображає потребу в ефективному правоохоронному органі в складі Міністерства Оборони України.

Передбачається, що Військова поліція буде військовим формуванням з правоохоронними функціями, яка входитиме до складу сектору безпеки і оборони, буде створена на базі військової служби правопорядку у Збройних силах України та основним своїм завданням матиме забезпечення правопорядку і військової дисципліни у Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту [1]. Розглянемо трохи детальніше попередній досвід, організаційні моменти, виклики та спірні моменти, які можуть виникати в процесі трансформації.

Станом на сьогодні в Україні відсутня цілісна система військової юстиції. Правоохоронну функцію у військовій сфері виконують різні державні органи, зокрема Державне бюро розслідувань, Національне антикорупційне бюро України, Служба безпеки України та інші органи, що призводить до розпорошення компетенцій та зниження ефективності правоохоронної діяльності у військово-му секторі.

Однією з позитивних ключових змін в контексті трансформації ВСП є наділення військової поліції функціями оперативно-розшукової діяльності, а також проведення, за дорученням дізнавача, слідчого, прокурора та/або на підставі рішення слідчого судді, суду слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, що раніше не входило до компетенції ВСП [2]. Це покликано усунути недоліки в системі військової юстиції, сприяти швидкому та ефективному розслідуванню військових правопорушень, зменшити навантажен-

ня на ДБР, яке після 2022 року значно зросло, а відповідно і на інші відповідні підрозділи, які згідно закону, діють в рамках кримінальних проваджень за дорученнями слідчих ДБР (до прикладу, оперативні підрозділи військової контррозвідки СБУ). Це є необхідним кроком для ефективної протидії злочинності у військовій сфері.

Проте, розширення повноважень ВП в даному контексті створює ризики зловживань службовим становищем та порушень прав людини, тому виникає необхідність забезпечення чіткого законодавчого регулювання та ефективного контролю за діяльністю військової поліції, зокрема, чітко визначити межі компетенції військової поліції та механізми захисту прав військовослужбовців.

Існуюча підпорядкованість Військової служби правопорядку у Збройних силах України військовому командуванню, фінансування коштом Збройних сил та призначення посадових осіб військовим командуванням створює залежність цієї структури від військового керівництва, що може негативно впливати на її об'єктивність [3]. Необхідно приділити більшій уваги питанню автономності військової поліції від військового керівництва забезпеченням її спеціального статусу та заборонаю незаконного втручання в її діяльність. До слова, схожа проблематика зустрічалась при обговореннях передачі підрозділів військової контррозвідки Служби Безпеки України в підпорядкування Міністерству Оборони України.

Відсутність кадрового резерву з необхідними компетенціями у сфері оперативно-розшукової діяльності (відповідно здійснення оперативно-розшукових заходів) та проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, може стати перешкодою для швидкого запуску роботи Військової поліції. Необхідно не лише залучити кваліфікованих фахівців, але й забезпечити їх належну підготовку, яка відповідатиме специфіці роботи у військовій сфері, а в подальшому – забезпечити прозору процедуру атестації та перевірки компетенцій уповноважених посадових осіб.

Важливим аспектом є співпраця з міжнародними партнерами, зокрема країнами НАТО, які мають досвід створення та реформування військових правоохоронних органів. Розробка програм підготовки кадрів, що включатимуть не лише юридичні аспекти, а й психологічну підготовку, навчання роботи з сучасними технологіями та дотримання етичних стандартів, є невід'ємною складовою успішної реформи.

Фінансування нового органу планується здійснювати за рахунок коштів державного бюджету за окремою бюджетною програмою, а також з інших джерел, передбачених законом, зокрема тих, що спрямовуються на інші правоохоронні органи, чії функції частково перейдуть до Військової поліції.

Військова поліція буде формуватися з чинних військовослужбовців Збройних сил України, а її чисельність не перевищуватиме 1,5% від загального складу Збройних Сил України та визначатиметься Міністром Оборони України [1].

Трансформація військової служби правопорядку у Збройних силах України у Військову поліцію – складний і багатогранний процес, що вимагає комплексного підходу та глибокого переосмислення підходів щодо забезпечення правопорядку в Збройних Силах, Державній спеціальній службі транспорту та інших військових формуваннях, які підпорядковуються Міністерству Оборони України.

Успішна реалізація даного процесу вимагає подальшої кропіткої роботи над деталізацією нормативно-правової бази, розробкою ефективних механізмів координації з іншими правоохоронними органами та забезпеченням належного рівня контролю за діяльністю військової поліції.

Ефективне впровадження цієї реформи стане важливим кроком на шляху до посилення військової юстиції, забезпечення правопорядку у військовій сфері та відповідності стандартам НАТО, що є стратегічною метою України на шляху до Євроінтеграції.

Список використаних джерел:

1. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 07.03.2002 № 3099-III (редакція від 27.01.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3099-14> (дата звернення: 19.03.2025);
2. Про Військову поліцію: Проект Закону України від 31.05.2024 № 6569-д. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44336> (дата звернення: 21.03.2025);
3. Що змінить майбутній закон про військову поліцію? URL: <https://parlament.org.ua/analytics/shho-zminyt-majbutnij-zakon-pro-vijskovu-policziyu/#c> (дата звернення: 22.03.2025).

ОПТИМІЗАЦІЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ. КРОК ПЕРШИЙ

Вадим ГРОХОЛЬСЬКИЙ

кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Тривалий час в нашій країні точаться дискусії щодо якості освіти та оптимізації закладів вищої освіти. Було запропоновано багато ідей щодо вирішення цих питань. На початку 2021 року у Харкові було розпочато проект щодо створення одного закладу вищої освіти шляхом об'єднання декількох ЗВО.

Відповідно до Указу Президента України «Про вдосконалення вищої освіти в Україні» (від 03.07.2020 № 210/2020), в рамках дотримання «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки», на погодження з пропозицією МОН України, 12 травня 2021 року Кабінет Міністрів України видав розпорядження № 431-р «Про утворення Державного біотехнологічного університету». Міністерство освіти і науки України 18 червня 2021 року видало наказ № 689 «Про утворення Державного біотехнологічного університету».

Таким чином, було запущено процес реорганізації чотирьох закладів вищої освіти м. Харкова в єдиний потужний університетський комплекс, метою якого є надання якісних освітніх послуг, збереження та примноження наукового потенціалу, а також нарощення інновацій у сфері аграрного, агротехнічного та продовольчого профілів. [1]

Реалізація проекту триває, заклад вищої освіти існує, але чи вирішено питання щодо оптимізації наразі не відомо. Чому? Тому що об'єднання ЗВО, навіть споріднених за своїм профілем, це не гарантія того що вказаний заклад зможе утримувати увесь майновий комплекс який він отримав у спадок. Об'єднання ліцензійного обсягу також є дуже сумнівною оптимізацією. Тобто, було чотири ЗВО став один, але проблеми лишилися ті ж самі. Проекту всього 4 роки і поки ще рано говорити про ефективність, до того в країні йде повномасштабна війна, що ніяк не сприяє успіху у реалізації проекту.

Другим прикладом оптимізації закладів вищої освіти є реалізація проекту Концепції проекту Закону України про вищу юридичну освіту та первинний доступ до правничої професії.

12 вересня 2024 на сайті Верховної Ради України комітетом Верховної Ради України з питань правової політики було опубліковано проект Концепції проекту Закону України про вищу юридичну освіту та первинний доступ до правничої професії. Вказаний Проект був створений Комітетом Верховної Ради України з питань правової політики 14 грудня 2023 року в рамках діяльності робочої групи з питань реформування юридичної освіти. Співголовами робочої групи визначено голову підкомітету з питань адаптації законодавства України до положень права Європейського Союзу (acquis EC), виконання міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції Комітету з питань правової політики Стефанчука Миколу Олексійовича та голову підкомітету з питань вищої освіти Комітету з питань освіти, науки та інновацій Гришину Юлію Миколаївну. Відповідно до рішення цієї робочої групи на веб-сторінці Комітету з питань правової політики було розміщено проект Концепції проекту Закону України про вищу юридичну освіту та первинний доступ до правничої професії. [2] Вказаний проект направлений на скорочення ЗВО, які готують фахівців зі спеціальності 081 «Право», шляхом позбавлення підготовки таких спеціалістів у ЗВО відомчої освіти (МВС, СБУ, ДПС, НГУ, ЗСУ та інших), створення наскрізної юридичної освіти (за аналогією медичної освіти) та ліквідації заочної форми навчання. Хочу зауважити, що це дуже скорочене викладення вказаного проекту. Однак, вже зараз стає зрозумілим, що в країні, яка чинить спротив збройній агресії, це зовсім недоречно.

Для чого державі потрібно оптимізувати систему закладів вищої освіти? Основне на даному етапі це:

- 1) Оптимізувати видатки на утримання ЗВО;
- 2) Відновити баланс між потребами ринку у фахівцях і закладами що їх готують;
- 3) Створити конкурентні умови для розвитку приватних навчальних закладів і державних, що надасть можливість розвивати перспективні і ліквідовувати неефективні.
- 4) Підвищити рівень освіти, повернути привабливість вітчизняних ЗВО.

Це далеко не усі питання, але на цей час, одні з самих нагальних.

То з чого почати процес оптимізації? Який шлях буде самим оптимальним, не буде дуже дорогим та не розтягнутим у часі?

Відповідь є. І вона дуже проста. Виконувати вимоги законодавства, щодо ліцензійних умов провадження освітньої діяльності. Так, відповідно п. 11 Постанови КМУ від 30 грудня 2015 р. № 1187 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності», у разі встановлення факту використання за календарний рік менше 50 відсотків ліцензованого обсягу за певним рівнем вищої освіти або за певною освітньою програмою, що передбачає присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, на відповідному рівні вищої освіти, орган ліцензування приймає рішення про звуження провадження освітньої діяльності у закладі освіти з урахуванням найбільшої фактичної кількості здобувачів вищої освіти протягом одного календарного року навчання за певним рівнем вищої освіти або за певною освітньою програмою, що передбачає присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, на відповідному рівні вищої освіти.

У разі встановлення факту використання менше 25 відсотків ліцензованого обсягу протягом навчального року за певною спеціальністю орган ліцензування приймає рішення про звуження провадження освітньої діяльності у закладі освіти з урахуванням найбільшої фактичної кількості здобувачів фахової передвищої освіти на одному курсі (році навчання) за відповідною спеціальністю. [3]

Якщо в наш час, перевірити виконання вимоги п. 11, то на мою думку майже половина ЗВО будуть мати відповідні зауваження, що призведе до скорочення напрямів підготовки, які фактично не заповнюються. Без сумнівів, найдуться ті, хто буде це заперечувати. Але виконання вимог законодавства у правовій державі до якої ми прагнемо – це норма. І це перший крок на шляху більш ефективної побудови вищої освіти в Україні.

Список використаних джерел:

1. . Державний біотехнологічний університет. URL: <https://biotechuniv.edu.ua/pro-universitet/istoriya/#:~:text=%D0%9C%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D0%BE%D1%81%D0>

%B2%D1%96%D1%82%D0%B8%20%D1%96%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B8%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8,%D0%9F%D1%80%D0%BE%20%D1%83%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B1%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%83%C2%BB. (дата звернення 20.03.2025).

2. Проект Концепції проекту Закону України про вищу юридичну освіту та первинний доступ до правничої професії. URL: <https://kompravpol.rada.gov.ua/news/notice/75193.html> (дата звернення 20.03.2025).

3. Постанови КМУ «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності» від 30 грудня 2015 р. № 1187 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text>. (дата звернення 20.03.2025).

РОЗВИТОК СУЧАСНИХ НАЗЕМНИХ БЕЗПІЛОТНИХ АПАРАТІВ: РОЛЬ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В ЇХ УДОСКОНАЛЕННІ

Сергій ДРОЗД

здобувач вищої освіти 1 курсу
Національної юридичної академії
імені Ярослава Мудрого

Розвиток наземних безпілотних апаратів відіграє ключову роль у сучасних гуманітарних та військових операціях. Ці технології сприяють підвищенню безпеки, зменшенню втрат серед цивільного населення та військового персоналу, а також ефективнішому виконанню бойових задач. Автономні системи та дистанційно керовані роботи-

зовані платформи дозволяють військам діяти у важкодоступних та небезпечних зонах, мінімізуючи ризики для життя та здоров'я військовослужбовців. Основна мета даних засобів – підвищення виживання та збереження життя українських військовослужбовців, знищення ворога та значне зменшення його наступальних спроможностей.

На початку 2024 р. згідно з Указом Президента № 382/2024 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 червня 2024 року «Про створення у структурі Збройних Сил України Сил безпілотних систем як окремого роду сил» в Україні був створений окремий рід сил – Сили безпілотних систем Збройних Сил України [1]. Сили безпілотних систем – це перший у світі окремий рід сил, який системно використовує безпілотні літальні апарати, наземні роботизовані комплекси, а також морські надводні й підводні дрони для виконання широкого спектру завдань [2]. Сили безпілотних систем поєднують передові технології з сучасними асиметричними підходами до ведення бойових дій.

Наземні безпілотні бойові платформи почали з'являтися у військах західних армій ще на початку 2000-х років, завдяки швидкому розвитку електроніки, штучного інтелекту та матеріалознавства, однак далі дослідної експлуатації та малосерійних зразків такі безпілотники не доходили. Все змінилося на полях російсько-української війни, коли серійні й малосерійні, озброєні й логістичні безпілотні платформи почали активно застосовуватися у надважких бойових умовах. Основні напрямки використання Наземних безпілотних апаратів (надалі – НБА) включають розвідку, інженерне забезпечення, вогневу підтримку та логістичне забезпечення, вивезення поранених.

Першу серйозну розробку у сфері бойової робототехніки українська оборонна промисловість продемонструвала у 2016 році. 29 серпня 2016 року компанія «СпецТехноЕкспорт» яка представила секретарю РНБО першу версію платформи «Фантом», а пізніше у 2017 показали його оновлену версію «Фантом-2». «Фантом» – це платформа, яка призначена для ведення розвідки, вогневої підтримки та логістичних завдань. Він має запас ходу у 20 кілометрів і може розвивати максимальну швидкість до 38 кілометрів на годину [3].

Наземні дрони стали важливим елементом будь-яких військових операцій. НБА сприяють численним перевагам в сучасному бойовому середовищі. Сучасні наземні безпілотники оснащені високоточними навігаційними системами, такими як GPS, систе-

ми інерціальної навігації та штучний інтелект для автономного пересування. Поєднання цих технологій дозволяє НБА ефективно виконувати завдання без участі оператора або з мінімальним втручанням. Для ефективного функціонування НБА використовуються захищені канали зв'язку, що забезпечують дистанційне керування навіть у складних умовах електронної боротьби. Інтеграція супутникового зв'язку дозволяє розширити радіус дії апаратів.

НБА активно застосовуються для збору розвідувальних даних, використовуючи тепловізори, камери високої роздільної здатності та сенсори руху. Вони дозволяють вести розвідку в режимі реального часу, що значно підвищує обізнаність військових щодо ситуації на полі бою. В контексті війни в Україні такі технології стали критично важливими для ефективної боротьби з ворогом, який має значну перевагу в артилерії та бронетехніці. Українські інженери продовжують активно розробляти та створювати безпілотні наземні платформи для збору розвідданих та коригування вогню артилерійських та ракетних підрозділів.

Мінна загроза залишається однією з ключових проблем на територіях, де ведуться активні бойові дії. Саме тому, НБА, обладнані металодетекторами та системами дистанційного знищення вибухових пристроїв, суттєво збільшують ефективність розмінування та знижують ризик для інженерно-саперних підрозділів. В Україні активно запроваджуються програми з розробки таких апаратів, оскільки після завершення війни нагальною буде потреба у розмінуванні значних територій, зокрема у східних та південних регіонах. Інженерні рішення включають роботизовані платформи, що можуть працювати як самостійно, так і за допомогою операторів.

НБА використовуються як платформи для ведення бойових дій, включаючи підтримку піхоти, атаку на ворожі позиції та оборону стратегічно важливих об'єктів. Сучасні бойові НБА можуть бути оснащені кулеметами, гранатометами та керованими ракетами. Модульний підхід до конструкції дозволяє швидко змінювати оснащення відповідно до специфіки поставлених задач. До переваг таких НБА відносять: швидкість реакції, точність вогню та здатність діяти в складних умовах без ризику для особового складу.

Інтеграція штучного інтелекту (надалі – ШІ) дозволяє підвищити автономність НБА, покращити систему ухвалення рішень та забезпечити більш ефективну взаємодію з іншими військовими сис-

темами. Використання ШІ сприяє адаптації НБА, для використання їх у змінних умовах бойового середовища. Українські розробники працюють над системами, що дозволяють безпілотним наземним апаратам самостійно розпізнавати цілі, ухилятися від ворожого вогню та здійснювати навігацію без доступу до GPS.

Попри значний прогрес у розвитку НБА, є певні виклики з якими сьогодні стикаються дані технології. До цих викликів відносять: природні та погодні аспекти, кіберзагрози та функціонування при автономного режимі.

У майбутньому очікується подальша роботизація сектору безпеки і оборони України, вдосконалення технологій керування та підвищення ефективності взаємодії НБА з іншими підрозділами Сил оборони України. В Україні перспективним напрямком є розробка нових автономних бойових систем, що зможуть виконувати бойові задачі без безпосереднього контролю оператора.

Розвиток наземних безпілотних апаратів є важливим напрямком у сучасних військових технологіях. Їхнє використання сприяє підвищенню безпеки та ефективності ведення бойових дій, а також відкриває нові можливості для проведення розвідки та розмінування. Подальше вдосконалення НБА може змінити концепцію ведення війни в умовах сучасного конфлікту, дозволить ще більше зміцнити обороноздатність країни, а також мінімізувати людські втрати. Україна, перебуваючи в умовах війни, активно інвестує у розвиток роботизованих систем, що можуть стати важливим елементом майбутнього ведення бойових дій та відновлення країни після завершення війни.

Список використаних джерел:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 червня 2024 року «Про створення у структурі Збройних Сил України Сил безпілотних систем як окремого роду сил». *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/382/2024#Text> (дата звернення: 18.03.2025).

2. Сили безпілотних систем. *Сили безпілотних систем*. URL: <https://mod.gov.ua/pro-nas/sili-bezpilotnih-sistem> (дата звернення: 18.03.2025).

3. Наземні бойові платформи: новий гравець на полі бою. *Мілітарний*. URL: <https://mil.in.ua/uk/articles/nazemni-bojovi-platforny-novuj-gravets-na-poli-boyu/> (дата звернення: 18.03.2025).

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ КІБЕРБЕЗПЕКОВИХ СТРАТЕГІЙ У ЗАГАЛЬНУ СИСТЕМУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОБОРОНИ: АНАЛІЗ ПРАВОВИХ, ТЕХНОЛОГІЧНИХ ТА ІНСТИТУЦІЙНИХ КОМПОНЕНТІВ ПРОТИДІЇ КІБЕРЗАГРОЗАМ

Володимир КАРАСТЕЛЬОВ

кандидат юридичних наук
співробітник СБ України

У сучасному світі кібербезпека є невід'ємною складовою системи національної оборони держави. Швидке поширення інформаційних технологій, зростання цифровізації та автоматизації ключових сфер суспільного життя призводить до появи нових загроз, які не лише несуть ризики втрати конфіденційної інформації чи фінансових ресурсів, а й становлять реальну загрозу національній безпеці. Особливо гостро вказана проблема постає в умовах сучасної війни, де кібернетичні атаки вже стали повноцінним інструментом гібридних військових дій, здатних дестабілізувати роботу критично важливої інфраструктури, викликати дезорганізацію в роботі державних органів, оборонних структур, економічних і соціальних інституцій. При цьому слід визнати, що за своєю ефективністю кібернетичні засоби бою можуть бути в достатній мірі більш ефективніші, ніж «класичні» кінетичні інструменти ведення війни.

В актуальних геополітичних умовах кіберпростір перетворився на повноцінну арену протистояння між державними й недержавними акторами, які використовують кібератаки для розвідувальних, диверсійних, терористичних та інформаційно-психологічних операцій. Прикладом є численні кібернетичні атаки, здійснені в рамках гібридної війни проти України, включаючи масові атаки на енергетичні об'єкти, банківську систему, державні сервери та інформаційні мережі. Це свідчить про нагальну необхідність посилення кібернетичної обороноздатності держави та вдосконалення механізмів протидії кіберзагрозам. На особливу увагу заслуговують факти втручання у виборчий процес інших країн та відповідного

впливу на результати виборчої компанії, що в свою чергу, є прямим та грубим порушенням суверенітету країни, яка зазнає подібного кібервпливу.

Актуальність представленої теми доповіді зумовлена потребою комплексного підходу до проблеми забезпечення кібербезпеки як невід'ємної складової національної безпеки. Це потребує не лише вдосконалення нормативно-правової бази та гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, але й впровадження новітніх технологій, а також створення ефективних інституційних механізмів, здатних швидко та скоординовано реагувати на різноманітні кіберзагрози. Очевидною є необхідність у здійсненні комплексного аналізу правових, технологічних та інституційних механізмів кібербезпеки, розкритті основних проблем та викликів, які стоять перед Україною та іншими країнами, а також у формуванні конкретних рекомендацій щодо ефективної імплементації кібербезпекових стратегій у систему національної оборони.

Завдання, що постають перед сектором національної оборони у кібернетичній сфері, включають аналіз міжнародних норм та вітчизняного законодавства, оцінку технологічних рішень для протидії актуальним кіберзагрозам, визначення ключових державних структур, відповідальних за реалізацію політики кібербезпеки, а також розгляд ролі та прийняття до належного рівня уваги міжнародного співробітництва і приватного сектору у вдосконаленні дієвої системи кіберзахисту.

Отже, дослідження та подальше нормативне відзеркалення актуальних проблем кібербезпеки дозволить розробити системний підхід до формування надійної оборонної стратегії, здатної ефективно протистояти сучасним загрозам, забезпечити стійкість національної критичної інфраструктури, а також підвищити рівень загальної безпеки держави в умовах повномасштабної агресії зі сторони РФ, а також зростаючої геополітичної напруженості та відповідних гібридних загроз у кіберпросторі. В свою чергу, здійснення комплексного аналізу правових, технологічних та інституційних механізмів кібербезпеки й розробка практичних рекомендацій щодо їхньої ефективної інтеграції у загальну систему національної оборони позитивно відобразиться у посиленні захисту держави від сучасних кібернетичних загроз в умовах зростаючої цифровізації та гібридних викликів під час триваючої війни.

У дійсних умовах кібербезпека стала ключовим елементом національної оборони. Стрімка цифровізація державних, військових та цивільних систем робить їх дедалі вразливішими до кібернетичних атак, які можуть призвести до серйозних економічних, соціальних і військових втрат. Держави, які активно розвивають свій кіберпотенціал, захищають критичну інфраструктуру і використовують кіберпростір для розвідки та інформаційних операцій. Особливо це актуально для України, яка в умовах військового конфлікту зазнає систематичних кібернападів (атаки на енергетичну систему, військові об'єкти, фінансові установи тощо).

Ключовими викликами для держави у сфері кібербезпеки, окрім прямого протистояння у кіберпросторі із країною-агресором, є кібертероризм, промислове кібершпигунство, хакерські атаки, використання штучного інтелекту в кібератаках, а також гібридні інформаційні операції, які також спрямовані на дестабілізацію соціальної ситуації та зниження обороноздатності.

Таким чином, важливим напрямом на шляху до імплементації кібербезпекових стратегій у загальну систему національної оборони України є системний аналіз правових аспектів кібербезпеки, зокрема:

- вивчення міжнародних норм та стандартів (нормативної бази ООН, НАТО, ЄС щодо кіберзахисту, а саме: Директиви ЄС 2016/1148 NIS Directive; Політики інформаційного захисту НАТО CM(2002)49);
- оцінка національного законодавства України, зокрема Закону «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (2163-VIII від 05.10.2017) та координаційних механізмів, створених РНБО України, у свою чергу, для подальшого розширення бази підзаконних нормативів з метою забезпечення реалізації імплементаційних заходів;
- виокремлення проблем правового регулювання, таких як відсутність уніфікованих міжнародних норм щодо кібервоєн, необхідність удосконалення законодавства для оперативного реагування на актуальні загрози в умовах протистояння повномасштабній агресії.

В свою чергу, слід проявити належний рівень уваги технологічним аспектам кібербезпеки, які передбачають:

- аналіз головних технологічних загроз: хакерських атак, фактів кібершпигунства, проявів кібертероризму, застосування штучного інтелекту для автоматизації атак;
- дослідження засобів кіберзахисту, таких як шифрування, багаторівнева аутентифікація, технології моніторингу та аналізу аномалій у мережах, побудова кіберполігонів для тестування стійкості до атак;
- приділення особливої уваги впровадженню концепції «Zero Trust» для посилення захисту критичної інфраструктури, зокрема державних серверів, енергетичних систем і військових комунікацій.

Окремо також необхідно звернути увагу на наявний інституційний компонент кібербезпеки, що включає:

- оцінку ролі та ефективності діяльності Національного координаційного центру кібербезпеки України, взаємодію силових структур, розвідувальних служб та приватних компаній у сфері кіберзахисту;
- важливість розвитку міжнародного співробітництва, включаючи обмін інформацією між державами, проведення спільних кібертренувань та військових навчань за стандартами НАТО;
- залучення приватного сектору та громадянського суспільства до посилення кібербезпеки через програми підвищення кіберграмотності населення, популяризація вимог кібергігієни та створення належного майбутнього кадрового потенціалу для залучення до відповідної галузі сектору національної оборони.

На даний час, до основних проблем, що потребують вирішення на визначеному шляху до впровадження безпекових стратегій у системі національної оборони залишаються:

- певна технологічна вразливість окремих об'єктів критичної інфраструктури через застарілість систем управління, недостатню кількість сучасних технологій моніторингу та протидії кібератакам;
- недосконалість міжнародного і національного правового регулювання кіберпростору, зокрема відсутність уніфікованих міжнародних норм щодо правил і традицій ведення кібервоєн;

- гостра проблема дефіциту кваліфікованих фахівців з кібербезпеки у державних структурах і необхідність розвитку державних програм підтримки кадрового потенціалу;
- зростаюча роль інформаційних операцій у гібридних формах війни, необхідність інтеграції кібербезпеки у ширшу систему національної стійкості;
- потребує вдосконалення рівень міжнародної співпраці та відсутність ефективних механізмів колективного реагування на кібератаки.

Дослідження показало, що вирішення цих проблем потребує комплексного підходу, який передбачає одночасне вдосконалення правового регулювання, розвиток новітніх технологій, підвищення ефективності інституційних механізмів та поглиблення міжнародного співробітництва.

З огляду на зростаючу кількість кіберзагроз та їхній вплив на національну безпеку, імплементація кібербезпекових стратегій у загальну систему національної оборони є не просто актуальним, а й стратегічно необхідним завданням. Україна, як держава, що вже зазнала та зазнає численних кібератак, зокрема на критичну інфраструктуру, має термінову потребу у посиленні національної кібербезпеки, модернізації законодавчої бази та впровадженні передових технологічних та організаційних механізмів кіберзахисту.

З урахуванням викладеного, серед головних рекомендацій щодо покращення національної кібербезпеки залишаються: гармонізація законодавства України із міжнародними стандартами, особливо ЄС та НАТО; активізація державного інвестування у сучасні технології кіберзахисту розширення підготовки спеціалістів через спеціалізовані навчальні програми та міжнародні стажування, а також активізація міжнародних контактів для оперативного обміну інформацією та спільного реагування на кібернетичні загрози.

Підводячи підсумки, можна впевнено стверджувати, що ключовими викликами у сфері кібербезпеки залишаються нестача уніфікованих міжнародних стандартів щодо регулювання кіберконфліктів, певна технологічна вразливість критичної інфраструктури та кадровий дефіцит у сфері кібербезпеки.

Технологічні аспекти кібербезпеки потребують значних інвестицій у розвиток сучасних систем моніторингу, аналізу загроз та штучного інтелекту, для автоматизації виявлення та нейтралізації

атак. Наразі важливо забезпечити комплексний підхід до належного захисту об'єктів критичної інфраструктури, таких як енергетична система, транспортні мережі та військові комунікації, оскільки їхній вихід з ладу внаслідок кібератак може призвести до масштабних економічних і безпекових криз в умовах триваючого протистояння повномасштабній агресії рф.

Список використаних джерел:

1. NATO CCD CoE Mission and Vision. NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. URL: <http://www.ccdcoe.org/11.html>.
2. Document C–M(2002)49: Security withing the North Atlantic Treaty Organization. URL: [https://www.nbf.hu/docs/C–M\(2002\)49-REV1.pdf](https://www.nbf.hu/docs/C–M(2002)49-REV1.pdf)
3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05 жовт. 2017 р. № 2163-VIII // Голос України.— 2017. № 208

ПРО ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ І МЕТОДИ НАВЧАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Оксана КНИЖЕНКО

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та кримінології
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України

Питання навчання дорослих є вельми важливим та актуальним. Особливо гостро воно постає перед працівниками правоохоронних органів, які повинні вчасно та компетентно реагувати на прояви злочинної поведінки. Швидкий розвиток технологій, зміни в законодавстві, поява нових викликів, обумовлених веденням воєнних дій змушують безперервно вдосконалювати свою кваліфікацію, освоювати нові навички та адаптуватися до нових умов праці. Важливу роль у цьому процесі відіграють сучасні методики освіти.

Нині широкої популяризації набув кейс-метод, який визначають як один із методів навчання, що базується на аналізі конкретних ситуацій (кейсів) і пошуку їхніх рішень. Саме цей метод активно використовується в освіті дорослих й у різних сферах навчання. Так, слухачам пропонується опис реальної або змодельованої ситуації, яка містить певну проблему чи виклик. Завданням учасників є провести аналіз ситуації, визначити ключові проблеми та запропонувати можливі рішення. Обговорення кейсу може проходити в індивідуальному або груповому форматі.

До переваг зазначеного методу поміж іншого відносять розвиток критичного мислення, їхню практичну зорієнтованість, а також навички формулювання обґрунтованих висновків зі складних питань. Про це вже неодноразово висловлювалося у спеціальній літературі [1; 2; 3].

Кейс-метод є ефективним й у підготовці правоохоронців, оскільки дозволяє моделювати реальні ситуації, з якими співробітники можуть зіткнутися в процесі своєї діяльності. Завдяки цьому методу можливо навчитися аналізувати проблеми, приймати рішення в умовах невизначеності та діяти згідно з законом. Цей метод забезпечити формування нових практичних навичок за стислі терміни.

Прикладом застосування такого методу є використання коротких відеосюжетів, які нині містяться в соціальних мережах, або скріншотів із соціальних мереж де особи, використовуючи ситуацію, що склалася в державі, «мотивують» інших до вчинення певних дій, що можуть бути протизаконними. Наприклад, це може бути перешкоджання законній діяльності збройних сил України (коли в соціальних мережах повідомляють про пересування мобільних груп ТЦК), вербування до вчинення терористичних актів, тощо.

Під час аналізу вказаних матеріалів, учасники мають визначити, які норми права застосовуються до конкретного кейсу. Також слухачі мають можливість ухвалити рішення щодо подальших заходів (затримання, складання процесуальних документів, проведення слідчих дій тощо). Учасники зможуть також проаналізувати ефективність ухвалених рішень, можливі ризики та їх мінімізацію.

Приведу приклад кейс-завдання. Ознайомтеся із відеозаписом, опублікованого в одній із соціальних мереж, у якому невідома особа закликає до вчинення дій, які полягають у радикальних заходах – вчинення підпалів автівок, серед яких є автівки й військо-

вослужбовців. Це відео швидко поширюється серед користувачів, викликаючи занепокоєння в суспільстві. До речі це може бути й не сам відеозапис, а приміром, інформація про нього (в новинах повідомлення про те, що невідома особа, розмістила такий запис і як це вплинуло на інших користувачів мережі чи в цілому на суспільство. Можливо буде інформація про те, що хтось вже вчинив такі підпали)

Правоохоронці мають кваліфікувати дії цієї особи та визначити подальший алгоритм дій.

Завдання, яке ставиться перед учасниками:

1. Дати юридичну кваліфікацію:

- Визначити, чи містять дії особи, що висловлює такі заклики, ознаки кримінального правопорушення.
- Вказати статтю Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за такі правопорушення.

2. Визначити процесуальні дії.

- Які процесуальні заходи необхідно провести (наприклад, обшук, експертиза контенту тощо)?
- Чи потрібно залучати експертів для аналізу відеозапису?
- Які докази необхідно зібрати для підтвердження кримінального правопорушення?
- Як підтвердити, що особа справді опублікувала відео?

Аналіз таких кейсів необхідно проводити за участю фахівців як з кримінально-правової кваліфікації, так і з питань кримінального процесуального права та криміналістики. Це дозволить проблему розглядати комплексно із урахуванням можливих складнощів, що матимуть місце.

Очікуваними результатами обговорення кейсу є:

- кваліфікація вчиненого діяння;
- визначення кола необхідних доказів;
- визначення кола необхідних слідчих дій.

Таким чином, запропонований кейс дозволяє правоохоронцям не лише зрозуміти правові нюанси кваліфікації вчиненого діяння, а й відпрацювати навички аналізу доказової бази та застосування норм кримінального процесуального законодавства у стислі строки.

Список використаних джерел:

1. Скрипник Н.Г. Кейс-метод у навчальному процесі підготовки майбутніх психологів. Peculiarities of interaction between pedagogy and psychology amidst education: scientific and pedagogical internship, Wloclawek, Republic of Poland, May 6 – June 16, 2024. Wloclawek, 2024. Pp. 57–60.
2. Шкатуляк, Н. М., Усов, В. В., & Павловський, В. В. (2024). Кейс-стаді як елемент адаптивного навчання. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, (216), 335–342. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-216-335-242>.
3. Омельченко П., Бурлака І. Кейс-метод як педагогічна технологія у формуванні компетенцій при підготовці фахівців промислової фармації. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету, 2024. № 4. С. 134–143. <https://doi.org/10.31499/2307-4906.4.2024.316494>.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ ПЕРСОНАЛУ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Микола КОРЧАГІН

кандидат наук з фізичного
виховання та спорту, доцент
Національний юридичний
Університет імені Ярослава Мудрого

Керівними документами Служби безпеки України передбачено процес реформування системи освіти співробітників. З метою визначення підходів до організації процесу реформування необхідно проаналізувати сучасні тенденції в підготовці персоналу сил сектору безпеки і оборони України.

В Україні вже декілька років триває трансформація системи вищої військової освіти з урахуванням досвіду підготовки військових фахівців країн-членів НАТО. Дослідники відзначають позитивні зміни:

- інтеграцію професійної військової освіти в державну систему освіти;
- впровадження принципу «Освіта впродовж військової кар'єри»;
- наближення якості вищої військової освіти до сучасних стандартів НАТО [1].

Проте, детальний аналіз реального стану військової освіти констатує наявність не вирішених організаційних проблем:

- незавершеність розробки законодавчих та нормативно-правових актів з питань функціонування військової освіти в системі загальної освіти держави;
- неповна відповідність змісту військової освіти сучасному досвіду бойових дій, що пов'язано з відсутністю реального бойового досвіду у науково-педагогічних працівників;
- невисока якість освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах, що пов'язано з відсутністю мотивації молоді до військової служби;
- недосконалість організаційно-штатної структури військових навчальних закладів.

Для вирішення зазначених проблем Департаментом військової освіти і науки Міністерства оборони України започатковано ряд реформ, більшість яких мають на меті досягнення взаємосумісності системи професійної військової освіти з відповідним змістом освітніх програм військових навчальних закладів НАТО [2]. Дієвим інструментом на рівні держави визнано Програму удосконалення військової освіти (Defence Education Enhancement Program, DEEP), за допомогою якої надається спеціальна підтримка процесу реформи військової освіти [3].

Система військової освіти Національної гвардії України орієнтована на підготовку висококваліфікованих військових фахівців для виконання правоохоронних функцій в складі сил безпеки у мирний час та виконання службово-бойових завдань у складі сил оборони держави під час військового стану. І хоча керівними документами Міністерства внутрішніх справ України не анонсовано перехід системи військової освіти МВД на стандарти НАТО, керівництво вищих військових навчальних закладів НГУ послідовно здійснюють певні заходи щодо переходу до системи підготовки країн-членів НАТО [4]:

- адаптація освітніх програм до нагальних потреб сектору безпеки і оборони;
- залучення представників провідних вищих військових закладів країни для вдосконалення методів навчання та забезпечення ефективної системи внутрішнього контролю якості військової освіти;
- застосування сучасних інтернет-платформ для надання освітніх послуг;
- формування мережі партнерських закордонних закладів освіти на основі програми академічної мобільності.

За свідченням дослідників системи військової освіти Державної прикордонної служби України, вона також знаходиться в стадії активної трансформації [5]. Основними тенденціями процесу визначено:

- запровадження нових стандартів освіти з окремих спеціальностей;
- реалізацію нових підходів щодо забезпечення якості освітніх послуг;
- трансформацію військової освіти шляхом запровадження лідерських курсів (від L-1A до L-5) у межах освітніх програм закладів військової освіти.

Аналізуючи систему підготовки персоналу Служби безпеки України, констатуємо, що на відміну від вищих військових навчальних закладів інших сил сектору безпеки і оборони, основним діючим підходом щодо удосконалення системи освіти визначено компетентнісний, який передбачає орієнтування підготовки на формування відповідних компетентностей майбутніх фахівців, які дозволять у майбутньому якісно виконувати службові обов'язки в інтересах служби [6]. Впровадження в систему військової освіти Служби безпеки України досвіду підготовки фахівців безпеки країн-членів НАТО ускладняється тим, що більшість матеріалів, які стосуються внутрішньої безпеки країн відсутні в загальному доступі і партнери свідомо обмежують до них доступ.

Висновок. На сучасну етапі розвитку системи військової освіти Служби безпеки України основними підходами щодо її удосконалення доцільно визнати компетентнісний (спрямований на формування відповідних фахових компетентностей співробітників) та інноваційний (спрямований на впровадження інноваційних педагогічних технологій в процес підготовки персоналу) підходи.

Список використаних джерел:

1. Полторак С. Трансформація системи військової освіти України на шляху до досягнення стандартів НАТО. *Наука і оборона*, 2018. Вип. 2. С. 3–10.
2. Реформа військової освіти в Україні передбачає гармонізацію з освітніми програмами НАТО [Електронний ресурс]. Режим доступу <https://armyinform.com.ua/2023/05/25/reforma-vijskovoyi-osvity-v-ukrayini-peredbachaye-garmonizacziyu-z-osvitnimy-programamy-nato/> (дата звернення 05.03.2025).
3. Програма удосконалення військової освіти [Електронний ресурс]. Режим доступу <https://ukrainetonato.com.ua/osvita-ta-boyova-pidhotovka-za-standartamy-nato/prohrama-udoskonalennia-viyskovo-osvity/> (дата звернення 05.03.2025).
4. В НГУ офіцери здобувають професійну військову освіту за системою країн-членів НАТО [Електронний ресурс]. Режим доступу <https://mvs.gov.ua/news/v-ngu-oficeri-zdobuvaiut-profesiinu-viiskovu-osvitu-za-sistemoiu-krayin-cleniv-nato/> (дата звернення 10.03.2025).
5. Сердюк С., Луцький О. Шляхи та способи розв’язання актуальних проблем освітньої підготовки персоналу державної прикордонної служби України. *Збірник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*. № 1(28). Частина 1. 2022. С. 194–221.
6. Меленті Є., Корчагін М. Концептуальні засади формування військово-професійних компетентностей у військовослужбовців СБУ. *Збірник наукових праць Національної академії СБУ*. Випуск 84. 2022. С. 138–146.

ОКРЕМІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ ОБОРОННИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Володимир ЛЕЖНІН

здобувач вищої освіти

третього освітньо-наукового рівня

доктор PhD Національного наукового центру

«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»

Міністерства юстиції України

Сфера оборонних закупівель в Україні перебуває у перманентному реформуванні, зокрема, і у межах євроатлантичної інтеграції.

Українські науковці визначають, що реформування повинно ґрунтуватися на українських реаліях, у тому числі існування воєнного стану. Головними напрямками реформування має бути удосконалення внутрішнього контролю, реалізація сучасних ІТ-інструментів моніторингу, створення реєстру тощо [1, с. 6].

Позитивними зрушеннями у реформуванні сфери оборонних закупівель є створення Громадської антикорупційної ради, а також двох спеціалізованих служб державного замовника – Міністерства оборони України: державного підприємства «Державний оператор тилу» (далі – ДОТ) та державного підприємства «Агенція оборонних закупівель» (далі – АОЗ).

Якщо ДОТ здійснює закупівлю товарів, робіт і послуг, зокрема, харчів, одягу, пально-мастильних матеріалів, медичного майна тощо [2]. То АОЗ – закупівлю, модернізацію та ремонт озброєння, військової техніки, засобів та обладнання [3].

Водночас створення таких організацій не усуває повністю процедурних проблем та корупційних ризиків у цій сфері. Так, внутрішній аудит Міноборони при перевірці АОЗ встановив неналежну організацію основних процесів і відсутність алгоритмів для відбору постачальників [5].

Слід відзначити, що у період дії правового режиму воєнного стану в Україні діють Особливості здійснення оборонних закупівель (далі – Особливості № 1275).

Особливості № 1275 виділяють два види оборонних закупівель:

- закупівлі озброєння, боєприпасів, військової і спеціальної техніки, послуг із їх розроблення, ремонту, модернізації, будівництва військових інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, а також тих, що становлять державну таємницю (далі – Закупівлі озброєння та секретні закупівлі);
- інших товарів, робіт і послуг оборонного призначення (далі – Інші оборонні закупівлі) [6].

Для Інших оборонних закупівель, уразі перевищення порогового значення, передбачено застосування електронної системи закупівель. Такі закупівлі можуть відбуватися у спосіб відкритих торгів з особливостями, спрощених закупівель, електронного каталогу, рамкової угоди. Застосування таких процедур, публікація договорів (звітів) та змін до них надає можливість реалізовувати конкуренцію та здійснювати громадський контроль за такими закупівлями.

На противагу, Закупівлі озброєння та секретні закупівлі незалежно від вартості відбуваються без використання електронної системи закупівель та без публікацій звітів (договорів), виключно на підставі комерційних пропозицій контрагентів.

Особливості містять певні вимоги до комерційних пропозицій. А саме зазначення найменування, кодів, тактико-тактичних або інших характеристик, даних щодо технічного стану, виробника, країна походження та знаходження, умови постачання (строк, графік тощо), загальну вартість (ціну) та умови оплати (п. 45 Особливостей № 1275) [5].

Не викликає спорів, що закритість закупівлі обумовлена безпековою ситуацією та захистом Батьківщини. Адже оборонні закупівлі балансують між швидкістю і секретністю з одного боку та прозорістю і конкуренцією – з другого.

Водночас закритість закупівлі надає замовнику занадто широкі дискреційні повноваження щодо вибору постачальника та створює додаткові корупційні ризики. Більш того, критеріями оцінювання може бути ціна (питому вага не менше 60%) разом з іншими критеріями, а саме: умови оплати; строк виконання; рівень забезпечення етапів життєвого циклу (гарантійне та сервісне обслуговування, авторський нагляд тощо); локалізація виробництва; результати проходження державних та інших випробувань, коефіцієнт ефективності, графік постачання продукції тощо [6].

При цьому повинні бути враховані загальні принципи оборонних закупівель, зокрема, конкурентність, ефективність використан-

ня коштів, результативність, запобігання корупції тощо (ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про оборонні закупівлі») [7].

Слід відзначити, що закупівля безпілотних систем, засобів радіоелектронної боротьби тактичного рівня вітчизняного виробництва та їх складових частин здійснюється через електронну систему закупівель. При цьому вітчизняні виконавці додатковою надають висновок експерта або звіт про оцінку майна із визначенням орієнтовної (очікуваної) вартості товару. Такий висновок експерта видається спеціалізованою судово-експертною установою, яка відповідно до Закону України «Про судову експертизу» має право на надання такого висновку [8].

Так, до завдань товарознавчої експертизи військового майна, техніки та озброєння належить, зокрема, визначення вартості наданих на дослідження об'єктів, які використовуються як військове майно [9].

Аналогічну норму доцільно було б запровадити і для Закупівель озброєння, враховуючи важливість та вартість закупівлі. А також поширити її і на іноземних постачальників, надавши їм право подавати висновки іноземних експертів. Адже у протилежному випадку виникає дисбаланс між правами вітчизняного та іноземного виробника.

Не менше занепокоєння, ніж стадія укладення договору про Закупівлі озброєння та секретних закупівель, викликає внесення до змін істотних умов контракту, зокрема, у частині збільшення вартості.

Так, під час дії правового режиму воєнного стану без обмежень можуть бути змінені істотні умови договору про оборонні закупівлю, а саме: обсяг закупівлі, сума договору, строк дії договору та виконання зобов'язань щодо передання товару, виконання робіт, надання послуг (абз. 10 ч. 5 ст. 41 ЗУ «Про публічні закупівлі») [10].

Водночас ЗУ «Про оборонні закупівлі» уточнює, що ціни державного контракту (договору) можуть переглядатися за обґрунтованими пропозиціями виконавців у разі істотних змін фінансово-економічних та технічних умов виконання такого контракту (п. 18 ч. 1 ст. 7 ЗУ «Про оборонні закупівлі») [7].

Особливості № 1275 у пункті 48 передбачають виключні випадки зміни вартості (ціни):

- зміна податкового навантаження – пропорційно такі зміни;
- зміна індексу споживчих цін, зміни розміру мінімальної заробітної плати та/або прожиткового мінімуму, зміни курсу іноземної валюти, регульованих цін (тарифів), нормативів,

середньозважених цін на електроенергію на ринку «на добу наперед»;

- змінами відсоткової ставки або строків за кредитами резидентами України під державні гарантії для виконання програм, пов'язаних з підвищенням обороноздатності і безпеки держави;
- змінені технічних, технологічних, інженерних рішень, що дають можливість отримати поліпшені результати та параметри предмета оборонної закупівлі. На підтвердження чого надається обґрунтування [5].

Тобто Особливості № 1275 містять доволі широкий перелік підстав для збільшення вартості оборонної закупівлі. При цьому не передбачені будь-які порогові межі такої зміни, що може мати наслідком неправомірне відхилення більш вигідної (як тактично, такі економічно) комерційної пропозиції. Також на думку автора вплив поліпшень предмета оборонної закупівлі на збільшення вартості контракту може бути підтверджено компетентним судовим експертом, який несе кримінальну відповідальність за свій висновок. Зокрема у таких випадках, може бути призначена комплексна судова економічна та товарознавча експертиза військового майна, техніки та озброєння тощо.

Не передбачають Особливості № 1275 і окремого порядку оскарження дій замовника на стадії укладення договору про Закупівлі озброєння та секретних закупівель. Наявна лише вказівка на можливість оскарження до суду, що не призупиняє укладення та виконання оборонного контракту (п. 95 Особливості № 1275) [5].

Висновки. З метою зниження корупційних ризиків при здійсненні оборонних закупівель пропонується наступні напрямки реформування:

- створення чіткої процедури та системи зовнішнього контролю як на стадії укладення, так і виконання договору, у тому числі із залученням інформаційних технологій;
- створення органу оскарження Закупівель озброєння та секретних закупівель, зокрема, спеціалізованої комісії Анти-монопольного комітету України із доступом його співробітників до державної таємниці з метою реалізації права учасників на оскарження незаконних дій замовника;
- встановлення порогових меж для збільшення вартості договору та чіткого переліку документів, які підтверджують таку необхідність;

- розширення залучення судових експертів під час укладення, внесення змін до договорів про оборонні закупівлі, а також аудиту за результатами їх виконання.

Список використаних джерел:

1. Пахачук, Я. Й., Абрамов, А. П., Череватий, Т. В. (2025). Перспективи впровадження зарубіжного досвіду управління ризиками в українське законодавство про оборонні закупівлі. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*, (14). URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15023442> (дата звернення: 21.03.2025).

2. Порядок використання державним підприємством Міністерства оборони України «Державний оператор тилу» коштів, передбачених у державному бюджеті для оборонних закупівель: постанова Кабінету Міністрів України від 03 листопада 2023 р. № 1142 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1142-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.03.2025).

3. Порядок використання державним підприємством Міністерства оборони України «Агенція оборонних закупівель» коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення: постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2023 р. № 494 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/494-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.03.2025).

4. Опанасенко О., Коваленко О. Міноборони провело аудит Агенції оборонних закупівель: головні проблеми. Бабель. 2025. URL: <https://babel.ua/news/115042-minoboroni-provelo-audit-agenciji-oboronnih-zakupivel-os-golovni-problemi> (дата звернення: 21.03.2025).

5. Особливості здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2022 р. № 1275 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2022-%D0%BF#top> (дата звернення: 21.03.2025).

6. Критерії та методики оцінювання найбільш економічно вигідної пропозиції учасника закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення, що здійснюється відповідно до вимог Закону України «Про оборонні закупівлі»: постанова Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. № 363 / Верховна Рада України.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/363–2021-%D0%BF#n204> (дата звернення: 21.03.2025).

7. Про оборонні закупівлі: Закон України від 17.07.2020 р. № 808-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808–20#Text> (дата звернення: 21.03.2025)

8. Порядок здійснення закупівлі безпілотних систем, засобів радіоелектронної боротьби тактичного рівня вітчизняного виробництва та їх складових частин: постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2022 р. № 1275 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275–2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.03.2025).

9. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705–98#Text> (дата звернення 21.03.2025).

10. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922–19#Text> (дата звернення: 21.03.2025).

ПРО ПІДГОТОВКУ ЮРИСТІВ ДЛЯ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ЗА КОШТИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

Олександр МОРГУНОВ

доктор юридичних наук, професор
ректор Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Комітетом Верховної Ради України схвалено концепцію законопроекту, яка забороняє підготовку правників у закладах вищої освіти МВС, СБУ, військових закладах, а також пропонує ліквідувати заочну форму юридичної освіти. Метою реформи є скорочення кількості правничих шкіл та зменшення витрат з бюджету та відтік кадрів з органів правопорядку.

В оприлюдненій інформації йдеться, що Комітет з питань правової політики Верховної Ради України схвалив концепцію законопроекту про вищу правничу (юридичну) освіту та первинний доступ до правничої професії. Вона передбачає заборону підготовки правників в закладах освіти МВС, СБУ, військових закладах вищої освіти.

Зазначено, що над концепцією працювала робоча група, утворена на базі комітетів Верховної Ради України з питань правової політики та з питань освіти. Ця робоча група пропонувала заборонити підготовку правників у закладах вищої освіти МВС, СБУ, інших відомчих, військових закладах вищої освіти, а також де-факто ліквідувати заочну форму юридичної освіти тощо.

Це не перша спроба такої реформи, яка викликає обурення серед наукової спільноти і відповідно профільних ЗВО, у тому числі зі специфічними умовами навчання, які здійснюють свою діяльність за освітніми програмами 081 Право, що підтверджено позитивними результатами акредитації, яку ЗВО зі специфічними умовами навчання, зокрема системи МВС України, пройшли одними із перших серед інших ЗВО і показали свої найкращі результати успішності її впровадження.

Вважаю, що аргументи щодо позбавлення ЗВО МВС України та інших ЗВО зі специфічним умовами навчання права на підготовку здобувачів за спеціальністю 081 Право, викладені в цій Концепції, є непереконливими, зокрема:

1. Підготовка в ЗВО МВС України здобувачів за спеціальністю 081 Право здійснюється для підрозділів досудового розслідування (по-суті) слідчих, які обов'язково повинні мати вищу юридичну освіту, аргументи щодо цього наводилися не один раз, і юридична наукова громадськість і юридична спільнота-практики з цим цілком погоджуються.

2. У розділі 1 концепції законопроекту здається незрозумілим як обсяг державного замовлення у закладах вищої освіти, які перебувають у сфері управління МВС, Міністерства юстиції, СБУ та інших органів, негативно позначається на дотриманні принципу справедливості та рівних умов доступу до здобуття вищої юридичної освіти.

3. Аргументи на вплив таких кадрів з правоохоронних органів після завершення навчання є неправдивими і неможливими, оскільки всі здобувачі, які вступають на цю освітню програму, підпису-

ють контракт з умовою відпрацювання в правоохоронній системі не менше, ніж 3 роки (тобто цілком зрозуміла логіка – держава витрачає кошти на їх підготовку 4 роки, вони відпрацьовують на благо держави не менше ніж 3 роки, компенсуючи затрати на їх навчання). За перевіреними аналітичними даними тільки 30% таких спеціалістів звільняється з роботи в поліції після чотирьох років служби і то більшість із них переходить на роботу до інших правоохоронних органів (НАБУ, ДБР, БЕБ та ін.), беручи участь у конкурсі і проходячи конкурсний відбір. Що до речі свідчить про високий рівень їх підготовки.

Необхідно також зазначити, що ЗВО МВС України пройшли акредитацію і ліцензування, утвердились як унікальна освітянська модель з міжнародним визнанням і визначеною державою системою організації підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців у галузі знань «Право». Вони забезпечені кваліфікованим науково-педагогічним складом, мають розвинуту навчально-наукову, методичну і матеріально-технічну базу, включаючи спеціалізовані полігони і тренінгові центри, імпровізовані зали судових засідань і юридичні клініки. Працевлаштування їх випускників, на відміну від інших освітніх закладів, гарантовано згідно державного розподілу і реальними кадровими потребами на місцях.

Натомість переважна більшість випускників юридичних факультетів цивільних ЗВО самостійно визначається з місцем роботи. Очевидно, що є й тенденція масового звільнення випускників (до 85%), прийнятих до слідчих підрозділів після закінчення цивільних ЗВО. Це вади слабкої (а тої відсутності) спеціальної підготовки, неадаптованості до психологічних та емоційних навантажень на службі, неспроможності виконувати обов'язки в умовах напруженого і ненормованого робочого графіку.

Не можна порівнювати якість проходження навчальної практики і стажування здобувачів ЗВО МВС та інших ЗВО зі специфічними формами навчання та ЗВО МОН. Проходження практики в останніх маєдебільшого формальний характер, оскільки слабким є зв'язок цих ЗВО з практичними підрозділами. Натомість здобувачі спеціальності 081 Право, які навчаються в ЗВО зі специфічними умовами навчання, проходять практику в підрозділах досудового розслідування Національної поліції (НАБУ, ДБР, БЕБ та ін.), прокуратури та в судах.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Станіслав ОБОЯНЦЕВ

курсант 2 курсу
Навчально-наукового інституту
підготовки фахівців для підрозділів
превентивної діяльності
Національної поліції України

Науковий керівник: Каріна ПІСОЦЬКА

доцент кафедри адміністративного
права і процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

Забезпечення публічної безпеки та правопорядку є одним із ключових завдань Національної поліції України. В умовах воєнного стану ці функції набувають особливого значення, оскільки виникає необхідність у підтриманні правопорядку в ситуації підвищеної загрози, координації дій із військовими формуваннями, боротьбі зі злочинністю, що зростає на тлі дестабілізації суспільства, та запобіганні диверсійній і терористичній діяльності. Діяльність поліції за таких умов ускладнюється специфікою воєнного часу, що вимагає адаптації методів і тактики правоохоронної діяльності до нових викликів, зокрема до функціонування в умовах комендантської години, евакуації населення, протидії незаконному обігу зброї та забезпечення охорони стратегічно важливих об'єктів.

Правовою основою діяльності Національної поліції в період воєнного стану є Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану», Закону України «Про Національну поліцію», Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекси України, а також інші нормативні акти, які визначають особливості

здійснення превентивної, адміністративної та оперативно-розшукової діяльності поліції у воєнний час.

Відповідно до чинного законодавства, поліція отримала розширені повноваження щодо перевірки документів, огляду транспортних засобів, контролю за дотриманням особливого режиму пересування громадян, забезпечення комендантської години та протидії загрозам національній безпеці [1, с. 35].

В умовах воєнного стану особливої ваги набуває забезпечення громадського порядку, що передбачає впровадження додаткових заходів з контролю за переміщенням осіб, виявлення та нейтралізацію диверсійних груп, протидію мародерству та криміногенним проявам, які можуть супроводжувати кризові ситуації. Одним із найважливіших аспектів діяльності поліції є організація контрольно-пропускних режимів у містах та населених пунктах, зокрема створення блокпостів, здійснення перевірок громадян і транспортних засобів, що дозволяє виявляти осіб, які можуть бути причетні до злочинної діяльності [2, с. 85]. Також значну увагу приділяють боротьбі зі злочинністю в умовах воєнного часу, зокрема незаконним збройним формуванням, фінансуванню тероризму та контрабанді.

Національна поліція в умовах воєнного стану змушена адаптувати свої тактичні методи роботи відповідно до воєнної ситуації. Використання сучасних технологій, моніторинг соціальних мереж, оперативне реагування на виклики, координація з підрозділами територіальної оборони та Збройними Силами України стають невід'ємною частиною правоохоронної діяльності. Запровадження аналітичних платформ для відстеження потенційних загроз, використання біометричних систем і вдосконалення оперативно-розшукових заходів дозволяють значно підвищити ефективність роботи поліції в умовах воєнного стану [3, с. 125].

Важливим аспектом діяльності правоохоронців є захист цивільного населення, що включає організацію евакуаційних заходів, розшук зниклих осіб, протидію домашньому насильству та надання допомоги вразливим категоріям громадян. Особливої уваги потребує розслідування воєнних злочинів, зокрема документування порушень норм міжнародного гуманітарного права, фіксація доказів злочинів проти мирного населення та забезпечення співпраці з міжнародними організаціями у сфері правосуддя.

Специфічною особливістю роботи поліції в умовах воєнного стану є необхідність дотримання заходів безпеки, оскільки діяльність правоохоронців відбувається в умовах підвищеної загрози життю та здоров'ю. Воєнні злочинці нерідко використовують мінування територій, що ускладнює роботу патрулів та слідчо-оперативних груп. Крім того, проведення поліцейських операцій часто відбувається в умовах артилерійських чи ракетних обстрілів, що вимагає застосування спеціальних тактичних прийомів та забезпечення додаткового захисту особового складу [4].

Отже, діяльність Національної поліції України в умовах воєнного стану є надзвичайно складною та багатовимірною, адже включає не лише забезпечення громадського порядку, а й виконання функцій, пов'язаних із національною безпекою, розслідуванням воєнних злочинів, протидією диверсійній діяльності та захистом прав цивільного населення. Специфіка роботи поліції у воєнний час вимагає комплексного підходу, що включає тісну координацію з військовими формуваннями, впровадження сучасних технологій та вдосконалення тактики реагування на загрози. Ефективне функціонування поліції в умовах воєнного стану є ключовим фактором стабільності та безпеки суспільства. В умовах загрози територіальній цілісності України саме правоохоронці виступають важливим елементом системи національної безпеки, що забезпечує не лише збереження правопорядку, а й гарантує дотримання законності та захист громадян від злочинних посягань. Подальший розвиток правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану має ґрунтуватися на модернізації методів забезпечення безпеки, посиленні аналітичної та оперативної складової діяльності поліції, а також активному використанні міжнародного досвіду у сфері правоохоронної діяльності в умовах збройних конфліктів.

Список використаних джерел

1. Барба В.Є. Поняття публічної безпеки і порядку як об'єкта взаємодії територіальних підрозділів Національної поліції з органами місцевого самоврядування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. Т. 1. С. 32–36.
2. Батраченко О.В. Поняття та ознаки публічної безпеки та порядку як об'єктів адміністративно-правової охорони. *Науковий*

вісник Ужгородського національного університету. 2014. Вип. 29. Ч. 2. Т. 3. С. 84–86.

3. Барба В.Є. Поняття публічної безпеки і порядку як об'єкта взаємодії територіальних підрозділів Національної поліції з органами місцевого самоврядування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. Т. 1. С. 32–36.

4. Ковалів М.В., Іваха В.О. Діяльність Національної поліції в умовах воєнного стану. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2022_837_12

5. Пісоцька К.О. Захист прав та інтересів дітей: фокус діяльності ювенальної превенції Національної поліції під час воєнного стану. *Наукові перспективи*. № 2(56) (2025): DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-2\(56\)-1542-1554](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-2(56)-1542-1554)

СЕКТОР БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ: ЗАГРОЗИ І ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Кирило РОЗСОХА

кандидат юридичних наук
співробітник СБ України

Передусім варто вказати, що трактування поняття «сектор безпеки і оборони» наведено в Законі України «Про національну безпеку України». Так, згідно з приписами згаданого акта дане поняття слід розуміти як систему органів державної влади, Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, правоохоронних і розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України» [1].

Виходячи з наведеного, такі органи, як Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику, що входять до складу сектору безпеки та оборони, мають забезпечувати національну безпеку України. Крім того, вони утворюють цілісну систему, яка покликана виконувати надважливе в умовах сьогодення завдання – захист національних інтересів (йдеться про життєво важливі інтереси людини, суспільства й держави, забезпечення державного суверенітету України, її прогресивного демократичного розвитку, а також безпечних умов життєдіяльності і добробут її громадян) від загроз.

Вказане набуває неабиякої ваги в умовах сьогодення, коли наша країна змушена протистояти глобальним викликам безпеки, швидко реагувати на такі загрози, як;

- військові (йдеться не лише про ситуацію на фронті, а й кадрові зміни у Збройних Силах України, оприлюднення фактів вчинення корупційних правопорушень, розкрадань, нецільового використання коштів, зокрема, отриманих і від міжнародних донорів);
- інформаційні, а саме поширення через різні засоби неправдивих, викривлених відомостей, інформаційно-психологічні операціями РФ щодо громадян України тощо);
- екологічні, які на цей час дуже важко оцінити з огляду на те, що територія нашої країни перебуває під постійними обстрілами армії РФ, прифронтові території і зони проведення бойових дій мінуються, що, зрозуміло, не тільки становить небезпеку для життя і здоров'я військовослужбовців, співробітників СБУ, Національної поліції, прикордонників, мирних мешканців, а й позначається на стані довкілля. «За цей час вже зафіксовано понад 1500 випадків: пожежі

на нафтобазах, АЗС, сміттєзвалищах, пошкодження об'єктів тепло- та водопостачання, промислових об'єктів, вплив на екосистеми тощо. 6 червня росіяни підірвали греблю Каховської ГЕС, через що вода з Каховського водосховища почала швидко спускатися вниз за течією Дніпра. Масштаби катастрофи виявилися величезними: сукупна зона стрімкої зміни гідрологічних факторів довкілля (затоплення та осушення) склала не менш як 5000 км², були затоплені вразливі екосистеми, зокрема у національних парках та інших об'єктах природно-заповідного фонду» [2]. «Кліматичні збитки, яких завдала росія протягом повномасштабного вторгнення, оцінюються в понад 40 млрд. євро» [3];

- економічні. У цьому контексті варто додати, що на тлі спаду виробництва, дефіциту робочих рук, кваліфікованих кадрів (до речі, із цього приводу Дрок І. наголошує «Некерований відтік за кордон інтелектуальних і трудових ресурсів вже є фактором, який загрожує безпеці держави в довгостроковій перспективі» [4, с. 70].., відтоку населення, наприкінці 2023 року – початку 2024 року відбувалися факти блокування польського кордону України через аграрні розбіжності. Звісно, це також негативно позначається на безпеці (економічній) України [4, с. 69].

За такої ситуації цілком логічними й слушними видаються висновки І. Дрока стосовно того, що заходами протидії усьому вищезазначеному «можуть бути: обґрунтування політичних рішень громадянам України; інформаційно-роз'яснювальна робота серед населення України; притягнення винних осіб у вчиненні особливо тяжких корупційних злочинів до відповідальності публічно; реалізація принципу прозорості прийняття політичних рішень, законодавства України; застосування заходів протидії інформаційно-психологічним операціям та дезінформації з боку рф та колаборантів на території України» [4, с. 70].

Враховуючи стан справ у державі Україна, спалахи військових конфліктів у інших куточках нашої планети, збільшення випадків терористичних актів тощо, сьогодні не лише в нас, а й у всьому світі переосмислюються поняття міжнародної та національної безпеки. Пояснюється це прагненням передусім запобігти у подальшому вчиненню військових злочинів (оскільки увесь цивілізований світ переконався

у безпрецедентності й масштабності злочинів російських окупантів), убезпечити світ від зазіхань будь-яких агресорів. На тлі цього розробляються спільні плани дій, стратегії, приймаються резолюції, що, у свою чергу, переслідує такі цілі, як досягнення злагожденості дій, розширення співробітництва, обмін інформацією, посилення обороноздатності, розширення обороно-промислового комплексу тощо. Для України такі заходи не лише актуальні, а й життєво важливі.

Крім того, не меншої ваги мають напрацювання науковців, бо подальший ефективний розвиток країни, рух уперед, нарощування потенціалу, у тому числі збройного, економічного, без відповідного наукового супроводу, проведення теоретичних і прикладних досліджень, що дає змогу проаналізувати те, що відбувається, запропонувати шляхи вирішення багатьох нагальних проблем, обґрунтувати подальші напрями діяльності, просто неможливі.

Підводячи підсумки, наголосимо, що нині як ніколи варто особливо увагу приділяти розробці й вдосконаленню законодавчих актів у сфері боротьби з тероризмом, кібербезпекою, протидії корупції, реформування Служби безпеки України, вдосконалення процедур отримання й обробки інформації в органах сектору безпеки, розвитку кібербезпеки, а також врегулювання взаємодії між органами сектору безпеки та іншими вітчизняними й міжнародними організаціями з питань безпеки.

Вбачається, що першими кроками у даному напрямі мають стати: розробка комплексної та цілісної стратегії національної безпеки, виходячи з сучасних викликів й загроз; узгодження законодавства з міжнародними стандартами й зобов'язаннями; усунення розкоординованості дій різних відомств й організацій сектору безпеки, щоб «забезпечити більш ефективну роботу та запобігти дублюванню функцій та повноважень» [5, с. 89].

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
2. Волонтерки Екодії зафіксували 1500 випадків потенційної шкоди довкіллю від війни. Чи є шанс на відновлення? / Екодія.

Офіційний вебсайт. URL: https://ecoaction.org.ua/1500-vypadkiv-shkody-dovkilliu.html?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjwv_m-BhC4ARIsAIqNeBsBIdxIXvbX4eYhIn0cmFXN7-pz35NTcQVUUEhEoFZOQ-jfdY-7oUEaAilDEALw_wcB

3. Світлана Гринчук: 230 мільйонів тонн CO₂ – викиди парникових газів за три роки повномасштабного вторгнення росії в Україну / Мін-во захисту довкілля та природних ресурсів України . Офіційний вебсайт. URL: <https://mepr.gov.ua/svitlana-grynchuk-230-miljoniv-tonn-co-vykydy-parnykovykh-gaziv-za-try-roky-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-rosiyi-v-ukrayinu/>

4. Дрок І. С. Огляд зовнішніх загроз України на сучасному етапі державотворення. *Національна безпека: загрози та виклики*: матеріали Всеукр. наук. – педагог. підвищення кваліфікації, 1 квітня – 12 травня 2024 року. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. 256 с. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/22907/1/%D0%90dvanced_training_UzhNU.pdf

5. Цибульник Н. Нормативно-правова характеристика законодавчої системи забезпечення діяльності сектора безпеки та управління. *Юридичний вісник*. 2023/4. DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v4.2023.11>

ДО ПИТАННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНИ

Олексій СТАРОСТІН

старший викладач

Національного юридичного

університету імені Ярослава Мудрого

Життя сучасної людини поза інформаційним простором майже неможливо. Саме він постає специфічним перцептивним механізмом сприйняття навколишнього світу крізь призму соціальних мереж, контактів, захоплень і різних форм проведення дозвілля. Водночас інформаційний простір у його широкому розумінні виник ще задовго до появи сучасних гаджетів. Як стверджує В.М. Фурашев, «ще задовго до появи людини вже існував інформаційний про-

стір. Фактично він ровесник планети під назвою «Земля», тому що навіть неживі елементи природи були і є джерелами різноманітної інформації. Справа полягала лише в тому, що на той час були відсутні істоти, які були спроможні сприймати, запам'ятовувати, переробляти та використовувати цю інформацію. З появою живих істот, навіть простіших, інформаційний простір почав «оживати», наповнюватися змістом, сенсом та усвідомлюватися. З розвитком життя на Землі одночасно розвивався й інформаційний простір. Взагалі людство існує в суцільному інформаційному просторі, в якому кожна жива істота є елементарною (простою) або більш розвинутою (складною) інформаційною системою та одночасно є джерелом і користувачем інформації» [1, с. 165].

На переконання Г.В. Суського, «саме інформаційний простір будь-якої держави відображає перспективи та рівень її демократичного розвитку. Категорія «інформаційний простір держави» включає всі ті явища та процеси, що відбуваються у просторі інформаційних ресурсів держави чи мають до нього стосунок, певну співвіднесеність та у своїй основі можуть бути визнаними «владою інформації», з усіма механізмами її впливу на суспільство» [2, с. 129].

Варто бути свідомими і того, що сучасний інформаційний простір несе в собі не лише різноманітні можливості та переваги для різних сфер життєдіяльності людини, але й стає сприятливим середовищем для поширення злочинних проявів, стимулює окремих осіб до недоброчесної поведінки. С. Глобенко влучно зазначає, що «проблеми, пов'язані з інформаційним простором держави, перебувають у центрі уваги всіх держав світу, адже виклики й загрози у цій сфері проявляються у прямому, опосередкованому чи ймовірнісному аспекті і позначаються як на системі національної безпеки загалом, так і на окремих її складовій. У цьому контексті забезпечення безпеки особи, суспільства, держави набуває особливо важливого, концептуального значення через взаємозалежність, за якої неврахування окремих аспектів кожної складової може призвести до негативних наслідків для усього механізму держави» [3, с. 195–196].

Але не лише окремі особи, але й цілі держави можуть зазнавати руйнівного впливу з боку кібератак в інформаційному просторі (зокрема у межах гібридних війн) [4, с. 77]. За допомогою використання технологій штучного інтелекту сучасні розробники інформаційно-психологічних операцій можуть впливати на суспільну думку,

просувати ворожі інтереси за допомогою маніпуляції, дезінформації і пропаганди.

З огляду на це рівень захищеності будь-якої країни від реальних і потенційних загроз і небезпек, які зараз існують у кіберпросторі, має прямий економічний вплив на загальний рівень добробуту та процвітання держави. Під надійним кіберзахистом мають бути як державні органи та установи, так і приватні та комерційні компанії та організації. Також необхідно створити відповідну нормативно-правову базу, головним завданням якої було б забезпечення ефективного та безперервного функціонування національної системи кібербезпеки [5, с. 14–15].

В основі виокремлення особливостей певної діяльності чи процесу лежить глибоке розуміння соціального контексту, у якому він функціонує, розвивається чи занепадає. Так, зі швидкою популяризацією Інтернету споживання інформації поступово змістилося з традиційного інформаційного простору в кіберпростір. Люди сформували нові щоденні звички споживання, зокрема інформаційного споживання [6, с. 3]. Саме ці звички лягають в основу нових напрямів злочинної діяльності. Адже злочинність постійно пристосовується до повсякденної життєдіяльності людини, що зумовлює необхідність здійснення заходів з кібербезпеки, під якими розуміються «комплексні дії технологічного, економічного, організаційного, правового і юридичного характеру, покликані цілеспрямовано проводитися з метою виявлення і ліквідації загроз законним інтересам держави, юридичних та фізичних осіб, приватного життя усіх верств населення» [7, с. 12].

Водночас Україна в умовах воєнного стану зіштовхується з багатьма викликами екзистенційного характеру, які зводяться не лише до щоденних ракетних і артилерійських обстрілів, але й до цілеспрямованих атак в інформаційному просторі, спрямованих на унеможливлення функціонування найважливіших державних інформаційних систем і реєстрів, а також критичної інфраструктури, невід'ємним елементом злагодженої роботи якої є забезпечення кібербезпеки. Не випадково науковці звертають увагу на те, що «сучасний стан кібербезпеки України в умовах воєнного стану є предметом серйозного поглибленого аналізу та глибокого розуміння важливості захисту кіберпростору в умовах воєнної загрози. Здатність країни в умовах військових конфліктів ефективно захищати свої інформаційні ресурси стає ключовим фактором для забезпе-

чення національної безпеки та економічного розвитку. Дієве та кваліфіковане протистояння загрозам національній безпеці в кіберпросторі – реальне тільки при відповідних умовах щодо комплексного застосування всіх наявних правових інструментів для найкращого забезпечення кібербезпеки» [8, с. 404].

Так, однією з провідних особливостей забезпечення кібербезпеки в інформаційному просторі України в умовах воєнного стану є своєчасне та ефективне реагування та блокування соціальних ботів. Як зазначають зарубіжні дослідники, соціальні боти існують з 2008 року. Соціальні боти здатні впливати на політичну думку, поширювати неправдиву інформацію та вербувати в терористичні організації. Соціальні боти використовують різноманітні складні методи, використовуючи симпатію, синхронне видалення та зміну профілю [9, с. 2967].

Водночас науковці звертають увагу на те, що соціальні боти впливають на суспільну думку саме завдяки соціальним мережам, вплив яких на масову свідомість невинно зростає. Так, масові зміни в нашому житті, спричинені соціальними мережами, добре відомі. Завдяки таким мережам, як Twitter, Facebook та Instagram, ми тепер можемо взаємодіяти способами, які тридцять років тому звучали б як наукова фантастика. З цими новими платформами з'являються нові способи зловживати ними. Від вірусних маркетингових схем до розповсюдження фейкових новин (наприклад, теорія змови Pizzagate), соціальні мережі допомагають недоброчесним людям зловживати зв'язками, які вони створюють. Боти, автоматизовані облікові записи, керовані комп'ютерними програмами, є основним способом зловживання соціальними мережами. Боти швидко створюються, майже безкоштовні та все більш поширені [9, с. 2967].

Боти – це програмні додатки, створені для виконання автоматизованих функцій без втручання людини. Велике колективне утворення ботів називається ботофермою. Ботоферми можна використовувати в законних цілях. Наприклад, такі пошукові системи, як Google, використовують ботоферми для індексування веб-сайтів, а деякі компанії використовують ботоферми для моніторингу ефективності веб-сайтів. Однак багато ботоферм використовуються для зловмисної діяльності. У руках хакерів ботоферми становлять реальну загрозу кібербезпеці. Ферми ботів створюються хакерами для шахрайства з кліками, поширення дезінформації, запуску

DDOS-атак і генерування підробленого трафіку. За оцінками звітів, 73 % усього інтернет-трафіку припадає на шкідливі ботоферми [10].

На жаль, технології штучного інтелекту (далі – ШІ), які наразі суттєво спрощують низку напрямів господарської діяльності людини, зробили соціальних ботів ще небезпечніше. Дослідники зазначають, що «до використання ШІ боти зазвичай використовувались для просування реклами, забороненого контенту. Це були прості програми, які будучі швидшими за людину могли одразу після публікації контенту створювати коментарі з відповідним вмістом. Далі цей метод почали використовувати і у психологічних операціях, але особливого успіху він не мав через те, що бот не в змозі відповісти на коментарі реальних людей, а також його відповіді часто могли не збігатись з контентом, тому користувачі швидко визначали такі коментарі. Але розвиток технологій ШІ змінив і логіку використання і роботи подібних програм. Найочевидніше використання ШІ – створення ботів для автоматичної взаємодії з користувачами в соціальних мережах. ШІ генерує аватар – фотографію профіля людини (<https://thispersondoesnotexist.com>), а також ШІ використовується для спілкування з користувачами. Наразі це не повноцінна переписка на довільні теми, проте це вже і не прості запрограмовані речення. У ранніх варіантах боти могли писати певні запрограмовані коментарі, а з появою ШІ вже можуть реагувати на початковий текст і писати свій коментар відповідно до змісту тексту» [11, с. 32].

Серед причин зростання кількості ботнетів і кіберзлочинів науковці називають те, що, незважаючи на більший фокус досліджень, значна кількість запропонованих методів їх виявлення не є відтворюваною (недоступність вихідного коду), не містять детального опису для ефективного порівняння та відсутність набору даних реального світу для ефективного порівняння. Існує серйозна проблема недоступності позначеного набору даних реального світу для виявлення зараження ботом [12, с. 62616].

Варто зазначити, що Служба безпеки України докладає значних зусиль до виявлення та знешкодження ботоферм, які використовуються у злочинних цілях. Так, згідно з матеріалами засобів масової інформації «кіберфахівці Служби безпеки викрили міжрегіональну мережу ботоферм, які поширювали дезінформацію для розхитування суспільно-політичної ситуації в Україні. Зловмисники намагались дискредитувати діяльність вищого військово-політичного керівни-

цтва нашої держави в умовах війни. Також вони розповсюджували хибні повідомлення про теракти в українських містах та «мінування» об'єктів з масовим скупченням людей. Для «розгону» фейків створили анонімні акаунти у соцмережах Фейсбук, Інстаграм і Твіттер із загальною аудиторією майже 200 тис. користувачів. У результаті багатоетапної спецоперації у різних регіонах України знешкоджено дев'ять ботоферм і викрито їхніх організаторів. Апаратно-програмні комплекси для «виращування» ботів фігуранти встановили у власних помешканнях або в офісних приміщеннях. Під час обшуків у зловмисників виявлено: комп'ютерну техніку із доказами протиправної діяльності; банківські картки, на які отримували гроші за інформаційні «вкиди»; 5 тис. SIM-карт українських операторів мобільного зв'язку; GSM-шлюзи та інше спеціалізоване обладнання» [13].

Ще однією особливістю забезпечення кібербезпеки в інформаційному просторі України в умовах воєнного стану, якій доречно приділити увагу в межах даного дослідження, є необхідність формування у населення культури кібергігієни.

Таким, чином забезпечення кібербезпеки в інформаційному просторі України в умовах воєнного стану є основою національної безпеки держави, недопущення впливу на масову свідомість штучно розроблених з метою знищення національної державності ворожих наративів, які поширюються у межах комплексних інформаційно-психологічних операцій. До особливостей забезпечення кібербезпеки слід віднести своєчасне та ефективне реагування та блокування соціальних ботів, що ефективно втілюється в межах цілеспрямованих операцій кіберфахівців Служби безпеки України; необхідність формування у населення культури кібергігієни як системи стійких переконань, знань та навичок щодо основних загроз у сфері кібербезпеки та алгоритмів регуляції власної поведінки на їх основі, а також готовності поширювати ці знання серед решти населення у межах власної просвітницької діяльності, ініціатив і проєктів.

Список використаних джерел:

1. Фурашев В.М. Кіберпростір та інформаційний простір, кібербезпека та інформаційна безпека: сутність, визначення, відмінності. *Інформація і право*. 2012. № 2 (5). С. 162–175.

2. Суський Г.В. Сучасний інформаційний простір та питання кібербезпеки. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2024. № 1 (25). С. 129–139.

3. Глобенко С. Інформаційний простір держави та проблеми забезпечення його захисту в Україні. *Науковий вісник: Державне управління*. 2023. № 1 (13). С. 195–210.

4. Брусакова О.В., Гетманець О.П. Модернізація механізму правового забезпечення кібербезпеки ринку фінансових послуг. *Право і безпека*. 2021. № 3. С. 77–83.

5. Pchelina O.V., Skulysh Y.D., Buglak I., Myroniuk R.V. International experience of ensuring cybersecurity in the country and possibility of its application in Ukraine. *DIXI*. 2021. № 23 (2). pp. 1–16. DOI: <https://doi.org/10.16925/2357-5891.2021.02.01>.

6. Wang J. A Brief Discussion on Information Space and Informationalized Consumption Mode. In: 5th International Conference on Applied Social Science (ICASS2015). Limassol, 04–05 October 2015. pp. 3–8.

7. Лісовська Ю. Кібербезпека: ризики та заходи: навч. посіб. Київ: Кондор, 2019. 272 с.

8. Колосовський Є.Ю., Круць Е.М. Сучасний стан кібербезпеки України в умовах воєнного періоду. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 402–405.

9. Mueen A., Chavoshi N., Minnich A. Taming Social Bots: Detection, Exploration and Measurement. In: 28th ACM International Conference on Information and Knowledge Management (CIKM). Beijing, 03–07 November 2019. pp. 2967–2968.

10. Can a bot farm damage your business? What You Need to Know About Bot Farms // DataDome: сайт. URL: <https://datadome.co/bot-management-protection/bot-farm/>.

11. Недодай М.Г., Дьячук О.С., Примаченко Д.В., Святська Н.А. Використання можливостей штучного інтелекту у створенні інформаційно-психологічних операцій. *Телекомунікаційні та інформаційні технології*. 2024. № 2(83). С. 30–36.

12. Singh M., Singh M., Kaur S. TI-16 DNS Labeled Dataset for Detecting Botnets. *IEEE Access*. 2023. № 11. pp. 62616–62629.

13. СБУ ліквідувала мережу ботоферм, які розповсюджували фейки про теракти та мінування // Укрінформ: сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3704150-sbu-likviduvala-merezu-botoferm-aki-rozpovsudzuvali-fejki-pro-terakti-ta-minuvanna.html>.

РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ (ПРАВНИЧОЇ) ОСВІТИ. ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ЮСТИЦІЇ

Антон СТОЛІТНІЙ

доктор юридичних наук, професор
професор Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Військова освіта – це складова частина загальнодержавної системи освіти в Україні. Вона включає військові навчальні заклади, військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти України, заклади фахової передвищої військової освіти та військові ліцеї. Система військової освіти забезпечує надання освітніх послуг з підготовки офіцерського складу, сержантів та старшин (у системі професійної військової підготовки), офіцерів запасу, перепідготовки і підвищення кваліфікації, мовної підготовки військового та цивільного персоналу. Зазначена система побудована на основі принципів доступності, неперервності та наступності ступеневого навчання військових фахівців з урахуванням специфіки їх військової служби. **Професійна військова освіта** – нова складова структури військової освіти, яка функціонує шляхом запровадження багаторівневої системи L-курсів (L1-L5) для офіцерського складу Збройних Сил України та інших складових сил оборони з метою здобуття **тактичного, оперативного та стратегічного** рівнів військової освіти. Основними цілями військової освіти є: підвищення обороноздатності держави, авторитету армії в суспільстві, створення матеріальних, інтелектуальних і духовних цінностей; задоволення освітніх потреб особистості, суспільства та держави в підготовці військових фахівців, спроможних ефективно виконувати покладені на них завдання в мирний та воєнний час; підготовка офіцерів до самостійної діяльності в якості військових представників держави при відстоюванні національних інтересів за межами своїх кордонів; формування знань та вмінь офіцерів співробітничати в галузі військової безпеки з державними, суспільними, релігійними, іншими організаціями і засобами масової інформації; удосконалення системи, пріоритетна підтримка її як структури, що

забезпечує відтворення юридичну складову органу (слідчі, юристи, викладачі вищих відомчих вузів тощо) і в межах військової служби, у тому числі в умовах військового сану, виконання даних завдань цивільними особами неможливо [1].

На сьогодні розроблено проект Закону України «Про вищу юридичну освіту та первинний доступ до правничої професії». Погоджуючись з позицією щодо необґрунтовано широкої мережі закладів освіти, які здійснюють підготовку правників (168 закладів вищої освіти), а також якості такої освіти; не надаючи оцінки закладам вищої освіти зі специфічними умовами навчання (заклади вищої освіти, що перебувають у сфері управління МВС, Мінюсту та Державної служби з надзвичайних ситуацій), вважаємо неможливим ліквідацію закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку офіцерів юстиції (військових правників).

Військова служба є державною службою особливого характеру (ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу») [2]. Виконання завдань в межах військової служби є специфічним видом діяльності і потребує ряду чинників: присяги, специфічних знань, доступу до службової інформації, у тому числі, яка має відповідні грифи таємності.

Стаття 6 Закону передбачає, що військові посади (штатні посади, що підлягають заміщенню військовослужбовцями) і відповідні їм військові звання передбачаються у штатах (штатних розписах) військових частин, кораблів, органів військового управління, установ, організацій, закладів передвищої освіти, вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти [2]. Ряд вказаних посад передбачають обов'язкову юридичну освіту. Саме через викладене, на сьогодні діє Указ Президента України від 20.11.1996 № 1105/96 «Про заходи підготовки кадрів військової юстиції та організації науково-дослідних робіт у галузі військового законодавства». Пункт 1 зазначеного Указа викладений наступним чином: «Підтримати пропозицію Міністерства оборони України, погоджену з Міністерством освіти України, Національною юридичною академією України імені Ярослава Мудрого та Академією правових наук України, щодо підготовки в єдиному навчальному закладі фахівців для роботи в органах військової юстиції та організації наукових досліджень у галузі військового законодавства [3].

Як зазначає В.В. Шульгін: «на юридичну службу покладено контроль за виконанням законів та інших нормативно-правових актів України всіма без винятку іншими структурними підрозділами та службами відповідного органу військового управління» [4, с. 7].

М.І. Карпенко стверджує, що нині на порядку денному постає необхідність переорієнтувати окремі військово-облікові спеціальності на більш широке вивчення військового права, як приклад: кадрових фахівців, соціального захисту, цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України, і не тільки. Підтвердженням зазначеного є цілісність військового права як системи, до якої можна віднести наступні підгалузі, до яких цитуючи П.П. Богуцького відносить, в чому підтримуємо його: право оборони (оборона держави, бойова готовність військ (сил), право мобілізаційної підготовки та мобілізації; спеціальних, бойових служб); право військової служби (комплектування військ (сил), проходження військової служби, військовослужбовці та відносини між ними, дисциплінарна відповідальність військовослужбовців); військово-адміністративне право (управління військ (сил), гарнізонна служба, внутрішня служба військ, адміністративна відповідальність військовослужбовців); право соціального забезпечення і захисту військовослужбовців (грошове, речове, продовольче, житлове, медичне, санаторно-курортне, пенсійне забезпечення); військово-господарське право (військове господарство, правовий режим військового майна, господарська діяльність військових формувань, правовий режим військових містечок, відчуження військового майна) [5, с. 261–262].

Ю. Приходько зазначає, що національна безпека держави є однією з головних задач усіх урядів. Пріоритетним напрямом у забезпеченні національної безпеки вважається наявність та динамічний розвиток збройних сил, високий ступінь підготовки військових професіоналів різних рівнів і ланок управління. Обов'язковою вимогою в процесі навчання у військових навчальних закладах, як кадрових офіцерів, так і офіцерів резерву, є облік і врахування цілей і задач видів збройних сил, що викладені у військовій доктрині держави, моральних, психологічних, матеріальних та інших факторів, що мають місце при застосуванні кадрового потенціалу збройних сил [6].

В свою чергу, в органах Служби безпеки України проходять службу офіцери юстиції, які забезпечують юридичну складову ор-

гану (слідчі, юристи, викладачі вищих відомчих вузів тощо) і в межах військової служби, у тому числі в умовах військового сану, виконання даних завдань цивільними особами неможливо.

Більш того, на сьогодні у законодавчому органі розглядається питання створення Бюро військової юстиції України, яке також потребуватиме підготовки юридичних кадрів у військовій сфері.

Разом з тим, допускаємо можливість обмеження кількості випускників (наприклад, відсоток від загального числа абітурьєнтів, але з урахуванням державних потреб) військових вузів з правничою (юридичною) освітою.

З урахуванням викладеного вважаємо, що по-перше, питання військової правничої (юридичної) освіта не може бути предметом зазначеного законопроекту, а по-друге, не підлягає ліквідації та потребує додаткового законодавчого врегулювання.

Список використаних джерел:

1. Інформація з сайту Міністерства оборони України. URL: <https://mod.gov.ua/vijskova-osvita>
2. Закон України «Про військовий обов'язок та військову службу» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
3. Указ Президента України від 20.11.1996 № 1105/96 «Про заходи підготовки кадрів військової юстиції та організації науково-дослідних робіт у галузі військового законодавства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105/96>
4. Шульгін В.В. Юридична служба Збройних Сил України: її місце в структурі органів військового управління і військового командування. Право військової сфери. 2009. № 10. С. 6–10.
5. М.І. Карпенко. До питання підготовки військових юристів України URL: <file:///C:/Users/Professional/Downloads/318162-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-737329-1-10-20241217.pdf>
6. Ю. Приходько. Підготовка військових фахівців у провідних країнах світу: основоположні засади та тенденції. URL: https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/07/317ilovepdf_com-285-299.pdf

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИМ СКЛАДОМ ТА ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ СИСТЕМИ СБ УКРАЇНИ

Олександр ЧЕРЕДНИЧЕНКО

кандидат економічних наук, доцент
професор Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Кадри Служби безпеки України складають: співробітники-військовослужбовці, працівники, які уклали трудовий договір із Службою безпеки України, а також військовослужбовці строкової служби [1].

Одним із напрямків кадрової політики СБ України є робота щодо сприяння прагненню співробітників щодо підвищення свого освітнього рівня. При цьому накази та розпорядження керівництва СБУ також мають прямі вказівки про необхідність підвищення співробітниками свого професійного рівня. Це досягається шляхом: отримання вищої освіти, другої вищої освіти, захисту дисертацій на здобуття вченого звання (магістерський, доктор філософії, доктор наук), проходження курсів підвищення кваліфікації (є обов'язковою умовою кожні 5 років), підтвердження рівня володіння іноземною мовою тощо. У вказаному процесі є задіяними як безпосередньо співробітник (здобувач) так і науково-педагогічний склад закладів вищої освіти системи СБ України.

В системі СБ України доволі значна частка особового складу має дві і більше вищі освіти, а також є кандидатами наук (докторами філософії в певній галузі), докторами наук, володіють іноземними мовами та мають інші специфічні навички і компетентності. Широко розвинута практика залучення досвідчених співробітників-практиків до наукової діяльності та учбового процесу [6].

Нажаль освітня відомча система, як і система освіти держави, не є досконалою, а в середовищі освітян і здобувачів трапляються випадки порушень антикорупційного законодавства, академічної доброчесності та правил етичної поведінки.

Відповідно до норми статті 22 закону України «Про запобігання корупції» співробітникам СБУ забороняється використовувати свої службові повноваження або своє становище та пов'язані з цим можливості з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб [2].

В системі СБУ створений механізм запобіжних заходів щодо недопущення антикорупційного законодавства, проводиться попереджувально-профілактична робота в цьому напрямку, однак, можливості впровадження системи всебічного контролю з боку громадянського суспільства за дотриманням принципів академічної доброчесності в вищих навчальних закладах СБ України дещо обмежені з об'єктивних причин.

Так, заклади освіти та науки сектору безпеки і оборони держави, до яких відносяться і вищі військові навчальні заклади системи СБ України, часто самі створюють сприятливі умови для корупційних проявів та порушень норм академічної доброчесності. Це здійснюється через зловживання вимогами режиму секретності, хибного розуміння «особливості та безкарності» статусу правоохоронця, який нібито, захищає їх від зовнішнього контролю тощо.

Не зовсім прозорі, у порівнянні з цивільною освітньою сферою є процедури, які стосуються кадрових призначень і заохочень, що негативно впливає на морально-психологічний клімат в підрозділах військових освітніх закладів СБ України. Наприклад, призначення науково-педагогічного складу освітньої сфери СБУ нерідко відбуваються без проведення конкурсних процедур, а також практикуються призначення на посади викладачів вищих військових закладів осіб, які не мають вченого звання та ступеня.

Так, співробітники освітніх закладів СБ України з одного боку є науково-педагогічними працівниками, на яких розповсюджується дія норм освітнього законодавства, а з іншого вони є співробітниками СБ України, при цьому переважна більшість з них взагалі мають статус військовослужбовців. Таким чином, співробітники СБ України, які проходять службу на науково-педагогічних посадах в системі відомчих наукових та учбових закладів здійснюють свою діяльність як відповідно до норм, які закріплені в законі України «Про Службу безпеки України», Статутів ЗСУ, Положенні про проходження військової служби військовослужбовцями Служби безпеки України, інших відомчих нормативних актів, так і відповідно до норм освітнього законодавства.

Наукові та учбові заклади СБ України є структурними підрозділами СБ України та не входять до складу Міністерства науки та освіти (МОН) України. В той же час, організація освітнього, наукового процесів у вищих навчальних закладах СБУ здійснюється відповідно до нормативної бази МОН (мова йдеться про акредитацію, дотримання ліцензійних умов, здійснення порядку захисту дисертацій на здобуття наукових звань, організацію і здійснення наукової роботи тощо) [3,4].

Таким чином, в середовищі вищих військових навчальних та наукових закладів системи СБ України, окрім корупційних ризиків які характерні сфері освіти, виникають і інші корупційні ризики, притаманні військовій та правоохоронній сферам.

Служба безпеки України постійно працює над тим, щоб вкorenити нульову толерантність до корупції серед своїх працівників, в тому числі у сфері відомчої освіти.

Одним із дієвих кроків в цьому напрямленні є Наказ Центрального управління Служби безпеки України 27 листопада 2023 року № 474 «Про затвердження правил професійної етики та доброчесності військовослужбовця Служби безпеки України».

Ці Правила – сукупність моральних та професійно-етичних принципів, правил і вимог, які регулюють засади поведінки військовослужбовців Служби безпеки України під час виконання ними своїх службових обов’язків. Правила розроблено з метою запровадження етичних стандартів поведінки військовослужбовців СБУ, визначення принципів професійної етики та доброчесності, формування бездоганної репутації СБУ, удосконалення корпоративної культури, сприяння запобіганню та врегулюванню можливих конфліктних ситуацій за участі військовослужбовців СБУ, недопущення вчинення військовослужбовцями СБУ корупційних правопорушень та правопорушень, пов’язаних з корупцією. Кожен військовослужбовець СБУ ознайомлюється з положеннями цих Правил і керується ними. Після ознайомлення з цими Правилами військовослужбовець СБУ підписує повідомлення за формою, наведеною у додатку до цих Правил, яке долучається до матеріалів його особової справи. Дотримання положень цих Правил військовослужбовцями СБУ враховується при їх просуванні по службі [7].

Під час виконання службових обов’язків співробітник СБУ повинен:

- неухильно дотримуватися положень Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, що регламентують її діяльність та Військової Присяги;
- професійно виконувати свої службові обов'язки, діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що визначені Конституцією, законами України, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, міжнародними договорами України;
- поважати і не порушувати права та свободи людини, до яких, зокрема, відносяться права: на життя; на повагу до гідності; на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла; на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; на свободу світогляду і віросповідання; володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; на мирні зібрання; на свободу пересування, вільний вибір місця проживання; інші права, які передбачені Конституцією та законами України, міжнародними договорами України;
- у кожному окремому випадку обирати той захід з-поміж заходів, передбачених законодавством України, застосування якого призведе до настання найменш негативних наслідків;
- неухильно дотримуватись антикорупційного законодавства України, обмежень, пов'язаних зі службою в СБ України, визначених Законами України «Про Службу безпеки України», «Про запобігання корупції» та іншими актами законодавства України;
- виявляти повагу до гідності кожної людини, справедливо та неупереджено ставитися до кожного, незважаючи на расову чи національну приналежність, мову, стать, вік, віросповідання, політичні чи інші переконання, майновий стан, соціальне походження чи статус, освіту, місце проживання, сексуальну орієнтацію або іншу ознаку, не допускати дискримінації в будь-якій формі;
- поводитися стримано, доброзичливо, відкрито, уважно і ввічливо, викликаючи у громадян повагу і готовність співпрацювати;
- контролювати свою поведінку, почуття та емоції, не дозволяючи особистим симпатіям або антипатіям, неприязні, не-

доброму настрою або дружнім почуттям впливати на прийняття рішень та службову поведінку;

- дотримуватися норм ділового мовлення, не допускати використання ненормативної лексики;
- зберігати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків тощо [5, 7].

Наведені правила в більшості співпадають з положеннями, що регулюють академічну доброчесність та є одним із дієвих запобіжників щодо дотримання правих академічної доброчесності.

Як результат, можна констатувати, що дотриманню принципів академічної доброчесності науково-педагогічного складу і здобувачів вищої освіти системи СБ України приділяється достатньо уваги як з боку керівництва Служби безпеки України так і з боку учасників освітнього процесу.

Таким чином, внутрішня політика СБУ щодо запобігання та протидії корупції передбачає контроль за дотриманням моральних і етичних норм, доброчесності та порядності посадовими особами Служби, своєчасно реагує на запит суспільства щодо академічної доброчесності в освітній сфері, що підтверджує здатність СБ України до реформування та вдосконалення.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про Службу безпеки України». Відомості Верховної ради України (ВВР), 1992, № 27, ст. 382.
2. Закон України «Про запобігання корупції». Відомості Верховної ради України (ВВР), 2014, № 49, ст. 2056.
3. Закон України «Про вищу освіту». Відомості Верховної ради України (ВВР), 2014, № 37–38, ст. 2004.
4. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної ради України (ВВР), 2017, № 38–39, ст. 380.
5. Закон України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України». Відомості Верховної ради України (ВВР), 1999, № 22–23, ст. 197.
6. Положення про проходження військової служби військовослужбовцями Служби безпеки України, затверджене Указом Президента України від 21 грудня 2007 року № 1262/2007.

7. Про затвердження правил професійної етики та доброчесності військовослужбовця Служби безпеки України, затверджене наказом Центрального управління Служби безпеки України 27 листопада 2023 року № 474. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 11 грудня 2023 р. за № 2150/41206.

«НОВІ ПІДХОДИ» ДО ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: КРОК ВПЕРЕД ЧИ ДВА НАЗАД?

Володимир ШАБЛИСТИЙ

доктор юридичних наук, професор
директор Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ

Черговий раз в медіа на каналі 24 Освіта [1] оприлюднено інформацію, що Комітетом Верховної Ради схвалено концепцію законопроекту, яка забороняє підготовку правників у закладах освіти МВС, СБУ, військових закладах, а також пропонує ліквідувати заочну форму юридичної освіти. Метою реформи є скорочення кількості правничих шкіл та зменшення витрат з бюджету та відтік кадрів з органів правопорядку.

З цього приводу 06 березня 2025 року на базі Національної академії внутрішніх справ відбулася робоча нарада щодо обговорення Концепції проєкту Закону України про вищу правничу (юридичну) освіту та первинний доступ до правничої професії (далі – Концепція). За результатами наради прийнято рішення про необхідність дуже суттєвого доопрацювання цієї Концепції, яка жодного слова не містить про підготовку юристів у військових закладах вищої освіти та закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання МВС України за кошти фізичних чи юридичних осіб.

Насамперед хочу відмінити, що всі без винятку заклади вищої освіти, яким на рівні закону хочуть заборонити готувати юристів успішно проходили та проходять акредитації Національного агентства

із забезпечення якості вищої освіти по трьох рівнях вищої освіти: перший (бакалаврський), другий (магістерський) та третій (освітньо-науковий). Матеріально-технічну базу за Критерієм 7 уже двічі визнано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ зразковою та такою, що потребує поширення досвіду на інші заклади вищої освіти (перший раз у вересні 2021 року, та другий у лютому 2025 року). Наразі освітня програма «Право» за спеціальністю 081 Право другого (магістерського) рівня вищої освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ очікує рішення про затвердження акредитації Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти на п'ять років. На цій освітній програмі на денній формі навчання навчаються виключно цивільні особи за контрактом, а на заочній формі – 80% здобувачів вищої освіти є поліцейськими та військовослужбовцями, значна частина яких приймає безпосередню участь у бойових діях. Тут лише нагадаю, що згідно із Концепцією, така категорія здобувачів вищої освіти не матиме право на юридичну освіту на рівні закону.

Наголошую, що кадровий склад науково-педагогічних працівників ЗВО МВС України, які готують юристів за контрактом, жодного разу Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти не ставився під сумнів, тоді як автори Концепції вказали, що кількість науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти МОН України, в яких готують юристів, наразі невідома.

Разом із тим, в Україні наразі більше 20-ти закладів вищої освіти готують юристів, про яких тільки за їх назвою одразу і не скажеш.

Так, у Дніпрі готують юристів в Національному технічному університеті «Дніпровська політехніка».

Згідно з даними порталу vstup.edbo.gov.ua, у 2024 році на освітній ступінь бакалавра за спеціальністю 081 Право набирали:

- Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» – ліцензійний обсяг – 45, 5 – держбюджет.
- Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького – ліцензійний обсяг – 20, 5 – держбюджет.
- Державний університет інфраструктури та технологій – ліцензійний обсяг – 70, 5 – держбюджет.
- Черкаський державний технологічний університет – ліцензійний обсяг – 37, 5 – держбюджет.

- Державний біотехнологічний університет – 40, 5 – держбюджет.
- Львівський національний університет природокористування – 23, 5 – держбюджет.
- Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького – 100, 10 – держбюджет.
- Криворізький національний університет – право 20, 5 – держбюджет.
- Національний університет біоресурсів і природокористування України – 250, 5 – держбюджет.
- Національний авіаційний університет (Льотна академія Національного авіаційного університету) – 27, 5 – держбюджет.
- Полтавський державний аграрний університет – 74, 5 – держбюджет.
- Білоцерківський національний аграрний університет – 85, 5 – держбюджет.

Концепція передбачає заборону потужним вузькопрофільним освітньо-науковим університетам готувати юристів за державним замовленням, тоді як непрофільні заклади вищої освіти, будучи лідерами, наприклад, в аграрній сфері, суто для реклами виділяють декілька бюджетних місць для юристів. Для них обмеження не передбачаються. Просто залишу це тут...

Іншою «новелою» або «міною сповільненої дії» щодо підготовки юристів в умовах війни є проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законів України (щодо створення передумов для модернізації мережі закладів освіти)» [2], яким по суті забороняється функціонування філій закладів вищої освіти. У статті 9 цього шедевр указано, що спеціальність 081 Право у військових університетах та університетах внутрішніх справ може фінансуватися за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб **лише в межах освітніх програм, які також фінансуються за державним замовленням.**

Одні генератори випадкових думок Концепцією через закон відбирають у військових університетах та університетах внутрішніх справ державне замовлення на підготовку юристів, інші – на рівні закону пишуть, що на контракті ви можете готувати, але тільки межах освітніх програм, які також фінансуються за державним замовленням. Занавіс. ... Аграрним, технічним, космічним, медичним

та іншим «профільним» закладам вищої освіти у сфері права МОН України приготуватися – вся підготовка юристів тепер за вами як і майбутнє країни... Маю надію, що здоровий глузд переможе...

Список використаних джерел

1. У частині вишів України більше не готуватимуть юристів. URL: https://24tv.ua/education/navchannya-yurista-chastini-vishiv-zaboronyat-gotuvatimut-pravnikiv_n2760938. (дата звернення: 15.03.2025).

2. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України (щодо створення передумов для модернізації мережі закладів освіти)». URL: <https://surl.li/qrlltog>. (дата звернення: 15.03.2025).

РОЗВИТОК СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНИ: НАУКОВИЙ І ОСВІТНІЙ НАПРЯМИ

Людмила ШЕМАЄВА

доктор економічних наук, професор,
головний науковий співробітник
Науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки України

Глобалізований світ стає все більш непередбачуваним і турбулентним, адже стиль управління індустріальної епохи стає вразливим до сучасних викликів. У сфері безпеки, як і бізнесі, вміння швидко реагувати й пристосуватися критично важливе і стає ще ціннішим за часів, коли розвиток технологій і руйнівні сили щоразу збільшують швидкість змін.

Внаслідок цього традиційне планування та прогнозування у безпековій діяльності стає майже неефективним, тому ефективність організацій перетворюється на досягнення послідовної організаційної адаптивності, що вимагає нової якості як від управління в сфері безпеки, так і від системи забезпечення безпеки держави. Традиційна вертикальна система забезпечення безпеки держави в таких умовах часто виявляється не здатною до еластичної адап-

тації до мінливих обставин та адекватного реагування на виклики сучасності. Отже, для отримання успіху необхідні як масштабні переваги, що надає ефективність, так і гнучкість та адаптивність, зокрема, формування адаптивності у забезпеченні національної безпеки в умовах значного підвищення рівня невизначеності, обумовленого зростанням ступеня складності та швидких змін безпечового середовища з урахуванням ресурсних обмежень держави.

Науковим фундаментом вирішення цієї проблеми є теоретичні дослідження, що формують парадигму стійкості (resilience), системного підходу та системного аналізу, адаптивного та когнітивного підходів в управлінні, багатокритеріального вибору рішень, національної безпеки тощо.

Формування системи національної стійкості у сфері забезпечення національної безпеки та оборони останнім часом обумовлено підвищенням рівня невизначеності та появою нових загроз, передусім, пов'язаних із стрімким розвитком інформаційних технологій. Ландшафт загроз, що постійно змінюється, підкреслює труднощі, пов'язані з прагненням досягнення «повної безпеки». Замість цього уряди розвинутих країн намагаються інвестувати в формування системи національної стійкості, які можуть послідовно пом'якшувати ризики, що виникають, та з більшою оперативністю.

Формування нового об'єкту управління національної стійкістю, розробка відповідного понятійного апарату, а також формування структури системи й механізмів її забезпечення – стають необхідними і обґрунтованими завданнями в сучасних умовах.

В Україні на сучасному етапі практичні напрацювання в цієї сфері випереджають їх наукове обґрунтування. Затверджено Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 479/2021 Концепцію забезпечення національної системи стійкості, яка визначає мету, основні принципи, напрями, механізми і строки запровадження та функціонування національної системи стійкості, спрямованої на забезпечення здатності держави і суспільства своєчасно ідентифікувати загрози, виявляти вразливості та оцінювати ризики національній безпеці, запобігати або мінімізувати їх негативні впливи, ефективно реагувати та швидко і повномасштабно відновлюватися після виникнення загроз або настання надзвичайних та кризових ситуацій усіх видів, включаючи загрози гібридного типу, але не обмежуючись ними [1]. Крім того, було прийнято План заходів

з реалізації Концепції забезпечення національної системи стійкості до 2025 року, затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2023 р. № 1025-р. [2].

Отже, на передній план у царині проблем забезпечення національної стійкості у різних її складових, вийшов пошук ефективних інструментів і методів їх оцінки, нейтралізації та усунення вразливостей. Підтвердженням цієї тези є значна кількість наукових публікацій з вказаної проблематики, зокрема, праці: G. Lasconjarias [3], P. Bourbeau [4], C. Sonn, A. Fisher [5], S. W. Gilbert [6] С. Пирожкова [7], О. Резнікової [8].

Відаючи належне науковій та практичній значущості праць названих авторів, слід відзначити, що певне коло питань концептуального, методологічного та методичного характеру є недостатньо дослідженими. Так, недостатньо розглянутими залишаються питання:

- визначення категорійного базису національної стійкості, поняття та елементів системи національної стійкості держави, а також її складових;
- відсутність підходів до оцінювання ризиків національній безпеці, стану відповідних спроможностей з метою підготовки, прийняття і впровадження стратегічних рішень;
- недостатній рівень розвитку системи забезпечення кібербезпеки, що не дозволяє гарантувати кіберстійкість національних інформаційних ресурсів; недостатній рівень обізнаності посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також інститутів громадянського суспільства з вимогами інформаційної безпеки, відсутність або недостатній рівень засобів і можливостей ефективно протистояти інформаційній війні, яка ведеться проти України, та відповідних навичок роботи з дезінформацією;
- відсутність відповідних структурних підрозділів, недостатній рівень підготовки та укомплектування кадрами, які за своїми функціональними обов'язками безпосередньо здійснюють виконання функцій із забезпечення національної стійкості; недостатній рівень формування каналів взаємодії заінтересованих сторін тощо.

Виходячи з цього, основними науковими та освітніми напрямками розвитку системи національної стійкості [узагальнено з урахуванням [1]] є:

- наукове супроводження нормативно-правового та ресурсного забезпечення впровадження на національному рівні практики управління ризиками та оцінювання стану відповідних спроможностей як елементів стратегічного планування у сфері національної безпеки;
- удосконалення процедур кризового менеджменту, зокрема, впровадження універсальних алгоритмів узгоджених дій щодо реагування на загрози, надзвичайні та кризові ситуації на різних етапах їх розвитку;
- розробка та впровадження механізмів забезпечення і критеріїв оцінювання стійкості базових елементів;
- організація підготовки і перепідготовки кадрів, які залучаються до заходів із забезпечення національної стійкості, зокрема:
 - запровадження практики проведення навчань, тренінгів та тренувань з питань забезпечення готовності та реагування на загрози, надзвичайні та кризові ситуації;
 - поширення у суспільстві необхідних знань і формування навичок щодо реагування на загрози, надзвичайні та кризові ситуації;
 - розроблення і впровадження навчальних програм щодо ідентифікації загроз, виявлення вразливостей та оцінювання ризиків і спроможностей;
 - розроблення і впровадження спеціальних навчальних програм і курсів підвищення кваліфікації для державних службовців та особового складу Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів з питань забезпечення національної стійкості.

Враховуючи, що Служба безпеки України є суб'єктом забезпечення національної стійкості України, потребує наукового забезпечення розробки концептуальних та методологічних основ забезпечення національної стійкості держави з метою зменшення уразливості державної безпеки країни (зокрема, в сфері інституційної стійкості підрозділів Служби безпеки України; стійкості об'єктів критичної інфраструктури, кібербезпеки; стійкості до інформаційних впливів тощо) в умовах різкого збільшення загроз та ризиків (пов'язаного із високим рівнем турбулентності і непередбачуваності безпекового середовища) та існуючих ресурсних

обмежень на підставі розробки концептуальних, методологічних, інструментальних та прикладних компонентів.

Крім того, необхідно впровадження спеціальних навчальних програм і курсів підвищення кваліфікації для державних службовців та особового складу Служби безпеки України, інших утворених відповідно до законів України формувань та органів з питань забезпечення національної стійкості. Зазначене є напрямками подальших досліджень у цієї сфері.

Список використаних джерел:

1. Концепція забезпечення національної системи стійкості. Затверджено Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 479/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181> (дата звернення 20.03.2025).

2. План заходів з реалізації Концепції забезпечення національної системи стійкості до 2025 року. Затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2023 р. № 1025-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv-z-realizatsii-kontseptsii-zabezpechennia-natsionalnoi-sistemy-stiikosti-do-2025-roku-i101123-1025>. (дата звернення 20.03.2025).

3. Lasconjarias G. Deterrence through Resilience. NATO, the Nations and the Challenges of Being Prepared / Research Division – NATO Defense College, Rome. Eisenhower Paper. 2017. No. 7. Pp. 1–8.

4. Bourbeau P. Resiliencism: premises and promises in securitization research. Resilience. 2013. No. 1:1. P. 106.

5. Sonn C., Fisher A. (1998). Sense of Community: Community Resilient Responses to Oppression and Change. Journal of Community Psychology, 26(5), P. 1–32.

6. Gilbert S. W. (2010). Disaster resilience: A Guide to the Literature. Special Publication (NIST SP). P. 1–113.

7. Пирожков, С. І., Божок, С. В., Хамітов, Н. В. Національна стійкість (резильєнтність) країни: стратегія і тактика випередження гібридних загроз. Вісник Національної академії наук України. 2021. (8). С. 74–82.

8. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ: НІСД, 2022. 456 с. URL: https://www.marshallcenter.org/sites/default/files/files/2022_UKR.pdf. (дата звернення: 20.03.2025).

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Юлія ЯКОВЕНКО

викладач Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Удосконалення діяльності органів державної влади в Україні відбувається з урахуванням як державотворчих процесів так й розвитком громадянського суспільства безперервно. Натомість, сьогодні у складних умовах воєнного стану ряд питань поставлені фактично «на паузу», останнє й стосується удосконалення діяльності органів Служби безпеки України (далі – СБУ). В той же час, варто зауважити, що війна розпочата російською федерацією 24 лютого 2022 року за цей час показала недоліки у практичній діяльності СБУ, прогалини в організаційно-правовому, технічному забезпеченні тощо. Тобто на тлі війни наглядними стали питання щодо діяльності, правового забезпечення СБУ, що потребують свого удосконалення. Постає питання реформування СБУ як одного із головних державних органів, що забезпечує національну безпеку України. Вдалою є думка О. Каглинського, що наразі саме питання «національна безпека» криє в собі інакший зміст, ніж той, що існував до 24 лютого. Це особлива цінність, яку виборюють на передовій, відстоюють у тилу та забезпечують ряд державних органів, зокрема, й СБУ [1]. Своєю чергою вчена О. Брусакова наголошує, що «наразі Служба безпеки України як орган публічної влади здійснює свою діяльність щодо захисту прав громадян нашої держави, що є особливо важливим в реаліях сьогодення. Відповідно з метою ефективного виконання поставлених перед нею завдань повинна бути належна адміністративно-правова основа діяльності СБУ» [2]. Тобто, наразі актуальними залишаються питання реформування та відповідно удосконалення діяльності СБУ з урахуванням стану війни та тих викликів, які є перед СБУ.

Першочерговим зауважимо, що відповідно до Закону України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року № 2229-ХІІ, «Служба безпеки України визначається як *«державний орган*

спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України» (ч. 1 ст. 1) [3]. Проте, на нашу думку, дане тлумачення СБУ є застарілим та потребує свого оновленого розуміння, оскільки сьогодні на даний орган покладаються важливі для національної безпеки завдання та функції. А розуміння виконання «правоохоронних функцій» СБУ є досить вузьким, що більше притаманне Національній поліції України, аніж органу, на який покладається завдання, що встановленні у ст. 2 вище вказаного нормативно-правового акту. На підтвердження нашої думки наведемо позицію автора О. Резніка, що діяльність СБУ не обмежується лише захистом державного суверенітету та безпеки, на СБУ також покладається завдання захисту фінансової безпеки [4]. А дослідник В. Гладько наголошує, що «загальне питання адміністративно-правового статусу СБУ сповнене суперечностей та потребує окремого законодавчого врегулювання» [5]. Тобто, першим із чого повинно розпочатися реформування СБУ – це із його легального визначення. Сьогодні СБУ – це державний орган спеціального призначення, що виконує завдання забезпечення національної безпеки, а тому його функції повинні бути чітко прописані у його понятті.

Беручи до уваги положення ст. 2 Закону України «Про Службу безпеки України», виокремимо завдання, що сьогодні покладаються на СБУ, серед них:

- захист державного суверенітету;
- захист конституційного ладу та територіальної цілісності держави;
- захист науково-технічного та оборонного потенціалу України;
- захист законних інтересів держави та громадян від розвідувальної підривної діяльності іноземних спец служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб;
- охорона державної таємниці;
- попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [3].

Аналіз наведеного дає змогу констатувати про досить широке коло завдань СБУ, які сьогодні, на наш погляд, не властиві державному органу чіє призначення – протидія, попередження тероризму, правопорушень проти миру та забезпечення національної безпеки.

Сьогодні, з урахуванням практичної діяльності СБУ його завдання повинні бути переглянуті та унормовані з сучасним станом правовідносин та характеру діяльності СБУ.

Автор В. Степановський вдало пропонує узгодити між собою такі Закони України як про СБУ, контррозвідувальну діяльність, про боротьбу з тероризмом, національну безпеку України тощо з метою врегулювання діяльності СБУ [6], що стало вимогою сьогодення.

Сьогодні СБУ також активно реалізує таку важливу функцію як контррозвідувальна діяльність: пошук шпигунів, диверсантів, зрадників, а також відвернення кіберзагроз тощо [7]. Тобто, на СБУ покладається ряд досить розгалужених завдань, для прикладу окремих спец підрозділ «Альфа» взагалі наразі виконує службові завдання на передовій, що говорить про необхідність врегулювання діяльності окремих підрозділів в умовах воєнного стану.

Аналіз наведеного дає змогу виокремити такі напрями реформування (удосконалення) діяльності СБУ: 1) удосконалення поняття «Служба безпеки України»; 2) оновлення завдань СБУ у відповідності до сучасного стану правовідносин та характеру діяльності СБУ; 3) визначення функцій СБУ, скасувавши ті, які їй не властиві; 4) удосконалення адміністративно-правового статусу СБУ; 5) оновлення адміністративно-правового забезпечення діяльності СБУ.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що сьогодні роль діяльності СБУ складно переоцінити, адже вся її діяльність наразі спрямована на одне – забезпечення національної безпеки держави, недопущення терористичних актів, своєчасне виявлення загроз, що становлять небезпеку від країни-агресора, налагодження взаємодії з іншими державними органами під час війни та інші.

Служба безпеки України є одним із ключових державних органів, чия практична діяльність безпосередньо пов'язана із захистом національної безпеки на всіх рівнях: інформаційному, розвідувальному, міжнародному тощо.

З урахуванням набутого досвіду війни з російською федерацією повинні бути переглянуті та узгоджені завдання та цілі діяльності СБУ, удосконалене адміністративно-правове забезпечення їх діяльності та безпосередньо уточнений адміністративно-правовий статус СБУ.

Таким чином, питання реформування СБУ є вкрай складним та дискусійним питанням, що повинно обговорюватися на всіх рів-

нях з метою чіткого встановлення його сутності, завдань та функцій. Реформування повинно носити комплексний та системний характер, щоб не просто ліквідувати стару непрацюючу систему, а утворити нову, якісну систему забезпечення національної безпеки держави, а для цього необхідно оновити адміністративно-правовий статус СБУ.

Список використаних джерел:

1. Каглинський О. Правові засади діяльності Служби безпеки України як суб'єкта сфери безпеки і оборони. *Нове українське право*. 2022. № 3. С. 68–74. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/285/250> (дата звернення: 12.03.2025).
2. Брусакова О. Правові основи діяльності Служби безпеки України як суб'єкта публічної влади. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 533–535. URL: http://www.lsej.org.ua/12_2023/130.pdf (дата звернення: 12.03.2025).
3. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-ХІІ // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 13.03.2025).
4. Резнік О. Роль Служби безпеки України як правоохоронного органу в захисті фінансової системи держави. *National law journal: theory and practice*. 2016. № 5. С. 77–79. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2016/5/18.pdf> (дата звернення: 13.03.2025).
5. Гладь В. Служба безпеки України: теоретико-правовий аналіз. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/34330/1/57.pdf> (дата звернення: 14.03.2025).
6. Степановський В.С. Діяльність Служби безпеки України як суб'єкта забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 298–302. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/07/56.pdf> (дата звернення: 14.03.2025).
7. Якою буде реформа СБУ: пояснює співробітник служби // подкаст № на пульсі: аналізуємо головне // громадське радіо онлайн. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/na-pulsi-analizuємо-holovne-na-hromadskomu-radio/yakoiu-bude-reforma-sbu-poisniuie-ekspivrobitnyk-spetssluzhby> (дата звернення: 14.03.2025).

Секція 4.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН І НАЙБЛИЖЧІ ПЕРСПЕКТИВИ

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН І НАЙБЛИЖЧІ ПЕРСПЕКТИВИ

Наталя АНІКІНА

співробітник Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

В рамках міжнародних зобов'язань Україна є учасницею багатьох міжнародних договорів і конвенцій, спрямованих на забезпечення гендерної рівності. Найважливішими з них є Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) та Пекінська платформа дій. Вони встановлюють чіткі стандарти у сфері гендерної рівності [1].

У формуванні національної гендерної політики також значну роль відіграє інтеграція європейських стандартів через імплементацію норм Європейського Союзу. Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає поступове впровадження кращих практик гендерної рівності в національне законодавство.

Проте, не зважаючи на наявність розвиненої нормативної бази, в Україні існують проблеми реалізації політики та численні проблеми у сфері реалізації гендерної політики. Серед основних перешкод можна виділити:

- стереотипи та культурні бар'єри, що перешкоджають рівності можливостей;
- слабка інституційна підтримка та низька ефективність механізмів моніторингу дотримання законодавства;
- недостатня представленість жінок у політичній та економічній сферах;
- недостатнє фінансування гендерних програм [2].

Ці фактори зумовлюють потребу в удосконаленні не лише законодавчої бази, а й практичних механізмів її реалізації.

На теперішній час принципи гендерної рівності в секторі безпеки й оборони України реалізуються через низку заходів, спрямованих на забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків з основних аспектів:

1. Законодавчі зміни (внесення змін до законодавства для забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у військовій службі. Скасування обмежень на зайняття певних посад для жінок у Збройних Силах України);

2. Збільшення представництва жінок (зростання кількості жінок у ЗСУ: спостерігається значне збільшення кількості жінок, які служать у Збройних Силах України, зокрема на бойових посадах; підвищення ролі жінок у прийнятті рішень: збільшення представництва жінок на керівних посадах у секторі безпеки та оборони.

3. Боротьба з гендерно обумовленим насильством (посилення заходів щодо запобігання та протидії гендерно обумовленому насильству у військових формуваннях, створення механізмів для захисту прав жінок, які зазнали насильства);

4. Міжнародне співробітництво (імплементация міжнародних стандартів, а саме: Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями для впровадження міжнародних стандартів гендерної рівності в секторі безпеки та оборони; виконання резолюцій Ради Безпеки ООН щодо жінок, миру та безпеки.

5. Інформаційно-просвітницька робота (проведення кампаній з метою подолання гендерних стереотипів у суспільстві та у військовому середовищі, підвищення обізнаності щодо прав жінок у секторі безпеки та оборони);

6. Інституційні механізми (створення рад та комісій з питань гендерної рівності в органах сектору безпеки й оборони. Впрова-

дження гендерного аналізу та планування в діяльність військових та правоохоронних органів);

7. Освіта та навчання (включення гендерної проблематики до програм підготовки військовослужбовців та працівників сектору безпеки. Проведення тренінгів та семінарів з питань гендерної рівності);

8. Міжнародна співпраця (імплементация резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека». Співпраця з міжнародними організаціями та країнами-партнерами з питань гендерної рівності в секторі безпеки) [7].

Досвід європейських країн для України безумовно є важливим орієнтиром. Країни ЄС мають добре розвинені законодавчі та інституційні механізми забезпечення рівності прав жінок і чоловіків, а також боротьби з дискримінацією за ознакою статі. Однією з основних засад гендерної політики ЄС є стаття 157 Договору про функціонування Європейського Союзу (TFEU), яка закріплює принцип рівної оплати праці за рівну працю для жінок і чоловіків. У межах цього документа розроблено низку директив, які регулюють гендерну рівність – Директива 2006/54/ЄС, Директива 2010/41/ЄС Директива 2019/1158/ЄС. Кожна з цих Директив покликає регулювати певні ключові моменти щодо реалізації принципів гендерної рівності, від рівного ставлення до чоловіків і жінок у питаннях працевлаштування до утримання балансу між роботою та особистим життям батьків чи доглядальників, з регуляцією права на відпустку для догляду за дітьми та особами з особливими потребами [3].

У політичній сфері багато європейських країн також застосовують квоти для забезпечення рівної представленості жінок і чоловіків на виборах. В Іспанії закон про гендерну рівність зобов'язує політичні партії включати до своїх виборчих списків не менше 40% кандидатів обох статей.

Одним із важливих аспектів гендерної політики в ЄС є забезпечення умов для гармонійного поєднання професійної діяльності та сімейних обов'язків. Це передбачає гнучкий графік роботи та можливість працювати віддалено для працівників із дітьми а також батьківські відпустки, що надаються не лише матерям, а й батькам, з метою рівномірного розподілу обов'язків з догляду за дитиною. Директива ЄС щодо балансу між роботою і особистим життям передбачає щонайменше 10 днів оплачуваної батьківської відпустки.

Досвід Європейського Союзу свідчить про необхідність комплексного підходу до регулювання гендерної політики, що включає як нормативну базу, так і практичні механізми реалізації, то для України на теперішній час важливо:

1) гармонізувати національне законодавство з європейськими директивами, особливо в частині рівної оплати праці та боротьби з дискримінацією;

2) забезпечити квоти на участь жінок у політичних і економічних процесах, використовуючи позитивні приклади Франції та Німеччини;

3) розвивати інституційну підтримку гендерної рівності, створюючи спеціалізовані органи та надаючи їм відповідні повноваження для моніторингу та імплементації політики [4].

Основною метою української держави і суспільства на найближчі десятиліття є збереження української державності. Потенціал мобілізаційної політики в її теперішньому розумінні вичерпується. Вказане потребує кардинального розширення категорій військовозобов'язаних, без чого неможливо забезпечити ані ефективний контрнаступ, ані захист підконтрольних українському уряду територій. Однією з таких категорій є особи жіночої статі, частка яких у Збройних Силах України та інших військових формуваннях щороку збільшується. Сучасне розуміння гендерної рівності в умовах тривалої широкомасштабної війни потребує переосмислення існуючих концепцій та підходів, які передбачають традиційне сприйняття гендерного паритету як збільшення обсягу прав та свобод жінок, матеріальних та соціальних благ, які вони отримують. В умовах реальної загрози існуванню української держави і суспільства формується нова парадигма гендерної рівності, яка передбачає усвідомлення необхідності виконання жінками військового обов'язку. Слід констатувати нерівномірність у сприйнятті суспільством ідеї про можливість призову жінок за мобілізацією. Сильний гендерний дисбаланс простежується у системі базової військової підготовки, яку особи чоловічої статі проходять в обов'язковому порядку, а жіночої – за бажанням. Збереження Української держави потребує активної роботи у сільських громадах, яким притаманно сприйняття жінки у першу чергу як матері, дружини, берегині, основна функція якої – підтримувати чоловіка, який несе відповідальність і за життя родини, і за захист країни. Соціальний діалог про

роль жінки в умовах війни вже ведеться, і завданням правової науки за таких умов, на нашу думку, має стати розробка моделей успішної інтеграції осіб жіночої статі до сил оборони, що дозволить значно посилити потенціал останніх[6].

Проведений аналіз нещодавніх досліджень виявив поширення гендерних стереотипів, які впливають на хід та результати реалізації принципу гендерної рівності. Збройні Сили України потребують адекватної та ефективної Стратегії впровадження гендерної політики, яка відповідатиме сучасним світовим тенденціям. Така політика сприятиме оптимальному використанню можливостей українців та українок, зміцненню обороноздатності країни та боєздатності її війська. Також розглянуті проблеми забезпечення принципів гендерної рівності в секторі безпеки та оборони України дозволяють дійти висновку, що заради формування гендерно нейтрального середовища надзвичайно важливим є забезпечення реалізації принципів гендерної рівності саме у силовому секторі держави. Цього можна досягти лише в разі використання комплексного підходу для рівних можливостей реалізації однакових прав жінками та чоловіками. Аналіз гендерних підходів дає змогу рекомендувати для забезпечення комплексного підходу брати за основу кращі практики закордонного досвіду для прискорення темпів і підвищення якості виконання гендерних спрямувань в секторі безпеки та оборони України [3].

В якості альтернативних, потенційних підходів до реалізації принципу гендерної рівності в секторі безпеки та оборони України може бути наступне:

1. Вдосконалення системи прийому на військову службу.
2. Підвищення рівня військової освіти та запровадження в освітні програми компонента, що розкриває особливості реалізації гендерної політики.
3. Аналіз та перегляд системи забезпечення якості життєдіяльності військовослужбовців, з орієнтацією на потреби жінок.
4. Розробка та реалізація системи наукового забезпечення реалізації принципу гендерної рівності в діяльність Збройних Сил України.
5. Розширення нормативно-правової бази діяльності Збройних Сил України у контексті забезпечення гендерної рівності з урахуванням першочергових чинників формування професійної компе-

тентності жінок-військовослужбовців щодо факторів гармонізації взаємовідносин між чоловіками і жінками в лавах ЗСУ.

Ці фактори включають розмежування професійних і гендерних ролей, наявність стабільного емоційного стану та сформованості позитивної самооцінки, демонстрацію альтруїстичної орієнтації та відповідального ставлення до роботи і особистісного зростання.

Враховуючи воєнний стан в країні, великого значення набуває гендерний аспект в армії, а також підтримка жінок, що постраждали від війни. Надзвичайно важливо надати підтримку всім постражданим внаслідок воєнних дій, забезпечити комплексну допомогу для жінок і дітей, які стали жертвами насильства або переслідувань, а також надавати психологічну підтримку чоловікам, які беруть участь у бойових діях або пережили травматичні події.

Для подальшої, більш перспективної реалізації гендерних принципів в секторі безпеки та оборони потрібне вдосконалення законодавства, а саме:

- забезпечення повної відповідності національного законодавства міжнародним стандартам;
- посилення відповідальності за порушення принципів гендерної рівності;
- розширення участі жінок у прийнятті рішень (збільшення представництва жінок на керівних посадах у секторі безпеки й оборони, залучення жінок до процесів планування та проведення операцій);
- посилення гендерної освіти та підготовки (впровадження системної гендерної освіти на всіх рівнях військової та правоохоронної підготовки, розвиток експертного потенціалу з питань гендерної рівності);
- подолання стереотипів та дискримінації (проведення інформаційних кампаній для підвищення обізнаності про гендерну рівність, запровадження механізмів для боротьби з сексуальними домаганнями та іншими формами дискримінації);
- врахування гендерних аспектів у плануванні та проведенні операцій (врахування особливих потреб жінок і чоловіків, а також дівчат і хлопців в умовах конфлікту, залучення жінок до процесів відбудови та миробудівництва) [4].

Війна має катастрофічні наслідки для всіх громадян, однак її вплив на жінок і чоловіків може бути різним через існуючі гендерні ролі та нерівності. Просування гендерної рівності, захист прав постраждалих та забезпечення рівноправної участі жінок і чоловіків у процесах відбудови є ключем до стійкого та справедливого відновлення нашого суспільства.

Важливо зазначити, що процес впровадження гендерної рівності в секторі безпеки та оборони є постійним і потребує подальших зусиль.

Реалізація принципу гендерної рівності в секторі безпеки й оборони України є важливим кроком на шляху до створення справедливого та ефективного сектору безпеки, здатного забезпечити захист усіх громадян.

Список використаних джерел:

1. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування https://reicst.com.ua/pmtl/issue/view/issue_11_2024 URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2024-11-02-08/2024-11-02-08> (дата звернення 15.03.2025)

2. Цукан, О.М. Виклики реалізації гендерної політики в ЗВО сектору безпеки та оборони / Оксана Миколаївна Цукан, Михайло Юрійович Бурдін // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2020. – № 3 (90). – С. 23–30. – DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2020.3.02>.

3. Цукан, О. М. і Бурдін, М. Ю. (2020) «Виклики реалізації гендерної політики в ЗВО сектору безпеки та оборони», Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ, 90(3), с. 23–30. doi: 10.32631/v.2020.3.02.

4. Заворотько І.О. Проблеми гендерної рівності у секторі безпеки і оборони –. 18.01.2017. URL: <https://www.helsinki.org.ua/problemygendernoji-rivnosti-u-sektori-bezpeky-i-oborony-i-zavorotko/> (дата звернення: 16.03.2025).

5. Павліченко К.М. Жінки у складі підрозділів МВС беруть безпосередню участь у захисті України, – 04.05.2023. URL: <https://hsc.gov.ua/2023/05/04/zhinki-u-skladi-pidrozdiliv-mvs-berut-bezposerednyu-uchast-u-zahisti-ukrayini-katerina-pavlichenko> (дата звернення: 16.03.2025).

3. Івченко Ю.В. Гендерна рівність в Україні (національні особливості). Філософські та методологічні проблеми права. 2013. № 1–2. С. 52–59.

4. 6,5 тисяч добровольців та 30 тисяч мобілізованих щомісяця. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2024/09/65-30.html> (дата звернення 18.03.2025)

5. Левченко К.Б., Волобуєва О. Ф, Критенко О.В. Методичні рекомендації з інтеграції гендерних підходів у систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України. Київ: ФОП Клименко Ю.Я., 2021. 292 с.

6. Доктрина військового лідерства у Збройних Силах України. Київ: Головне управління персоналу Генерального штабу Збройних Сил України.

7. Юридична газета URL: <https://unba.org.ua/publications/9663-pravove-regulyuvannya-gendernoi-politiki-v-ukraini-suchasnij-stan-i-perspektivi-rozvitku.html> (дата звернення 18.03.2025)

РОЗШИРЕННЯ УЧАСТІ ЖІНОК У СИЛАХ ОБОРОНИ УКРАЇНИ: ЗАКОНОДАВЧІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Поліна ГАРКУША

здобувач вищої освіти 1 курсу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

В сучасних умовах участь жінок у Силах оборони набуває більшого значення. Гендерна рівність в секторі безпеки і оборони є важливим фактором підвищення ефективності військових операцій. Гендерна рівність є ключовим принципом захисту прав людини, фундаментом громадянського суспільства, правової держави та демократичного розвитку як окремих країн, так і міжнародної спільноти [1]. Забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків сприяє подоланню дискримінації, гендерної сегрегації на ринку праці, нерівності в оплаті праці, гендерно зумовленого насильства тощо. У зв'язку з цим важливим є аналіз міжнародно-пра-

вових стандартів у цій сфері для оцінки відповідності національного законодавства України міжнародним зобов'язанням, розширення можливостей національних, регіональних та міжнародних інституцій щодо забезпечення гендерної рівності, запобігання конфліктам і їх врегулювання у сфері безпеки і оборони [2].

Відповідно до абз. 2 ч. 12 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками (за винятком випадків, передбачених законодавством з питань охорони материнства та дитинства, а також заборони дискримінації за ознакою статі), що включає прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов на військову службу, проходження військової служби, проходження служби у військовому резерві, виконання військового обов'язку в запасі та дотримання правил військового обліку [3]. Попри поступову інтеграцію жінок у військову сферу досі існують бар'єри, які перешкоджають повноцінній участі жінок в бойових операціях Сил оборони.

Одним з найпоширеніших бар'єрів є гендерні стереотипи. Довгий час вважалося, що військова сфера – це виключно чоловіча сфера. Даний стереотип призводить до упередженого ставлення до жінок-військовослужбовців, та функціоналу, який вони виконують. У деяких випадках жінки стикаються з проблемою у колективі, де їх присутність вважається як порушення традиційних норм. Побутує міф, що жінки не можуть ефективно виконувати бойові завдання через нібито слабшу фізичну підготовку, або емоційну нестабільність. Безумовно, виконання бойових завдань і високий рівень стресу вимагають значної емоційної стійкості, але постійна необхідність жінкам-військовослужбовцям доводити свою компетентність і професіоналізм у чоловічому середовищі призводить до емоційного вигорання та невпевненості у собі і власних силах, навіть до відмови від проходження військової служби в подальшому.

Одним з напрямків активізації участі жінок є вдосконалення законодавчої бази. Важливим кроком стало ухвалення низки нормативно-правових актів, що забезпечують рівні права для жінок і чоловіків у секторі безпеки і оборони. Україна вже зробила значні кроки у цьому напрямку: ухвалено Національний план дій, відкрито більше можливостей для жінок. Зокрема, розпорядженням КМУ від 28.10.2020 № 1544-р було затверджено Резолюцію Ради Безпеки

ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» (надалі – Резолюція) [4]. Резолюція передбачає забезпечення рівноправного представництва жінок і чоловіків у прийнятті рішень в секторі безпеки і оборони, забезпечення рівноправної участі жінок і чоловіків у прийнятті рішень щодо запобігання конфліктам, розв'язання конфліктів, постконфліктного відновлення на всіх рівнях та в усіх сферах, зокрема в секторі безпеки і оборони [5]. З цього випливає певний ряд завдань, зокрема:

- забезпечення жінок сектору безпеки і оборони інфраструктурними об'єктами та матеріально-технічними умовами, що відповідають їх потребам;
- створення для працівників умов, що полегшують поєднання функцій та обов'язків у професійному та приватному житті, зокрема в секторі безпеки і оборони;
- удосконалення документів, що регулюють індивідуальну поведінку та корпоративну етику, в частині протидії сексизму, сексуальним домаганням, психологічному та сексуальному насильству, дискримінації під час прийняття на службу, виконання службових обов'язків та участі у прийнятті рішень;
- забезпечення рівного доступу жінок і чоловіків до закладів освіти сектору безпеки і оборони всіх рівнів та включення гендерної складової до навчального процесу;
- забезпечення належних умов для професійного розвитку жінок, які працюють у державних органах включаючи жінок із числа осіб рядового та начальницького складу служби цивільного захисту, курсанток закладів вищої освіти, військових закладів вищої освіти [4].

Для покращення умов проходження військової служби необхідно запровадити зміни, що сприятимуть рівноправному кар'єрному зростанню. Один з можливих шляхів є створення менторських програм, у рамках яких досвідчені жінки-військовослужбовці підтримуватимуть та наставлятимуть молодих колег. Доцільним є запровадження програм лідерства для жінок, які готують їх до виконання управлінських функцій у військових структурах. Кар'єрне зростання жінок у військовій сфері потребує подолання гендерної упередженості при призначенні на керівні посади. Для цього слід розробити прозорі механізми оцінки кваліфікації та заслуг військовослужбовців, що гарантуватимуть об'єктивний підхід до кар'єрного зростання.

Висвітлена тема показує, що активна участь жінок-військовослужбовців у сфері безпеки і оборони забезпечує рівність можливостей. Резолюція наголошує на важливості залучення жінок до ухвалення рішень у сфері оборони, їхнього кар'єрного зростання у військових структурах та захисту під час збройних конфліктів. В Україні вже здійснено вагомі зміни в цьому напрямку. На законодавчому рівні затверджено Національний план дій, розширено можливості для жінок у секторі безпеки і оборони та впроваджено освітні й тренувальні програми. Проте ще залишаються виклики пов'язані з гендерними стереотипами, нерівними умови проходження військової служби, а також необхідність удосконалення законодавства.

Сьогодні Україна впевнено рухається до повної реалізації цих змін. Крок за кроком створюються рівні умови для жінок у секторі безпеки та оборони, і цей процес вже дає позитивні результати. Важливо продовжувати цю роботу, адже обраний напрям є правильним, і призведе до ще більших позитивних змін.

Список використаних джерел:

1. Гендерна демократія | Словник гендерних термінів. URL: <https://a-z-gender.net/ua/genderna-demokratiya.html> (дата звернення: 12.03.2025).
2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI: станом на 30 трав. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 12.03.2025).
3. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII: станом на 17 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 12.03.2025).
4. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року: Розпорядж. Каб. Міністрів України від 28.10.2020 № 1544-р: станом на 16 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-p#Text> (дата звернення: 12.03.2025).
5. Gender equality. Organization for Security and Co-operation in Europe | OSCE. URL: <https://www.osce.org/gender-equality> (date of access: 12.03.2025).

ЖІНКИ-ВЕТЕРАНКИ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ: СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ТА ГЕНДЕРНІ ВИКЛИКИ

Алеся ГОРНОСТАЙ

кандидат юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального права
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

На сьогодні кількість жінок серед військовослужбовців більша ніж будь-коли раніше. Міністерство оборони України наводить статистичні дані, що станом на 1 січня 2025 року в ЗСУ служать понад 70 000 жінок. Цей показник на 20% більше, ніж у 2022 році. Понад 5 500 військовослужбовиць нині перебувають безпосередньо на передовій. Майже 20 тисяч жінок зараз обіймають бойові посади. Разом з тим, понад 20 тисяч жінок-військовослужбовиць отримали статус учасниць бойових дій за час війни [1]. Саме тому у сучасних умовах трансформації сектору безпеки і оборони України дедалі більше уваги приділяється питанням гендерної рівності та соціальної адаптації військовослужбовиць після завершення служби. Повернення до цивільного життя може бути важким для усіх військових ветеранів, особливо тих, хто має фізичні та психологічні травми. Водночас, наукові дослідження демонструють, що чоловіки та жінки-ветерани можуть відчувати реінтеграцію по-різному в результаті їх досвіду та гендерно-специфічних очікувань залежно від їх соціальної ролі [2]. Жінки-ветеранки, які брали участь у бойових діях, виконували службові завдання та долучалися до оборони країни, стикаються з низкою викликів під час повернення до цивільного життя. Їх досвід, набуті навички та особливості військової служби впливають на процес реінтеграції, соціальну взаємодію та можливості подальшого професійного розвитку. Гендерні аспекти значною мірою проявляють характер труднощів, з якими стикаються жінки-ветеранки. Ці проблеми стосуються як адаптації до цивільного життя, так і подолання стереотипів щодо їхньої ролі в суспільстві та секторі безпеки. На жаль, в емпіричній українській та світовій літературі існує небагато досліджень досвіду реінтеграції жінок-ветеранів.

Саме тому видається необхідним розглянути основні виклики, з якими стикаються жінки-ветеранки, а також окреслити можливі шляхи їх ефективної реінтеграції та адаптації в українському суспільстві.

Законодавче регулювання проходження служби жінками у секторах безпеки та оборони України насамперед базується на ст. 24 Конституції України, яка проголошує забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок, у тому числі військову службу. Резолюція Ради Безпеки ООН № 1325 «Жінки, мир, безпека» наголошує на активному залученні жінок у сферу безпеки та оборони. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, яку ратифікувала Україна, зобов'язує забезпечити рівні можливості для жінок у всіх сферах, зокрема у військових службах. Ст. ст. 11, 12 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» закріплюють право жінок проходити військову службу за контрактом та мобілізацією. Ст. 3 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» закріплює недопущення дискримінації за ознакою статі, у тому числі в армії та силових структурах. Питання щодо рівних прав жінок і чоловіків у військовій службі було врегульовано Законом України № 2523-VIII, який набрав чинності у 2018 році. Цей закон вніс зміни до низки нормативних актів, зокрема до Статті 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», що закріпила рівні права жінок на проходження військової служби на рівних умовах із чоловіками, включно з можливістю займати бойові посади (ч. 12).

Одним із ключових питань для жінок-військовослужбовців, які повертаються з бойових дій, є реінтеграція в цивільне життя.

Перехід від військового до цивільного життя може бути складним для жінок-ветеранів. Цей перехід зазвичай називають реінтеграцією в суспільство, і він означає повернення ветеранок до ролей і діяльності в їх громаді після військової служби. Дослідження факторів проблем реінтеграції ветеранів в цивільне життя включають опитування як чоловіків так і жінок, але жінки становлять значну меншість. Незважаючи на те, що вибірки цих досліджень відображають гендерний склад в армії, великий відсоток респондентів чоловіків ризикує затьмарити жіночу точку зору. Незважаючи на їхню важливу роль у служінні своїй країні, специфічні потреби та досвід жінок-ветеранок недостатньо представлені в дослідницькій літера-

турі, особливо їх досвід по реінтеграції в цивільне життя. Кілька американських досліджень, зосереджених на реінтеграції в суспільство жінок-ветеранок, описують цей процес як виклик, оскільки вони звикають після військового життя до цивільного, а також адаптуються до конкретних очікувань від жінок у цивільній культурі, яка часто неправильно розуміє їх військовий досвід [3].

Незважаючи на те, що чоловіки частіше приймають участь в бойових діях, рівень посттравматичного стресового розладу і депресії серед жінок подібний або більш поширений, ніж серед чоловіків. Насамперед, серед жінок-ветеранок поширені військові сексуальні травми, при цьому тільки біля 6% жінок-ветеранів повідомляють про небажані сексуальні контакти в армії в минулому. Однак цей показник враховує лише жінок, які готові повідомити про ці події. Дослідження доводять, що жінки-ветерани, які пережили військові сексуальні травми, мають більшу ймовірність розвитку психічних розладів, включаючи посттравматичний стресовий розлад, депресію та вживання психоактивних речовин, які можуть вплинути на їх реінтеграцію в суспільство [3].

Після повернення багато жінок намагаються взяти на себе кілька цивільних ідентичностей: матері, партнера, дружини, доньки, спеціаліста та друга. При цьому вони в перший час ще сліднують принципам військової культури, яка була вкорінена в них ще з тренувального табору. Тому пошук власної ідентичності після повернення має серйозні наслідки. Повернувшись у цивільний світ, жінки-ветеранки опиняються у фазі переходу від військової ідентичності до цивільної ідентичності.

Військова ідеологічна підготовка полягає в тому, що цивільні особи перетворюються на колективну групу, яка має особливу ідентичність. Новобранців навчають ніколи не кидати своїх товаришів по службі в бою і ніколи не виявляти слабкості перед товаришами по службі або ворогом. Такі колективні цінності зазвичай називають військовою культурою. Дотримуватися цих цінностей може бути дуже важко для людини незалежно від статі. Під час служби в армії жінки часто мають чітку військову ідентичність, яка визначена прописаними вимогами, дисципліною і чіткими обов'язками. Вони звикають до структурованого середовища, де їх роль і місце в суспільстві чітко визначені. Після демобілізації виникає потреба адаптуватися до більшого гнучкого і менш структурованого цивільного життя.

У ветеранок в процесі реінтеграції в цивільне життя частіше виникають складнощі в поверненні до батьківства, намагання відновити зв'язок зі своїми дітьми та відновлення своєї ролі матері. Створення емоційних зв'язків знову ускладнюється через час, проведений далеко від своїх дітей та родини. Крім того, цивільне життя часто не виправдовує їх очікувань, що вони швидко та легко повернуться до традиційної ролі матері та дружини.

Під час служби жінки-військові створюють міцні соціальні зв'язки з колегами по службі, які поділяють їх досвід і цінності. Після повернення в цивільне життя цей колективний досвід може бути втраченим, а це створює відчуття ізоляції та самотності.

Вважається, що жінки-ветеранки з більшою ймовірністю, ніж чоловіки-ветерани, можуть залишитися бездомними, розлученими або виховувати дітей самотійно, набувши статус матері-одиначки. Ветеранки віком до п'ятдесяти років більш ніж вдвічі частіше, ніж їх колеги-чоловіки, вчиняють суїцид [2].

Психічне здоров'я та життєві проблеми жінок-ветеранок не розглядаються з такою ж повагою та ресурсами, як чоловіків-ветеранів. Багато цивільних вважають, що жінки служать на закулісних адміністративних посадах, на відміну від військових посад чоловіків, які часто приймають безпосередню участь в небезпечних зонах бойових дій. Це неправильне сприйняття ускладнює після повернення процес налагодження зв'язків ветеранок із цивільними особами, оскільки вони відчують, що їх служба знецінена.

На жаль, сьогодні ми спостерігаємо, що питання реінтеграції ветеранок із військової служби в цивільне життя ще не є повністю зрозумілим. Підходи до соціальної та психологічної реінтеграції є універсальними і не дозволяють вирішити унікальні проблеми, з якими стикаються жінки-військові під час адаптації до цивільного життя.

Було б корисно, щоб жінки-ветеранки були поінформовані перед тим, як залишити військову службу, про те, що їм слід очікувати під час реінтеграції, включаючи психосоціальні та емоційні коливання, з якими вони можуть зіткнутися.

Крім того, жінки-ветеранки рідше, ніж чоловіки-ветерани, відкрито ідентифікують себе як ветерани, тому без втручання, буде складно мотивувати жінок-ветеранок звертатися за допомогою в різноманітні організації допомоги ветеранам. Необхідні подальші

дослідження, щоб зрозуміти, чому жінки-ветеранки не ідентифікують себе ветеранами так само відкрито, як ветерани-чоловіки.

Інклюзивні дослідження необхідні для підвищення рівня знань про соціальні потреби жінок-ветеранок, які належать до етнічних меншин, статевих/гендерних меншин,

Психологам також було б корисно дослідити, як жінки-ветерани відчують інші соціальні явища після військової служби, такі як дискримінація на робочому місці, релігія/духовність, екзистенціальні проблеми, дружба, романтичні стосунки, сексуальність, безпліддя, вагітність, материнство, хвороба та смерть [4]. Саме тому щоб забезпечити ефективну допомогу ветеранам, необхідно посилити підготовку українських психологів, приділяючи особливу увагу розвитку їх навичок у сфері гендерно-чутливої підтримки. Особливо важливо залучати до цього процесу жінок-фахівчинь, які зможуть краще розуміти та враховувати специфічні потреби жінок-ветеранок [5].

Жінки-ветеранки є дуже незалежними, вони звикли бути самозабезпеченими та не хочуть здаватися слабкими в очах інших, тому неохоче звертаються за допомогою до інших. Ця складна соціальна динаміка змушує жінок мовчки страждати, незважаючи на потребу соціальної підтримки. Саме тому для формування позитивного суспільного ставлення до жінок-ветеранок варто реалізувати масштабні кампанії. Залучення до цього панельних дискусій, публічних заходів та інформаційних платформ допоможе привернути увагу до їх внеску у військову службу, сприятиме повазі до їхньої ролі та підтримці їхньої реінтеграції в цивільне життя.

Список використаних джерел

1. Міноборони: у ЗСУ служать понад 70 тисяч жінок, більше ніж 5,5 тисяч – на передовій. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-minoborony-zhinky-armia/33340821.html> (дата звернення: 23.03.2025).

2. Brent L. Hawkins and Brandi M. Crowe. Injured female Veterans' experiences with community reintegration: a qualitative study. URL: <https://utppublishing.com/doi/full/10.3138/jmvfh.2017-0020> (дата звернення: 23.03.2025).

3. Najar-Cabrera A. Women Veterans' Social Experiences, Challenges, and Responsive Strategies During Civilian Reintegration.

alden University ProQuest Dissertations & Theses. URL: <https://www.proquest.com/openview/593824b55ee30e2d5546a3a5e927f90e/1?cbI=18750&dis=y&pq-origsite=gscholar> (дата звернення: 23.03.2025).

4. Жінки-ветерани: адаптація крізь призму гендерних потреб. Інтерфакс-Україна. URL: <https://en.interfax.com.ua/news/press-release/1043148.html> (дата звернення: 23.03.2025).

МОТИВАЦІЯ ЖІНОК-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНСЬКІЙ АРМІЇ

Діана ЗАДОРЖНЯ

здобувач вищої освіти

Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

В період повномасштабного вторгнення українська армія зростає в чисельності, разом з цим зростає і кількість жінок-військовослужбовців. Станом на 1 січня 2025 року у ЗСУ служать понад 70 тисяч жінок. Це на 20% більше, ніж у 2022 році – заявив заступник міністра оборони Сергій Мельник [1]. Жінки й надалі активно долучаються до захисту країни, демонструючи свою відвагу та патріотизм. Більшість з них проходили військову службу на посадах медичних працівників, зв'язківців, діловодів, тилових та штабних посадах. Однак з моменту повномасштабного вторгнення поширилась практика проходження служби жінками саме на бойових посадах: артилерія, оператор БПЛА, снайпер, штурмовик. Неможливо визначити який з цих напрямків найпопулярніший, оскільки Генштаб не розголошує статистичну інформацію.

До 2018 року існували певні обмеження щодо проходження служби жінками, однак з набранням чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» були скасовані всі юридичні обмеження щодо проходжен-

ня жінками служби на військових посадах, зокрема й керівних [2]. У зв'язку з чим кількість жінок-командирів поступово збільшується.

Сучасний підхід до військової справи орієнтований не на силу, де в більшості домінують чоловіки, а на здатність швидко орієнтуватися в ситуації, вміння володіти вогнепальною зброєю, самоконтроль, а також упровадження дистанційного методу управління зброєю, тобто на роботу яку можуть виконувати як чоловіки, так і жінки.

Прийнято, що захищати батьківщину це обов'язок чоловіків, так чому ж жінки змінюють своє комфортне цивільне життя, жертвують родиною та йдуть на смертельну небезпеку?

У психології мотивація означає комплекс процесів, які спонукають людину до дій. Для жінок в українській армії мотивація є ключовим фактором, що визначає їхню відданість службі та готовність до виконання складних завдань. Виконуючи однакові завдання, люди керуються різними мотивами, це пов'язано насамперед з особливостями кожної особистості та її мисленням.

Жінки, вступаючи до лав Збройних Сил України, також керуються різними психологічними факторами. З одного боку, це може бути викликано інстинктивним бажанням захистити своїх дітей та родину, патріотизмом та національною свідомістю, відчуттям обов'язку та відповідальності за свою країну, бажанням щось змінити у суспільстві, зробити свій внесок у становлення нації та історії.

З іншого боку, жінки йдуть служити, щоб подолати гендерні стереотипи, реалізувати свій потенціал та досягти визнання. Або ж хочуть втілити свої бажання і мрії, довести що можуть гідно виконувати бойові завдання, займати керівні посади та будувати кар'єру у військовій справі. Також не варто забувати про матеріальні стимули, наприклад, гідне грошове забезпечення, соціальні гарантії та пільги, звання та посада.

Після того як війна забрала у багатьох українців домівки, сім'ї, близьких та рідних людей, бажання помсти та відновлення справедливості стало одним з ключових факторів, що мотивують воювати.

Отже, роль жінок в армії є не лише прагненням гендерної рівності, а й нагальною потребою воєнного часу. Психологічні фактори, що спонукають жінок служити, є багатограниними й охоплюються різними мотивами – від самореалізації до бажання захистити близьких та рідних. Важливо зазначити, що мотивація кожної жін-

ки формується під впливом особливостей мислення, життєвого досвіду та різних суспільних факторів. Розуміння цих мотивів є важливим для створення сприятливих умов служби для жінок-військовослужбовців, що, в свою чергу, призведе до збільшення кількості нових кадрів та професійного зросту вже діючих військовослужбовців.

Список використаних джерел:

1. Понад 5 500 жінок сьогодні служать на передовій. 08.03.2025. *Міністерство оборони України*. URL: <https://mod.gov.ua/news/ponad-5-500-zhinok-sogodni-sluzhat-na-peredovij-sergij-melnik> (дата звернення: 20.03.2025).

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях: Закон України від 06.09.2018 № 2523-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text> (дата звернення: 20.03.2025).

ІНТЕГРАЦІЯ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ В ДІЯЛЬНІСТЬ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Софія МІНЕНКО

докторка філософії, доцентка

доцентка кафедри права та європейської інтеграції

Державний біотехнологічний університет

Гендерна рівність є невід'ємною складовою демократичного суспільства та важливим елементом ефективного функціонування сектору безпеки і оборони. Інтеграція гендерного підходу в діяльність Збройних Сил України (ЗСУ) сприяє підвищенню оперативної ефективності, покращенню морально-психологічного клімату та забезпеченню прав людини. Питання забезпечення гендерної рівності у Збройних Силах України (ЗСУ) набуло особливої ак-

туальності в умовах сучасних безпекових викликів, пов'язаних із російською агресією. Інтеграція гендерного підходу передбачає не лише формальне збільшення кількості жінок-військовослужбовців, але й створення умов для рівних можливостей у кар'єрному зростанні, освіті та виконанні військових завдань.

Україна вже здійснила важливі кроки на шляху до інтеграції гендерних аспектів у діяльність ЗСУ. Водночас цей процес супроводжується низкою проблем, які потребують комплексного підходу до їх розв'язання.

Протягом останніх років Україна зробила значні кроки для інтеграції гендерного підходу в діяльність ЗСУ. Починаючи з ухвалення в 2018 році закону, який відкрив військовослужбовцям доступ до більшості військових спеціальностей, частка жінок у ЗСУ стабільно зростає. Сьогодні жінки складають понад 17% особового складу, а серед офіцерського складу цей показник також поступово збільшується [3]. Важливим аспектом є створення інституту радників з гендерних питань у військових підрозділах, що дозволило розпочати системну роботу з інтеграції гендерних аспектів у військову діяльність, підвищення обізнаності серед військовослужбовців щодо принципів гендерної рівності.

ЗСУ активно впроваджують Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 «Жінки, мир, безпека», який став одним з ключових міжнародних зобов'язань України у сфері гендерної політики. Це забезпечило появу не лише нормативно-правової бази, але й практичних кроків у сфері залучення жінок до миротворчих операцій, підвищення їхнього статусу та ролі у військових конфліктах.

Попри значний прогрес, інтеграція гендерного підходу у діяльність ЗСУ супроводжується низкою суттєвих проблем. Однією з найвагоміших є досі присутні гендерні стереотипи, які поширені у військовому середовищі. Жінки нерідко стикаються з упередженим ставленням з боку командування та колег-чоловіків, що перешкоджає їхньому професійному зростанню та кар'єрі. Такі упередження призводять до недостатньої представленості жінок на керівних посадах і навіть до певної дискримінації в питанні доступу до професійного розвитку [2].

Інша важлива проблема – недостатня пристосованість військової інфраструктури для служби жінок. Частина військових частин

все ще не має відповідних умов проживання, медичного забезпечення та соціальної інфраструктури, що створює дискомфортні умови для жінок-військовослужбовців, негативно впливаючи на їхню ефективність та бойовий дух [3].

Ще однією перешкодою є складна бюрократична процедура отримання доступу до деяких військових спеціальностей, попри формальну відкритість доступу до них для жінок. Це уповільнює процес фактичного зрівнювання можливостей військовослужбовців незалежно від статі.

Україна має широкі можливості для запозичення та адаптації успішного міжнародного досвіду у сфері гендерної інтеграції у збройні сили. Особливо цінними є практики держав-членів НАТО, які тривалий час впроваджують програми з гендерної інтеграції. Досвід Канади та Великої Британії демонструє ефективність комплексного підходу, що включає регулярні тренінги для військового керівництва, створення системи гендерних радників та здійснення постійного моніторингу й оцінювання реалізації гендерних програм.

Перспективним для України є запровадження систематичного гендерного аудиту, що допоможе об'єктивно визначати прогалини та бар'єри у сфері гендерної рівності, а також підвищить відповідальність командного складу за реалізацію гендерних політик.

З метою ефективнішої інтеграції гендерного підходу необхідно:

- Активізувати інформаційну та освітню роботу, особливо серед командного складу, щоб викоринити упередження щодо ролі жінок у війську.
- Суттєво поліпшити інфраструктуру військових підрозділів з урахуванням потреб жінок-військовослужбовців.
- Запровадити чіткі та прозорі процедури кар'єрного росту, засновані виключно на професійних якостях, без урахування статі.
- Посилити міжнародну співпрацю, проводити спільні навчання та обмін досвідом з країнами НАТО для запровадження найкращих гендерних практик.

Інтеграція гендерного підходу в діяльність Збройних Сил України є не тільки формальною вимогою, що диктується міжнародними зобов'язаннями, але й важливою умовою побудови сучасної та ефективної армії. За останні роки Україна продемонструвала сут-

тевий прогрес у цій сфері: помітно зросла кількість жінок у війську, відкрито доступ до більшості військових спеціальностей, створено інститути гендерних радників, а також ухвалено важливі законодавчі акти, що сприяють впровадженню принципу гендерної рівності. Це свідчить про усвідомлення керівництвом держави необхідності врахування гендерних аспектів у військовій політиці як однієї з важливих складових підвищення обороноздатності та розвитку демократичного суспільства.

Водночас, незважаючи на значні досягнення, на шляху до повноцінної реалізації гендерної рівності залишається низка проблемних питань. Гендерні стереотипи, що продовжують існувати у військовому середовищі, перешкоджають рівному доступу до кар'єрних можливостей та негативно впливають на морально-психологічний клімат серед військовослужбовців. Недостатньо розвинена інфраструктура військових частин, бюрократичні бар'єри при доступі до окремих спеціальностей, а також низький рівень обізнаності та підтримки гендерних політик на рівні середньої ланки управління є ключовими перешкодами на шляху інтеграції гендерного підходу.

Значний потенціал для подолання цих перешкод лежить у використанні міжнародного досвіду, особливо досвіду держав-членів НАТО, таких як Канада, Велика Британія та США. Ці країни вже пройшли шлях системної інтеграції гендерних аспектів у діяльність збройних сил і сьогодні демонструють ефективність такого підходу. Україна може адаптувати ці практики, впроваджуючи системні гендерні аудити, регулярні тренінги командного складу, створюючи належну інфраструктуру та чітко визначаючи відповідальність посадових осіб за реалізацію гендерних політик.

Таким чином, перспективи повноцінної інтеграції гендерного підходу в діяльність ЗСУ залежать від комплексних та системних заходів, що включають як нормативно-правове врегулювання, так і практичні кроки на рівні безпосередньої організації військової служби. Успішна реалізація цих заходів дозволить Україні зміцнити не лише свій оборонний потенціал, але й утвердити принцип гендерної рівності як невід'ємну складову сучасного українського суспільства. Це сприятиме формуванню позитивного міжнародного іміджу країни та підтвердить її прихильність до сучасних демократичних стандартів, прав людини і глобальної безпеки.

Список використаних джерел:

1. CAF. (2022). *Women in the Canadian Armed Forces*. Retrieved from <https://forces.ca/en/women-in-the-caf/>
2. Журавель, В. (2022). Гендерні аспекти служби у Збройних Силах України: сучасні виклики та перспективи. *Військо України*, 2022(4), 20–25.
3. МОУ (Міністерство оборони України). (2022). *Звіт щодо виконання Національного плану дій з виконання резолюції РБ ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» за 2022 рік*. Київ: МОУ. Retrieved from <https://www.mil.gov.ua>
4. МОУ (Міністерство оборони України). (2023). *Офіційний сайт Міністерства оборони України*. Retrieved from <https://www.mil.gov.ua/genderna-politika.html>
5. NATO. (2022). *Integrating Gender Perspectives in NATO Armed Forces*. Retrieved from https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_101372.htm.

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН

Анна ПОЛІТОВА

кандидат юридичних наук, доцент,
Маріупольського державного університету

Питання гендерної рівності є актуальним та потребує вжиття конкретних заходів, адже досягнення гендерної рівності у світі займе 134 роки або п'ять поколінь. Також за рівнем скорочення гендерної нерівності Україна посідає 63-тє місце і знаходиться у рейтингу між Мальтою та Вірменією [1].

Що ж стосується сектору безпеки і оборони України, то у 2018 р. Закон України від 6 вересня 2018 р. № 2523-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» дозволив підвищити правовий захист жінок-військовослужбовців та має сприяти збільшенню кількості жінок на службі і на ви-

щих військових посадах. Так, зокрема, станом на 1 січня 2025 р. в Збройних Силах України служать понад 70000 жінок. Це на 20% більше, ніж у 2022 р. Понад 5500 військовослужбовиць нині перебувають безпосередньо на передовій [2]. Окрім того, у підрозділах МВС України частка жінок становить 30%. Це близько 80000 жінок по всій системі, з них понад 42000 атестованих, тобто мають військові чи спеціальні звання. Найбільше жінок працюють та несуть службу у лавах Національної поліції України [3].

Визнаючи, що гендерна рівність є не лише фундаментальним правом людини, а й наріжним каменем миру, процвітання та сталого розвитку, Рада Безпеки ООН у 2000 р. прийняла новаторську Резолюцію 1325 щодо жінок, миру та безпеки (WPS). Резолюція закликає країни активно сприяти повноцінній і значущій участі жінок у всіх аспектах процесів миру та безпеки. Це також враховано у законодавстві й Україна, зокрема, знайшло відображення у: Стратегії забезпечення державної безпеки 2022 р.; Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» 2020 р.; Стратегію зовнішньополітичної діяльності України 2021 р.; Стратегії людського розвитку 2021 р.; Державній стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року; Національній стратегії у сфері прав людини 2021 р.

Чи проводиться дослідження гендерної рівності секторі безпеки і оборони у світі? Так, зокрема, у звіті ООН зазначається, що в оборонному секторі, включаючи армію, авіацію та флот, традиційно домінують чоловіки, протягом десятиліть зросла кількість жінок, які служать. У звіті наголошується, що у 2023 р. 13% міністрів оборони у світі були жінками. Крім того, з 2016 р. по 2022 р. представництво жінок у збройних силах зросло на 27%. Помітне зростання свідчить про зростаюче визнання здібностей жінок та їхнього неоціненного внеску в мир і безпеку. Але цей прогрес відбувається відносно повільно, адже гендерний розрив залишається значним: у 2022 р. жінки становлять лише 12% особового складу армії, 15% військово-повітряних сил, 14% військово-морського флоту та 16% жандармерії. Їхнє представництво на вищих керівних посадах є особливо яскравим – близько 97% генералів і адміралів – чоловіки [4].

Проте, не дивлячись на збільшення кількості жінок у секторі безпеки і оборони, також варто звернути увагу й на такі аспекти. Так, у огляді Комітетів Верховної Ради України у призмі законодав-

чої архітектури в процесі реформування сектору безпеки та оборони «Гендерний аналіз перешкод, з якими стикаються цільові групи реформування сектору безпеки в Україні» (2022 р.) зазначено: «Врешті, є переконливі докази того, що сексуальні й гендерні домагання та гендерне насильство продовжують залишатися проблемою в секторі безпеки та оборони. Ці проблеми донині актуальні у військовому секторі, а в правоохоронних органах вони розв’язані, здається, лише на папері. Порядок проведення службових розслідувань у Національній гвардії України, затверджений МВС у 2020 р., поки що не запрацював. Водночас, не існує політики чи процедури, яка б окреслювала заходи щодо реагування на гендерне насильство серед військових та запобігання йому, попри постійні повідомлення про такі випадки від регулярних військових та ветеранів» [5].

Серед кримінальних правопорушень, що встановлюються відповідальність проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення, враховуючи предмет дослідження, особливої уваги заслуговує ст. 426–1 КК України. Частина 1 цієї статті встановлює відповідальність за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень, тобто умисне вчинення дій, які явно виходять за межі наданих цій особі прав чи повноважень, крім передбачених частиною другою цієї статті, якщо ці дії заподіяли істотну шкоду; ч. 2 – застосування нестатутних заходів впливу щодо підлеглого або перевищення дисциплінарної влади, якщо ці дії заподіяли істотну шкоду, а також застосування насильства щодо підлеглого.

Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень показав про відсутність вироків за ст. 426–1 КК України (див. Рисунок 1). Що ж стосується даних Офісу Генерального прокурора України, то за результатами аналізу зареєстрованих кримінальних правопорушень та результатів їх досудового розслідування, наприклад, у 2024 р. було обліковано 599 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 426–1 КК України, серед яких у 15 кримінальних правопорушеннях, особам повідомлено про підозру, а 7 кримінальних проваджень з обвинувальним вироком скеровано до суду. Це свідчить про існування певних проблем у правозастосовчій діяльності правоохоронних органів, адже Закон України від 7 квітня 2015 р. № 290-VIII «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо перевищення військовою службовою особою влади чи службових

повноважень» КК України був доповнений ст. 426–1 «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень».

Єдиний державний реєстр судових рішень

Доступ до Реєстру здійснюється в тестовому (обмеженому) режимі. Для запобігання загрозам життю і здоров'ю суддів та учасників судового процесу, а також у разі виявлення ознак кіберзагрози, доступ до Реєстру або окремих рішень у ньому може бути обмежено.

Головна

Законодавство

Контакти

Правила

Допомога

Повний доступ

Пошук за контекстом

сексуальне насильство командира підлеглої

Суд та судді

Регіон суду

Оберіть

Найменування суду

Інстанція

Оберіть

ПІБ судді

Судове рішення

Регістраційний № рішення

Період ухвалення (постановлення)

з

по

Період надходження

з

по

Форма судового рішення

Вирок

Судова справа

Форма судочинства

Кримінальне

Категорія справи

Кримінальні справи (з 01.01.2019)

Кримінальні правопорушення проти встанови

Перевищення військовою службовою особою

Справа №

Статус сторін судового процесу

Оберіть

На Ваш запит не знайдено жодного документа. Спробуйте змінити пошукові параметри.

Пошук

Очистити

Сортування:

за релевантністю

Кількість записів на сторінці:

25

Використовувати інформаційно-правову електронну базу:

так

Відгуки про роботу сайту

Постачальник послань:

Ліга Закон

Документів у системі:

125931076

Рисунок 1. Інформація щодо вироків за ст. 426–1 КК України

Проте, звернемо увагу на такий аспект, на який наголошує Л. Олійник: «Окремою складністю є ті ситуації, коли сексуальне насильство щодо військовослужбовців чи військовослужбовиць вчиняється безпосередньо їхнім командуванням, адже в такій ситуації ускладнюються процеси зібрання доказів та відповідної кваліфікації кримінального правопорушення. Окрім того, потерпілим доводиться взаємодіяти зі своїми кривдниками, виконуючи свої

291

функціональні обов'язки, а процеси переведення до інших військових частин є досить тривалими й складними» [6].

Також зауважимо, що за даними Національного скринінгу Вірджинії (США) приблизно 1 з 3 жінок і 1 з 50 чоловіків відповідають «так», що вони зазнали військової сексуальної травми. Незважаючи на те, що показники військової сексуальної травми є вищими серед жінок, оскільки в армії набагато більше чоловіків, ніж жінок, у Вірджинії є значна кількість жінок і чоловіків, які пережили таку травму. Насправді, понад 1 з кожних 3 ветеранів, які розповідають провайдеру про те, що мали військову сексуальну травму, є чоловіками [7].

Саме тому, можна з впевненістю казати про те, що ситуація із застосування насильства щодо підлеглого (сексуальні й гендерні домагання, гендерне насильство) потребує розробки механізму протидії таким діям, тобто не тільки притягнення винних до відповідальності за такі діяння, а й надання кваліфікаційної допомоги. І в цьому аспекті може бути корисним досвід США, де на це питання постійно звертається увага Комітетом Сенату США з питань збройних сил.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, вважаємо, що сьогодні в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України ми можемо мати «жахливу» статистику щодо кількості випадків гендерного насильства в сфері безпеки і оборони, які знаходяться у зоні бойових дій. Підтвердженням нашої точки зору є дані Управління у справах ветеранів США, які відзначають: «сексуальне насильство або сексуальні домагання під час військової служби зачіпає 20% до 45% військовослужбовців. Жінки-військовослужбовці перебувають у групі особливого ризику, згідно з дослідженнями, згідно з якими 33% американських (2021), 36,7% французьких (2021) і 44,6% канадських (2022) жінок-військовослужбовців зазнали певної форми військової сексуальної травми протягом 12 місяців, що передували дослідженням» [8]. Саме тому, враховуючи зв'язок між застосуванням насильства щодо підлеглого, шкоди психічному та фізичному здоров'ю (включає депресію, посттравматичний стресовий розлад, тривогу, зловживання психоактивними речовинами, розлади особистості), а також підвищений ризик того, що постраждала особа залишить військову службу, свідчить про гостру необхідність вжиття невідкладного комплексу заходів для подолання цієї проблеми.

Список використаних джерел:

1. Для досягнення гендерної рівності світу знадобиться 134 роки або п'ять поколінь – Всесвітній економічний форум. URL: <https://zmina.info/news/dlya-dosyagnennya-gendernoyi-rivnosti-svitu-znadobytsya-134-roky-abo-p%CA%BCyat-pokolin-vsesvitnij-ekonomichnyj-forum/> (дата звернення 23.03.2025)

2. Міноборони: у ЗСУ служать понад 70 тисяч жінок, більше ніж 5,5 тисяч – на передовій. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-minoborony-zhinky-armia/33340821.html> (дата звернення 23.03.2025)

3. Жінки у складі підрозділів МВС беруть безпосередню участь у захисті України, – Катерина Павліченко. URL: <https://hsc.gov.ua/2023/05/04/zhinki-u-skladi-pidrozdiliv-mvs-berut-bezposerednyu-uchast-u-zahisti-ukrayini-katerina-pavlichenko/> (дата звернення 23.03.2025)

4. Three takeaways on women in defence. URL: <https://www.un.org/en/peace-and-security/three-takeaways-women-defence> (дата звернення 23.03.2025)

5. Гендерний аналіз перешкод, з якими стикаються цільові групи реформування сектору безпеки в Україні: Огляд Комітетів Верховної Ради України у призмі законодавчої архітектури в процесі реформування сектору безпеки та оборони. URL: <https://www.agora-parl.org/sites/default/files/agora-documents/%D2%91%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7-%D0%B2%D0%B5%D0%B11.pdf> (дата звернення 23.03.2025)

6. Чи на часі механізм запобігання сексуальному насильству в армії? Так! Допомога адвокаток «ЮрФем: підтримки» постраждалим військовослужбовцям: URL: <https://jurfem.com.ua/dopomoha-viyskovshchym/> (дата звернення 23.03.2025)

7. Military Sexual Trauma. URL: https://www.ptsd.va.gov/understand/types/sexual_trauma_military.asp (дата звернення 23.03.2025)

8. Sexual harassment and sexual violence in the military. URL: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2024/09/13/sexual-harassment-and-sexual-violence-in-the-military/index.html> (дата звернення 23.03.2025)

ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Віктор ПОНОМАРЬОВ

доктор філософії,

професор кафедри Національного юридичного

Університету імені Ярослава Мудрого

В Україні спостерігається позитивна динаміка щодо гендерної імплементації у Збройних Силах України (далі – ЗСУ). Якщо в 2018 році ідею рівноправності жінок і чоловіків в армії підтримували 53% українців та українок, то в 2023 році підтримка зросла до 80% [1].

На сьогодні в Україні один із найвищих показників кількості жінок у Збройних Силах серед армій світу, включаючи армії НАТО. Станом на 1 березня 2023 року у ЗСУ працювали 60 538 жінок (у 2,5 рази більше за 2014 рік). Із них 42 898 військовослужбовиць (7416 офіцерок (майже всемеро більше за 2014), 11 215 сержантсько-старшинського складу, 22 832 солдаток, 1500 курсанток) і 18 101 особа цивільного складу. Станом на червень 2023 року близько 5500 військовослужбовців-жінок несли службу на передовій [1].

Своїх «позицій» в армії українські жінки домоглися не так давно. Тільки у 2018 році набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у ЗСУ та інших військових формуваннях» [2]. Закон мав на меті офіційно закріпити рівність чоловіків і жінок в армії – перелік посад ще збільшився, а жінок відтепер могли призначати в добові наряди.

Громадянська позиція у багатьох жінок, що перебувають у лавах ЗСУ, з лютого 2022 року була настільки непохитна та впевнена, що знаходження жінок на передньому краї оборони надихало інших захисників.

З початку широкомасштабного вторгнення росії в Україну в 2022 році до лав ЗСУ за власним бажанням були призвані понад

11 тисяч жінок [1]. Командувач Об'єднаного оперативного штабу ЗСУ Сергій Наєв повідомляв, що з першого дня війни жінки нарівні з чоловіками стояли в чергах до територіальних центрів комплектування, щоб долучитися до захисту нашої Батьківщини; вони обирали найнебезпечніші спеціальності, поповнюючи лави гранатометників, кулеметників, стрільців, снайперів тощо.

Великою проблемою є гендерно обумовлені насильницькі злочини по відношенню до жінок-військовослужбовців, що перебували та перебувають у полоні. Даний момент є дуже проблемним та недостатньо висвітленим у засобах масової інформації з-за можливого деморалізуючого ефекту для наших воїнів.

Однією із значних проблем, з якою стикаються жінки в армії, — це питання натільної білизни, форми одягу та спорядження, виходячи із фізіологічних потреб та антропометричних особливостей, адже до початку широкомасштабного вторгнення забезпечення у ЗСУ було переважно орієнтоване на чоловіків.

У грудні 2023 року військовослужбовці-жінки вперше отримали 50 тис. комплектів літніх польових костюмів, які виготовлені з урахуванням жіночих антропометричних параметрів [4]. Такі зразки форми містять конструктивні елементи, що дозволяють військовослужбовцям-жінкам почуватися комфортно під час виконання завдань у польових умовах та пунктах постійної дислокації.

Наразі тривають польові випробування демісезонної форми для жінок, а перші зразки зимової форми підготовлені до науково-дослідних випробувань. Упродовж 2023 року також відбувалось тестування жіночої спідньої білизни, яка у 2024 році надійшла на забезпечення ЗСУ. Поставлені зразки білизни охоплюють широкий спектр розмірів, а також мають зручний крій, що не обмежує рухів і підходить для використання у повному екіпіруванні під час виконання бойових завдань. А у грудні 2023 року та січні 2024 року Міноборони сертифікувало два бронежилети для військовослужбовців-жінок, які мають вигнуту назовні бронеплиту, звужені плечі та розширений низ, котрий допомагає підлаштувати бронежилет під анатомічні особливості жінки.

З початку російської агресії у 2014 році до активної її фази у 2022 році армія змогла мобілізуватися, відродитися та адаптуватися. Над вирішенням гендерно обумовлених проблем ще потрібно працювати як українській армії, так і українському суспільству

[3]. Отже, проблеми, пов'язані із гендерними особливостями в армії України, існують та потребують подальшої, більш інтенсивної імплементації гендерних напрацювань з досвіду армій Ізраїлю та США.

Не дивлячись на нагальні питання, пов'язані із повномасштабним вторгненням росії, Збройні Сили України працюють над створенням більш інклюзивного та гендерно чутливого середовища для всього особового складу. Це включає ініціативи щодо сприяння різноманітності, рівності та поваги в армії. Докладаються зусилля для вирішення проблем гендерного упередження, переслідування та дискримінації.

Список використаних джерел:

1. Жінки в Збройних Силах України. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Жінки_в_Збройних_силах_України (дата звернення 07.03.2025).

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text> (дата звернення 07.03.2025).

3. Пономарьов В., Євтушенко І. Проблематика гендерної імплементації у Збройних Силах України. III Всеукраїнська конференція «Актуальні питання забезпечення службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони». Харків: ІПЮК, 2024. С. 304–305.

4. Чи є гендерна рівність у війську: про кількість жінок в армії, однострій по фігурі та стандарти НАТО. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/12/05/chy-ye-genderna-rivnist-u-vijsku-pro-kilkist-zhinok-v-armiyi-odnostrij-po-figuri-ta-standarty-nato/> (дата звернення 07.03.2025).

ЕКСПЛУАТАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ З МЕТОЮ ДЕГУМАНІЗАЦІЇ РОСІЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Тетяна ЧЕРНЕНКО

кандидат філософських наук,
доцент кафедри стратегічних комунікацій
та прикладної лінгвістики
Національної академії Служби безпеки України

Гендерні стереотипи є потужним інструментом маніпуляції суспільною свідомістю. У сучасних інформаційних війнах вони використовуються для формування образу ворога, виправдання насильства та посилення соціального розколу. Одним із яскравих прикладів є використання гендерних наративів у російській пропаганді для дегуманізації як власного населення, так і населення інших країн.

Російська пропаганда активно використовує гендерні кліше для формування ідеологічних наративів. Зокрема, як зазначає Ірина Четвасєва, російські державні медіа нав'язують образ «сильної Росії» у протиставленні до «слабкої України», що втілюється в метафорі «жінки, яку потрібно рятувати» або ж «блудниці, яка потребує покарання» [1]. Це узгоджується із загальною тенденцією патріархальних суспільств сприймати силу та владу як виключно чоловічі атрибути.

Окрім того, спостерігається нав'язування агресивної маскулинності, що використовується для мобілізації населення на війну. Образ «справжнього чоловіка» в російській пропаганді тісно пов'язаний із в доблесть, насильством і готовністю до самопожертви. Це підтримується через створення кінематографічної продукції відверто пропагандистського наповнення (на кшталт «Солнцепьок», свого часу профінансованого Є. Прігожиним), низькопробними зразками так званої Z-літератури та риторику офіційних осіб. Наприклад, президент РФ Володимир Путін неодноразово використовував мову, що натякає на необхідність домінування та сили як головних характеристик російської чоловічої ідентичності.

Російська православна церква (РПЦ) відіграє ключову роль у підтримці традиційних гендерних уявлень і нав'язуванні агре-

сивної маскулинності. Як стверджує Хелена Купарі, православна антропологія ґрунтується на уявленні про компліментарність чоловіка і жінки, де остання підпорядковується першому[2]. Це використовується як виправдання соціальної і політичної нерівності, що підсилює дегуманізацію певних груп, зокрема жінок.

РПЦ відкрито підтримує ідеологію «традиційних цінностей», де жінці відводиться роль матері та дружини, а чоловік виступає як глава сім'ї та воїн. У цьому контексті військова агресія росії проти України подається як сакральна місія, в якій чоловік виконує свою «богом дану» функцію захисника. Патріарх Кирило (Гундяєв) неодноразово наголошував, що війна проти України є «священною боротьбою», а ті, хто в ній бере участь, виконують «духовний обов'язок». Цей дискурс вписується в ширшу картину співпраці РПЦ і держави у формуванні войовничої ідентичності російського чоловіка, а також закріплює за російською жінкою стереотип «хранительки» дому, яка має за обов'язок змалечку народжувати дітей («скільки бог дасть»), не мріючи про самореалізацію відповідно до своїх мрій.

Фольклор і народні вірування також відіграють значну роль у закріпленні гендерних стереотипів для будь яких народів світу. Однак, як слушно зазначає Джуніпер Гатрі, образи жінок у російських казках часто зводяться до антагоністичних фігур – Баба-Яга або жертви (утоплениці)[3]. Такі уявлення сприяють формуванню культури, де жінка розглядається або як загроза, або як пасивна фігура, що потребує порятунку чоловіком.

Окрім цього, в російській фольклорній традиції існує культ сильного воїна, який підкорює і приборкує «небезпечну» жіночу енергію. Це формує уявлення про те, що жінка має або підкорятися, або бути знищеною. Такі наративи активно використовуються у сучасній пропаганді для виправдання насильства та війни, зокрема в риториці про «захист традиційних цінностей» і боротьбу з «занепадом моралі» Заходу.

Слід зауважити, що в зв'язку із страхами очільника Кремля проводити нову хвилю мобілізації (а гостра необхідність цього існує, бо шалені втрати потрібно поповнювати), на теренах рф виник абсолютний здавалося б неможливий у ХХІ столітті феномен: російські жінки під час повномасштабного вторгнення почали активно заохочувати своїх чоловіків та родичів підписувати військові

контракти заради матеріальної вигоди. На початку квітня розвідка Міноборони Великобританії повідомляла, що в 2024 р. влада росії збирається залучити на службу за контрактом близько 400 тисяч осіб, щоб компенсувати значні втрати в Україні. Крім того, кремль намагається реалізувати план щодо збільшення чисельності збройних сил до 1,32 млн. осіб цього року та 1,5 млн. осіб у 2025 році[4]. Все це спричинило справжній бум термінових шлюбів, а потім і скандальних розлучень та низки скандальних випадків поділу помертвих виплат між родичами загиблих у «м'ясних штурмах» російських чоловіків. Про абсолютну цинічність та втрату будь-яких моральних орієнтирів, а також і зміну структури гендерного стереотипу російської жінки-матері, розлюднення свідчить зростання кількості пошукових запитів у російському сегменті інтернету про способи відправлення чоловіків на фронт. Деякі жінки відкрито заявляють, що смерть чоловіка на війні для них навіть вигідна, оскільки дозволяє отримати державні виплати. У соцмережах також поширюються повідомлення про те, що вони готові «позбутися невдах» таким способом. Також однією з вагомих причин російських жінок спонукати своїх чоловіків іти на війну, – можливість позбутися судимостей, оскільки у Кремлі було ухвалено «креативне» рішення про амністію для тих, хто погоджується воювати. Також необхідно зауважити, що процес зміни в структурі гендерних стереотипів російського суспільства зворотньо залежний від російської пропаганди, бо російські ЗМІ активно романтизують участь у війні, формуючи образ «справжнього чоловіка» як того, хто вирушає на фронт. Це створює тиск на сім'ї, змушуючи жінок сприймати відправлення чоловіка на війну як «почесний обов'язок», як можливість перетворити принаймні в очах оточуючих та власних дітей свого «чоловіка-невдаху», кримінального «сидільця», п'яницю на героя, тим самим підвищивши свій соціальний статус. Це підтверджує глибину дегуманізації російського населення, де людське життя стало об'єктом торгівлі та інструментом утримання влади диктаторським режимом.

Експлуатація гендерних стереотипів у російській пропаганді є важливим елементом маніпуляції масовою свідомістю. Вона використовується для створення внутрішніх і зовнішніх ворогів, виправдання насильства та консолідації патріархальної влади. РПЦ відіграє значну роль у закріпленні ідеї агресивної маскулінності,

надаючи війні сакрального значення та підкріплюючи державні нарративи про необхідність жертви та самопожертви. Розуміння цих механізмів є ключовим для розвінчання пропагандистських наративів та формування критичного мислення.

Список використаних джерел:

1. Чевтаєва І. Як пропаганда РФ атакує Україну через гендерні стереотипи. DW, 2023. URL: <https://www.dw.com/uk/ak-propaganda-rf-atakue-ukrainu-cerez-genderni-stereotipi/a-64807182> (дата звернення: 18.01.2025).

2. Kupari H., Vuola E. Orthodox Christianity and Gender: Dynamics of Tradition, Culture and Lived Practice. 2024. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/oa-edit/10.4324/9780203701188/orthodox-christianity-gender-helena-kupari-elina-vuola> (дата звернення: 18.03.2025).

3. Guthrie J. Drowned Maidens and Mother Earth: The Roots of Sexism in Russian Folklore Studies. The Corinthian, 2024. URL: <https://kb.gcsu.edu/thecorinthian/vol21/iss1/4> (дата звернення: 15.03.2025).

4. Заманюють рублем: в Росії у 15 разів підняли виплати за відправку на війну. ФЛОТ –2017. 2024. URL: <https://flot2017.com/zamaniuiut-ruble-m-v-rosii-u-15-raziv-pidnialy-vyplaty-za-vidpravku-na-vijnu/> (дата звернення: 10.03.2025).

ПРИНЦИП ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ ВОЄННОГО СЬОГОДЕННЯ

Катерина ШАПОВАЛОВА

доктор філософії, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Залучення жінок до збройних сил України і світу в цілому є важливим і невід’ємним аспектом проведення військових операцій, де традиційно домінують чоловіки. Така тенденція в бік гендерної

рівності є природним результатом триваючого процесу фемінізації в суспільстві. Як наслідок – жінки мають все більший вплив в армії та посідають керівні посади на рівні із чоловіками, беручи активну участь у всіх аспектах військової діяльності.

Яскравим прикладом країни, де з 1948 року військова служба для жінок є обов'язковою – це Ізраїль. У Норвегії жінки мають право виконувати військові функції з 1938 року. Під час Другої світової війни жінки-рядові та жінки-офіцери служили в усіх родах Збройних сил. У 1947-му їх перевели на тилові позиції, однак в 1985 році парламент ухвалив законодавство про рівні можливості для жінок та чоловіків у військах. У 2015 році Норвегія стала першою країною-членом НАТО, яка зробила службу в армії обов'язковою для обох статей. З 1989 року у Швеції немає гендерних обмежень на доступ до військової підготовки або посад у Збройних силах. Жінки мають право служити у всіх родах військ та на всіх позиціях, у тому числі й бойових [1].

Як зазначає Т. Швидченко, українські жінки вперше в історії долучилися до війська у 1914 році. Воювати у той час жінкам офіційно не можна було, вони були добровольцями, які змушені видавати себе за чоловіків або за документами були лише медсестрами, хоча й серед них не бракувало старшин і воячок, які виконували завдання на рівні з чоловіками. Навіть позивні у них були чоловічі. У війську українки виконували роль стенографісток, телефоністок, референток, перекладачок, медиків, були задіяні на польових кухнях, у розвідці, кур'єрській службі, обіймали бойові та командирські посади, отримували нагороди. Загальна статистика про жінок в армії Української Народної Республіки відсутня [2].

В умовах сьогодення жінки активно займають штабні, медичні та бойові посади, зокрема у сфері застосування безпілотних літальних апаратів у військових цілях. Загалом станом на 1 січня 2025 року в ЗСУ служать понад 70 000 жінок. Це на 20% більше, ніж у 2022 році, при цьому майже 20 тисяч жінок працюють на бойових посадах, більш ніж 5500 військовослужбовиць перебувають безпосередньо на передовій [3].

Станом на 25 січня 2025 року розподіл за групами військових спеціальностей серед жінок, які долучилися до Сил оборони через центри рекрутингу української армії виглядає так: штабні посади – 24%, бойові медики, медсестри, лікарі – 22%, спеціальності, пов'я-

зані з БПЛА – 13%, кухарі – 12%, стрілецькі спеціальності – 6%, зв'язок та кібербезпека – 6%, психологи – 3% [4].

Гендерна політика в Україні (в тому числі в секторі безпеки і оборони) регулюється низкою нормативно-правових актів, серед яких: Конституція України [5]; Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. № 2866-IV [6]; Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 р. № 5207-VI [7]; «Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року», затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12.08.2022 р. № 752-р [8]. Також Україна є учасницею багатьох міжнародних договорів і конвенцій, спрямованих на забезпечення гендерної рівності, наприклад, Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) [9], яка встановлює чіткі стандарти у сфері гендерної рівності.

Відповідно до частини 12 статті 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 р. № 2232-XII жінки, які перебувають на військовому обліку, можуть бути призвані на військову службу чи залучені для виконання робіт із забезпечення оборони держави у воєнний час у добровільному порядку. У мирний час жінки можуть бути прийняті на військову службу та службу у військовому резерві тільки в добровільному порядку (за контрактом). Жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками (за винятком випадків, передбачених законодавством з питань охорони материнства та дитинства, а також заборони дискримінації за ознакою статі), що включає прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов на військову службу, проходження військової служби, проходження служби у військовому резерві, виконання військового обов'язку в запасі та дотримання правил військового обліку [10].

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» від 06.09.2018 р. № 2523-VIII [11] також визначено, що жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками.

Таким чином, в Україні відсутня примусова мобілізація жінок, які, однак, можуть долучитися до війська за власним бажанням.

Разом з тим, після постановки на військовий облік, жінки мають обов'язки на рівних засадах з чоловіками, аналогічно і щодо прав: зайняття посад, кар'єрного зростання та отримання військових звань. Задля забезпечення гендерної рівності у Збройних силах України необхідно на законодавчому рівні закріпити розуміння гендерної рівності в армії з урахуванням специфіки можливостей чоловіків та жінок брати участь на певних посадах в ефективній діяльності виконання службових обов'язків, з найбільш позитивним результатом, а також щодо належного забезпечення як чоловіків так і жінок відповідно до їх фізіологічних особливостей (наприклад, форменим одягом та амуніцією, засобами гігієни) на державному рівні.

Так, з метою виявлення та усунення дискримінаційних положень за ознакою статі, забезпечення ефективності законодавчих актів щодо фіксації рівності прав, обов'язків та можливостей для чоловіків і жінок (в тому числі, для реалізації принципу гендерної рівності в Збройних Силах України) проводиться гендерно-правова експертиза існуючих і запропонованих законів міжнародним стандартам у просуванні гендерної рівності.

Прикладом можуть слугувати пропозиції, викладені у проєкті Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, протидії дискримінації та дотримання норм етики народними депутатами України» від 02.02.2021 р. № 5005 [12], який вже отримав висновок Комітету про включення до порядку денного та висновок Комітету про розгляд, проте станом на березень 2025 року ще очікує розгляду парламентом.

На початку березня 2025 року у Збройних силах України запровадили посаду радника з гендерних питань, на яку призначено громадську діячку та колишню радницю з гендерних питань Командування Сухопутних військ Збройних сил України Оксану Григор'єву [13], що сприятиме подальшій розробці та реалізації комплексної гендерної стратегії в Збройних силах України.

Таким чином, жінки відіграють значну роль у сучасній українській армії. Спостерігається стійка тенденція до постійного збільшення кількості жінок, з суттєвим розширенням переліку посад, які обіймають жінки-військовослужбовці. Гендерна рівність є важливим аспектом для України як демократичної держави. На сьо-

годні відбувається удосконалення, створення сучасного якісного законодавства України у сфері гендерної рівності, а також процес імплементації міжнародних стандартів рівних прав та можливостей людини й громадянина. Цьому також сприяє гендерно-правова експертиза нормативно-правових актів, наприклад, для обов'язкового врахування фізіологічних особливостей як чоловіків, так і жінок під час впровадження гендерної політики сучасних світових тенденцій та викликів сьогодення України, що сприятиме зміцненню обороноздатності та боєздатності українського війська.

Список використаних джерел:

1. Смуток Б. Жінки в армії: як проходить служба в різних країнах. *Chas.news*. 05.03.2025 р.: веб-сайт. URL: <https://chas.news/current/zhinki-v-armii-yak-prohodit-sluzhba-v-riznih-krainah> (дата звернення 17.03.2025)
2. Швидченко Т. Відеолекція: Жінки у боротьбі за українську державність у 1917–1921 рр. Центр гендерної культури. 28.01.2025 р.: веб-сайт. URL: <https://www.genderculturecentre.org/iilektorij-prodovzhuie-znayomstvo-z/> (дата звернення 17.03.2025)
3. Міністерство оборони України. Понад 5 500 жінок сьогодні служать на передовій – Сергій Мельник. 08.03.2025 р.: веб-сайт. URL: <https://mod.gov.ua/news/ponad-5-500-zhinok-sogodni-sluzhat-na-peredovij-sergij-melnik> (дата звернення 17.03.2025)
4. Міністерство оборони України. Штаб, медицина, БпЛА. Які спеціальності обирають жінки, що приєднуються до Сил оборони через рекрутинг. 27.01.2025 р.: веб-сайт. URL: <https://mod.gov.ua/news/shtab-mediczina-bp-la-yaki-speczialnosti-obirayut-zhinki-shho-priyednuysya-do-sil-oboroni-cherez-rekruting> (дата звернення 17.03.2025)
5. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України.: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 17.03.2025)
6. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України.: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення 17.03.2025)

7. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. База даних «Законодавство України» / ВР України.: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення 17.03.2025)

8. Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.08.2022 р. № 752-р. База даних «Законодавство України» / ВР України.: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#Text> (дата звернення 17.03.2025)

9. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979 р. База даних «Законодавство України» / ВР України.: веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_207 (дата звернення 17.03.2025)

10. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. База даних «Законодавство України» / ВР України.: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2232-12> (дата звернення 17.03.2025)

11. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях: Закон України від 06.09. 2018 р. № 2523-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України.: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text> (дата звернення 17.03.2025)

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, протидії дискримінації та дотримання норм етики народними депутатами України: проект Закону від 02.02.2021 р. № 5005. База даних «Законодавство України» / ВР України.: веб-сайт. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/CardByRn? regNum=5005&conv=9> (дата звернення 17.03.2025)

13. Генеральний штаб Збройних Сил України. У Збройних Силах України призначено радницю з гендерних питань. 07.03.2025 р.: веб-сайт. URL: <https://t.me/GeneralStaffZSU/21753> (дата звернення 17.03.2025)

Секція 5.
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ
ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ
ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ОСОБЛИВО
НЕБЕЗПЕЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

КОМАНДНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ТА ВІДДАННЯ НАКАЗУ ЗА Ч. 1 СТ. 438
КК УКРАЇНИ: ДЕЯКІ РОЗДУМИ ЩОДО
МОТИВУВАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Ірина ГЛОВЮК

докторка юридичних наук, професорка,
Заслужена юристка України

Частиною 1 ст. 438 КК України передбачену таку форму об'єктивної сторони воєнного злочину, як «віддання наказу про вчинення таких дій», тобто віддання наказу на жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. У вирокі за ст. 438 КК України констатується ця форма, а отже, важливо визначити особливості мотивування процесуальних рішень з такою формою об'єктивної сторони воєнних злочинів.

Для виокремлення особливостей мотивування вироків за цієї формою воєнних злочинів важливо розуміти, що мова фактично йде про багатоеlemente мотивування.

1. Мотивування статусу особи, яка віддала наказ. Адже, як слушно зазначається у доктрині, йдеться про особу, яка наділена фактичною владою, що дозволяє їй віддавати накази, про які йде мова в ч. 1 ст. 438. Це може бути військовий начальник (командир) або особа, що виконує функції командира у незаконному збройному формуванні в контексті ЗКНМХ [1, с. 1338]. Особливо складним може бути мотивування у ситуації, коли йдеться про особу, яка «особа, яка фактично наділена повноваженнями віддавати накази підлеглим» [2, с. 306]. У вироках статус, який надає можливість віддавати накази, не завжди чітко прописується, наприклад: «ОСОБА_7 та ОСОБА_6, 12.03.2022 року знаходячись на окупованій території Каховського району Херсонської області (більш точного місця та часу не встановлено), в порушення ст.ст. 2, 4, 13, 27, 29, 34 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, надали наказ підконтрольним військовослужбовцям Російської Федерації та іншим невідомим досудовим розслідуванням особам ... викрасти за проукраїнську позицію ... ОСОБА_8, який підпадає під захист ст. 4 Конвенції» [3]. З такого формулювання складно зрозуміти, які повноваженнями мали ці особи на віддання наказів, які, до речі, були виконані. Для порівняння можна навести таке формулювання вироку: «лейтенант, який обіймає посаду заступника командира роти по озброєнню військової частини ЗС РФ № НОМЕР_1, ... користуючись своїми владними повноваженнями та можливостями, надавав злочинні накази підлеглим військовослужбовцям ЗС РФ щодо жорстокого поводження з цивільним населенням вказаного населеного пункту, незаконним присвоєнням та знищенням їх майна та вчинення інших дій, що порушують закони та звичаї війни» [4].

2. Мотивування факту віддання наказу. Важливо, що віддання наказу є закінченим злочином з моменту висунення вимоги підлеглому, а не її виконання [5, с. 68].

3. Мотивування змісту відданого наказу. Наказ має бути таким, що містить вимогу про вчинення будь-якого з діянь, передбачених ч. 1 ст. 438 КК України, або декількох з них (такі випадки є [6]). Тобто має бути мотивовано, чому має місце порушення МГП. Форми мають бути конкретизовані, інакше виникає питання стосовно належного формулювання обвинувачення. Для правильності мотивування цього елементу слід нагадати, що у мотивувальній

частині вироку має бути чітко зазначено: 1) відповідні положення міжнародного права, що охоплюють порушення правил і звичаїв війни, визнаних міжнародними договорами, ратифікованими Україною (наприклад, посилення на конкретні положення про порушення міжнародного гуманітарного права в Женевських конвенціях або Додатковому протоколі I тощо); 2) відповідні документи або інші джерела міжнародного права, що визнають порушення міжнародного гуманітарного права воєнними злочинами [7, с. 771]. Отже, йдеться про те, що має бути мотивовано, що вчинення дій, про що було віддано наказ, є воєнним злочином, і уточнено, у якій саме формі з тих, які закріплені у ч. 1 ст. 438 КК України.

Проілюструємо це такою цитатою: «віддав наказ на нелегальне ув'язнення ОСОБА_5, ОСОБА_6, ОСОБА_7 та ОСОБА_9, тим самим вчинив дії, які виразились у відданні наказу на порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чим порушив вимоги ст. 147 Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, заподіяння психологічних страждань (імітування розстрілу, погроза вбивством) потерпілим ОСОБА_5 та ОСОБА_9, здійснення катування (жорстоке поводження з цивільним населенням) потерпілих з метою отримання інформації на користь окупаційних військ» [8].

Наведемо приклади мотивування, де не уточнено, про які порушення йдеться: «саме інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, віддання наказу вчинення таких дій, тобто порушив статті 27, 31, 32, 33, 146, 147 Женевської конвенції IV, а також ст. 11, частини 1, 2 ст. 75 Додаткового протоколу I, тобто злочин, передбачений ч. 1 ст. 438 КК України» [9]. Вказані статті ЖК та ДП I містять ряд норм, і які з них порушено, у формулюванні обвинувачення не конкретизовано, як і не вказано, про яке з переліку серйозних порушень за ст. 147 ЖК IV йде мова.

Послідовне мотивування по відданню наказу по двом формам злочину за ст. 438 КК України можна побачити з такої цитати: «ОСОБА_7 віддав наказ підпорядкованим військовослужбовцям рф на жорстоке поводження з потерпілими ОСОБА_8 та ОСОБА_10, що виразилось у нелюдському поводженні з ними (утриманні в приміщеннях, не пристосованих до перебування осіб, в антиса-

нітарних умовах), завданні фізичних (побоїв і тілесних ушкоджень) страждань ОСОБА_10 та ОСОБА_8, а також на вчинення інших порушень законів та звичаїв війни, які полягали у нелегальному ув'язненні вказаних цивільних осіб, які перебували під захистом, чим грубо порушив ст. ст. 27, 31, 32, 147 Конвенції, ст. 75 Додаткового протоколу І» [10]. Є і інші схожі приклади [11], де чітко розмежовано форми злочинів за ст. 438 КК України у контексті віддання наказів.

На практиці є ситуації, коли особа вчиняє воєнні злочини у декількох формах, у тому числі через віддання наказів, наприклад: «умисні дії, які виразились у жорстокому поводженні з цивільним населенням та інших порушеннях законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною радою України, а також віддання наказів про вчинення таких дій, суд кваліфікує за ч. 1 ст. 348 КК України» [12]. Важливо, щоб ці форми були розмежовані у тексті вироку (а до того – у повідомленні про підозру та обвинувальному акті), і по кожній з цих форм було мотивування стосовно наявності та характеру порушення норм МГП, а формулювання обвинувачення було окремим.

При цьому важливо розмежовувати відповідальність за віддання наказу за ч. 1 ст. 438 КК України та відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників за ст. 31–1 КК України.

Проілюструємо це на прикладі з ухвали апеляційного суду:

«Для воєнних злочинів, окрім індивідуальної, є ще й командна відповідальність. Тобто, визначаються коло осіб, які виконують вказівки чи накази, а також певні посадові особи, які їх віддають або передають. Всі ці особи мають нести відповідальність за дії, які вчиняють. Під командну відповідальність можуть підпадати як офіційні військові командири, що мають владу в тому чи іншому підрозділі, так і особи, які не є офіційними військовими командирами, але відіграють важливу роль завдяки своєму авторитету. Також під командну відповідальність можуть потрапляти так звані цивільні начальники, які здійснюють керівництво діями своїх підлеглих.

Окрім безпосереднього віддання наказів, підставою для кримінальної відповідальності таких осіб може бути те, що особа-командир знала про злочини своїх підлеглих, але не вчинила дій, щоб запобігти їм чи припинити їх вчинення.

Тобто, якщо командир (ОСОБА_8) не наказував своїм підлеглим здійснювати напад на цивільний об'єкт, на його розграбування та пошкодження майна, як намагається переконати захисник, проте знав, що його підлеглі роблять це, і не зробив нічого, щоб перешкодити чи припинити такі злочинні дії, не повідомив компетентному органу про те, щоб він перевірів ці факти, він все одно нестиме кримінальну відповідальність за ст. 438 КК України.

Знаходячись на території господарства, 28 лютого 2022 року у першій половині дня, більш точний час досудовим розслідуванням не встановлено, ОСОБА_8, діючи умисно, в порушення ст. ст. 27, 33, 147 Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949, ст. 52 Додаткового протоколу від 08.06.1977 до Женевських конвенцій від 12.08.1949, усвідомлюючи явну злочинність власних дій, з метою особистого збагачення за рахунок чужого майна, а також з мотивів явної зневаги до громадян України та їхньої власності, надав незаконний **наказ на здійснення нападу на цивільний об'єкт та розграбування майна**, яке знаходиться на території зазначеного СФГ» [13].

Утім, проблема у тому, що віддання наказу якраз не свідчить про командну відповідальність. Навіть до появи ст. 31–1 КК України стверджувалося, що формулювання «інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» охоплює й відповідальність військових начальників (командирів) в контексті МЗК на засадах ст. 86(2) ДП І, тобто на засадах так званої командної відповідальності [1, с. 1338].

Стаття 86 ДП І передбачає, що той факт, що порушення Конвенцій і цього Протоколу було вчинене підлеглою особою, не звільняє її начальників від кримінальної або дисциплінарної відповідальності в разі, якщо вони знали, що мають у своєму розпорядженні інформацію, яка повинна була б надати їм можливість дійти висновку в обстановці, що існувала на той час, що така підлегла особа вчиняє або має намір вчинити подібне порушення, **і якщо вони не вжили всіх практично можливих заходів у межах своїх повноважень для відвернення або перепинення цього порушення**¹ (курсив мій – І.Г.).

¹ Щодо адекватності перекладу є певні питання, оскільки в оригіналі «did not take all feasible measures within their power to prevent or repress the breach»

РС МКС у ст. 28 вказує на кримінальну відповідальність військового командира або особи, яка фактично діє як військовий командир «в результаті нездійснення ним або нею належного контролю над такими силами». У судовій практиці МКС є позиція, що для встановлення відповідальності за статтею 28(а) мають бути виконані наступні умови, серед яких – злочини стали результатом нездатності підозрюваного належним чином здійснювати контроль над своїми підлеглими (*Bemba case*, *Ntaganda case*) [14, с. 231].

Продовжуючи цю думку, зазначимо, що елементом предмета доказування командної відповідальності є відсутність відповідальності як виконавця або іншого співучасника, що вже раніше обґрунтовувалося [15]. Це знаходить підтримку у практиці МКС та трибуналів. Зокрема, якщо обвинуваченому інкримінують обидва види відповідальності за конкретний злочин, будь-який обвинувальний вирок має бути винесений відповідно до індивідуальної кримінальної відповідальності, при цьому командна/вища посада обвинуваченого має розглядатися як обтяжуючий фактор при винесенні вироку (*Čelebidi*, AJ 745; *Tihomir Blaškić*, Case No. IT-95–14-A, Appeal Judgement, 29 July 2004, 89, 91). Наприклад, якщо військовий командир віддав наказ про вчинення злочину своїми підлеглими, він повинен бути засуджений за «наказ» про вчинення злочину, а не за те, що не зміг запобігти цьому злочину або покарати за нього (*Vidoje Blagojevic and Dragan Jokic*, Case No. IT-02–60-A, Appeal Judgement, 9 May 2007, 280; *Ferdinand Nahimana*, Case No. ICTR-99–52-A, Appeal Judgement, 28 Nov. 2007, 485–6; *Naser Orid*, Case No. IT-03–68-A, Appeal Judgement, 3 July 2008, 21) [16, с. 5]. Також якщо Палата попереднього слідства переконується, що обвинувачений сам брав участь у злочинах через інші форми відповідальності, вона відмовляється підтверджувати звинувачення у неспроможності запобігти цим злочинам і покарати за них (*Gbagbo case*) [14, с. 232].

У доктрині це резюмується так: відповідальність командування в першу чергу ґрунтується на невтручанні, тоді як форми участі, про які йдеться у статті 25, стосуються активної участі, наприклад підбурювання. Відповідно до статті 28 достатньо того, що через неспроможність контролювати або втручатися, вчиняються злочини, які, швидше за все, не були б скоєні інакше. Однак, як зазначалося раніше, за певних обставин бездіяльність начальника також може мати форму прямої участі, тим самим обтяжуючи провину на-

чальника. У таких випадках активна участь має переважати як *lex specialis* [17, с. 1096].

Тому зазначене в ухвалі суду формулювання «Окрім безпосереднього віддання наказів, підставою для кримінальної відповідальності таких осіб може бути те, що особа-командир знала про злочини своїх підлеглих, але не вчинила дій, щоб запобігти їм чи припинити їх вчинення» [13] свідчить про змішування командної відповідальності та ч. 1 ст. 438 КК України щодо віддання наказу. Як видно з судових рішень, захисник вказував на те, що «командир (ОСОБА_8) не наказував своїм підлеглим здійснювати напад на цивільний об'єкт, на його розграбування та пошкодження майна». У разі, якщо б це підтвердилося у суді, то не було б підстав для засудження за ч. 1 ст. 438 КК України за віддання наказу про вчинення таких дій. Тобто викликає сумніви формулювання ухвали: «якщо командир (ОСОБА_8) не наказував своїм підлеглим здійснювати напад на цивільний об'єкт, на його розграбування та пошкодження майна, як намагається переконати захисник, проте знав, що його підлеглі роблять це, і не зробив нічого, щоб перешкодити чи припинити такі злочинні дії, не повідомив компетентному органу про те, щоб він перевінив ці факти, він все одно нестиме кримінальну відповідальність за ст. 438 КК України» [13].

Отже, мотивування вироків за цієї формою воєнних злочинів «віддання наказу про вчинення таких дій» є багатоелементним та має такі особливості: 1) мотивування статусу особи, яка віддала наказ (на практиці статус, який надає можливість віддавати накази, не завжди чітко прописується у вироках); 2) мотивування факту віддання наказу; 3) мотивування змісту відданого наказу (має бути мотивовано, чому має місце порушення МГП; форми за ч. 1 ст. 438 КК України мають бути конкретизовані; має бути мотивовано, що вчинення дій, про що було віддано наказ, є воєнним злочином, і уточнено, у якій саме формі з тих, які закріплені у ч. 1 ст. 438 КК України).

У разі, якщо особа вчиняє воєнні злочини у декількох формах, у тому числі через віддання наказів, ці форми були розмежовані у тексті вироку, обґрунтовано наявність та характер порушення норм МГП. Крім того, неправильним є змішування відповідальності за віддання наказу за ч. 1 ст. 438 КК України та відповідальності військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників за ст. 31–1 КК України.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 10-те вид., переробл. та допов. – Київ: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

2. Міжнародне кримінальне право: навчальний посібник / кол. авторів; за заг. ред. Т.І. Созанського та О.М. Броневицької. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 472 с.

3. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117988682>

4. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106808179>

5. Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни: наук. – практ. посіб. / А.А. Вознюк, І.В. Жук, О.В. Таран, С.С. Чернявський та ін.; за заг. ред. М.С. Цуцкірідзе, В.В. Чернея, А.А. Вознюка. Київ: Норма права, 2023. 320 с.

6. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119823787>

7. Настільна книга судді з матеріалами для розгляду справ про міжнародні злочини. URL: <https://nsj.gov.ua/files/1687510022%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96%20%D0%97%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8%20%D0%9D%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0%20%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%B4%D1%96.pdf>

8. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124851030>

9. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120995921>

10. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125482420>

11. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121563993>

12. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106808179>

13. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124955488>

14. Peter Robinson's Summary of Decisions of the International Criminal Court. ICC Statute, Rules of Procedure and Evidence, Regulations of Court, and Code of Professional Conduct for Counsel annotated. 2024. URL: https://peterrobinson.com/wp-content/uploads/2024/10/Peter-Robinson_ICC-Digest_September-2024.pdf

15. Гловюк І.В. Командна відповідальність у КК України та її доказування: виклики й питання. *Нові можливості та перспективи щодо притягнення до відповідальності представників рф після ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного*

кримінального суду та поправок до нього: матеріали науково-практичного круглого столу 7 листопада 2024 року. Київ: Алерта, 2024. С. 36–43.

16. Modes of liability: superior responsibility. Part of the OSCE-ODIHR/ICTY/UNICRI. Project «Supporting the Transfer of Knowledge and Materials of War Crimes Cases from the ICTY to National Jurisdictions» Developed by International Criminal Law Services. URL: <https://iici.global/wpd/wp-content/uploads/2024/02/icls-training-materials-sec-10-superior-responsibility.pdf>

17. Otto Triffterer and Kai Ambos (eds), The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary (3rd edn., C.H. Beck, Hart, Nomos, 2016) xxxix, 2,352 pp. (Hardcover).

ОЦІНКА СТАНУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО РОЗБУДОВУ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА В ГРОМАДІ НА ЗАСАДАХ ПАРТНЕРСТВА ТА СПІВПРАЦІ: МОНІТОРИНГ ДУМКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Людмила ДОБРОБОГ

доктор юридичних наук, професор,
професор Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Роман КРУПЕНИЦЬКИЙ

начальник управління превентивної
діяльності ГУНП в Запорізькій області

В тезах доповіді представлені результати соціологічного дослідження «Розбудова безпекового середовища в громаді на засадах партнерства та співпраці» [3], яке проводилось науково-педагогічними працівниками кафедри теорії держави та права Дніпровського державного університету на замовлення практичних підрозділів Національної поліції МВС України в травні 2024 р. Респондентами виступили поліцейські превентивних підрозділів Національної поліції МВС України. Діяльності цих підрозділів полягає в тому, що

їх завданнями є не тільки розкриття правопорушення, а й запобігання, визначення причин та умов, що призводять до виникнення правопорушень.

В соціологічному дослідженні нами були запропоновані респондентам питання, в яких необхідно визначити загрози та джерела їх виникнення в процесі виконання покладених функцій на правоохоронні органи, форми співпраці поліції з населенням тощо. Разом з тим, на нашу думку, важливою передумовою розбудови безпекового середовища в громаді на засадах партнерства та співпраці є ефективна нормативно-правова база, оскільки саме вона сприяє побудові прогресивного та перспективного суспільства в Україні. Тому ми зупинимося в зазначеній роботі на аналізі одного із двадцяти запитань. А саме, перед респондентам було поставлено відкрите¹ питання «В чому, на Вашу думку, виявляється недосконалість законодавства України щодо розбудови безпекового середовища в громаді на засадах партнерства та співпраці». Генеральна чисельність опитаних – 4287 респондентів. Кількість респондентів дає нам підстави для того, щоб зробити висновок про презентабельність отриманих результатів. Переважна більшість респондентів вважають законодавство України щодо розбудови безпекового середовища «цілком досконалим». При цьому респонденти дають глибокий аналіз чинного безпекового законодавства, вказуючи на низький рівень його виконання. Опитані звертають увагу та те, що розбудова безпекового середовища проблема глобальна, яка стосується не лише Національної поліції, а варто зупинитися на відносинах суспільства, людини та держави.

Респонденти відмічають слабкий правовий захист працівників поліції, мало прав та повноважень для поліцейських, багато обов'язків, слабе фінансування та соціальний захист працівників поліції. На думку опитаних варто «повернути КПЗ² та збільшити час на затримання особи з 3 год. до 48 год.» [2]. Також необхідно доповнити Кодекс України про адміністративні правопорушення [1], шляхом збільшення кількості статей, за якими поліція приймає

¹ Складність відкритого питання в тому, що респонденту необхідно самому написати свою власну думку, тобто не надаються варіанти відповідей, із яких можна обрати найбільш підходящий.

² Подано із збереженням мови відповіді респондента. КПЗ (застаріле)– камера попереднього затримання; зараз ізолятори тимчасового тримання (ІТТ),

рішення та здійснює розгляд справа. Опитані працівники поліції відмічають недосконалість законодавства у його неконкретності щодо діяльності поліцейських офіцерів громади (ПОГів). В цілому позитивно оцінюючи процеси розбудови безпекового середовища в територіальних громадах України, респондентами зауважено про «недосконалість законодавства ... може виявлятися у недостатньому регулюванні аспектів партнерства між державними органами, громадськими, громадськістю та іншими зацікавленими сторонами. Також може бути недостатньо уваги до використання сучасних технологій для покращення системи безпеки та взаємодії між усіма зацікавленими сторонами».

Підсумовуючі, доцільно зробити висновок, що респонденти відмічали позитивні зміни на законодавчому рівні щодо розбудови безпекового середовища в громадах. Хоча в зазначеній сфері також є корупційні прояви, певний формалізм, перевантаження поліцейських звітною документацією, соціальна незахищеність поліцейських. Вочевидь, що на забезпечення безпеки в громаді впливає і війна з рф. Але моніторингові дослідження дають можливість виявити та удосконалити нормативно-правову, як одним із важливих чинників для забезпечення власної безпеки та стійкості в кожній громаді України.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1–212–24): Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст. 1122. Редакція від 01.02.2025. // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731–10#Text> (дата звернення 22.03.2025)

2. Про організацію діяльності ізоляторів тимчасового тримання Національної поліції України: Наказ МВС України від 25.09.2023 № 777// База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2034–23#Text> (дата звернення 22.03.2025)

3. Розбудова безпекового середовища в громаді на засадах партнерства та співпраці: метод. рек. / кол. авт.. Дніпро: Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 103 с.

ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ДО НАЦІОНАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Тетяна ДУЮНОВА,

докторка економічних наук,
кандидатка юридичних наук, доцентка
завідувачка кафедри права
та європейської інтеграції
Державний біотехнологічний університет

Імплементация норм міжнародного гуманітарного права (МГП) у національне кримінальне процесуальне законодавство є ключовим аспектом забезпечення дотримання міжнародних стандартів правосуддя та захисту прав людини. Цей процес передбачає адаптацію національних правових систем до міжнародних зобов'язань, що виникають з ратифікованих договорів та конвенцій.

Міжнародне гуманітарне право, яке регулює правила ведення війни та захисту жертв збройних конфліктів, вимагає від держав-учасниць адаптації національного законодавства для забезпечення ефективного переслідування за порушення його норм. Імплементация норм МГП у національне кримінальне процесуальне законодавство є необхідною для забезпечення відповідальності за воєнні злочини та інші серйозні порушення. Однак цей процес супроводжується низкою проблем, які потребують детального аналізу та вирішення.

Україна, як держава-учасниця Женевських конвенцій та інших міжнародних договорів у сфері МГП, стикається з викликами під час імплементации їхніх норм у національне законодавство.

Основні проблеми включають [1]:

Невідповідність національного законодавства міжнародним стандартам: Деякі положення Кримінального кодексу України не повністю відповідають вимогам МГП. Наприклад, стаття 438

КК України охоплює порушення законів та звичаїв війни, але не деталізує окремі види воєнних злочинів, передбачених міжнародним правом.

Відсутність чіткої процедури розслідування воєнних злочинів: Кримінальний процесуальний кодекс України не містить спеціальних положень щодо розслідування та судового розгляду воєнних злочинів, що може ускладнювати притягнення винних до відповідальності.

Недостатня підготовка правоохоронних органів: Брак спеціалізованих знань та навичок у слідчих, прокурорів та суддів щодо застосування норм МГП може призводити до неефективного розслідування та судового розгляду відповідних злочинів.

Розглянемо досвід деяких країн щодо імплементації норм МГП у національне кримінальне процесуальне законодавство [2]:

- **Нідерланди:** У 2003 році Нідерланди прийняли Закон про міжнародні злочини, який інтегрував положення Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) у національне законодавство. Цей закон передбачає юрисдикцію нідерландських судів щодо геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, незалежно від місця їх вчинення та національності винних осіб.
- **Німеччина:** У 2002 році Німеччина прийняла Кодекс міжнародного кримінального права (Völkerstrafgesetzbuch), який встановлює кримінальну відповідальність за геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини. Кодекс також передбачає принцип універсальної юрисдикції, що дозволяє переслідувати такі злочини, навіть якщо вони вчинені за межами Німеччини.
- **Канада:** У 2000 році Канада прийняла Закон про злочини проти людяності та воєнні злочини, який імплементує положення Римського статуту МКС. Закон надає канадським судам юрисдикцію щодо міжнародних злочинів, незалежно від місця їх вчинення, та передбачає механізми співпраці з МКС.
- Незважаючи на позитивний досвід деяких країн, процес імплементації норм МГП супроводжується низкою викликів:
- **Юридичні колізії:** Існує ризик конфлікту між національними законами та міжнародними зобов'язаннями, особливо

якщо національне законодавство не оновлюється відповідно до міжнародних стандартів.

- **Політичні перешкоди:** Відсутність політичної волі може затримувати процес імплементації, особливо якщо це стосується переслідування високопосадовців або військових командирів.
- **Ресурсні обмеження:** Розслідування та переслідування міжнародних злочинів вимагає значних ресурсів, як фінансових, так і людських, що може бути проблематичним для країн з обмеженими можливостями.

Для покращення процесу імплементації норм МГП у національне кримінальне процесуальне законодавство України рекомендується:

Гармонізація законодавства: Привести положення Кримінального кодексу та Кримінального процесуального кодексу України у повну відповідність до норм міжнародного гуманітарного права, зокрема через чітке визначення складу воєнних злочинів, злочинів проти людяності та актів геноциду відповідно до Римського статуту МКС.

Створення спеціалізованих підрозділів: Необхідно створити спеціалізовані підрозділи у правоохоронних органах і прокуратурі, а також спеціалізовані суди або судові палати для ефективного розслідування і судового розгляду справ щодо воєнних злочинів. Ці структури мають бути забезпечені належними ресурсами, підготовленими кадрами та відповідним технічним оснащенням.

Навчання та підготовка кадрів: Організувати систематичні навчання і тренінги для слідчих, прокурорів і суддів з питань застосування норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права. Міжнародна співпраця з відповідними інституціями (наприклад, МКС, Міжнародний Комітет Червоного Хреста, спеціалізовані міжнародні організації) дозволить забезпечити належну кваліфікацію та професіоналізм у цій сфері.

Міжнародна співпраця: Посилити співпрацю з міжнародними партнерами для отримання консультативної допомоги, зокрема від Міжнародного кримінального суду, щодо застосування універсальної юрисдикції та ефективної процедури взаємної правової допомоги при розслідуванні транскордонних злочинів

Імплементація норм міжнародного гуманітарного права у національне кримінальне процесуальне законодавство є складним, але

надзвичайно важливим завданням для України та інших країн, що стикаються зі збройними конфліктами або їх наслідками. Успішне вирішення цієї проблеми залежить від низки факторів, таких як політична воля, належна законодавча робота, спеціалізація правоохоронних органів, а також ефективна міжнародна співпраця. Подолання цих проблем дозволить забезпечити ефективне притягнення до відповідальності за особливо небезпечні злочини та сприятиме утвердженню верховенства права в умовах збройних конфліктів.

Список використаних джерел:

1. Asser Institute. (2021). *The Domestic Implementation of International Humanitarian Law in Ukraine*. Retrieved from <https://www.asser.nl/media/794858/2021-the-domestic-implementation-of-ihl-in-ukraine-updated-українська.pdf>
2. Верховна Рада України. (2016, вересень 20). *Відбулася міжнародна конференція на тему: «Імплементация міжнародного гуманітарного права в Україні»*. Верховна Рада України. <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/133094.html>
3. Busol, K., & Syrvatka, N. (2019). *International Criminal Justice in Ukraine: Challenges and Prospects*. Kyiv: Ukrainian Helsinki Human Rights Union
4. Kleffner, J. K. (2021). *The Implementation of International Humanitarian Law in Domestic Law: A Comparative Approach*. Routledge.
5. Коцюруба, В., & Мельник, М. (2020). Проблеми імплементації міжнародних норм про воєнні злочини до законодавства України. *Право України*, 2020(5), 128–141.
6. Сироватка, Н., & Бусол, К. (2020). Злочини проти людяності у кримінальному законодавстві України: порівняльно-правовий аналіз. *Міжнародне право та порівняльне правознавство*, 2020(2), 77–86.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АКТІВ ЛІКВІДАЦІЇ ВОРОГА ЗА МЕЖАМИ ПОЛЯ БОЮ (НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР)

Олександр ЖИТНИЙ

д. ю. н., професор, заслужений юрист України,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Упродовж більш ніж десятирічної окупації державою-агресором території України, і більш інтенсивно – з часу повномасштабного російського вторгнення в Україну, на її окупованій території та поза нею (зокрема, безпосередньо у росії) відзначаються часті випадки «небойових» втрат серед контингенту російських воєнних злочинців та їхніх посібників-колаборантів. Наприклад, 27 жовтня 2024 року в окупованому росією Криму було тяжко поранено відомого колаборанта Царьова, в якого стріляли двічі. У засобах масової інформації (зокрема, авторитетною інформаційною службою British Broadcasting Corporation (більш відомою як BBC), яка посилаєся на власні джерела в українських спецслужбах) повідомлялося, що зазначена подія була спецоперацією Служби Безпеки України[1]. 6 грудня 2023 року в котеджному містечку під москвою знайшли тіло іншого відомого колаборанта Киви. Джерела BBC в українських правоохоронних органах у цьому зв'язку також повідомили про спецоперацію СБУ[2] 17 грудня 2024 року у москві внаслідок спрацювання вдало замаскованого вибухового пристрою загинули начальник військ РХБЗ російської армії генерал-лейтенант Кіріллов та його помічник. Привертає увагу, що саме напередодні Служба безпеки України повідомила про підозру цьому військовому злочинцеві, який наказував застосовувати хімічну зброю проти Сил оборони України (з початку повномасштабної війни зафіксовано понад 4,8 тисячі випадків використання ворогом хімічних боєприпасів за наказом цього Кіріллова»)[3].

У цілому ж, за загальнодоступними неофіційними статистичними даними, станом на березень 2025 року на окупованих україн-

ських територіях відомо про близько дві сотні випадків фізичного знищення та поранення колаборантів, представників окупаційної адміністрації та російських військових, котрі відбулися не під час відкритого боєзіткнення, не безпосередньо на полі бою[4].

Частина таких смертей та поранень ворогів може пояснюватися вчиненням загальнокримінальних злочинів (їхніми поплічниками чи будь-ким іншим), частина – нещасними випадками (наприклад, вибух від порушення правил поводження зі зброєю чи боеприпасами). Доля і життя таких покидьків навряд чи заслуговують на обговорення. Втім, помітна частина актів фізичного знищення ворогів України поза межами поля бою пояснюється (неофіційно чи напівофіційно) ефективними діями інституцій, які узагальнено можна позначити терміном «українські спецслужби», а також Сил оборони та Сил опору, які діють на окупованих територіях і навіть на території країни-агресора. Та й обставини ліквідації багатьох конкретних персоналій (місце, час, засоби та знаряддя) здебільшого виключають містичні або загальнокримінальні версії події.

Наразі відсутні офіційні підтвердження виконання таких замахів на представників ворога поза полем бою саме вітчизняними фахівцями. Водночас, слід погодитися, що фізичне знищення російських воєнних злочинців, представників військового керівництва, окупаційних адміністрацій, колаборантів, навіть якщо воно відбувається не безпосередньо в бою, об'єктивно послаблює структури апарату управління, влади, пропаганди та примусу ворога під час підготовки чи ведення ним проти України агресивної війни. Воно вимагає від нього витратити більше ресурсів на забезпечення безпеки, охорони тощо. Такі дії заподіюють шкоду агресору, що є елементом протидії агресивній війні. Вони та їх результати підтримуються і схвалюються українським суспільством, сприяють консолідації громадян навколо ідеї сильної держави, здатної організувати захист громадянинові, певним чином забезпечують задоволення суспільного й індивідуального запиту на справедливість. Не слід забувати й інформаційно-психологічний вплив на агресора, адже знищення воєнних злочинців у безпечних умовах далеко від лінії фронту викликає невпевненість і страх у ворога, попереджає охочих приєднатися до нього про неминучість відплати.

Агресивна війна росії проти України є наймасштабнішою в Європі з часів Другої Світової. Цілком зрозумілим є зацікавленість

держави і суспільства на якнайшвидше її завершення. Втім, людські втрати, вбивства та тортури мирного населення, зруйноване житло та об'єкти інфраструктури, масове вчинення окупантом воєнних та інші міжнародних злочинів, порушень норм міжнародного гуманітарного права, спричинена шкода екосистемі, інші жакливі наслідки збройної російської агресії виключають можливість широкого безумовного формату амністії, готовності України та її народу вибачити агресора та колаборантів[5]. Тому наразі в Україні тривають і ще довго триватимуть кримінальні провадження та судові процеси проти воєнних злочинців. Втім, більшість з них проходять заочно (*in absentia*), а винесені вирoki не виконуються у відповідності до вимог Кримінально-виконавчого кодексу України, бо підозрювані й обвинувачені/засуджені не досяжні й не будуть досяжні ані для української, ані для міжнародної кримінальної юстиції, проживаючи і ховаючись на просторах країни-агресора, яка системно ігнорує міжнародне право та руйнує його. Марно очікувати видачі чи передачі росією воєнних злочинців українським чи міжнародним судам. Дієвість міжнародного права у впливі на свідомість і волю керівництва держави-агресора та її «пересічних громадян», руками яких вчиняється плундрування його принципів і норм, наразі виглядає сумнівною. Примітні, наприклад, висновки доповіді, поданій Раді з прав людини (п'ятдесят друга сесія, 27 лютого – 31 березня 2023) відповідно до резолюції 49/1 Ради ООН з прав людини незалежною міжнародною комісією з розслідування порушень в Україні: «Комісія рекомендує Російській Федерації негайно: (а) Припинити агресію та всі акти насильства, вчинені проти цивільного населення в порушення застосовних норм міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, а також припинити застосування катування та інших форм жорстокого поводження, у тому числі сексуальне та гендерно зумовлене насильство», «комісія також рекомендує Російській Федерації... забезпечити притягнення до відповідальності всіх винних, включаючи командирів та інших відповідальних осіб, а також тих, хто віддавав накази, вимагав або підбурював до вчинення міжнародних злочинів» [6]. По суті, ми бачимо лагідні умовляння злочинців добровільно припинити злочини та притягнути до відповідальності самих себе.

Тому фізичне знищення ворогів сприймається і сприйматиметься українцями як справедлива відплата, єдино можливе покарання

винних, що є важливими елементами для відновлення миру та розуміння в суспільстві. Загадкові, але справедливі смерті ворогів змусили українців згадати незвичний термін «атентат». «Атентат, помста, відплата – такою була політика українських вояків УПА під час Другої світової і ще багато років по її завершенню» – нагадують суспільству[7].

На цьому тлі в Україні стала популярною ідея створення спецслужби, заснованої на практиках Моссаду (наприклад, таких, як операція «Гнів Божий» з ліквідації учасників організації «Чорний вересень», які вчинили терористичний акт проти громадян Ізраїлю у Мюнхені).

Слід зауважити, що нормами міжнародного гуманітарного права знищення ворога поза полем бою, бойової обстановки не регламентується (питання поведження з захопленими у полон комбатантами наразі не розглядаємо). Якщо суто гіпотетично погодитись, що в сучасних умовах існують практики ліквідації ворогів поза полем бою та що вони є доцільними, справедливими й відповідають інтересам держави і суспільства, доцільно замислитися, щоб причетні до організації таких актів отримували імунітет від кримінального переслідування. Втім, у охоронній підсистемі українського законодавства наразі з цього питання спостерігається певний пробіл. Так, ліквідація ворога (окупанта чи колаборанта) поза полем бою сьогодні в КК України прямо не регулюється.

Не втручаючись у поле правового регулювання діяльності спецслужб зазначу, що наразі відповідні правовідносини чинний Кримінальний кодекс України регламентує лише частково. Так, серед обставин, які виключають кримінальну протиправність, існує «воєнна» законодавча новела – ст. 43–1 «Виконання обов’язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України», яка передбачає, серед іншого, що не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров’ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними

договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також що Особа не підлягає кримінальній відповідальності за застосування зброї (озброєння), бойових припасів або вибухових речовин проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, та за пошкодження чи знищення у зв'язку з цим майна[8].

Список використаних джерел:

1. BBC News Ukraine: Олег Царьов у критичному стані. За замом може стояти СБУ. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cjl034lzexho>.

2. BBC News Ukraine: Кива. Від Правого сектору до російського пропагандиста – історія життя вбитого політика. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c8v836yv057o>.

3. У Москві підірвали начальника військ РХБЗ армії РФ. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/u-moskvi-pidirvaly-nachalnyka-vijsk-rhzbz-armiyi-rf/>.

4. Замахи на колаборантів та окупаційних чиновників під час вторгнення в Україну. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D1%85%D0%B8_%D0%BD%D0%B0_%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%96%D0%B2_%D1%82%D0%B0_%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BF%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D1%96%D0%B2_%D0%BF%D1%96%D0%B4_%D1%87%D0%B0%D1%81_%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%83#cite_note-50.

5. Післявоєнна амністія в Україні: які злочини не мають звільнятися від покарання? URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/pisliavoienna-amnistia-v-ukraini-iaki-zlochyny-ne-maiut-zvilniatysia-vid-pokarannia/>.

6. Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні: Рада з прав людини, П'ятдесят друга сесія (27 лютого – 31 березня 2023), пункт 4 порядку денного «Ситуації у сфері прав людини, що потребують уваги Ради». URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A_

HRC_52_62_UA.pdf?fbclid=IwAR0AEPliwkzS3tTLSP1kJ3Eso-GgMEdZp7NY8nAF99Gy3p7eXdWvV7882Ug.

7. Чепинога Віталій. Чи варто ліквідовувати ворогів України. URL: https://nashformat.ua/products/lokalna-istoriya.-atentat.-6-2023-942116?srsId=AfmBOopbf77SDhgolYpU_BxCfjrID8nc_wtXzpQ_W_17OWLQ7tnzQru.

8. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІКСАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Сергій КОНСТАНТИНОВ

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри загальноправових дисциплін
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України

Актуальність. Фіксація військових злочинів є ключовим інструментом забезпечення правосуддя, захисту прав людини та запобігання безкарності в умовах збройних конфліктів. Адміністративно-правові механізми створюють основу для систематичного документування таких злочинів, що є необхідною умовою для їх розслідування та судового переслідування. У сучасному світі, коли війни набувають гібридного характеру, а технології швидко розвиваються, ці механізми потребують вдосконалення з урахуванням наукових розробок.

Метою доповіді є аналіз адміністративно-правових механізмів фіксації військових злочинів, оцінка їх ефективності з урахуванням сучасних наукових підходів та пропозиція шляхів удосконалення. Дослідження базується на нормативно-правовій базі, наукових працях вітчизняних і зарубіжних авторів та практичних прикладах.

Фіксація військових злочинів – це систематичне збирання, документування та збереження доказів порушень норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів. Кравцов О.В. ви-

значає її як «перший етап правового механізму забезпечення справедливості, спрямований на встановлення фактів та притягнення винних до відповідальності» [3, с. 14].

Стан дослідження. Шевчук В.М. підкреслює соціально-психологічну роль фіксації, яка сприяє відновленню довіри до державних інституцій у постконфліктний період [6, с. 89]. Іноземний дослідник Jones P. зазначає, що належне документування є передумовою ефективної роботи міжнародних судів, таких як Міжнародний кримінальний суд (МКС) [7, р. 45]. Таким чином, фіксація має юридичне, соціальне та історичне значення. Кравцов О.В. розробив модель інтеграції даних від різних суб'єктів у єдину базу, що зменшує дублювання та втрати інформації [3, с. 16–18]. Шевчук В.М. запропонував концепцію «громадсько-державного партнерства», акцентуючи на ролі волонтерів та НУО у документуванні [6, с. 92]. Білоус О.П. обґрунтував створення спеціалізованого органу з фіксації військових злочинів для координації на національному рівні [1, с. 58–60]. Jones P. розробив методологію використання супутникових знімків для документування масових поховань, застосовану в Сирії та адаптивну для України [7, р. 45]. Левицький Р.В. дослідив застосування блокчейн-технологій для забезпечення незмінності доказів, що підвищує їх юридичну вагу [4, с. 36].

Виклад основного матеріалу. В Україні правове регулювання фіксації військових злочинів базується на таких актах: Конституція України (ст. 17), що покладає на державу обов'язок захищати права громадян у воєнний час; Кримінальний кодекс України (ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни»), який встановлює відповідальність за такі дії; Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII [9].

Міжнародна база включає Женевські конвенції 1949 року, Додаткові протоколи 1977 року та Римський статут МКС (ст. 8). Білоус О.П. наголошує, що гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами є необхідною для ефективної фіксації [1, с. 56].

Проте вказана система потребує адміністративно-правового забезпечення функціонування механізмів фіксації військових злочинів. До них можна віднести такі напрями:

1. **Організація діяльності державних органів.** В Україні документування здійснюють СБУ, Національна поліція та Офіс Гене-

рального прокурора. Наказ МВС № 105 від 15 лютого 2022 року регулює порядок збору первинних даних. Гриценко І.С. зазначає, що чітке розмежування повноважень між відомствами підвищує ефективність процесу [2, с. 102].

2. Міжвідомча координація. Постанова Кабінету Міністрів України № 234 від 10 березня 2022 року створила міжвідомчу групу з документування. Smith A. підкреслює, що успішна координація залежить від наявності єдиної інформаційної платформи, як це було на Балканах у 1990-х [8, р. 17].

3. Технологічне забезпечення. Використання дронів, геолокації та програмного забезпечення регулюється Наказом Генерального прокурора № 78 від 5 квітня 2022 року. Левицький Р.В. акцентує на потенціалі штучного інтелекту для аналізу великих даних [4, с. 34].

4. Співпраця з громадськими організаціями. Залучення НУО, таких як «Центр громадянських свобод», регулюється міжвідомчими угодами. Петрова Н.О. зазначає, що громадські ініціативи часто діють швидше за державні структури [5, с. 78].

Проте, в Україні існують проблеми адміністративно-правового забезпечення, до яких можна віднести:

1. Відсутність централізованої системи зберігання та обробки інформації призводить до розпорошення даних між різними відомствами – СБУ, Національною поліцією, прокуратурою та громадськими організаціями. Гриценко І.С. зазначає, що це ускладнює аналіз доказів і може призводити до втрати ключових матеріалів через дублювання або неузгодженість форматів. Наприклад, свідчення очевидців, зібрані різними суб'єктами, часто не об'єднуються в єдину базу, що знижує їх юридичну цінність у суді.

2. Звіт УВКПЛ ООН за 2023 рік підкреслює, що брак бюджетних коштів унеможливує закупівлю сучасного обладнання, такого як дрони високої роздільної здатності, програмне забезпечення для аналізу даних чи захищені сервери для зберігання доказів. Це особливо актуально в умовах війни, коли значна частина ресурсів спрямовується на безпосередні бойові потреби, а не на інфраструктуру документування. Як наслідок, фіксація часто залежить від застарілих методів, таких як паперові протоколи, що знижує її оперативність і достовірність.

3. Білоус О.П. зазначає, що чинне законодавство України не враховує специфіку документування військових злочинів у кі-

берпросторі, таких як хакерські атаки на критичну інфраструктуру чи дезінформаційні кампанії. Відсутність чітких правових норм ускладнює класифікацію таких дій як військових злочинів, а також визначення суб'єктів, відповідальних за їх фіксацію. Це знижує здатність держави реагувати на гібридні загрози, які стають дедалі поширенішими.

4. Петрова Н.О. вказує, що активні бойові дії, обстріли та окупація територій створюють серйозні перешкоди для документування злочинів у реальному часі. Працівники правоохоронних органів і волонтери наражаються на смертельну небезпеку, що унеможливорює оперативний збір доказів, таких як фото- чи відеоматеріали, на місцях подій. Наприклад, у тимчасово окупованих районах доступ до інформації про злочини часто обмежений, що призводить до затримок у фіксації.

Висновки. Адміністративно-правові механізми фіксації військових злочинів є багатокомпонентною системою, що потребує адаптації до сучасних умов. Наукові розробки, такі як інтеграція даних, використання технологій та партнерство з громадськістю, відкривають нові можливості для їх удосконалення. Подолання проблем потребує комплексного підходу, який поєднує національні та міжнародні практики.

На основі викладеного пропонується:

Створити єдину базу даних із застосуванням блокчейн-технологій для інтеграції та захисту даних. Блокчейн забезпечить незмінність і прозорість даних, що є критично важливим для їх використання в судах, зокрема МКС. Наприклад, кожен запис (фото, відео, свідчення) матиме цифровий підпис і часові мітки, що унеможливить їх фальсифікацію. Реалізація потребуватиме інвестицій у програмне забезпечення та навчання персоналу, але підвищить ефективність аналізу та збереження доказів.

Ухвалити закон «Про фіксацію військових злочинів» для усунення юридичних прогалин. Закон має визначити суб'єктів документування, їхні повноваження, а також стандарти збору та передачі доказів. Це усуне невизначеність у правовому полі, наприклад, щодо класифікації дезінформаційних кампаній як військових злочинів, і гармонізує національні норми з Римським статутом. Процес потребуватиме консультацій із міжнародними експертами та громадськістю.

Впровадити супутникові технології для моніторингу зон конфлікту. В Україні це дозволить фіксувати злочини в окупованих чи важкодоступних районах, де наземний доступ обмежений. Наприклад, супутники можуть виявляти сліди обстрілів чи переміщення техніки, надаючи об'єктивні докази. Реалізація потребує співпраці з міжнародними партнерами (NASA, ESA) та інтеграції даних у національні бази, що підвищить достовірність фіксації.

Розвивати громадсько-державне партнерство для залучення додаткових ресурсів. Наприклад, НУО можуть документувати свідчення жертв у безпечних зонах, передаючи їх державним органам. Це зменшить навантаження на офіційні структури та залучить додаткові людські ресурси. Для цього потрібні угоди про співпрацю, тренінги для волонтерів і чіткі протоколи передачі інформації, що забезпечить її юридичну силу.

Підвищити кваліфікацію кадрів через міжнародні програми. Резолюція ООН № 77/250 закликає до посилення підготовки персоналу, залученого до документування злочинів. В Україні це може включати тренінги з використання дронів, аналізу кібератак і роботи з базами даних, проведені за підтримки ООН, МКС чи НАТО. Наприклад, навчання може охоплювати методи збору цифрових доказів, що є слабкою ланкою через юридичні прогалини. Реалізація потребує фінансування та координації з міжнародними партнерами, але підвищить професійність і оперативність фіксації.

Список використаних джерел:

1. Білоус О.П. Гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері фіксації військових злочинів. *Юридична наука*. 2023. № 1. С. 54–60.
2. Гриценко І.С. Адміністративно-правові аспекти координації документування злочинів. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 100–106.
3. Кравцов О.В. Фіксація військових злочинів як елемент правосуддя. *Юридичний вісник України*. 2022. № 3. С. 12–18.
4. Левицький Р.В. Технологічні інновації у фіксації військових злочинів. *Науковий журнал Національної академії оборони України*. 2023. № 2. С. 32–38.
5. Петрова Н.О. Роль громадських організацій у документуванні злочинів. *Соціальні студії*. 2022. № 5. С. 76–82.

6. Шевчук В.М. Громадсько-державне партнерство у сфері правосуддя. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. № 3. С. 87–94.

7. Jones P. Satellite Imagery in War Crimes Documentation. *Journal of International Law*. 2020. Vol. 12. Pp. 40–50.

8. Smith A. Interagency Coordination in Conflict Zones. *Conflict Studies Review*. 2021. Vol. 8. Pp. 15–25.

9. Закон України «Про правовий режим воєнного стану»: від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 45. Ст. 1432. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.

Звіт Управління Верховного комісара ООН з прав людини про ситуацію з правами людини в Україні, 15 червня 2023 року. URL: <https://www.ohchr.org>.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ТА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Олександр КУХАР

доктор економічних наук, кандидат юридичних наук,

доцент кафедри права та європейської інтеграції

Державний біотехнологічний університет

Ян АРТЮХ

здобувач наукового ступеня доктора філософії,

кафедри права та європейської інтеграції

Державний біотехнологічний університет

Злочини проти людяності та воєнні злочини є одними з найтяжчих порушень міжнародного права, що вимагають ефективного розслідування та переслідування на національному рівні. Україна, стикаючись із викликами, пов'язаними з агресією

та окупацією частини її територій, потребує вдосконалення власної правової системи для забезпечення справедливості. Вивчення та впровадження європейських механізмів кримінального переслідування може сприяти підвищенню ефективності національної системи правосуддя.

Європейський Союз (ЄС) розробив низку механізмів для боротьби зі злочинами проти людяності та воєнними злочинами [1]:

Євроюст: Агентство ЄС, яке координує розслідування та переслідування серйозних транскордонних злочинів. У 2023 році на базі Євроюсту розпочав роботу Міжнародний центр переслідування злочину агресії проти України (ICPA), що підкреслює важливість міжнародної співпраці у цій сфері.

Мережа ЄС з розслідування та судового переслідування геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів (Genocide Network): Ця мережа сприяє обміну інформацією та досвідом між державами-членами ЄС щодо розслідування та переслідування зазначених злочинів.

Консультативна група з питань звірств (АСА): Створена ЄС, США та Великою Британією для підтримки Офісу Генерального прокурора України у розслідуванні воєнних злочинів. До складу АСА входять міжнародні експерти з досвідом роботи в міжнародних кримінальних трибуналах та національних системах правосуддя.

Деякі країни ЄС мають значний досвід у переслідуванні міжнародних злочинів [2; 3]:

- Німеччина: Застосовує метод структурних розслідувань для збору доказів щодо міжнародних злочинів, що дозволяє ефективно переслідувати винних навіть за відсутності конкретних підозрюваних.
- Франція: Активно співпрацює з Україною у розслідуванні воєнних злочинів, надаючи експертну та технічну підтримку.
- Нідерланди: Мають розвинену систему документування міжнародних злочинів та порушень прав людини, що забезпечує збереження цілісності доказів для майбутніх судових процесів.
- Попри наявність міжнародної підтримки, Україна стикається з низкою викликів:
- Перевантаженість правоохоронних органів: Велика кількість справ про воєнні злочини створює значне навантажен-

ня на слідчих та прокурорів, що може впливати на якість розслідувань.

- Недостатня комунікація з потерпілими: Брак належної взаємодії між правоохоронними органами та потерпілими може призводити до втрати важливих доказів та зниження довіри до системи правосуддя.
- Обмежені ресурси: Недостатнє фінансування та технічне забезпечення ускладнюють процес розслідування та переслідування міжнародних злочинів.

Для підвищення ефективності переслідування злочинів проти людяності та воєнних злочинів Україна може врахувати наступні аспекти:

- **Імплементація міжнародних норм:** Адаптація національного законодавства до міжнародних стандартів, зокрема шляхом ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС), що дозволить посилити юридичну базу для розслідування міжнародних злочинів та забезпечити тіснішу взаємодію з європейськими партнерами.
- **Створення спеціалізованих підрозділів:** формування окремих підрозділів у системі прокуратури та правоохоронних органів для розслідування саме міжнародних злочинів, із залученням європейських експертів як консультантів або тренерів.
- **Розвиток інфраструктури для зберігання та обробки доказів:** побудова сучасної системи документування, аналізу та зберігання доказів, що відповідає стандартам, розробленим у країнах ЄС, таких як Нідерланди та Німеччина.
- **Підвищення кваліфікації українських правоохоронців:** регулярні навчальні програми за участю європейських фахівців, які мають досвід роботи з міжнародними злочинами, що дозволить інтегрувати найкращі практики ЄС у національну систему правосуддя.

Україна має значний потенціал для адаптації європейських механізмів кримінального переслідування за злочини проти людяності та воєнні злочини, що є особливо важливим в умовах триваючої агресії та пов'язаних із нею серйозних порушень міжнародного права. Інтеграція європейських стандартів та досвіду може істотно підвищити ефективність української правоохоронної системи, забезпечити правосуддя для жертв і посилити міжнародний авторитет України в питаннях правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Eurojust. (2023, July 3). *Міжнародний центр переслідування злочину агресії проти України розпочинає роботу*. Eurojust. Retrieved from <https://surl.li/kjehve>
2. ResearchGate. (2023). *Структурні розслідування міжнародних злочинів: досвід Німеччини*. Retrieved from <https://surl.li/dstiyu>
3. Радіо Свобода. (2022, May 25). *Консультативна група допоможе Україні розслідувати злочини російської армії*. Retrieved from <https://surl.li/kbongp>
4. ZMINA. (2023). *Дослідження: розслідуванню міжнародних злочинів в Україні заважають велике навантаження, погана комунікація та брак ресурсів*. Retrieved from <https://surl.li/ysxjyy>.

СУТНІСТЬ ПРОЦЕСУ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Геннадій МАГАСЬ

доктор наук з державного управління, доцент
заступник начальника кафедри прикордонної безпеки
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Дмитро СУДОМА

викладач кафедри тактико-спеціальних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Інформаційно-аналітична діяльність у Державній прикордонній службі України (ДПСУ) передбачає перш за все інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності підрозділів, органів і управлінь ДПСУ, а також інформування керівництва служби та держави щодо стану та тенденцій у зазначеній сфері [1]; [2]; [3]; [4].

Головна мета системи інформаційно-аналітичного забезпечення – на підставі зібраних первинних даних отримати похідну під-

сумкову інформацію, яка становитиме основу для підготовки спільних управлінських рішень.

Інформаційно-аналітична діяльність (ІАД) пов'язана буквально з усіма процесами і явищами буття [5].

На думку автора важливим є визначення характерних компонент інформаційно-аналітичної діяльності: змісту, принципів, функцій, завдань, суб'єктів та рівнів ІАД ДПСУ.

Перш за все щодо змісту ІАД ДПСУ. ІАД ДПСУ включає: планування; добування; збір; контроль достатності й якості; передача; обробка; оцінка й аналіз наявної та прогнозованої інформації; документальне оформлення; формування інформаційних ресурсів ДПСУ; доведення інформації до суб'єктів і споживачів інформаційного забезпечення.

Основними принципами ІАД ДПСУ є: відповідність організації інформаційно-аналітичного процесу завданням і функціям ДПСУ; своєчасне та попереджуваче реагування на зміни в обстановці і оперативність доведення інформації споживачам; централізація та моніторинг інформаційних потоків, організація санкціонованого доступу до них; єдність структурної та функціональної підлеглості інформаційно-аналітичних органів і служб; безперервність формування інформаційних ресурсів ДПСУ; поєднання відкритості та конфіденційності інформації.

Крім того, вирішення завдань ІАД ДПСУ передбачає: формування та підтримку БД правопорушень; формування статистичної інформації про діяльність ДПСУ; статистичні спостереження за процесами, що впливають на діяльність ДПСУ; аналітичні дослідження ОСД; збір інформації про діяльність ДПСУ від інших структурних підрозділів за напрямками діяльності та комплексний аналіз результатів ОСД; обмін інформацією з прикордонними відомствами суміжних держав, міжнародними організаціями, міністерствами і відомствами України; формування і підтримка в актуальному стані інформаційних ресурсів ДПСУ; інформаційне оформлення та підтримка веб-сайту ДПСУ; моніторинг електронних ЗМІ з питань, які належать до компетенції ДПСУ; підготовку звітних документів про діяльність ДПСУ для подання вищим органам державної влади; статистичну звітність про результати ОСД; поточне і перспективне інформаційне забезпечення Голови ДПСУ і його першого заступника, керівництва Регіональних управлінь

та прикордонних загонів; розробку стратегічних (концептуальних) документів у сфері прикордонної політики України.

Рівні ІАД ДПСУ: стратегічний – АДПСУ; оперативний – РУ; тактичний – ООДК [6].

Інформаційно-аналітичні підрозділи на всіх рівнях вертикалі інформаційно-аналітичної системи складаються з підрозділів інформаційного забезпечення й аналізу ризиків. Підрозділ інформаційного забезпечення призначений для інформаційного забезпечення органів управління, підрозділ аналізу ризиків – для виконання основного завдання – оцінки загроз і аналізу ризиків, узагальнення даних та підготовки пропозицій щодо удосконалення системи охорони кордону.

Узагальнюючи, слід зазначити, що основними цілями ІАД в ДПСУ є: реалізація інформаційної політики України у сфері охорони державного кордону України; забезпечення регіональних органів державної влади інформацією, необхідною для вирішення завдань забезпечення національної безпеки України в прикордонному просторі; інформаційне забезпечення й інформаційна підтримка прийняття керівництвом ДПСУ, регіональних управлінь, органів і підрозділів ДПСУ оптимальних управлінських рішень [7].

Інформаційно-аналітична діяльність здебільшого носить не теоретичний а прикладний характер, у зв'язку з чим інформація, яка піддається опрацюванню має бути оброблена ефективно та оперативно, в найстисліші терміни, а дані, які отримані в процесі обробки мають носити релевантний та своєчасний характер і відповідати вимогам тих посадових осіб чи державних органів, яким ці дані адресовані.

Список використаних джерел:

1. Царук А.В. Інформаційно-аналітична діяльність у Державній прикордонній службі України. Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України: матеріали міжнародної науковопрактичної конференції (м. Хмельницький, 22 листопада 2019 р.) Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2019. С. 343–344.

2. Царук А.В. Понятійно-категоріальний апарат інформаційно-аналітичної діяльності Державної прикордонної служби Укра-

їни. Електронний збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: юридичні науки. Вип. № 4. 2019. URL: <http://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/legal/article/view/327> (дата звернення 15.03.2025).

3. Царук А.В. Особливості інформаційно-аналітичної діяльності в Державній прикордонній службі України. Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 23 квітня 2019 р.) / Донецький національний університет імені Василя Стуса; Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького; Хмельницький університет управління та права; Донецький регіональний науковий центр НАПрН України; Хмельницька філія.

4. Царук А.В. Щодо окремих аспектів інформаційно-аналітичної роботи в ДПСУ. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. Частина 2 (м. Київ, 7 грудня 2018 р.). Київ: Вид-во НАВСУ, 2018. С. 428–441. «Бізнес-інноваційний центр «ДонНУ-Поділля». Хмельницький, 2019. С. 92–96.

5. Мандзюк О.А. Правова природа аналітичної діяльності. Підприємство, господарство і право. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe? I21DBN=LINK&P21DBN=URN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Pgip_2016_7_21 (дата звернення: 15.03.2025).

6. Гордонов В.П., Литвин М.М., Іщенко Д.В., Кириленко В.А. Теоретичні основи інформаційно-аналітичного забезпечення процесів охорони державного кордону (у контексті завдань національної безпеки України в прикордонній сфері): монографія. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2009. 473 с.

7. Інформаційно-аналітичне забезпечення інтегрованого управління кордонами: навч. посіб. / О.С. Андрощук, В.А. Стрельбіцький, В.С. Кушнір та ін. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2016. 200 с.

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

Андрій НЕКОЗ

аспірант відділу аспірантури і докторантури
Національної академії Служби безпеки України

В сучасних умовах, коли захист прав і свобод людини та громадянина є особливо актуальним, перед кримінально-правовою наукою і правозастосовною практикою постають численні проблеми. Серед найгостріших викликів сьогодення слід назвати й теоретичне обґрунтування та глибоке наукове опрацювання законодавчих положень, у тому числі і тих, що містяться у Кримінальному кодексі України (далі – КК України). Суспільство – безсумнівне підґрунтя виникнення права. Лише будучи соціальною, людина має потребу в законах [19, с. 7].

Обираючи об'єкти кримінально-правової охорони і встановлюючи кримінально-правові заборони, законодавець повинен враховувати, перш за все, соціальну обумовленість правового припису, цінність окремих суспільних відносин, їх роль та значення для всієї системи зазначених відносин [9, с. 171]. Ефективність норми кримінального права визначається, з одного боку, її соціальною обумовленістю, з іншого ж боку, необхідно враховувати правильність конструювання складу злочину, яка є важливою умовою практичної реалізації принципів кримінального права, зокрема принципу законності [11, с. 71].

У теорії кримінального права тлумачення поняття «соціальна обумовленість» здійснюється по-різному, але його зміст зводиться до встановлення відповідності кожної норми чинного кримінального законодавства, або прийняття якої стає необхідним, потребам суспільства, а саме якою мірою вона відображає вимоги життя, в якій мірі відповідає правильному стану речей і чи забезпечує чи буде забезпечувати охорону відповідних суспільних відносин. які мають бути закріплені. Ураховуючи, що термін «соціальна обумов-

леність» означає «залежність від умов суспільного життя», то соціально обумовленою варто вважати лише ту норму, яка відповідає умовам суспільного життя [19, с. 159].

На думку М.Й. Коржанського, «соціальна обумовленість» кримінально-правової заборони визначається соціальною цінністю суспільних відносин, економічними факторами та ефективністю правової охорони [9, с. 171]. М.І. Хавронюк «соціальну обумовленість» називає єдиною підставою криміналізації діянь [8, с. 55]. Водночас, суспільна небезпечність діяння є головною, але не єдиною підставою криміналізації суспільних відносин.

В.О. Навроцький, до соціальної обумовленості відносить соціальні та соціально-психологічні фактори, що виражають суспільну небезпечність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності за те чи інше діяння. До них науковець відносить: суспільну небезпечність діяння, його відносну поширеність, домірність позитивних і негативних наслідків криміналізації та кримінально-політичну адекватність криміналізації [3, с. 14]. В.А. Робак зазначає, що завдання визначення соціальної обумовленості криміналізації злочинів зводиться до наступного: інформує населення про суспільну небезпечність діяння, що визнані злочинами; створює образ (стереотип) злочинця, що має значення при проведенні профілактичних заходів; створює юридичні основи для застосування заходів державного примусу (санкцій) для злочинців [20, с. 313–314].

Як слушно звертає увагу В.Д. Воднік, під соціальною обумовленістю права розуміють відповідність, адекватність права суспільним відносинам, що регулюються, його здатність відображати об'єктивні потреби суспільного життя. Предмет досліджень, що спрямовані на вивчення соціальної обумовленості права, становлять соціальні чинники неправового характеру, які певною мірою впливають на формування і розвиток права. У механізмі соціальної обумовленості права дослідниця виділяє три стадії:

- виникнення потреби в юридичному регулюванні відповідних відносин;
- відбиття у правовій, моральній, політичній свідомості потреб та інтересів, формування громадської думки;
- діяльність держави в особі її компетентних органів з прийняття правових норм – правотворчість [22, с. 208, 209]. Як

бачимо, правотворчості має передувати спочатку виникнення потреби в регулюванні, а потім – закріплення цієї потреби в правовій, моральній, політичній свідомості, на підставі чого формується громадська думка [19, с. 136].

Сучасні вчені достатньо аргументовано вказують на важливість і необхідність дослідження загальних і спеціальних положень соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність. Проте в теорії кримінального права і на сьогодні відсутня єдина думка щодо класифікації факторів, що визначають зміст соціальної обумовленості кримінально-правової норми [23, с. 439]. Так, В.І. Борисов стверджує, що соціально-правова обумовленість кримінального закону визначається різноманітними за значущістю соціальними, економічними, політичними, психологічними та іншими чинниками, встановлення й розкриття яких дає можливість пояснити необхідність кримінально-правової охорони певних суспільних відносин, прогнозувати розвиток тих чи інших інститутів кримінального законодавства, підвищити обґрунтованість змісту закону [2, с. 28]. Якісна кримінально-правова охорона суспільних відносин, що забезпечують дотримання при здійсненні правосуддя конституційного принципу права на захист і встановлений законом порядок реалізації права усіх категорій осіб на захист чи представлення їх законних інтересів у формі правомірної діяльності захисника або представника особи з надання правової допомоги під час здійснення цієї діяльності, буде ефективною лише за умови дотримання науково обґрунтованих принципів криміналізації суспільно небезпечних діянь та з'ясування передумов заборони. В якості найважливішого, загальновизнаного критерію криміналізації виступає оцінка людської поведінки як суспільно небезпечної. Характер суспільної небезпеки, насамперед, залежить від цінності того блага, якому заподіюється шкода конкретним людським вчинком, тобто від цінності тих чи інших суспільних відносин. Проте закріплення кримінальної відповідальності за певне діяння, хоча і є актом держави, має бути здійснене на визначених підставах. Як слушно зазначає А.В. Залеська, «... завжди криміналізація є необхідністю, важливою для суспільства в певний історичний період його розвитку. В протилежному випадку криміналізація є зловживанням, необдуманим, нічим не обґрунтованим рішенням законодавця, яке додатковий раз обмежує права і свободи своїх громадян». Таким

чином, закріплення кримінальної відповідальності за певне діяння має бути соціально-обумовленим, тобто має існувати «причинно-наслідковий зв'язок між діянням та його негативним впливом на суспільні відносини, у результаті чого законодавець має підстави для включення такого діяння до переліку суспільно небезпечних, тобто його криміналізації» [7, с. 334].

З огляду на вищенаведені завдання та з метою встановлення ознак соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за фінансування тероризму в Україні визначимо основні фактори, сукупність яких є необхідною і достатньою для пояснення закріплення та існування такого інституту в кримінальному законодавстві України. З урахуванням проведеного аналізу поглядів провідних науковців щодо соціальної обумовленості кримінально-правових норм, можна зробити висновки, що соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за фінансування тероризму в умовах воєнної агресії базується на системі нормативних та кримінологічних чинників. Тобто, передусім важливе значення має актуальна нормативна складова, що регулює відносини у протидії терористичній діяльності на рівні, достатньому для забезпечення максимальної безпеки функціонування суспільних відносин. У разі відсутності кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері протидії тероризму чинне законодавство України не зможе повною мірою забезпечувати громадянину гарантії захисту його прав та свобод [18, с. 35; 17, с. 390]. Вважаємо, що це є однією з підстав для законодавця розширити коло засобів у протидії кримінальним правопорушенням у сфері протидії фінансуванню тероризму в Україні з урахуванням воєнної агресії РФ, а саме шляхом формування інституту кримінально-правової протидії зазначеної діяльності та криміналізації суспільно небезпечних діянь, що посягають на безпечне функціонування державних інституцій. Нормативні кримінологічні чинники дозволяють зробити висновки, що основною причиною формування інституту кримінально-правової протидії фінансуванню тероризму в умовах воєнної агресії є необхідність установа кримінальної відповідальності за найбільш суспільно небезпечні види кримінальних правопорушень. Поряд з цим залишається необхідність збереження кримінальної відповідальності за фінансування тероризму в Україні у зв'язку з великою суспільною небезпечністю, на ступінь якої впливає, насамперед,

соціальна цінність цих суспільних відносин [13, с. 169; 14, с. 158; 15, с. 63; 16, с. 367].

Характер і ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння обумовлюються також і формою вини. Коректне вирішення питань, пов'язаних із формою вини вчинюваного правопорушення, має важливе значення характеристики суб'єктивної сторони злочину як критерію, що визначає суспільну небезпечність діяння та її ступінь [5].

У науковій літературі питання тероризму піднімається в різних аспектах. На основі вивчення наукової літератури вітчизняних та зарубіжних вчених можна визначити наступні підходи до сутності тероризму:

- *загальнонебезпечна дія або погроза*. Даного підходу дотримується В.П. Ємельянов [6], який «характеризує тероризм як загальнонебезпечні дії або погроза ними, що вчиняються публічно, посягають на суспільну безпеку і спрямовані на створення в соціальній сфері обстановки страху, непокою, пригніченості з метою прямого або непрямого впливу на прийняття будь-якого рішення чи відмови від нього в інтересах винних» [6].
- *суспільно небезпечна діяльність*. В.Н. Кубальський вважає, що тероризм це «явище, яке охоплює собою ідеологію, організаційну структуру і суспільно небезпечну діяльність, що полягає у вчиненні чи погрозі вчинення терористичних злочинів, спрямованих на залякування населення і вчинених із метою здійснення впливу на прийняття рішень органами державної влади або міжнародними організаціями» [10, с. 12].
- *соціальне явище*. П.Д. Біленчук, В.В. Кравчук, В.О. Кравчук, В.М. Кулік визначають тероризм, як «соціальне явище, яке виникає і загострюється на ґрунті соціальної, правової, політичної та економічної нестабільності в державі з метою досягнення певних змін (виконання поставлених вимог) на користь злочинців, шляхом застосування чи погрози застосування насильства, яке проявляється в застосуванні зброї, вчиненні вибухів, підпалів та інших загальнонебезпечних дій певною особою чи організованою групою осіб» [1, с. 53–54]. В.А. Ліпкан, Д.І. Никифорчук, М.М. Руденко

розглядають тероризм як соціальне явище в двох розуміннях: «Тероризм в широкому розумінні як негативне соціально-правове явище, яке обумовлено соціально-політичним та економічними чинниками з багатьма його характеристиками.

Тероризм у вузькому розмінні – це негативне соціальне явище, зумовлене соціальними, політичними та економічними факторами із застосуванням насильства або погрози його застосування чи інших соціально небезпечних дій особою або групою осіб, які прагнуть шляхом залякування і примушування досягти певних соціальних змін у власних цілях» [12, с. 121–122]. Вивчення генезису тероризму в праці І.Р. Серкевич дало можливість зробити наступний висновок щодо його сутності: «Тероризм – це багатоаспектне, складне, суперечливе і неоднозначне явище, що значно ускладнює процес чіткого та об'єктивного формування його поняття, яке б розкрило сутність основи, цього феномену» [21, с. 333].

Поряд з іншими соціально спрямованими засобами боротьби з явищами або процесами, що набувають значної суспільної небезпечності, не останню роль відіграє й криміналізація, тобто визначення певних діянь людської активності в нормативно-правовому акті як злочинних. Практика розвитку кримінального законодавства знає багато випадків, коли раніше не карані у кримінальному порядку діяння потім визнавалися законодавцем злочином. Причинами таких змін кримінологи спрощено називають: а) підвищення суспільної небезпеки певних діянь; б) необхідність усунення прогалин законодавства; в) появу нових суспільних відносин, що потребують охорони за допомогою норм кримінального права.

Потрібно також розуміти, що кримінальна відповідальність є найсуворішим видом юридичної відповідальності. Саме тому визнання законодавцем певних діянь злочинними та караними, тобто криміналізація, має бути особливо виваженим рішенням. Воно обґрунтовується наявністю нагальних потреб суспільства в кримінально-правовій забороні й більшою чи меншою мірою адекватно відображає ці потреби у кримінально-правовій нормі. Межі втручання кримінального закону визначаються необхідністю охорони від злочинних посягань найбільш важливих особистих, суспільних та державних інтересів. Водночас при цьому не можна допускати утисків прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина.

Також важливо, щоб кримінально-правове втручання держави та її органів з охорони порядку не перешкоджало розвитку економічних, соціальних, культурних або інших суспільних відносин [4, с. 332].

Щороку тисячі людей стають жертвами актів тероризму. Акти, методи та практика тероризму у всіх його проявах є діяльністю, яка спрямована на знищення прав людини, основних свобод та демократії, створює загрозу територіальній цілісності та безпеці держав і дестабілізує законні уряди. Тому міжнародному співтовариству слід вживати необхідних заходів щодо зміцнення співробітництва у справі запобігання тероризму та боротьби з ним.

Отже, аналіз підстав криміналізації такого суспільно небезпечного діяння як фінансування тероризму дає можливість зробити наступні висновки:

1) таке явище як фінансування терористичної діяльності має достатній для криміналізації ступінь суспільної небезпечності. Воно носить явно не випадковий та неодноразовий характер, підігрітий антиконституційними поглядами, які не можна використовувати у демократичному суспільстві;

2) в Україні останнім часом об'єктивно існують умови заострення процесів, що пов'язані з фінансуванням терористичної діяльності, такі процеси неможливо усунути без застосування кримінальної відповідальності;

3) соціально негативне явище тероризм як особливо небезпечна загроза національній безпеці України одночасно чинить деструктивний вплив на багато сфер життєдіяльності країни (політичну, економічну, соціальну, освітню, екологічну, інформаційну та ін.);

4) враховуючи наведені обставини та той факт, що тероризм у всіх його проявах може порушувати велику кількість передбачених Конституцією України принципів, криміналізація фінансування терористичної діяльності є соціально обумовленим кроком з боку держави.

Список використаних джерел:

1. Біленчук П.Д., Кравчук В.В., Кравчук В.О., Кулік В.М. Сучасний тероризм: його світові, вітчизняні та регіональні тенденції: навч. посіб. Хмельницький: Хм-ЦНТІ, 2008. 212 с.

2. Борисов В.І. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. С. 159–170.

3. Брїч Л. П., Навроцький В.О. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні: монографія. Київ: Атіка, 2000. 288 с.

4. Вітрова Д.В. Соціально-правова обумовленість кримінальної відповідальності за сепаратизм. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 4. С. 332–336.

5. Європейська інтеграція інститутів адміністративного та кримінального права в систему трудових та соціальних правовідносин України. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/67569/1/Lohvynenko_1327.pdf

6. Ємельянов В.П. Антитерористичне законодавство: поняття, система, шляхи вдосконалення: монографія. Харків: Право, 2016. 88 с.

7. Залеська А.В. Соціальна обумовленість порушення права на отримання освіти в Україні. *Форум права*. 2012. № 12. С. 334–338.

8. Злочини у сфері підприємництва: навч. посіб. / О.О. Дудоров, М.І. Мельник, М.І. Хавронюк. Київ: Атіка, 2001. 608 с.

9. Коржанский М.Й. Об'єкт та предмет кримінально-правової охорони. Київ: Юридична література, 1980. 250 с.

10. Кубальський В.Н. Кримінально-правові проблеми протидії тероризму в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. спец. 12.00.08. Київ, 2007. 20 с.

11. Кучерина С., Олейніков Д. Проблемні аспекти впровадження кримінальної відповідальності за кібертероризм. *Геополітичні пріоритети України. Збірник наукових праць*. 2021. Вип. 1 (26). С. 70–81.

12. Ліпкан В.А., Никифорчук Д. І, Руденко М.М. Боротьба з тероризмом. Київ. Знання України. 2002. 254 с.

13. Луценко Ю.В. Правові проблеми легалізації зброї: національний та зарубіжний досвід. *Право.ua*. 2023. № 3. С. 168–173.

14. Луценко Ю.В. Проблеми практичної реалізації введення особи до організованої злочинної групи чи злочинної організації для виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття її злочинної діяльності. *Правова держава*. 2023. № 49. С. 157–170.

15. Луценко Ю.В. Протидія злочинності у світлі міжнародного правопорядку. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 5. С. 60–64.

16. Луценко Ю.В., Макаренко Н.К. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації, що вчиняють шахрайські та корупційні правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 364–368.

17. Луценко Ю.В., Тарасюк А.В. Актуальні проблеми удосконалення окремих положень кримінального та кримінального процесуального законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 388–391.

18. Луценко Ю.В., Тарасюк А.В., Денисенко М.М. Правове регулювання кібербезпеки людини на міжнародному рівні: порівняльно-правове дослідження. *Наше право*. 2022. № 3. С. 34–40.

19. Пащенко О.О. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність: монографія / О.О. Пащенко. Харків: Юрайт, 2018. 446 с.

20. Робак В.А. Підстави криміналізації злочину, передбаченого ст. 310 Кримінального кодексу України. *Кримський юридичний вісник*. 2009. № 3. С. 311–318.

21. Серкевич І.Р. Визначення поняття тероризм і його генезис. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 331–335.

22. Соціологія: підручник / М.П. Требін, В.Д. Воднік, Г.П. Клімова та ін.; за ред. М.П. Требіна. Харків: Право, 2010. 224 с.

23. Тарасевич Т.Ю. Проблеми соціально-правової обумовленості кримінальної відповідальності за порушення права на захист. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. С. 439–441.

ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОДІЇ НПУ З ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ (СПЕЦІАЛЬНИХ) ОПЕРАЦІЙ

Олександр СКЛЯР

доктор філософії, старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
навчально-наукового інституту № 2
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Проведення поліцейських (спеціальних) операцій значною мірою залежить від взаємодії з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності.

Статтею 5 Закону України «Про Національну поліцію» передбачено, що поліція у процесі своєї діяльності взаємодіє з органами правопорядку та іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування відповідно до закону та інших нормативно-правових актів. [1]

Згідно п. 8 Положення про Національну поліцію (далі – Положення), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 року № 877, Національна поліція України під час виконання покладених на неї завдань взаємодіє з іншими державними органами, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, тимчасовими консультативними, дорадчими та іншими допоміжними органами, утвореними Кабінетом Міністрів України, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, громадськими спілками, профспілками та організаціями роботодавців, відповідними органами іноземних 35 держав і міжнародних організацій, а також підприємствами, установами та організаціями. [2]

У законодавчих актах лише позиціонується модель взаємодії Національної поліції з органами державної влади та органів місцевого самоврядування без трактування сутності такої взаємодії.

Загалом, під *взаємодією* розуміємо, взаємний зв'язок у дії, погоджену дію чи погодження дій між ким-небудь. [3]

Наприклад, п. 2 ч. 1 ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до повноважень щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, віднесено, сприяння діяльності органам Національної поліції України. [4]

Пунктом 6 Положення, передбачено, що Національна поліція для виконання покладених на неї завдань має право:

1) залучати в установленому порядку до виконання окремих робіт, участі у вивченні окремих питань учених і фахівців, працівників центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій (за погодженням з їх керівниками) для розгляду питань, що належать до компетенції Національної поліції;

2) одержувати в установленому законодавством порядку від державних органів та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та їх посадових осіб, а також громадян та їх об'єднань інформацію, документи і матеріали, необхідні для виконання покладених на неї завдань;

3) користуватися відповідними інформаційними базами даних державних органів, державною системою урядового зв'язку та іншими технічними засобами. [2]

Сутність взаємодії Національної поліції під час проведення поліцейських (спеціальних) операцій з органами державної влади та органами місцевого самоврядування полягає в узгодженій за змістом, місцем і часом організаційно-управлінській діяльності, яка провадиться в порядку та згідно з вимогами законодавства в цій сфері на основі єдності цілей і завдань Національної поліції та вказаних органів, на засадах партнерства, і яка спрямована на задоволення потреб і вирішення проблем на території громад з урахуванням їх регіональної специфіки.

Важливість взаємодії Національної поліції з органами державної влади та органами місцевого самоврядування виражається, з одного боку, у сприянні своєчасній, оперативній і більш ефективній реалізації завдань, покладених на Національну поліцію, та, з іншого боку, у забезпеченні ефективності проведення поліцей-

ських (спеціальних) операцій з урахуванням її індивідуальних особливостей, забезпеченні поінформованості населення в цій сфері та підвищенні рівня його довіри, що потребує додаткового нормативно-правового регулювання.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 09.03.2025).
2. Про затвердження Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовт. 2015 р. № 877. Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-п#Text> (дата звернення 09.03.2025).
3. Словник: тлумачний словник української мови. URL: <https://slovnyk.ua> (дата звернення 10.03.2025).
4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення 11.03.2025).

ОСОБЛИВОСТІ ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ ТА БОЄПРИПАСАМИ ДО НЕЇ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Орест СОРОКА

аспірант наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

Стрімкий розвиток суспільних правовідносин, демократизація державних інституцій неможлива без наступальної боротьби зі злочинністю у різних її проявах. Держава в особі компетентних органів визначає правила поведінки, що спрямовані на гарантування безпеки кожній особі, а також встановлення стану захищеності

суспільства та держави від різного роду протиправних посягань на охоронювані інтереси. Порушення цих приписів може призвести до завдання непоправної шкоди ефективній діяльності держави у різних її сферах [4, с. 168; 7, с. 364–365; 8, с. 60–64; 9, с. 389;].

Протидія злочинам проти громадської безпеки, предметами яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини, сьогодні є гострою та актуальною, оскільки злочинність, особливо з початком розв’язанням повномасштабних бойових дій Російської Федерації проти України характеризується тенденціями до зростання таких її видів, як групова, організована та насильницька, де наявність озброєння – одна з ключових умов формування і діяльності злочинних груп та злочинних організацій [2, с. 93; 3, с. 9–12; 5, с. 109; 6, с. 62–63].

У даний час обіг вогнепальної зброї в Україні регулюється наступними нормативно-правовими актами:

Інструкція «Про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боеприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів», затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21.08.1998 р. № 622 [1];

Постанова Верховної Ради «Про право власності на окремі види майна» від 17.06.1992 р. № 2471-XII [13];

Положення про дозвільну систему, затверджене Постановою Кабінету Міністрів від 12.10.1992 р. № 576 [10].

При цьому варто також враховувати, що на період дії правового режиму воєнного стану уведено окремі новації, які також стосуються поводження зі зброєю. Зокрема, Верховною Радою України прийнято Закон від 3 березня 2022 року № 2114-IX «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» [11], яким врегульовані основні питання поводження зі зброєю в умовах триваючої збройної агресії. Так, у період дії воєнного стану громадянам України, а також іноземцям та особам без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України (далі – цивільні особи), надано право брати участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав, у тому числі отрима-

ти вогнепальну зброю і боєприпаси до неї відповідно до порядку та вимог, встановлених Міністерством внутрішніх справ України. При цьому отримані для вказаних цілей вогнепальна зброя і боєприпаси до неї, є державною власністю та можуть перебувати у володінні та користуванні цивільних осіб виключно на підставах і на період, визначені Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України». Відповідно до ч. 3 ст. 1 вказаного Закону, отримані цивільними особами вогнепальна зброя і боєприпаси до неї можуть застосовуватися ними для відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації або інших держав.

Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» також впроваджено порядок дій цивільних осіб у випадку знайдення вогнепальної зброї, її основних частин або боєприпасів до неї. У такому випадку, згідно із вимогами ст. 1–1 Закону, цивільна особа, яка знайшла вказані вище об'єкти, зобов'язана негайно повідомити Національну поліцію України про такий факт за телефонним номером екстреної служби 102 або єдиним телефонним номером 112 та впродовж 24 годин передати їх до органів Національної поліції України в будь-який зручний спосіб для подальшої задачі чи декларування або вказати на їх місцезнаходження для подальшого вилучення. Вогнепальна зброя і боєприпаси до неї, що були знайдені цивільними особами та задекларовані відповідно до положень Закону, можуть застосовуватися цивільними особами для відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації або інших держав.

У цілому, позитивно оцінюючи впровадження вказаного вище порядку поводження зі зброєю та боєприпасами, зазначимо, що це стало необхідним кроком задля хоча б початкового врегулювання потоку трофейної чи знайденої зброї, а також боєприпасів до неї.

У контексті особливостей обігу вогнепальної зброї в період триваючої збройної агресії доцільно також згадати положення ст. 43–1 КК України, яка передбачає спеціальну підставу звільнення від кримінальної відповідальності за дії, вчинені під час виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Зміст цієї норми ураховує принцип, згідно із яким кожна особа має право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України незалежно від можливості уникнення зіткнення, заподіяння шкоди або звернення

за допомогою до інших осіб чи органів державної влади, Збройних Сил України.

Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 43–1 КК України, не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. В цілому, як вбачається, вимоги цієї норми можна застосувати також до суб'єкта, який, наприклад, беручи участь у відповідних заходах, не задекларував знайдену чи трофейну зброю або взагалі не повідомив про її знайдення.

Відповідно до ч. 3 ст. 43–1 КК України, не підлягає кримінальній відповідальності також особа, яка застосувала зброю (озброєння), бойові припаси або вибухові речовини проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, та за пошкодження чи знищення у зв'язку з цим майна.

Якщо проаналізувати випадки, які законодавець вважає перевищенням меж виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, то під ними законодавець розуміє діяння (дія або бездіяльність), спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, яке явно не відповідає небезпечності агресії або обставинці відсічі та стримування, не було необхідним для досягнення значної суспільно корисної мети у конкретній ситуації та створило загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи настання інших надзвичайних подій більшого масштабу. Іншими словами, якщо розглядати таку ситуацію в контексті досліджуваної теми, то не підлягатиме звільненню від кримінальної відповідальності суб'єкт, незаконне поводження зі зброєю якого не було обумовлено відсіччю та стримуванням збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни.

Попередньо підсумовуючи викладене вище, можемо зробити висновок про те, що сутність незаконного поводження зі зброєю,

бойовими припасами або вибуховими речовинами та соціальні передумови його криміналізації в умовах триваючої збройної агресії дещо відрізняються від тих же категорій, якщо їх розглядати з позицій мирного часу. Законодавець врахував декілька факторів, а саме – відносна легкість придбання вогнепальної зброї, боєприпасів до неї або вибухових речовин під час бойових дій та в районах їх проведення, а також недоцільність тотальної заборони володіння вказаними вище предметами, зокрема суб'єктами, які залучені до відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни.

Вказані обставини, звісно, позначаються на статистичних даних відповідних правоохоронних органів в частині кількості вилученої зброї, боєприпасів та вибухових речовин, проте такі заходи є вимушеними та припиняють свою дію з настанням мирного часу.

Так, наприклад, застосування положень ст. 43–1 КК України поза умовами виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України не може бути здійснено, а, відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», цивільні особи не пізніше 90 днів після припинення або скасування воєнного стану в Україні зобов'язані здати знайдену та задекларовану ними вогнепальну зброю і невикористані боєприпаси до неї до органів Національної поліції України. Цивільна особа одночасно із здачею знайденої та задекларованої вогнепальної зброї і боєприпасів до неї письмово повідомляє орган Національної поліції України про свій намір набутти таку зброю у власність у порядку, передбаченому зазначеним Законом. У такому разі здана вогнепальна зброя підлягає перевірці на предмет наявності підстав, що унеможливають набуття такою цивільною особою права власності на неї.

Що стосується вогнепальної зброї, яка на початку повномасштабного вторгнення держави-агресора на територію України була видана цивільним особам, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав, то порядок поводження із нею, окрім іншого, також врегульовано наказом Міністерства внутрішніх справ України від 07.03.2022 р. № 175 «Про затвердження Порядку отримання вогнепальної зброї і боєприпасів цивільними особами, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших дер-

жав» (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 07.03.2022 р. за № 295/37631) [12]. Зазначеним порядком визначено механізм тимчасової видачі на період запровадження воєнного стану вогнепальної зброї і боєприпасів до неї головними управліннями Національної поліції України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, установами забезпечення Національної поліції України громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, для участі у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав.

Пунктами 3 та 4 зазначеного порядку передбачено, що рішення про видачу зброї і боєприпасів до неї приймаються керівниками уповноважених органів в адміністративно-територіальних одиницях території, на яких оголошено воєнний стан, або особами, уповноваженими такими керівниками органів. При цьому видача вогнепальної зброї і боєприпасів до неї здійснюється на підставі особисто поданої цивільною особою до уповноваженого органу письмової заяви про участь у відсічі збройної агресії та видачу вогнепальної зброї та/або боєприпасів до неї за наявності документу, що посвідчує особу, визначеного ч. 1 ст. 13 Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» або паспортного документу іноземця. Цілком зрозуміло, що запропонований механізм закріплення документальних свідчень про надання певним суб'єктам вогнепальної зброї та боєприпасів до неї в подальшому має забезпечити можливість повернення такої зброї у власність держави або, принаймні, дозволить здійснити заходи із відшукування та вилучення такої зброї уповноваженими органами.

Список використаної літератури:

1. Інструкція «Про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї [...]»: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21.08.1998 р. № 622; оновлена 06.06.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98/print1499418753052336#Text>.

2. Луценко Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України. Харків. Право. 2015. 200 с.

3. Луценко Ю.В. Правові аспекти класифікації злочинів проти воєнної безпеки України, які віднесені до Розділу I Особливої частини КК України (Злочини проти основ національної безпеки України) (Частина 1). *Соціально-правові студії*. 2020. Випуск 3 (9). С. 8–17.

4. Луценко Ю.В. Правові проблеми легалізації зброї: національний та зарубіжний досвід. *Право.ua*. 2023. № 3. С. 168–173.

5. Луценко Ю.В. Проблеми законодавчого регулювання обігу зброї в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 4. С. 108–113.

6. Луценко Ю.В. Протидія злочинності у світі міжнародного правопорядку. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 5. С. 60–64.

7. Луценко Ю.В., Макаренко Н.К. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації, що вчиняють шахрайські та корупційні правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 364–368.

8. Луценко Ю.В., Макаренко Н.К. Кіберзлочинність у сфері електронної торгівлі як прояв кримінального професіоналізму. *Право.ua*. 2023. № 3. С. 59–65.

9. Луценко Ю.В., Тарасюк А.В. Актуальні проблеми удосконалення окремих положень кримінального та кримінального процесуального законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 388–391.

10. Положення про дозвільну систему: Постанова Кабінету Міністрів від 12.10.1992 р. № 576; оновлена 19.05.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-92-%D0%BF#Text>.

11. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України: Закон України № 2114-IX від 03.03.2022 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>.

12. Про затвердження Порядку отримання вогнепальної зброї і боеприпасів цивільними особами, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав: Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 175 від

07.03.2022 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1738-24#n13>.

13. Про право власності на окремі види майна: Постанова Верховної Ради від 17.06.1992 р. № 2471-ХІІ; оновлена 24.01.1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-12#Text>.

ДО ОБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТ. 332 КК УКРАЇНИ

Євген ТЕРЛЕЦЬКИЙ

аспірант наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

В умовах зростання рівня злочинності велику роль відіграє належне забезпечення захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України. Окреслене залежить від того, наскільки чинне законодавство відповідає сучасним реаліям і відображає тенденції судової практики. Це, звичайно, стосується і законодавства, спрямованого на боротьбу з незаконним переправлення осіб через державний кордон України.

Діяльність правоохоронних органів України складається з окремих видів взаємодії з різними підрозділами та службами і спрямована на забезпечення правопорядку та боротьбу зі злочинністю, з метою досягнення пріоритетних завдань, визначених чинним законодавством України. У зв'язку з цим, доцільно вести мову про узгоджену діяльність правозастосовних підрозділів і служб, без належної взаємодії з якими, досягнення спільної мети буде вкрай ускладненим або взагалі неможливим. Беручи до уваги зазначене, дуже важливо, щоб така взаємодія забезпечувала належне і суворе дотримання закону й погоджене проведення слідчих та оперативно-розшукових заходів стосовно цілей, місця і часу, що у свою чергу, дає змогу досягати позитивних результатів [4, с. 65].

Крім цього, злочини у зазначеній сфері можуть бути стадіями готування до інших тяжких або особливо тяжких злочинів чи за-

маху на них або ж засобом учинення інших злочинів. Як свідчить оперативна та слідча практика правоохоронних органів України, спецслужби іноземних держав, вороже налаштовані до нашої країни особи або їх групи використовують незаконне проникнення в Україну для ведення проти неї підривної діяльності, наприклад, посягання на життя державного чи громадського діяча, диверсії, терористичного акту, шпигунства, контрабанди зброї, бойових припасів, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. Незаконне перетинання державного кордону з України за її межі може бути вчинене громадянами України, які незаконно зібрали відомості, що становлять державну таємницю, особами, які скоїли злочини в Україні і мають на меті ухилитися від юридичної відповідальності за різні правопорушення або покинути країну з особистих міркувань тощо [1, с. 93; 5, с. 133].

До початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України найбільш суспільно небезпечними видами протиправної діяльності організованих злочинних угруповань було переправлення через державний кордон України зброї, бойових припасів, наркотиків, техніки, сигарет, то з початку 2022 року акценти змістились у бік незаконного переправлення осіб через державний кордон України.

Сьогодні незаконна міграція на території України набула загрозливих масштабів, оскільки це явище стимулює зростання транснаціональної злочинності, розвиток підпільного ринку праці, поширення наркотиків, епідеміологічних та інфекційних захворювань, а також лягає тягарем на плечі платників податків. У той же час згідно з даними правоохоронних органів організація нелегальної міграції є одним із найприбутковіших видів незаконної діяльності причетних до цього осіб [10, с. 4–12; 15, с. 168].

Сьогодні охорона державного кордону є важливою та невід'ємною складовою частиною загальнодержавної системи забезпечення національної безпеки України, її суверенітету і територіальної цілісності. Контрабанда вогнепальної зброї та вибухових речовин, наркотичних засобів, незаконна трансплантація органів, торгівля людьми та нелегальна міграція є одними з найбільш розповсюджених суспільно небезпечних видів злочинної діяльності організованих злочинних угруповань. В останні роки нелегальна міграція

в нашій країні набула загрозливих для національної безпеки масштабів.

Це явище на перший погляд не шкідливе, однак стимулює зростання і розвиток міжнародної транснаціональної злочинності, підпільний ринок праці, примусової експлуатації людей, розповсюдження наркотиків, епідеміологічні та інфекційні захворювання [8, с. 79–82; 14 с. 331].

Саме незаконне переправлення осіб через державний кордон України, кримінальна відповідальність за яке передбачена ст. 332 КК України, на сьогодні залишається однією з гострих та актуальних проблем, на подолання якої націлено сили та засоби ДПС України, ДБР, СБ України, ДМС України, НП України та інших правоохоронних органів.

Незаконне переправлення осіб через державний кордон України являє собою злочинну діяльність, яка складається з окремих дій як з переправлення цих осіб через державний кордон України, так і дій з організації, керівництва та сприяння таким переправленням.

Тому злочинці при вчиненні будь-яких дій, передбачених ч. 1 ст. 332 КК України, використовуючи недосконалість чинного законодавства, намагаються уникнути кримінальної відповідальності [9, с. 216; 13 с. ***].

Слід зазначити, що суспільна небезпека цього протиправного діяння викликана такими соціально-економічними та політичними факторами, як: особливістю географічного розташування України, міжнародний характер незаконного перенаправлення осіб через державний кордон, відсутність захисту державного кордону на окупованих країною-агресором територіях, тимчасова окупація частини території України, протиправність дій, осіб, які намагаються незаконно перетнути державний кордон, спільні кордони країнами ЄС.

Проте, кваліфікація суспільно небезпечного діяння передбаченого ст. 332 КК України завжди була і залишається досить складною у правозастосуванні. Це зумовлено тим, що під час розслідування таких кримінальних правопорушень виникає багато дискусійних питань, що обумовлені організованим характером та конспірацією протиправних дій, окремими глибинними знаннями правопорушників щодо особливостей та недоліків системи охорони та перетинання державного кордону України [2, с. 97; 6, с. 61–63].

Протидія діяльності організаторів нелегальної міграції є однією з проблем вирішенням яких займаються правоохоронні органи. Боротьба з нелегальною міграцією є одним із головних завдань ДПС України. Так, кваліфікація незаконного переправлення осіб через державний кордон України завжди була досить складною у правозастосуванні ДПС України, МВС України та СБ України [12, с. 12].

При вчиненні злочинів співробітники правоохоронних органів, потерпілі, очевидці перш за все сприймають об'єктивну сторону кримінальних правопорушень. Після усвідомлення об'єктивної сторони і в процесі встановлення суб'єкта злочину можна дійти висновку про зміст суб'єктивної сторони та адекватно визначити предмет і об'єкт посягання й загалом кваліфікувати вчинене [1, с. 94–95; 7, с. 77–80].

Злочин, як і будь-який інший вчинок людини, необхідно розглядати як єдність суб'єктивних (внутрішніх, психічних) та об'єктивних (зовнішніх, фізичних) елементів [13, с. 970].

Зовнішня сторона злочину утворює його об'єктивну сторону, а внутрішня – його суб'єктивну сторону [3, с. 110]. Об'єктивна сторона злочину є механізмом суспільно небезпечного і протиправного посягання, що аналізується з точки зору зовнішніх форм його розвитку і негативного впливу на суспільні відносини, що охороняються законом [13, с. 970; 16, с. 142–143].

Незаконне переправлення осіб через державний кордон України – переправлення або спроба переправлення особи будь-яким способом поза пунктами пропуску через державний кордон України, або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів, або за документами, що містять недостовірні відомості про особу, чи без дозволу відповідних органів влади [2, с. 97].

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 332 КК України є суспільні відносини у сфері забезпечення цілісності та недоторканності її кордонів.

Додатковими безпосередніми об'єктами досліджуваного кримінального правопорушення виступають державний суверенітет, життя та здоров'я потерпілих осіб. Щодо життя та здоров'я потерпілих осіб, то слід зазначити, що даний додатковий об'єкт знайшов своє закріплення у ч. 2 ст. 332 КК України. Законодавець зазначає, що у разі незаконного переправлення осіб через державний

кордон певним способом може постраждати здоров'я потерпілих або ж вони можуть загинути.

У теорії кримінального права встановлення об'єктивної сторони злочину має важливе значення. Так, згідно зі ст. 2 КК України, підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК. Об'єктивна сторона – це один із чотирьох обов'язкових елементів складу злочину. Без об'єктивної сторони діяння не може бути посягання на об'єкт злочину, немає і суб'єктивної сторони як певного віддзеркалення об'єктивних ознак діяння в свідомості суб'єкта і, нарешті, відсутній суб'єкт злочину [13, с. 971]. За допомогою ознак об'єктивної сторони значною мірою визначається суспільна небезпечність вчиненого злочину. Діяння є суспільно небезпечним не поза часом і простором, а в конкретних умовах місця, часу і обстановки його вчинення. Ця обставина набуває першочергового значення в окремих злочинах, де не лише ступінь тяжкості злочину, але нерідко і саме буття злочину залежить від місця, часу і обстановки скоєння діяння (театр військових дій, мирний час, бойова обстановка та ін.) [13, с. 971]. У зв'язку з цим об'єктивна сторона є криміналізуючим фактором, при визнанні законодавцем діяння злочинним і караним. Також об'єктивна сторона має важливе значення для правильної кваліфікації злочину. У багатьох випадках деяким ознакам об'єктивної сторони злочину закон надає значення кваліфікуючих ознак.

Завдяки об'єктивній стороні встановлюються інші елементи та ознаки складу злочину. Значення об'єктивної сторони злочину визначається і тим, що вона є критерієм відмежування злочину від суміжних злочинів та інших правопорушень. Об'єктивна сторона визначає зміст злочину і тим самим встановлює межі посягання, якими визначається відповідальність за той чи інший конкретний злочин. Нарешті, урахування ознак об'єктивної сторони злочину має значення для індивідуалізації покарання з урахуванням тяжкості вчиненого злочину та дозволяє суду у межах, установлених у санкції статті Особливої частини КК, призначити необхідне і достатнє покарання [13, с. 971].

У теорії кримінального права єдиною юридичною підставою настання кримінальної відповідальності є наявність у суспільно небезпечному діянні особи ознак складу злочину, що передбачений

відповідною статтею Особливої частини КК України. Склад злочину включає в себе такі елементи, як: об'єкт злочину, об'єктивну сторону складу злочину, суб'єкт злочину та суб'єктивну сторону. У нашому випадку відсутність хоча б однієї ознаки складу злочину, передбаченого ст. 332 КК України, означає відсутність юридичної підстави кримінальної відповідальності і подальшого покарання правопорушника.

Аналіз складу злочину починається з безпосереднього об'єкта злочину. Безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 332 КК України, є суспільні відносини у сфері забезпечення цілісності та недоторканності її кордонів. Додатковим безпосереднім об'єктом виступає державний суверенітет, а також життя та здоров'я потерпілих осіб. Такий додатковий об'єкт обумовлений вказівкою у ч. 2 ст. 332 КК України на те, що у разі незаконного переправлення осіб через державний кордон певним способом може постраждати здоров'я потерпілих або ж вони можуть загинути [14, с. 331–332].

Об'єктивна сторона злочину полягає у вчиненні активних дій, спрямованих на перетинання іншою особою державного кордону України (надалі також маємо на увазі не лише одну таку особу, а дві і більше). Це кримінальне правопорушення, як і усі інші злочини у сфері недоторканості державного кордону України має формальний склад.

Переправлення може вчинятися пішки по суходолу; за допомогою підкопу під державним кордоном; водоймою вплаву; через повітряний простір та ін. Для переправлення можуть використовуватися технічні засоби – автомобілі, човни, катера, акваланги, повітряні кулі, мотодельтаплани, легкомоторні літаки тощо. Засобами вчинення цього злочину можуть бути будь-які предмети, документи і пристосування, що полегшують, роблять можливим перетинання лінії державного кордону. Знаряддями злочину виступають будь-які предмети, що застосовуються для вчинення злочину [1, с. 95].

Правовою основою суспільної обумовленості незаконного переправлення осіб через державний кордон є положення, які встановлені ст. 2 Конституції України, відповідно до якого суверенітет України поширюється на всю її територію, яка в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною. Поняття державного кордону визначено у ст. 1 Закону України «Про державний кордон України» під яким розуміється лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії,

які визначають межі території України суші, вод, надр, повітряного простору [11]. Питання делімітації та демаркації державних кордонів вирішуються на міждержавному рівні [14, с. 331–332].

Об'єктивну сторону досліджуваного кримінального правопорушення можна охарактеризувати як правопорушення з формальним складом. Тобто, незаконне переправлення осіб через державний кордон України вважається закінченим з моменту вчинення хоча б однієї із перерахованих у диспозиції ст. 332 КК України активної дії.

Таким чином, об'єктивна сторона злочину характеризується діями, які полягають в організації незаконного переправлення осіб через державний кордон України; керівництві такими діями; сприянні їх вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод (фактично – пособництво).

Організатором і керівником переправлення осіб через державний кордон може бути одна особа. Якщо ж одна особа здійснювала організаторські дії, а інша – за погодженням із нею безпосередньо керувала переправленням, їх дії підлягають кваліфікації за ч. 2 ст. 332 КК України як вчинені за попередньою змовою групою осіб. Дії керівника подібні до дій організатора злочину, але вони не завжди збігаються. У зв'язку з цим вбачається за доцільне доповнити ст. 27 КК України відповідною частиною, яка визначає, що керівником є особа, яка керує вчиненням кримінального правопорушення, очолює розподіл ролей та вчинення конкретних дій.

Таким чином, пропонується внести зміни та доповнення до ст. 27 КК України, а саме:

«Стаття 27. Види співучасників

1. Співучасниками кримінального правопорушення, поряд із виконавцем, є організатор, керівник, підбурювач та пособник.

4. Керівником є особа, яка керує вчиненням кримінального правопорушення, очолює розподіл ролей та вчинення конкретних суспільно небезпечних дій.». І далі по тексту.

Список використаних джерел:

1. Бантишев О.Ф., Тищенко Є.Ф. Кримінально-правова регламентація злочинів у сфері недоторканості державного кордону України та її удосконалення. *Вісник кримінального судочинства*. 2020. № 3–4. С. 92–100.

2. Бегалов Є.П. Обстановка вчинення незаконного переправлення осіб через державний кордон України. *Право та державне управління*. 2019. № 1 (34). С. 96–102.

3. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація 2-е вид. переробл. і доповн. Харків. Право. 2010. 456 с.

4. Лойф О.О. Взаємодія підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову та контррозвідальну діяльність, із слідчими та експертними підрозділами СБ України при розв'язанні завдань протидії контрабанді наркотиків. *Особливості взаємодії спеціальних підрозділів «К» Служби безпеки України з іншими правоохоронними органами у сфері протидії контрабандній діяльності*: матеріали наук.– практ. конф. (Харків, 23 листоп. 2007 р.). Харків. Оберіг, 2008. С. 63–67.

5. Луценко Ю.В. Актуальні питання протидії організованим злочинності в контексті міграційної політики держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 6(47). С. 132–136.

6. Луценко Ю.В. Протидія злочинності у світлі міжнародного правопорядку. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 5. С. 60–64.

7. Луценко Ю.В. Протидія організованим злочинності: національний та іноземний досвід. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. Том 35 (74) № 2. С. 75–81.

8. Луценко Ю.В., Арешонков В.В. Вплив організованої злочинності на світову безпекову політику, що викликана пандемією Covid-19. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, 2022. № 1, С. 78–86.

9. Луценко Ю.В., Полторацький О.Б. Протидія злочинності в контексті світової безпекової політики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 215–217.

10. Луценко Ю.В., Тарасюк А.В. Запобігання нелегальній міграції: у пошуках оптимальної моделі. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2022. № 1 (24). С. 1–24.

11. Про державний кордон України: закон України від 04.11.1991 р. № 1777-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992, № 2, Ст. 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text>

12. Стрельцов Є.Л., Притула А.М. Незаконне переправлення осіб через державний кордон України: склад злочину: конспект лекції. Одеса. Фенікс. 2011. 28 с.

13. Федосєєв В.В. Незаконне переправлення осіб через державний кордон України як форма об'єктивної сторони злочину передбаченого ст. 332 КК України. *Форум права*. 2012. № 4. С. 970–974.

14. Шульга А.М., Цвіркун Н.Ю. Особливості складу злочинного незаконного переправлення осіб через державний кордон (ст. 332 КК України). *Форум права*. 2016. № 4. С. 331–337.

15. Шульга А.М., Цвіркун Н.Ю. Підстави кримінальної відповідальності за незаконне переправлення осіб через державний кордон України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2017. № 1 (15). С. 167–177.

16. Lutsenko Y. V., Kharytonov S. O. Countering Organized Crime in the European Context. *Theory and practice of jurisprudence*. 2024. № 1 (25). С. 141–152.

ЩОДО ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НАЙМАНСТВО

Антон ТИМОФЕЄВ

старший викладач

Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Після завершення Другої світової війни було створено Організацію Об'єднаних Націй та в ст. 2 її Статуту зазначено, що всі держави члени ООН зобов'язуються розв'язувати свої міжнародні суперечки мирними засобами та відмовляються від погрози силою чи застосування сили в рамках міжнародних відносин [1]. Дана норма була спрямована на викорінення війни як явища з сучасного світу, але цього не сталося. Замість прямої конфронтації між собою великі держави почали все частіше використовувати наймані підрозділи для реалізації своєї політики на території інших держав.

Яскравим прикладом стало використання найманих військ на території Конго та Анголи в 60–70-х роках 20-го сторіччя. Так, з метою приведення до влади відповідні політичні сили на стороні як повстанців так і уряду в цих країнах діяли численні групи найманців, які фінансувались як Сполученими Штатами Америки

(далі – США) так і Радянським Союзом, які в цей період змагались за сфери впливу в Африці. В 70-х роках Центральним розвідувальним управлінням США було профінансовано на суму близько 50 мільйонів доларів створення та оснащення тренувального табору для підготовки найманців та на оплату французьких та південноамериканських найманців [2, с. 40–57].

У зв'язку з цими, і не тільки, подіями, в 1977 році Організацією Африканської Єдності було прийнято Конвенцію про викорінення найманства в Африці. В ст. 1 даної Конвенції дано визначення поняття «найманець» та «злочину найманства», а також зазначена його криміналізація [3]. Так само в 1977 році було прийнято Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), в ст. 47 якого було також закріплено поняття «найманець» [4]. В 1989 році було прийнято Міжнародну конвенцію про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням та навчанням найманців, в ст. 1 якої так само було закріплено поняття «найманець» [5].

При цьому, незважаючи на численні спроби впровадити універсальне поняття «найманців», в усіх вищевказаних конвенціях воно викладене з певними відмінностями. Також слід зауважити, що і в Конвенції про викорінення найманства в Африці, і в Міжнародній конвенції про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням та навчанням найманців йдеться криміналізацію злочину найманства та притягнення відповідних осіб до відповідальності державами учасницями. Проте, першу конвенцію було ратифіковано лише 32 державами, а другу 38 державами, що не може свідчити про реальну міжнародну відповідальність за злочин найманства.

Також слід зауважити, що «злочин найманства», відповідно до ст. 5 Римського статуту Міжнародного кримінального суду не входить до переліку злочинів, що підпадають під його юрисдикцію, незважаючи на те, що направлення державою або від імені держави озброєних банд, груп та іррегулярних сил або найманців, які вчиняють акти застосування збройної сили проти іншої держави є вчиненням злочину агресії, який входить до юрисдикції Міжнародного кримінального суду [6].

Після здійснення росією акту агресії по відношенню до України, зафіксовані численні випадки участі у збройному конфлікті на стороні держави-агресора найманців з різних країн. Наша

держава проводить активну боротьбу з використанням найманців і на сьогодні є певна кількість вироків, якими такі особи були притягнені до відповідальності.

Проте, на сьогоднішній день відсутній ефективний механізм боротьби з найманцями та притягнення їх до відповідальності на міжнародному рівні, зокрема здійснення їх розшуку та екстрадиції. У зв'язку з цим, так як Україною 21 серпня 2024 року було ратифіковано Римський статут Міжнародного кримінального суду, внаслідок чого вона стала його повноправним учасником, доцільним є винесення на розгляд Асамблеї держав-учасниць поправок до Римського статуту Міжнародного кримінального суду, яким доповнити останній положеннями, які криміналізують злочин найманства.

Список використаних джерел:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй: Міжнародний договір від 26.06.1945. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 22.03.2025).

2. In search of enemies: A CIA story. New York: Norton, 1978. 285 с. URL: <https://archive.org/details/insearchofenemie00stoc/page/8/mode/2up> (дата звернення: 22.03.2025).

3. Конвенція про викорінення найманства в Африці: Міжнародний договір від 03.07.1977. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/37287-treaty-0009_-_oau_convention_for_the_elimination_of_mercenarism_in_africa_e.pdf (дата звернення: 22.03.2025).

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I): Міжнародний договір від 06.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text . (дата звернення: 22.03.2025).

5. Конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням та навчанням найманців: Міжнародний договір від 04.12.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_103#Text (дата звернення: 22.03.2025).

6. Римський статут Міжнародного кримінального суду: Міжнародний договір від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 22.03.2025).

ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Юрій ШИНКАРЬОВ

кандидат юридичних наук, доцент

завідувач кафедри правового регулювання економіки,

Харківський національний економічний університет

імені Семена Кузнеця

В час відбиття зовнішньої агресії проти України, Збройні Сили України, покликані встати на захист нашої Батьківщини, її територіальної цілісності та свободи сумлінно виконують свій військовий обов'язок. В цей час суспільство повинно максимально підтримувати своїх захисників не тільки усіма можливими способами допомагаючи відбиттю навали, а й висловлюючи щирю подяку та повагу до таких осіб. На жаль, окремі особи, висловлюють неповагу до військовослужбовців та принижують їх честь та гідність, що неприпустимо у суспільстві яке вони боронять. Образа честі і гідності військовослужбовця справляє в цілому вкрай деморалізуючий ефект як безпосередньо на них, так і на суспільство в цілому породжуючи фрустраційні настрої та зневіру. Саме тому законодавець для максимального захисту військовослужбовців передбачив у чинному Кримінальному кодексі України статтю 435–1 «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю».

На жаль, незважаючи на значний соціальний запит щодо існування даного складу кримінального правопорушення, ця норма є майже не дослідженою у роботах сучасних учених. При цьому можна виділити вчених, у роботах яких були розглянуті окремі проблеми пов'язані із кримінальною відповідальністю за передбачені цим складом діяння, а саме: Ємельяненко В.В., Оробець К.М., Черевко К. та ін.

Наявна конструкція складу даного кримінального правопорушення викликає декілька питань, які безумовно повинні бути обговорені в межах української наукової спільноти. Так, Черевко К.О. звертав увагу на особливості суб'єкту даного правопорушення, як спеціального та на проблематику визначення об'єкту даного пра-

випорушення і відповідно про розміщення його у структурі чинного Кримінального кодексу України[3, С. 240]. Ємельяненко В.В. та Оробець К.М. докладно розглянули проблематику об'єктивної сторони даного правопорушення[2, с. 93–99].

Але, на жаль, вказаними питаннями проблематика не вичерпується. Хотілося б звернути увагу на правову регламентацію потерпілих від даного правопорушення. Законодавець в структурі складу чітко визначає їх коло: військовослужбовець, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близькі родичі чи члени сім'ї.

Згідно із п. 9 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», військовослужбовці, це: «особи, які проходять військову службу» [2]. При цьому, окрім безпосередньо військовослужбовців, у відсічі збройної агресії беруть участь і інші особи, про що підкреслює стаття 43–1 КК України: «Особа не підлягає кримінальній відповідальності за застосування зброї (озброєння), бойових припасів або вибухових речовин проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, та за пошкодження чи знищення у зв'язку з цим майна». В даному випадку – законодавець встановлює підвалини так званого «цивільного бойового імунітету» підкреслюючи той факт, що у відсічі збройній агресії можуть брати і інші особи – в тому числі й цивільні. Розуміючи це, можливо припустити, що центральним у формуванні кола потерпілих осіб при вчиненні діяння, передбаченого ст. 435–1КК України повинно бути визнання того факту, що дана особа здійснює заходи щодо забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації.

Думається, що враховуючи зазначене, було б доцільно коло суб'єктів, які можуть бути потерпілими від даного правопорушення описати за допомогою слова: «особа», відповідно до чого норма буде мати вигляд: «Образа честі і гідності, погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна особи, яка здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, її близьким родичам чи членам сім'ї» В даному випадку це дозволить з більшою легкістю застосовувати розширювальне тлумачення цього поняття.

Але, такий підхід знов таки поставить питання про необхідність зміни локації даної правової норми в структурі Кримінального кодексу України, адже ст. 401 КК України визначає, що «військовими кримінальними правопорушеннями визнаються передбачені цим розділом кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів». Суб'єкти ж ст. 435–1 КК України, як показує практика, не мають відношення до зазначеного у ст. 401 КК України кола осіб. Розширення обсягу поняття, що визначає коло потерпілих осіб ще більше віддалить цей склад від Розділу XIX.

В будь-якому випадку, дані питання в подальшому вимагають обговорення і аргументації, але їх постановка може слугувати базою для подальшої наукової дискусії.

Список використаних джерел:

1.Ємельяненко В.В., Оробець К.М. Образа честі і гідності військовослужбовця як форма об'єктивної сторони кримінального правопорушення за ст. 435–1 КК України. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО. Випуск 75: частина 2, 2023. С. 93–99. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/17–1.pdf>

2.Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232–12#Text>

3.Черевко К. О. Щодо питання про образу честі і гідності військовослужбовця, погрози військовослужбовцю (ст. 435–2 КК України). Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний виміри. Вінниця, 2023. С. 240 заг. 239–241. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/71a4d017–8f4c–497c–8e13–45ffa73027ea>.

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ
ПІДВИЩЕННЯ СПРОМОЖНОСТЕЙ СИЛ
СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ:
ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ**

*Матеріали міжнародної
науково-практичної конференції
27–28 березня 2025 року*

Відповідальний за випуск
Комп'ютерна верстка
Обкладинка

О. В. Діордійчук
Д. М. Алексєєв
Д. М. Алексєєв

Підписано до друку 25.03.2025 р. Формат 60 x 84¹/₁₆.
Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Друк офсетний. Умовн.-друк. арк. 21,5.

Видавництво «Алерта»

04210, м. Київ, а/с 112.

Тел.: (044) 223-15-25, (099) 607-97-62.

Е-mail: alerta.pravovaednist@gmail.com, веб-сайт: alerta.kiev.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 788 від 29.01.2002 р.